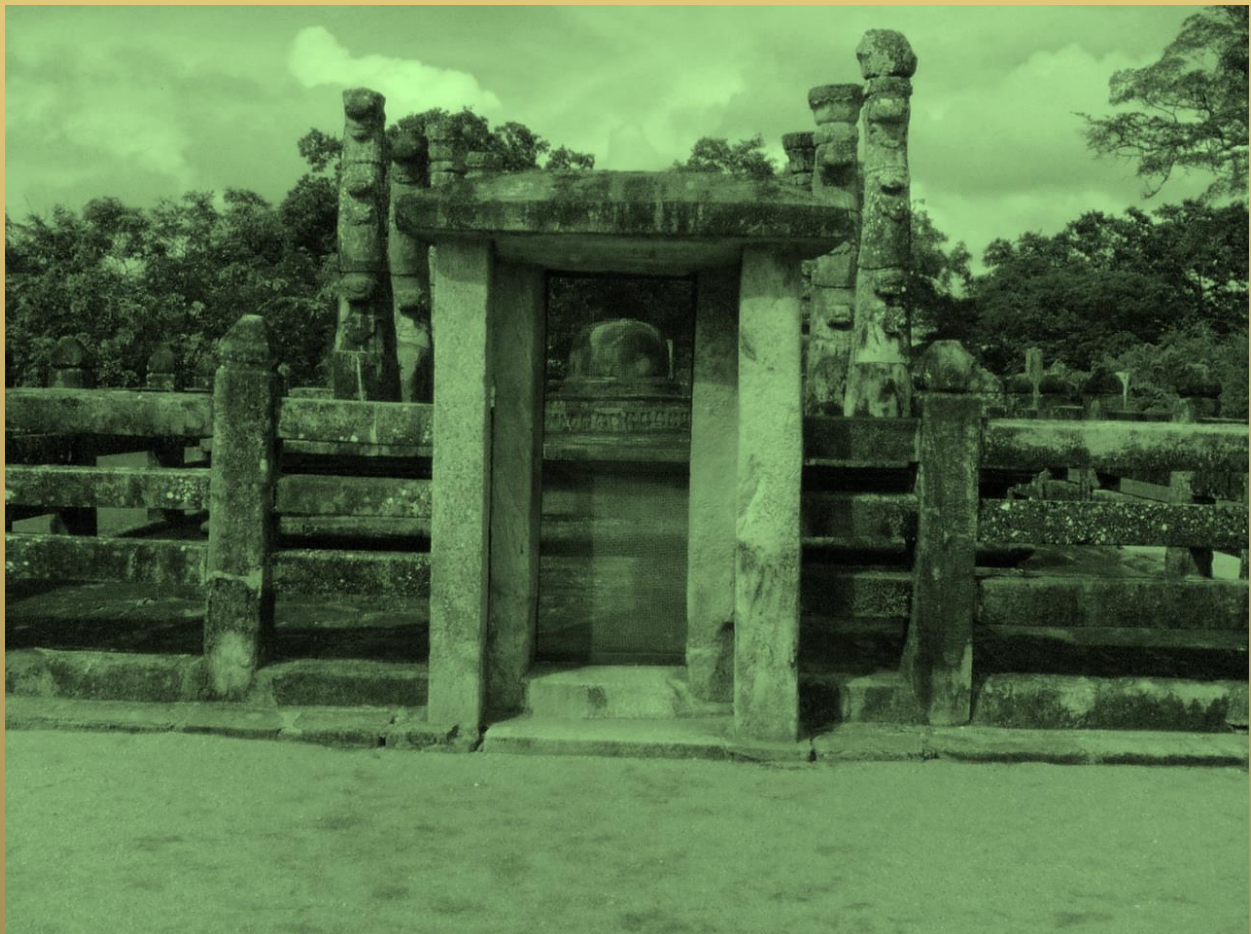

අහිංසකයාගේ භාවනා
අහිංසකයාගේ භාවනා

පටුන

අභිධම්මත්ථසඬ්ගහො

1. චිත්තපරිච්ඡේදො	1
2. චේතසිකපරිච්ඡේදො	6
3. පක්ඛණ්ණකපරිච්ඡේදො.....	13
4. වීරීපරිච්ඡේදො	19
5. වීරීමුත්තපරිච්ඡේදො	25
6. රූපපරිච්ඡේදො.....	33
7. සමුච්චයපරිච්ඡේදො.....	39
8. පච්චයපරිච්ඡේදො.....	44
9. කම්මට්ඨානපරිච්ඡේදො.....	49

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා.....	58
පරමත්ථධම්මවණ්ණනා	61
1. චිත්තපරිච්ඡේදවණ්ණනා	62
භූමිහෙදචිත්තවණ්ණනා.....	62
අකුසලචිත්තවණ්ණනා.....	63
අහෙතුකචිත්තවණ්ණනා	67
සොහනචිත්තවණ්ණනා.....	70
කාමාවචරසොහනචිත්තවණ්ණනා.....	70
රූපාවචරචිත්තවණ්ණනා	73
අරූපාවචරචිත්තවණ්ණනා.....	76
ලොකුත්තරචිත්තවණ්ණනා	78
චිත්තගණනසඬ්ගහවණ්ණනා.....	80

විත්ථාරගණනවණ්ණනා.....	80
2. වෙනසිකපරිච්ඡේදවණ්ණනා.....	82
සම්පයොගලක්ඛණවණ්ණනා.....	82
අඤ්ඤසමානවෙනසිකවණ්ණනා.....	83
අකුසලවෙනසිකවණ්ණනා.....	84
සොහනවෙනසිකවණ්ණනා.....	86
සම්පයොගනයවණ්ණනා.....	88
අඤ්ඤසමානවෙනසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා.....	89
අකුසලවෙනසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා.....	89
සොහනවෙනසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා.....	90
සඬගහනයවණ්ණනා.....	92
මහග්ගතවිත්තසඬගහනයවණ්ණනා.....	92
කාමාවචරසොහනවිත්තසඬගහනයවණ්ණනා.....	93
අකුසලවිත්තසඬගහනයවණ්ණනා.....	94
අහෙතුකවිත්තසඬගහනයවණ්ණනා.....	94
3. පක්ඛණ්ණකපරිච්ඡේදවණ්ණනා.....	95
වෙදනාසඬගහවණ්ණනා.....	95
හෙතුසඬගහවණ්ණනා.....	96
කිච්චසඬගහවණ්ණනා.....	97
ද්වාරසඬගහවණ්ණනා.....	99
ආලම්භණසඬගහවණ්ණනා.....	100
චත්ත්වසඬගහවණ්ණනා.....	104
4. විථිපරිච්ඡේදවණ්ණනා.....	106
විථිජක්කවණ්ණනා.....	106
විථිහෙදවණ්ණනා.....	107

පඤ්චද්වාරවිථිවණ්ණනා	107
මනොද්වාරවිථි	113
තදාරම්මණනියමවණ්ණනා.....	115
ජවනනියමවණ්ණනා.....	119
පුග්ගලහෙදවණ්ණනා.....	120
භූමිවිභාගවණ්ණනා	122
5. විථිමුත්තපරිච්ඡෙදවණ්ණනා	123
භූමිවතුක්කවණ්ණනා	124
පටිසන්ධිවතුක්කවණ්ණනා	126
කම්මවතුක්කවණ්ණනා	129
චුතිපටිසන්ධික්කමවණ්ණනා	141
6. රූපපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.....	146
රූපසමුද්දෙසවණ්ණනා	146
රූපවිභාගවණ්ණනා	152
රූපසමුට්ඨානනයවණ්ණනා	155
කලාපයොජනාවණ්ණනා	158
රූපපවත්තික්කමවණ්ණනා.....	159
නිබ්බානහෙදවණ්ණනා	161
7. සමුච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.....	162
අකුසලසඬුගහවණ්ණනා.....	163
මිස්සකසඬුගහවණ්ණනා.....	165
බොධිපක්ඛියසඬුගහවණ්ණනා	169
සබ්බසඬුගහවණ්ණනා.....	170
8. පච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.....	174
පටිච්චසමුප්පාදනයවණ්ණනා.....	175

පට්ඨානනයවණ්ණනා	179
පඤ්ඤාත්තිහෙදවණ්ණනා	188
9. කම්මට්ඨානපරිච්ඡෙදවණ්ණනා.....	190
චරිතහෙදවණ්ණනා	190
භාවනාහෙදවණ්ණනා.....	191
නිමිත්තහෙදවණ්ණනා.....	191
සප්පායහෙදවණ්ණනා	192
භාවනාහෙදවණ්ණනා.....	193
ගොවරහෙදවණ්ණනා	194
විපස්සනාකම්මට්ඨානං	197
විමොක්ඛහෙදවණ්ණනා	202
පුග්ගලහෙදවණ්ණනා.....	204
සමාපත්තිහෙදවණ්ණනා.....	204
නිගමනවණ්ණනා	205
නිගමනකථා	205

“ධම්මා සුතා ධාතා වචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුඡපට්ඨිතා.”

(මහා සුඤ්ඤත සුත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤත වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - භික්ඛු ධම්මවිහාරී

(ජව්ව සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

අභිධම්මත්ථසඤ්චගහො

ගන්ථාරම්භකථා

1. සම්මාසම්බුද්ධමතුලං, සසද්ධම්මගණුත්තමං.

අභිවාදිය භාසිස්සං, අභිධම්මත්ථසඤ්චගහං.

චතුපරමත්ථධම්මො

2. තත්ථ චුත්තාභිධම්මත්ථා, චතුධා පරමත්ථතො.

චිත්තං චෙතසිකං රූපං, නිබ්බානමිති සබ්බථා.

1. චිත්තපරිච්ඡෙදො

භූමිහෙදචිත්තං

3. තත්ථ චිත්තං තාව චතුබ්බිධං භොති කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරං ලොකුත්තරඤ්ඤවෙති.

අකුසලචිත්තං

4. තත්ථ කතමං කාමාවචරං? සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඤ්චාරිකමෙකං, සසඤ්චාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතවිජ්ජයුත්තං අසඤ්චාරිකමෙකං, සසඤ්චාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඤ්චාරිකමෙකං, සසඤ්චාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතවිජ්ජයුත්තං අසඤ්චාරිකමෙකං, සසඤ්චාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි ලොභසහගතචිත්තානි නාම.

5. දොමනස්සසහගතං පටිසසම්පයුත්තං අසඤ්චාරිකමෙකං, සසඤ්චාරිකමෙකන්ති ඉමානි ද්වෙපි පටිසසම්පයුත්තචිත්තානි නාම.

6. උපෙක්ඛාසහගතං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්චසම්පයුත්තමෙකන්ති ඉමානි ද්වෙපි මොවුහචිත්තානි නාම.

7. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි ද්වාදසාකුසලචිත්තානි සමත්තානි.

8. අට්ඨධා ලොභමූලානි, දොසමූලානි ච ද්විධා.

මොහමූලානි ච ද්වෙති, ද්වාදසාකුසලා සිද්ධං.

අහෙතුකචිත්තං

9. උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤාණං, ඝානවිඤ්ඤාණං, ජීව්හාවිඤ්ඤාණං, දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතං සම්පට්ඨිජනවිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණචිත්තඤ්ඤෙති ඉමානි සත්තපි අකුසලවිපාකචිත්තානි නාම.

10. උපෙක්ඛාසහගතං කුසලවිපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤාණං, ඝානවිඤ්ඤාණං, ජීව්හාවිඤ්ඤාණං, සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛාසහගතං සම්පට්ඨිජනවිත්තං, සොමනස්සසහගතං සන්තීරණචිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණචිත්තඤ්ඤෙති ඉමානි අට්ඨපි කුසලවිපාකාහෙතුකචිත්තානි නාම.

11. උපෙක්ඛාසහගතං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනවිත්තං, තථා මනොද්වාරාවජ්ජනවිත්තං, සොමනස්සසහගතං භසිතුප්පාදචිත්තඤ්ඤෙති ඉමානි තිණ්ඨි අහෙතුකකිරියචිත්තානි නාම.

12. ඉච්චෙව සබ්බථාපි අට්ඨාරසාහෙතුකචිත්තානි සමත්තානි.

13. සත්තාකුසලපාකානි, පුඤ්ඤපාකානි අට්ඨධා.

ක්‍රියචිත්තානි තිණ්ඨි, අට්ඨාරස අහෙතුකා.

සොහනචිත්තං

14. පාපාහෙතුකමුත්තානි, සොහනානීති වූච්චරෙ.

ඵකුනසට්ඨි චිත්තානි, අට්ඨකනවුතීපි වා.

කාමාවචරසොහනචිත්තං

15. සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං. උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි කාමාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

16. සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි සහෙතුකකාමාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

17. සොමස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිජ්ජයුත්තං අසඬ්ඛාරිකමෙකං, සසඬ්ඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි සහෙතුකකාමාවචරකිරියචිත්තානි නාම.

18. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි චතුච්ඡති සහෙතුකකාමාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි සමත්තානි.

19. වෙදනාඤාණසඬ්ඛාරහෙදෙන චතුච්ඡති.

සහෙතුකාමාවචරපුඤ්ඤපාකක්‍රියා මනා.

20. කාමෙ තෙව්ස පාකානි, පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානි ච්ඡති.

එකාදස ක්‍රියා චෙති, චතුපඤ්ඤාස සබ්බථා.

රූපාවචරචිත්තං

21. විතක්කවිචාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානකුසලචිත්තං, විචාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානකුසලචිත්තං, ජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානකුසලචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානකුසලචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානකුසලචිත්තඤ්ඤෙති ඉමානි පඤ්චපි රූපාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

22. විතක්කවිචාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානවිපාකචිත්තං, විචාරජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානවිපාකචිත්තං, ජිනිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානවිපාකචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානවිපාකචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානවිපාකචිත්තඤ්ඤෙති ඉමානි පඤ්චපි රූපාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

23. විතක්කවිචාරපිතිසුබ්බකග්ගතාසහිතං පයමජ්ඣානකිරියචිත්තං,
විචාරපිතිසුබ්බකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානකිරියචිත්තං,
පිතිසුබ්බකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානකිරියචිත්තං, සුබ්බකග්ගතාසහිතං
චතුත්ථජ්ඣානකිරියචිත්තං, උපෙක්ඛකග්ගතාසහිතං
පඤ්චමජ්ඣානකිරියචිත්තඤ්ඤවෙති ඉමානි පඤ්චපි රූපාවචරකිරියචිත්තානි
නාම.

24. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි පන්තරස රූපාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි
සමත්තානි.

25. පඤ්චධා ඝානභෙදෙන, රූපාවචරමානසං.

පුඤ්ඤපාකක්‍රියාභෙදා, තං පඤ්චදසධා භවෙ.

අරූපාවචරචිත්තං

26. ආකාසානඤ්චායතනකුසලචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලචිත්තං,
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලචිත්තං,
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලචිත්තඤ්ඤවෙති ඉමානි චත්තාරිපි
අරූපාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

27. ආකාසානඤ්චායතනවිපාකචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකචිත්තං,
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තං,
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තඤ්ඤවෙති ඉමානි චත්තාරිපි
අරූපාවචරවිපාකචිත්තානි නාම.

28. ආකාසානඤ්චායතනකිරියචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකිරියචිත්තං,
ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකිරියචිත්තං,
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකිරියචිත්තඤ්ඤවෙති ඉමානි චත්තාරිපි
අරූපාවචරකිරියචිත්තානි නාම.

29. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි ද්වාදස අරූපාවචරකුසලවිපාකකිරියචිත්තානි
සමත්තානි.

30. ආලම්බණජ්ජභෙදෙන, චතුධාරුජ්ජමානසං.

පුඤ්ඤපාකක්‍රියාභෙදා, පුන ද්වාදසධා යීතං.

ලොකුත්තරචිත්තං

31. සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, සකදාගාමිමග්ගචිත්තං, අනාගාමිමග්ගචිත්තං, අරහත්තමග්ගචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි ලොකුත්තරකුසලචිත්තානි නාම.

32. සොතාපත්තිඵලචිත්තං, සකදාගාමිඵලචිත්තං, අනාගාමිඵලචිත්තං, අරහත්තඵලචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි ලොකුත්තරවිපාකචිත්තානි නාම.

33. ඉච්චෙචං සබ්බථාපි අට්ඨ ලොකුත්තරකුසලවිපාකචිත්තානි සමත්තානි.

34. චතුමග්ගජ්ජහෙදෙන, චතුධා කුසලං තථා.

පාකං තස්ස ඵලත්තානි, අට්ඨධානුත්තරං මතං.

චිත්තගණනසංඝග්‍යාන

35. ද්වාදසාකුසලානෙවං, කුසලානෙකච්ඡති.

ජත්තිංසෙව විපාකානි, ක්‍රියචිත්තානි ච්ඡති.

36. චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ, රූපෙ පන්තරසීරයෙ.

චිත්තානි ද්වාදසාරූපෙ, අට්ඨධානුත්තරෙ තථා.

37. ඉත්ථමෙකුනනවුතිපහෙදං පන මානසං.

ඵකච්ඡසතං වාථ, විභජන්ති විචක්ඛණා.

චිත්ථාරගණනා

38. කථමෙකුනනවුතිවිධං චිත්තං ඵකච්ඡසතං හොති? විතක්කවිචාරපිතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පට්ඨමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, විචාරපිතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුකියජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, පිතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි සොතාපත්තිමග්ගචිත්තානි නාම.

39. තථා සකදාගාමිමග්ගඅනාගාමිමග්ගඅරහත්තමග්ගචිත්තඤ්චෙති සමච්ඡති මග්ගචිත්තානි.

40. තථා ඵලචිත්තානි චෙති සමචත්තාලීස ලොකුත්තරචිත්තානි භවන්තිති.

41. ඤානසංග්ගාග්ගොදෙන, කත්ථෙකෙකන්තු පඤ්චධා.

වුච්චතානුත්තරං චිත්තං, චත්තාලීසවිධන්ති ච.

42. යථා ච රූපාවචරං, ගස්භතානුත්තරං තථා.

පයමාදිඤානග්ගොදෙ, ආරුප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ.

ඵකාදසවිධං තස්මා, පයමාදිකමිරිතං;
ඤානමෙකෙකමන්තෙ තු, තෙවීසතිවිධං භවෙ.

43. සත්තතිංසවිධං පුඤ්ඤං, ද්විපඤ්ඤාසවිධං තථා.

පාකම්ච්චාහු චිත්තානි, ඵකවීසසතං බුධා.

ඉති අභිධම්මත්ථසංඝග්ගො චිත්තසංගහවිභාගො නාම

පයමො පරිච්ඡෙදො.

2. චෙතසිකපරිච්ඡෙදො

සම්පයොගලක්ඛණං

1. ඵකුප්පාදනිරොධා ච, ඵකාලම්ඛණවත්ථුකා.

චෙතොයුත්තා ද්විපඤ්ඤාස, ධම්මා චෙතසිකා මතා.

අඤ්ඤාසමානචෙතසිකං

2. කථං? ඵස්සො වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා ඵකග්ගතා ජීවිතින්ද්‍රියං මනසිකාරො චෙති සත්තිමෙ චෙතසිකා සබ්බචිත්තසාධාරණා නාම.

3. විතක්කො විචාරො අධිමොක්ඛො වීරියං ජිති ඡන්දො චාති ඡ ඉමෙ චෙතසිකා පක්ඛණ්ණකා නාම.

4. ඵවමෙන තෙරස චෙතසිකා අඤ්ඤාසමානානි වෙදිතබ්බා.

අකුසලචෙතසිකං

5. මොහො අභිරිකං අනොත්තජ්ජං උද්ධච්චං ලොහො දිට්ඨි මානො දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චං ටීනං මිද්ධං විචිකිච්ඡා චෙති වුද්දසිමෙ චෙතසිකා අකුසලා නාම.

සොහනචෙතසිකං

6. සද්ධා සති හිරි ඔත්තජ්ජං අලොහො අදොසො තත්ත්වමජ්ඣාත්තතා කායපස්සද්ධි චිත්තපස්සද්ධි කායලහුතා චිත්තලහුතා කායමුදුතා චිත්තමුදුතා කායකම්මඤ්ඤතා චිත්තකම්මඤ්ඤතා කායපාගුඤ්ඤතා චිත්තපාගුඤ්ඤතා කායුප්පකතා චිත්තුප්පකතා චෙති එකුනච්ඡිසතිමෙ චෙතසිකා සොහනසාධාරණා නාම.

7. සම්මාචාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො චෙති තිස්සො විරතියො නාම.

8. කරුණා මුදිතා අප්පමඤ්ඤායො නාමාති සබ්බථාපි පඤ්ඤන්ද්‍රියෙන සද්ධිං පඤ්චවිසතිමෙ චෙතසිකා සොහනාති චෙදිතබ්බා.

9. එත්තාවතා ච –

තෙරසඤ්ඤසමානා ච, වුද්දසාකුසලා තථා;
සොහනා පඤ්චවිසාති, ද්විපඤ්ඤාස පචුච්චරෙ.

සම්පයොගනයො

10. තෙසං විත්තාවිසුත්තානං, යථායොගමිතො පරං.

විත්තුජ්ජාදෙසු පච්චෙකං, සම්පයොගො පචුච්චති.

11. සත්ත සබ්බත්ථ යුජ්ජන්ති, යථායොගං පකිණ්ණකා.

වුද්දසාකුසලෙස්ථෙව, සොහනෙස්ථෙව සොහනා.

අඤ්ඤසමානචෙතසිකසම්පයොගනයො

12. කථං? සබ්බවිත්තසාධාරණා තාව සත්තිමෙ චෙතසිකා සබ්බෙසුපි එකුනනවුතිවිත්තුජ්ජාදෙසු ලබ්භන්ති.

13. පකිණ්ණකෙසු පන විතක්කො තාව
ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතකාමාවචරවිත්තෙසු වෙව ඵකාදසසු
පයමජ්ඣානවිත්තෙසු වෙනි පඤ්චපඤ්ඤාසවිත්තෙසු උප්පජ්ජති.

14. විචාරො පන තෙසු වෙව ඵකාදසසු දුතියජ්ඣානවිත්තෙසු වාති
ඡසට්ඨිවිත්තෙසු.

15. අධිමොක්ඛො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවිච්චිකිච්ඡාසහගතවජ්ජිතවිත්තෙසු.

16. විරියං
පඤ්චද්වාරාවජ්ජනද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණවජ්ජිතවිත්තෙසු.

17. පිති
දොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතකායවිඤ්ඤාණවතුත්ථජ්ඣානවජ්ජිතවිත්තෙසු.

18. ඡන්දො අහෙතුකමොමුභවජ්ජිතවිත්තෙසුති.

19. තෙ පන විත්තුප්පාදා යථාක්කමං -

ඡසට්ඨි පඤ්චපඤ්ඤාස, ඵකාදස ව සොළස;
සත්තති වීසති වෙව, පකිණ්ණකවිවජ්ජිතා.

පඤ්චපඤ්ඤාස ඡසට්ඨිට්ඨසත්තති තිසත්තති;
ඵකපඤ්ඤාස වෙකුනසත්තති සපකිණ්ණකා.

අකුසලචෙතසිකසම්පයොගනයො

20. අකුසලෙසු පන මොහො අභිරිකං අනොත්තජ්ජං උද්ධච්චඤ්චාති
චත්තාරොමෙ චෙතසිකා සබ්බාකුසලසාධාරණා නාම, සබ්බෙසුපි ද්වාදසා
කුසලෙසු ලබ්භන්ති.

21. ලොහො අට්ඨසු ලොභසහගතවිත්තෙස්වෙව ලබ්භති.

22. දිට්ඨි චතුසු දිට්ඨිගතසම්පයුත්තෙසු.

23. මානො චතුසු දිට්ඨිගතවිජ්ජයුත්තෙසු.

24. දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්චාති ද්විසු
පටිසසම්පයුත්තවිත්තෙසු.

25. ටීනමිද්ධං පඤ්චස්ස සසංඛාරිකච්ඡිත්තෙස්ස.

26. විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාසහගතච්ඡිත්තෙසෙවාවාති.

27. සබ්බාප්පඤ්ඤෙස්ස චත්තාරො,

ලොහමුලෙ තයො ගතා;
දොසමුලෙස්ස චත්තාරො,
සසංඛාරෙ ද්වයං තථා.

විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡා-ච්ඡිත්තෙ වාති චතුද්දස;
ද්වාදසාකුලෙස්වෙව, සම්පයුජ්ජන්ති පඤ්චධා.

සොහනචෙතසිකසම්පයොගනයො

28. සොහනෙස්ස පන සොහනසාධාරණා තාව එකුනවීසතිමෙ චෙතසිකා
සබ්බෙස්සපි එකුනසට්ඨිසොහනච්ඡිත්තෙස්ස සංවිජ්ජන්ති.

29. චිරතියො පන තිස්සොපි ලොකුත්තරච්ඡිත්තෙස්ස සබ්බථාපි නියතා
එකතොව ලබ්භන්ති, ලොකියෙස්ස පන කාමාවචරකුසලෙස්වෙව කදාවි
සන්දිස්සන්ති විසුං විසුං.

30. අප්පමඤ්ඤායො පන ද්වාදසස්ස
පඤ්චමජ්ඣානවජ්ජිතමහග්ගතච්ඡිත්තෙස්ස වෙව කාමාවචරකුසලෙස්ස ච
සහෙතුකකාමාවචරකිරියච්ඡිත්තෙස්ස වාති අට්ඨවීසතිච්ඡිත්තෙස්වෙව කදාවි නානා
භුත්වා ජායන්ති, උපෙක්ඛාසහගතෙස්ස පනෙත්ථ කරුණාමුදිතා න සන්තීති කෙවි
වදන්ති.

31. පඤ්ඤා පන ද්වාදසස්ස ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරච්ඡිත්තෙස්ස වෙව
සබ්බෙස්සපි පඤ්චතිංසමහග්ගතලොකුත්තරච්ඡිත්තෙස්ස වාති
සත්තචත්තාලීසච්ඡිත්තෙස්ස සම්පයොගං ගච්ඡන්ති.

32. එකුනවීසති ධම්මා, ජායන්තෙකුනසට්ඨිස්ස.

තයො සොළසච්ඡිත්තෙස්ස, අට්ඨවීසතියං ද්වයං.

පඤ්ඤා පකාසිතා, සත්තචත්තාලීසවිධෙස්සපි;
සම්පයුත්තා චතුරධෙවං, සොහනෙස්වෙව සොහනා.

33. ඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්ච-චිරතිකරුණාදයො.

නානා කදාවි මානො ව, ටීන මිද්ධං තථා සහ.

34. යථාචුත්තානුසාරෙන, සෙසා නියතයොගීනො.

සඬගහඤ්ච පචක්ඛාමි, තෙසං දානි යථාරහං.

සඬගහනයො

35. ඡත්තිංසානුත්තරෙ ධම්මා, පඤ්චතිංස මහග්ගතෙ.

අට්ඨතිංසාපි ලබ්භන්ති, කාමාවචරසොහනෙ.

සත්තවීසතිපුඤ්ඤමිහි, ද්වාදසාහෙතුකෙති ව;
යථාසම්භවයොගෙන, පඤ්චධා තත්ථ සඬගභො.

ලොකුත්තරචිත්තසඬගහනයො

36. කථං? ලොකුත්තරෙසු තාව අට්ඨසු පයමජ්ඣානිකචිත්තෙසු අඤ්ඤසමානා තෙරස චෙතසිකා, අප්පමඤ්ඤාවජ්ජිතා තෙවීසති සොහනචෙතසිකා චෙති ඡත්තිංස ධම්මා සඬගහං ගච්ඡන්ති, තථා දුතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවජ්ජා, තතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජා, චතුත්ථජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරපීතිවජ්ජා, පඤ්චමජ්ඣානිකචිත්තෙසුපි උපෙක්ඛාසහගතා තෙ එව සඬගය්හන්තීති සබ්බථාපි අට්ඨසු ලොකුත්තරචිත්තෙසු පඤ්චකජ්ඣානවසෙන පඤ්චධාව සඬගභො භොතීති.

37. ඡත්තිංස පඤ්චතිංස ව, චතුත්තිංස යථාක්කමං.

තෙත්තිංසද්වයමිච්චෙවං, පඤ්චධානුත්තරෙ යීතා.

මහග්ගතචිත්තසඬගහනයො

38. මහග්ගතෙසු පන තිසු පයමජ්ඣානිකචිත්තෙසු තාව අඤ්ඤසමානා තෙරස චෙතසිකා, විරතිත්තයවජ්ජිතා ද්වාවීසති සොහනචෙතසිකා චෙති පඤ්චතිංස ධම්මා සඬගහං ගච්ඡන්ති, කරුණාමුදිතා පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතඛබ්බා, තථා දුතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවජ්ජා, තතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජා, චතුත්ථජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරපීතිවජ්ජා, පඤ්චමජ්ඣානිකචිත්තෙසු පන පන්තරසසු අප්පමඤ්ඤායො න ලබ්භන්තීති සබ්බථාපි සත්තවීසතිමහග්ගතචිත්තෙසු පඤ්චකජ්ඣානවසෙන පඤ්චධාව සඬගභො භොතීති.

39. පඤ්චනිංස චතුත්තිංස, තෙත්තිංස ච යථාක්කමං.

බාත්තිංස වෙව තිංසෙති, පඤ්චධාව මහග්ගතෙ.

කාමාවචරසොහනචිත්තසංඛ්‍යා

40. කාමාවචරසොහනෙසු පන කුසලෙසු තාව පයමද්වයෙ අඤ්ඤසමානා තෙරස චෙතසිකා, පඤ්චවිසති සොහනචෙතසිකා චෙති අට්ඨනිංස ධම්මා සංඛ්‍යං ගච්ඡන්ති, අප්පමඤ්ඤාචරතියො පනෙත්ථ පඤ්චපි පච්චෙකමෙව යොජෙතඛිබ්බා, තථා දුතියද්වයෙ ඤාණවජ්ජිතා, තතියද්වයෙ ඤාණසම්පයුත්තා පිතිවජ්ජිතා, චතුත්ථද්වයෙ ඤාණපිතිවජ්ජිතා තෙ එව සංඛ්‍යග්ගන්ති. කිරියචිත්තෙසුපි චරතිවජ්ජිතා තථෙව චතුසුපි දුකෙසු චතුධාව සංඛ්‍යග්ගන්ති. තථා විපාකෙසු ච අප්පමඤ්ඤාචරතිවජ්ජිතා තෙ එව සංඛ්‍යග්ගන්ති සබ්බථාපි චතුච්ඡිකාමාවචරසොහනචිත්තෙසු දුකචසෙන ද්වාදසධාව සංඛ්‍යගො භොතිති.

41. අට්ඨනිංස සත්තතිංස, ද්වයං ඡත්තිංසකං සුභෙ.

පඤ්චනිංස චතුත්තිංස, ද්වයං තෙත්තිංසකං ක්‍රියෙ;
තෙත්තිංස පාකෙ බාත්තිංස, ද්වයෙකතිංසකං භවෙ;
සහෙතුකාමාවචරපුඤ්ඤ-පාකක්‍රියාමනෙ.

42. නච්ඡ්ජන්තෙත්ථ චිරතී, ක්‍රියෙසු ච මහග්ගතෙ.

අනුත්තරෙ අප්පමඤ්ඤා, කාමපාකෙ ද්වයං තථා;
අනුත්තරෙ කුමානධම්මා, අප්පමඤ්ඤා ච මජ්ඣමෙ;
චිරතී ඤාණපිති ච, පරිත්තෙසු විසෙසකා.

අකුසලචිත්තසංඛ්‍යා

43. අකුසලෙසු පන ලොභමුලෙසු තාව පයමෙ අසංඛාරිකෙ අඤ්ඤසමානා තෙරස චෙතසිකා, අකුසලසාධාරණා චත්තාරො වාති සත්තරස ලොභදිට්ඨිහි සද්ධිං එකුනච්ඡති ධම්මා සංඛ්‍යං ගච්ඡන්ති.

44. තථෙව දුතියෙ අසංඛාරිකෙ ලොභමානෙන.

45. තතියෙ තථෙව පිතිවජ්ජිතා ලොභදිට්ඨිහි සහ අට්ඨාරස.

46. චතුත්ථෙ තථෙව ලොභමානෙන.

47. පඤ්චමෙ පන පටිසසම්පයුත්තෙ අසඬබාරිකෙ දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්චාති චතුහි සද්ධිං පිතිවජ්ජිතා තෙ එව විසති ධම්මා සඬගය්හන්ති, ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චාති පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතඬබාති.

48. සසඬබාරිකපඤ්චකෙපි තථෙව ථිතමිද්ධෙන විසෙසෙත්වා යොජෙතඬබා.

49. ඡන්දපිතිවජ්ජිතා පන අඤ්ඤසමානා එකාදස, අකුසලසාධාරණා චත්තාරො චාති පන්තරස ධම්මා උද්ධච්චසහගතෙ සම්පයුජ්ජන්ති.

50. විචිකිච්ඡාසහගතවිත්තෙ ව අධිමොක්ඛවිරහිතා විචිකිච්ඡාසහගතා තථෙව පන්තරස ධම්මා සමුපලඬහන්ති සඬබ්ථාපි ද්වාදසාකුසලවිත්තුජ්ජාදෙසු පච්චෙකං යොජියමානාපි ගණනවසෙන සත්තධාව සඬගහිතා භවන්ති.

51. එකුනව්සාට්ඨාරස, විසෙකව්ස විසති.

ද්වාව්ස පන්තරසෙති, සත්තධා කුසලෙධිතා.

52. සාධාරණා ච චත්තාරො, සමානා ච දසාපරො.

චුද්දසෙතෙ පචුච්චන්ති, සඬබාකුසලයොගිනො.

අහෙතුකවිත්තසඬගහනයො

53. අහෙතුකෙසු පන හසනවිත්තෙ තාව ඡන්දවජ්ජිතා අඤ්ඤසමානා ද්වාදස ධම්මා සඬගහං ගච්ඡන්ති.

54. තථා වොට්ඨබ්බතෙ ඡන්දපිතිවජ්ජිතා.

55. සුඬසන්තිරණෙ ඡන්දවීරියවජ්ජිතා.

56. මනොධාතුත්තිකාහෙතුකපටිසන්ධියුගලෙ ඡන්දපිතිවීරියවජ්ජිතා.

57. ද්විපඤ්චවඤ්ඤාණෙ පකිණ්ණකවජ්ජිතා තෙයෙව සඬගය්හන්ති සඬබ්ථාපි අට්ඨාරසසු අහෙතුකෙසු ගණනවසෙන චතුධාව සඬගභො භොතිති.

58. ද්වාදසෙකාදස දස, සත්ත චාති චතුඬබ්බො.

අට්ඨාරසාහෙතුකෙසු, විත්තුජ්ජාදෙසු සඬගභො.

59. අභෙතූකෙසු සබ්බත්ථ, සත්ත සෙසා යථාරහං.

ඉති චිත්ථාරතො වුත්තො, තෙත්තිංසවිධසඬගභො.

60. ඉත්ථං චිත්තාච්ඡුත්තානං, සම්පයොගඤ්ච සඬගහං.

ඤත්වා හෙදං යථායොගං, චිත්තෙන සමමුද්දිසෙ.

ඉති අභිධම්මත්ථසඬගභෙ චෙතසිකසඬගභවිභාගො නාම

දුතියො පරිච්ඡෙදො.

3. පකිණ්ණකපරිච්ඡෙදො

1. සම්පයුත්තා යථායොගං, තෙපඤ්ඤාස සභාවතො.

චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙසං දානි යථාරහං.

2. වෙදනාභෙතූතො කිච්චද්වාරාලම්බණවත්ථුතො.

චිත්තුප්පාදවසෙනෙව, සඬගභො නාම නීයතෙ.

වෙදනාසඬගභො

3. තත්ථ වෙදනාසඬගභෙ තාව තිව්ධා වෙදනා සුඛං දුක්ඛං අදුක්ඛමසුඛා චෙති, සුඛං දුක්ඛං සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛාති ච හෙදෙන පන පඤ්චධා භොති.

4. තත්ථ සුඛසහගතං කුසලවිපාකං කායවිඤ්ඤාණමෙකමෙව, තථා දුක්ඛසහගතං අකුසලවිපාකං.

5. සොමනස්සසහගතචිත්තානි පන ලොභමූලානි චත්තාරි, ද්වාදස කාමාවචරසොහනානි, සුඛසන්තීරණහසනානි ච ද්වෙති අට්ඨාරස කාමාවචරසොමනස්සසහගතචිත්තානි චෙව පට්ඨදුතියතනියචතුත්ථජ්ඣානසඬබ්බානානි චතුචත්තාලීස මහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානි චෙති ද්වාසට්ඨිවිධානි භවන්ති.

6. දොමනස්සසහගතචිත්තානි පන ද්වෙ පටිසසම්පයුත්තචිත්තානෙව.

7. සෙසානි සබ්බානිපි පඤ්චපඤ්ඤාස උපෙක්ඛාසහගතචිත්තානෙවාති.

8. සුඛං දුක්ඛමුපෙක්ඛාති, තිව්ධා තත්ථ වෙදනා.

සොමනස්සං දොමනස්සමිතිහෙදෙන පඤ්චධා.

9. සුඛමෙකත්ථ දුක්ඛඤ්ච, දොමනස්සං ද්වයෙ යීතං.

ද්වාසට්ඨිසු සොමනස්සං, පඤ්චපඤ්ඤාසකෙතරා.

හෙතුසඬගභො

10. හෙතුසඬගභෙ හෙතු නාම ලොභො දොසො මොහො අලොභො අදොසො අමොහො වාති ඡබ්බිධා භවන්ති.

11. තත්ථ
පඤ්චද්වාරාවජ්ජනද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ඨිජනසන්තිරණවොට්ඨබ්බනහස නවසෙන අහෙතුකචිත්තාති නාම.

12. සෙසානි සබ්බානිපි එකසත්තති චිත්තානි සහෙතුකානෙව.

13. තත්ථාපි ද්වෙ මොමුහචිත්තානි එකහෙතුකානි.

14. සෙසානි දස අකුසලචිත්තානි වෙව ඤාණවිජ්ජයුත්තානි ද්වාදස කාමාවචරසොහනානි වෙති ද්වාවිසති ද්විහෙතුකචිත්තානි.

15. ද්වාදස ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරසොහනානි වෙව පඤ්චනිංස මහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානි වෙති සත්තවත්තාලීස තිහෙතුකචිත්තානීති.

16. ලොභො දොසො ච මොහො ච,

හෙතු අකුසලා තයො;
අලොභාදොසාමොහො ච,
කුසලාබ්‍යාකතා තථා.

17. අහෙතුකාට්ඨාරසෙකහෙතුකා ද්වෙ ද්වාවිසති.

ද්විහෙතුකා මනා සත්තවත්තාලීසතිහෙතුකා.

කිව්චසඬගභො

18. කිව්වසංඝග්ගො කිව්වනි නාම පටිසන්ධිභවභිග්ගාවජ්ජනදස්සනසවනසායනසායනච්ඡසනසම්පට්ඨිතසන්තීරණ වොට්ඨබ්බනජවනතදාරම්මණචුතිවසෙන චුද්දසවිධානි භවන්ති.

19. පටිසන්ධිභවභිග්ගාවජ්ජනපඤ්චවිඤ්ඤාණයානාදිවසෙන පන තෙසං දසධා යානහෙදො වෙදිතබ්බො.

20. තත්ථ ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණානි වෙව අට්ඨ මහාවිපාකානි ච නව රූපාරූපවිපාකානි චෙති එකුනවිසති විත්තානි පටිසන්ධිභවභිග්ගචුතිකිව්වනි නාම.

21. ආවජ්ජනකිව්වනි පන ද්වෙ.

22. තථා දස්සනසවනසායනසායනච්ඡසනසම්පට්ඨිතකිව්වනි ව.

23. තීණි සන්තීරණකිව්වනි.

24. මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨබ්බනකිව්වං සාධෙති.

25. ආවජ්ජනද්වයවජ්ජිතානි කුසලාකුසලඵලකිරියවිත්තානි පඤ්චපඤ්ඤාස ජවනකිව්වනි.

26. අට්ඨ මහාවිපාකානි වෙව සන්තීරණත්තයඤ්චෙති එකාදස තදාරම්මණකිව්වනි.

27. තෙසු පන ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණවිත්තානි පටිසන්ධිභවභිග්ගචුතිතදාරම්මණසන්තීරණවසෙන පඤ්චකිව්වනි නාම.

28. මහාවිපාකානි අට්ඨ පටිසන්ධිභවභිග්ගචුතිතදාරම්මණවසෙන චතුකිව්වනි නාම.

29. මහග්ගතවිපාකානි නව පටිසන්ධිභවභිග්ගචුතිවසෙන තිකිව්වනි නාම.

30. සොමනස්සසන්තීරණං සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන දුකිව්වං.

31. තථා වොට්ඨබ්බනං වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනවසෙන.

32. සෙසානි පන සබ්බානිපි ජවනමනොධාතුත්තිකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි යථාසම්භවමෙකකිව්වන්ති.

33. පටිසන්ධාදයො නාම, කිච්චභෙදෙන චුද්දස.

දසධා යානභෙදෙන, චිත්තූප්පාදා පකාසිතා.

34. අට්ඨසට්ඨි තථා ද්වෙ ච, නවාට්ඨ ද්වෙ යථාක්කමං.

එකද්විතිවතුපඤ්චකිච්චයානානි නිද්දිසෙ.

ද්වාරසංඝග්ගො

35. ද්වාරසංඝග්ගෙ ද්වාරානි නාම චක්ඛුද්වාරං සොතද්වාරං ඝාතද්වාරං ජීවිහාද්වාරං කායද්වාරං මනෝද්වාරඤ්චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති.

36. තත්ථ චක්ඛුමෙව චක්ඛුද්වාරං.

37. තථා සොතාදයො සොතද්වාරාදීනි.

38. මනෝද්වාරං පන භවංගන්ති පච්චිවති.

39. තත්ථ

පඤ්චද්වාරාවජ්ජනචක්ඛුච්ඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණචොට්ඨබ්බනකාමාව
චරජවනතදාරම්මණවසෙන ඡවත්තාලීස චිත්තානි චක්ඛුද්වාරෙ යථාරහං
උප්පජ්ජන්ති, තථා පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසොතච්ඤ්ඤාණාදිවසෙන
සොතද්වාරාදීසුපි ඡවත්තාලීසෙව භවන්තීති සබ්බථාපි පඤ්චද්වාරෙ
වතුපඤ්ඤාස චිත්තානි කාමාවචරානෙව.

40. පන

මනෝද්වාරාවජ්ජනපඤ්චපඤ්ඤාසජවනතදාරම්මණවසෙන සත්තසට්ඨි
චිත්තානි භවන්ති.

41. එකුනවිසති පටිසන්ධිභවංගචුතිවසෙන ද්වාරවිමුත්තානි.

42. තෙසු පන පඤ්චච්ඤ්ඤාණානි වෙව මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි
වෙති ඡත්තිංස යථාරහමෙකද්වාරිකචිත්තානි නාම.

43. මනොධාතුත්තිකං පන පඤ්චද්වාරිකං.

44. සුඛසන්තීරණචොට්ඨබ්බනකාමාවචරජවනානි ඡද්වාරිකචිත්තානි.

45. උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණමභාවිපාකානි ඡද්චාරිකානි චෙව ද්වාරවිමුත්තානි ව.

46. මහග්ගතවිපාකානි ද්වාරවිමුත්තානෙනෙවති.

47. එකද්වාරිකචිත්තානි, පඤ්චඡද්වාරිකානි ව.

ඡද්වාරිකවිමුත්තානි, විමුත්තානි ව සබ්බථා.

ඡත්තිංසති තථා තීණි, එකතිංස යථාක්කමං;
දසධා නවධා චෙති, පඤ්චධා පරිදීපයෙ.

ආලම්බණසඬගභො

48. ආලම්බණසඬගභෙ ආරම්මණානි නාම රූපාරම්මණං සද්දාරම්මණං ගන්ධාරම්මණං රසාරම්මණං ථොට්ඨබ්බාරම්මණං ධම්මාරම්මණඤ්චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති.

49. තත්ථ රූපමෙව රූපාරම්මණං, තථා සද්දාදයො සද්දාරම්මණාදීනි.

50. ධම්මාරම්මණං පන පසාදසුමුරූපචිත්තචෙතසිකතිබ්බානපඤ්ඤත්තිවසෙන ඡධා සඬගය්හති.

51. තත්ථ චක්ඛුද්වාරිකචිත්තානං සබ්බෙසමිපි රූපමෙව ආරම්මණං, තඤ්ච පච්චුප්පන්නං. තථා සොතද්වාරිකචිත්තාදීනමිපි සද්දාදීනි, තානි ච පච්චුප්පන්නානියෙව.

52. මනොද්වාරිකචිත්තානං පන ඡබ්බිධමිපි පච්චුප්පන්නමතීතං අනාගතං කාලවිමුත්තඤ්ච යථාරහමාරම්මණං භොති.

53. ද්වාරවිමුත්තානඤ්ච පටිසන්ධිභවඬගචුතිසඬබ්බානානං ඡබ්බිධමිපි යථාසම්භවං යෙහුයොන භවත්තරෙ ඡද්වාරග්ගහිතං පච්චුප්පන්නමතීතං පඤ්ඤත්තිභූතං වා කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසම්මතං ආරම්මණං භොති.

54. තෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි යථාක්කමං රූපාදිඵකෙකාරම්මණානෙව.

55. මනොධාතුත්තිකං පන රූපාදිපඤ්චාරම්මණං.

56. සෙසානි කාමාවචරවිපාකානි භසනචිත්තඤ්චෙති සබ්බථාපි කාමාවචරාරම්මණානෙව.

57. අකුසලානි චෙව ඤාණවිජ්ජයුත්තකාමාවචරජවනානි චෙති ලොකුත්තරචජ්ජිතසබ්බාරම්මණානි.

58. ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරකුසලානි චෙව පඤ්චමජ්ඣානසඬබ්බාතං අභිඤ්ඤාකුසලඤ්චෙති අරහත්තමග්ගඵලචජ්ජිතසබ්බාරම්මණානි.

59. ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරකිරියානි චෙව කිරියාභිඤ්ඤාවොට්ඨබ්බනඤ්චෙති සබ්බථාපි සබ්බාරම්මණානි.

60. ආරුප්පෙසු දුතියචතුත්ථානි මහග්ගතාරම්මණානි.

61. සෙසානි මහග්ගතචිත්තානි සබ්බානිපි පඤ්ඤත්තාරම්මණානි.

62. ලොකුත්තරචිත්තානි නිබ්බානාරම්මණානීති.

63. පඤ්චවීස පරිත්තම්භි, ඡ චිත්තානි මහග්ගතෙ.

එකච්ඡති වොහාරෙ, අට්ඨ නිබ්බානගොචරෙ.

විසානුත්තරමුත්තම්භි, අග්ගමග්ගඵලජ්ඣිකිතෙ;
පඤ්ච සබ්බත්ථ ඡච්චෙති, සත්තධා තත්ථ සඬගභො.

චත්ථුසඬගභො

64. චත්ථුසඬගභෙ චත්ථුනි නාම චත්ථුසොතසානජීවිහාකායභදයචත්ථු චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති.

65. තානි කාමලොකෙ සබ්බානිපි ලබ්භන්ති.

66. රූපලොකෙ පන සානාදිත්තයං නත්ථී.

67. අරූපලොකෙ පන සබ්බානිපි න සංවිජ්ජන්ති.

68. තත්ථ පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතූයො යථාක්කමං එකන්තෙන පඤ්ච පසාදචත්ථුනි නිස්සායෙව පවත්තන්ති.

69. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසම්පට්ච්ඡනසඬබ්බාතා පන මනොධාතූ ච භදයං නිස්සිතායෙව පවත්තන්ති.

70. අවසෙසා පන මනොවිඤ්ඤාණධාතුසංඛ්‍යාතා ව සන්තීරණමහාවිපාකපටිසද්වයපයමමග්ගහසනරූපාවචරවසෙන හදයං නිස්සායෙව පවත්තන්ති.

71. අවසෙසා කුසලාකුසලකිරියානුත්තරවසෙන පන නිස්සාය වා අනිස්සාය වා.

72. ආරුප්පවිපාකවසෙන හදයං අනිස්සායෙවාති.

73. ඡවත්ථුං නිස්සිතා කාමෙ, සත්ත රූපෙ චතුඛ්ඛිධා.

තිවත්ථුං නිස්සිතාරුප්පෙ, ධාත්වෙකා නිස්සිතා මතා.

74. තෙවත්තාලීස නිස්සාය, ද්වෙවත්තාලීස ජායරෙ.

නිස්සාය ව අනිස්සාය, පාකාරුප්පා අනිස්සිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසංඝග්‍රහණ පකිණ්ණකසංඝග්‍රහණවිභාගො නාම

තතියො පරිච්ඡෙදො.

4. විචිපරිච්ඡෙදො

1. චිත්තූප්පාදානම්චිචෙවං, කත්වාසංඝගමුත්තරං.

භූමිපුග්ගලහෙදෙන, පුඛ්ඛාපරනියාමිතං.

පවත්තිසංඝග්‍රහණං නාම, පටිසන්ධිපවත්තියං;
පවක්ඛාමි සමාසෙන, යථාසම්භවතො කථං.

2.. විචිමුත්තානං පන කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තවසෙන තිවිධා භොති විසයජ්ජවත්ති.

4. තත්ථ චත්ථුද්වාරාරම්මණානි පුඛ්ඛෙ චුත්තනායානෙව.

විඤ්ඤාණජක්කං

5. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතවිඤ්ඤාණං ඝාතවිඤ්ඤාණං ජීවිහාවිඤ්ඤාණං කායවිඤ්ඤාණං මනොවිඤ්ඤාණං ඤ්ඤෙවති ඡ විඤ්ඤාණානි.

විචිජක්කං

6. ඡ වීරියො පන චක්ඛුද්වාරවීරී සොතද්වාරවීරී ඝාතද්වාරවීරී ජිව්හාද්වාරවීරී කායද්වාරවීරී මනෝද්වාරවීරී චෙති ද්වාරවසෙන වා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීරී සොතවිඤ්ඤාණවීරී ඝාතවිඤ්ඤාණවීරී ජිව්හාවිඤ්ඤාණවීරී කායවිඤ්ඤාණවීරී මනෝවිඤ්ඤාණවීරී චෙති විඤ්ඤාණවසෙන වා ද්වාරජපවත්තා චිත්තජපවත්තියො යොජෙතඛබ්බා.

වීරීහෙදො

7. අතිමහන්තං මහන්තං පරිත්තං අතිපරිත්තඤ්ඤෙති පඤ්චද්වාරො මනෝද්වාරො පන විභූතමවිභූතඤ්ඤෙති ඡධා විසයජපවත්ති වෙදිතඛබ්බා.

පඤ්චද්වාරවීරී

8. කථං? උප්පාදයීතිහඬගවසෙන බණන්තයං එකචිත්තක්ඛණං නාම.

9. තානි පන සත්තරස චිත්තක්ඛණානි රූපධම්මානමායු.

10. එකචිත්තක්ඛණානිතානි වා බහුවිත්තක්ඛණානිතානි වා යිතිජපත්තානෙව පඤ්චාරම්මණානි පඤ්චද්වාරො ආපාඨමාගච්ඡන්ති. තස්මා යදි එකචිත්තක්ඛණානිතකං රූපාරම්මණං චක්ඛුස්ස ආපාඨමාගච්ඡති, තතො ද්වික්ඛත්තුං භවඬගෙ චලිතෙ භවඬගසොතං වොච්ඡන්දිත්වා තමෙව රූපාරම්මණං ආවජ්ජන්තං පඤ්චද්වාරාවජ්ජනචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තතො තස්සානන්තරං තමෙව රූපං පස්සන්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, සම්පට්ච්ඡන්තං සම්පට්ච්ඡනචිත්තං, සන්තීරයමානං සන්තීරණචිත්තං, චවත්ථපෙන්නං වොට්ඨඛබ්බනචිත්තඤ්ඤෙති යථාක්කමං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තතො පරං එකූනතිංස කාමාවචරජවනෙසු යංකිඤ්චි ලද්ධපච්චයං යෙහුයොන සත්තක්ඛත්තුං ජවති, ජවනානුබන්ධානි ච ද්වෙ තදාරම්මණපාකානි යථාරහං පවත්තන්ති, තතො පරං භවඬගපාතො.

11. එත්තාවතා වුද්දස වීරීචිත්තුප්පාදා, ද්වෙ භවඬගචලනානි, පුබ්බෙවාතීතකමෙකචිත්තක්ඛණන්ති කත්වා සත්තරස චිත්තක්ඛණානි පරිපුරෙන්නි, තතො පරං නිරුජ්ඣති, ආරම්මණමෙතං අතිමහන්තං නාම ගොචරං.

12. යාව තදාරම්මණුප්පාදා පන අප්පහොන්තාතීතකමාපාඨමාගතං ආරම්මණං මහන්තං නාම, තත්ථ ජවනාවසානෙ භවඬගපාතොව හොති, තත්ථී තදාරම්මණුප්පාදො.

13. යාව ජවනුප්පාදාපි අප්පහොන්තාතීතකමාපාථමාගතං ආරම්මණං පරික්කං නාම, තත්ථ ජවනමිපි අනුප්පජ්ජිත්වා ද්වත්තික්ඛත්තුං වොට්ඨබ්බනමෙව පවත්ති, තතො පරං භවඤ්චපාතොව හොති.

14. යාව වොට්ඨබ්බනුප්පාදා ච පන අප්පහොන්තාතීතකමාපාථමාගතං නිරොධාසන්තමාරම්මණං අතිපරික්කං නාම, තත්ථ භවඤ්චලනමෙව හොති, නත්ථි වීථිචිත්තුප්පාදො.

15. ඉච්චෙවං චක්ඛුද්ද්වාරෙ, තථා සොතද්වාරාදීසු චෙති සබ්බථාපි පඤ්චද්ද්වාරෙ තදාරම්මණජවනවොට්ඨබ්බනමොසචාරසංඛාතානං චතුන්නං වාරානං යථාක්කමං ආරම්මණභූතා විසයජ්ජවත්ති චතුධා වෙදිතබ්බා.

16. වීථිචිත්තානි සත්තෙව, චිත්තුප්පාදා චතුද්දස.

චතුපඤ්ඤාස විත්ථාරා, පඤ්චද්ද්වාරෙ යථාරහං.

අයමෙත්ථ පඤ්චද්ද්වාරෙ වීථිචිත්තජ්ජවත්තින යො.

මනොද්වාරවීථි පරික්කජවනවාරො

17. මනොද්වාරෙ පන යදි විභූතමාරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති, තතො පරං භවඤ්චලනමනොද්වාරාවජ්ජනජවනාවසානෙ තදාරම්මණපාකානි පවත්තිති, තතො පරං භවඤ්චපාතො.

18. අවිභූතෙ පනාරම්මණෙ ජවනාවසානෙ භවඤ්චපාතොව හොති, නත්ථි තදාරම්මණුප්පාදොති.

19. වීථිචිත්තානි තීණෙව, චිත්තුප්පාදා දසෙරිතා.

විත්ථාරෙන පනෙත්ථෙක-චත්තාලීස විභාවයෙ;

අයමෙත්ථ පරික්කජවනවාරො.

අප්පනාජවනවාරො

20. අප්පනාජවනවාරෙ පන විභූතාවිභූතහෙදො නත්ථි, තථා තදාරම්මණුප්පාදො ච.

21. තත්ථ භි ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනානමට්ඨන්තං අඤ්ඤතරස්මිං පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභූතාමෙන චතුක්ඛත්තුං

තික්ඛත්තුමෙව වා යථාක්කමං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධානන්තරමෙව යථාරහං වතුත්ථං, පඤ්චමං වා ඡබ්බිසතිමහග්ගතලොකුත්තරජවනෙසු යථාභිනිහාරවසෙන යං කිඤ්චි ජවනං අප්පනාවිට්ඨොතරති, තතො පරං අප්පනාවසානෙ භවඬගපාතොව හොති.

22. තත්ථ සොමනස්සසහගතජවනානන්තරං අප්පනාපි සොමනස්සසහගතාව පාටිකඬ්ඛිතබ්බො, උපෙක්ඛාසහගතජවනානන්තරං උපෙක්ඛාසහගතාව, තත්ථාපි කුසලජවනානන්තරං කුසලජවනඤ්චෙව හෙට්ඨිමඤ්ච ඵලත්තයමජ්ජෙති, කිරියජවනානන්තරං කිරියජවනං අරහත්තඵලඤ්චාති.

23. ද්වත්තිංස සුබ්බපුඤ්ඤම්හා, ද්වාදසොපෙක්ඛකා පරං,

සුබ්බත්තියතො අට්ඨං, ඡ සම්භොන්ති උපෙක්ඛකා.

24. පුටුජ්ජනාන සෙක්ඛානං, කාමපුඤ්ඤතිහෙතුතො.

තිහෙතුකාමත්තියතො, විතරාගානමජ්ජනා.

අයමෙත්ථ මනොද්වාරෙ විට්ඨිත්තජ්ජවත්තිනයො.

තදාරම්මණනියමො

25. සබ්බත්ථාපි පනෙත්ථ අනිට්ඨෙ ආරම්මණෙ අකුසලවිපාකානෙව පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණතදාරම්මණානි.

26. ඉට්ඨෙ කුසලවිපාකානි.

27. අනිඉට්ඨෙ පන සොමනස්සසහගතානෙව සන්තීරණතදාරම්මණානි, තත්ථාපි සොමනස්සසහගතකිරියජවනාවසානෙ සොමනස්සසහගතානෙව තදාරම්මණානි භවන්ති, උපෙක්ඛාසහගතකිරියජවනාවසානෙ ව උපෙක්ඛාසහගතානෙව හොන්ති.

28. දොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ ව පන තදාරම්මණානිචෙව භවඬගානි ව උපෙක්ඛාසහගතානෙව භවන්ති, තස්මා යදි සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස දොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ තදාරම්මණසම්භවො නත්ථි, තදා යං කිඤ්චි පරිචිතපුබ්බං පරිත්තාරම්මණමාරබ්භ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උප්පජ්ජති, තමනන්තරිත්වා භවඬගපාතොව හොතීති වදන්ති ආචරියා.

29. තථා කාමාවචරජවනාවසානෙ කාමාවචරසත්තානං කාමාවචරධම්මෙස්වෙව ආරම්මණභූතෙසු තදාරම්මණං ඉච්ඡන්තීති.

30. කාමෙ ජවනසත්තාලම්බණානං නියමෙ සති.

විභූතෙතිමහන්තෙ ච, තදාරම්මණමිරිතං.

අයමෙත්ථ තදාරම්මණනියමො.

ජවනනියමො

31. ජවනෙසු ච පරිත්තජවනවිජීයං කාමාවචරජවනානි සත්තක්ඛන්තුං ඡක්ඛන්තුමෙව චා ජවන්ති.

32. මන්දජ්ජවත්තියං පන මරණකාලාදීසු පඤ්චවාරමෙව.

33. භගවතො පන යමකපාටිභාරියකාලාදීසු ලභ්‍රකජ්ජවත්තියං චත්තාරිපඤ්ච චා පච්චවෙක්ඛණවිත්තානි භවන්තීතිපි වදන්ති.

34. ආදිකම්මිකස්ස පන පඨමකජ්ජනායං මහග්ගතජවනානිඅභිඤ්ඤාජවනානි ච සබ්බදාපි එකවාරමෙව ජවන්ති, තතො පරං භවඬගපාතො.

35. චත්තාරො පන මග්ගජ්ජපාදා එකවිත්තක්ඛණිකා, තතො පරං ද්වෙ තිණි එලවිත්තානි යථාරහං උජ්ජජ්ජන්ති, තතො පරං භවඬගපාතො.

36. නිරොධසමාපත්තිකාලෙ ද්වික්ඛන්තුං චතුත්ථාරුජ්ජජවනං ජවති, තතො පරං නිරොධං ඵ්ඤ්ඤාති.

37. චූට්ඨානකාලෙ ච අනාගාමිඵලං ච අරහත්තඵලං චා යථාරහමෙකවාරං උජ්ජජ්ජන්ති නිරුද්ධෙ භවඬගපාතොව හොති.

38. සබ්බත්ථාපි සමාපත්තිවිජීයං භවඬගසොතො විය විජීනියමො නත්ථිති කත්වා බහුනිපි ලබ්භන්තීති.

39. සත්තක්ඛන්තුං පරිත්තානි, මග්ගාභිඤ්ඤා සකිං මතා.

අවසෙසානි ලබ්භන්ති, ජවනානි බහුනිපි.

අයමෙත්ථ ජවනනියමො.

පුග්ගලභෙදා

40. දුභෙතුකානමභෙතුකානඤ්ච පනෙත්ථ කිරියජවනානි වෙව අප්පනාජවනානි ච ලබ්භන්ති.

41. තථා ඤාණසම්පයුත්තවිපාකානි ච සුගතියං.

42. දුග්ගතියං පන ඤාණවිජ්ජයුත්තානි ච මහාවිපාකානි න ලබ්භන්ති.

43. තිභෙතුකෙසු ච ඛිණාසවානං කුසලාකුසලජවනානි න ලබ්භන්ති.

44. තථා සෙක්ඛපුටුප්පනානං කිරියජවනානි.

45. දිට්ඨිගතසම්පයුත්තවිච්චිකිච්ඡාජවනානි ච සෙක්ඛානං.

46. අනාගාමීපුග්ගලානං පන පටිසජවනානි ච න ලබ්භන්ති.

47. ලොකුත්තරජවනානි ච යථාරහං අරියානමෙව සමුප්පජ්ජන්ති.

48. අසෙක්ඛානං චතුරත්තාලීස සෙක්ඛානමුද්දිසෙ.

ජප්පඤ්ඤාසාවසෙසානං, චතුපඤ්ඤාස සම්භවා.

අයමෙත්ථ පුග්ගලභෙදා.

භූමිවිභාගො

49. කාමාවචරභූමියං පනෙතානි සබ්බානිපි විථිවිත්තානි යථාරහමුපලබ්භන්ති.

50. රූපාවචරභූමියං පටිසජවනතදාරම්මණවජ්ජිතානි.

51. අරූපාවචරභූමියං පයමමග්ගරූපාවචරහසනහෙට්ඨිමාරූපවජ්ජිතානි ච ලබ්භන්ති.

52. සබ්බත්ථාපි ච තංතංපසාදරහිතානං තංතංද්වාරිකවිථිවිත්තානි න ලබ්භන්තෙව.

53. අසඤ්ඤසත්තානං පන සබ්බත්ථාපි විත්තජ්ජවත්ති නත්ථෙථවති.

54. අසිති විථිවිත්තානි, කාමෙ රූපෙ යථාරහං.

චතුසට්ඨි තථාරූපෙ, ද්වෙවත්තාලීස ලබ්භරෙ.

අයමෙත්ථ භූමිවිභාගො.

55. ඉච්චෙවං ඡද්චාරිකචිත්තජ්ජවත්ති යථාසම්භවං භවඤ්ඤානරිතා යාවතායුකමබ්බොච්ඡින්නා පවත්ති.

ඉති අභිධම්මත්ථසංඝග්ගෙ වීරීසංඝගහවිභාගො නාම

චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

5. වීරීචුත්තපරිච්ඡෙදො

1. වීරීචිත්තවසෙනෙවං, පවත්තියමුදිරිතො.

පවත්තිසංඝග්ගො නාම, සන්ධියං දානි වුව්චති.

2. චතස්සො භූමියො, චතුබ්බිධා පටිසන්ධි, චත්තාරි කම්මානි, චතුධා මරණුජ්ජත්ති චෙති වීරීචුත්තසංඝග්ගෙ චත්තාරි චතුක්කානි වෙදිතබ්බානි.

භූමිචතුක්කං

3. තත්ථ අපායභූමි කාමසුගතිභූමි රූපාවචරභූමි අරූපාවචරභූමි චෙති චතස්සො භූමියො නාම.

4. තාසු නිරයො නිරව්ඡානයොනි පෙත්තිවිසයො අසුරකායො චෙති අපායභූමි චතුබ්බිධා හොති.

5. මනුස්සා චාතුමහාරාජිකා තාවතිංසා යාමා තුසිතා නිම්මානරති පරනිම්මිතවසවත්ති චෙති කාමසුගතිභූමි සත්තවිධා හොති.

6. සා පනායමෙකාදසවිධාපි කාමාවචරභූමිච්චෙව සංඝං ගච්ඡති.

7. බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා බ්‍රහ්මපුරොහිතා මහාබ්‍රහ්මා චෙති පටිමජ්ඣානභූමි.

8. පරිත්තභා අජ්ජමාණාහා ආහස්සරා චෙති දුතියජ්ඣානභූමි.

9. පරිත්තසුභා අජ්ජමාණසුභා සුභකිණ්භා චෙති තතියජ්ඣානභූමි.

10. වෙහජ්ඵලා අසඤ්ඤසත්තා සුද්ධාචාසා චෙති චතුත්ථජ්ඣානභූමිති රූපාවචරභූමි සොළසවිධා හොති.

11. අවිභා අතප්පා සුදස්සා සුදස්සි අකනිට්ඨා චෙති සුද්ධාවාසභූමි පඤ්චවිධා භොති.

12. ආකාසානඤ්චායතනභූමි විඤ්ඤාණඤ්චායතනභූමි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනභූමි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමි චෙති අරූපභූමි චතුඛ්ඛිධා භොති.

13. පුට්ඨජනා න ලබ්භන්ති, සුද්ධාවාසෙසු සබ්බථා.

සොතාපන්නා ච සකදාගාමීනො වාපි පුග්ගලා.

14. අරියා නොපලබ්භන්ති, අසඤ්ඤාපායභූමිසු.

සෙසට්ඨානෙසු ලබ්භන්ති, අරියානරියාපි ච.

ඉදමෙත්ථ භූමිචතුක්කං.

පටිසන්ධිචතුක්කං

15. අපායපටිසන්ධි කාමසුගතිපටිසන්ධි රූපාවචරපටිසන්ධි අරූපාවචරපටිසන්ධි චෙති චතුඛ්ඛිධා පටිසන්ධි නාම.

16. තත්ථ අකුසලවිපාකොපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං අපායභූමියං ඔක්කන්තික්ඛණෙ පටිසන්ධි හුත්වා තතො පරං භවඬ්ඨං පරියොසානෙ චචනං හුත්වා වොච්ඡිජ්ජති, අයමෙකාපායපටිසන්ධි නාම.

17. කුසලවිපාකොපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං පන කාමසුගතියං මනුස්සානඤ්චෙව ජච්චන්ධාදීනං භූමිමස්සිතානඤ්ච විනිපාතිකාසුරානං පටිසන්ධිභවඬ්ඨගචුතිවසෙන පවත්ති.

18. මහාවිපාකානි පන අට්ඨ සබ්බත්ථාපි කාමසුගතියං පටිසන්ධිභවඬ්ඨගචුතිවසෙන පවත්ති.

19. ඉමා නච කාමසුගතිපටිසන්ධියො නාම.

20. සා පනායං දසවිධාපි කාමාවචරපටිසන්ධිච්චෙව සඬ්ඛං ගච්ජති.

21. තෙසු චතුත්තං අපායානං මනුස්සානං විනිපාතිකාසුරානඤ්ච ආයුජ්ජමාණගණනාය නියමො නත්ථි.

22. වාතුමහාරාජිකානං පන දෙවානං දිබ්බානි පඤ්චවස්සසතානි ආයුජ්ජමාණං, මනුස්සගණනාය නච්චිවස්සසතසහස්සජ්ජමාණං හොති, තතො චතුග්ගණං තාවතිංසානං, තතො චතුග්ගණං යාමානං, තතො චතුග්ගණං තුසිතානං, තතො චතුග්ගණං නිම්මානරතීනං, තතො චතුග්ගණං පරනිම්මිතවසවත්තීනං.

23. නවසතඤ්චෙකවීස-වස්සානං කොට්ඨො තථා.

වස්සසතසහස්සානි, සට්ඨි ච වසවත්තිසු.

24. පයමජ්ඣානවිපාකං පයමජ්ඣානභූමියං පටිසන්ධිභවභිගච්ඡිතිවසෙන පවත්තති.

25. තථා දුතියජ්ඣානවිපාකං තතියජ්ඣානවිපාකඤ්ච දුතියජ්ඣානභූමියං.

26. චතුත්ථජ්ඣානවිපාකං තතියජ්ඣානභූමියං.

27. පඤ්චමජ්ඣානවිපාකං චතුත්ථජ්ඣානභූමියං.

28. අසඤ්ඤසත්තානං පන රූපමෙව පටිසන්ධි හොති. තථා තතො පරං පවත්තියං චචනකාලෙ ච රූපමෙව පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣති, ඉමා ඡ රූපාවචරපටිසන්ධියො නාම.

29. තෙසු බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජානං දෙවානං කජ්ජස්ස තතියො භාගො ආයුජ්ජමාණං.

30. බ්‍රහ්මපුරොහිතානං උපඨිඨකජ්ජො.

31. මහාබ්‍රහ්මානං එකො කජ්ජො.

32. පරිත්තාහානං ද්වෙ කජ්ජානි.

33. අජ්ජමාණාහානං චත්තාරිකජ්ජානි.

34. ආහස්සරානං අට්ඨ කජ්ජානි.

35. පරිත්තසුභානං සොළස කජ්ජානි.

36. අජ්ජමාණසුභානං ද්වත්තිංස කජ්ජානි.

37. සුභකිණ්භානං චතුසට්ඨි කජ්ජානි.

38. වෙහස්ඵලානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච පඤ්චකප්පසනානි.

39. අවිහානං කප්පසහස්සානි.

40. අතප්පානං ද්වෙ කප්පසහස්සානි.

41. සුදස්සානං චත්තාරි කප්පසහස්සානි.

42. සුදස්සීනං අට්ඨ කප්පසහස්සානි.

43. අකනිට්ඨානං සොළස කප්පසහස්සානි.

44. පය්මාරුප්පාදිවිපාකානි පය්මාරුප්පාදිභූමීසු යථාක්කමං පටිසන්ධිභවඤ්චුතිවසෙන පවත්තන්ති. ඉමා චතස්සො අරූපපටිසන්ධියො නාම.

45. තෙසු පන ආකාසානඤ්චායතනුපගානං දෙවානං වීසතිකප්පසහස්සානි ආයුප්පමාණං.

46. විඤ්ඤාණඤ්චායතනුපගානං දෙවානං චත්තාලීසකප්පසහස්සානි.

47. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනුපගානං දෙවානං සට්ඨිකප්පසහස්සානි.

48. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනුපගානං දෙවානං චතුරාසීතිකප්පසහස්සානි.

49. පටිසන්ධි භවඤ්ච, තථා චචනමානසං.

ඵකමෙව තථෙවෙකවිසයඤ්චෙකජාතියං.

ඉදමෙත්ථ පටිසන්ධිචතුක්කං.

කම්මචතුක්කං

50. ජනකං උපත්ථම්භකං උපපිළකං උපසාතකඤ්චෙති කිච්චවසෙන.

51. ගරුකං ආසන්නං ආවිණ්ණං කටත්තාකම්මඤ්චෙති පාකදානපරියායෙන.

52. දිට්ඨධම්මවෙදනීයං උපපජ්ජවෙදනීයං අපරාපරියවෙදනීයං අහොසිකම්මඤ්චෙති පාකකාලවසෙන චත්තාරි කම්මානි නාම.

53. තථා අකුසලං කාමාවචරකුසලං රූපාවචරකුසලං අරූපාවචරකුසලං ඥාතී පාකයානවසෙන.

54. තත්ථ අකුසලං කායකම්මං වච්ඡිකම්මං මනොකම්මං ඥාතී කම්මද්වාරවසෙන තිවිධං භොති.

55. කථං? පාණාතිපාතො අදින්නාදානං කාමෙසු මිච්ඡාචාරො චෙති කායවිඤ්ඤත්තිසඬබ්බාතෙ කායද්වාරෙ බාහුල්ලචුත්තිතො කායකම්මං නාම.

56. මුසාවාදො පිසුණවාවා ඵරුසවාවා සම්ඵජ්ජලාපො චෙති වච්චිඤ්ඤත්තිසඬබ්බාතෙ වච්චද්වාරෙ බාහුල්ලචුත්තිතො වච්ඡිකම්මං නාම.

57. අභිජ්ඣා බ්‍යාපාදො මිච්ඡාදිට්ඨි චෙති අඤ්ඤත්ති විඤ්ඤත්ති යා මනස්මිංයෙව බාහුල්ලචුත්තිතො මනොකම්මං නාම.

58. තෙසු පාණාතිපාතො ඵරුසවාවා බ්‍යාපාදො ච දොසමූලෙන ජායන්ති.

59. කාමෙසු මිච්ඡාචාරො අභිජ්ඣා මිච්ඡාදිට්ඨි ච ලොභමූලෙන.

60. සෙසානි චත්තාරිපි ද්විති මූලෙහි සම්භවන්ති.

61. චිත්තුප්පාදවසෙන පනෙතං අකුසලං සබ්බථාපි ද්වාදසවිධං භොති.

62. කාමාවචරකුසලම්පි කායද්වාරෙ පවත්තං කායකම්මං, වච්චද්වාරෙ පවත්තං වච්ඡිකම්මං, මනොද්වාරෙ පවත්තං මනොකම්මං ඥාතී කම්මද්වාරවසෙන තිවිධං භොති.

63. තථා දානසීලභාවනාවසෙන.

64. චිත්තුප්පාදවසෙන පනෙතං අට්ඨවිධං භොති.

65. දානසීලභාවනාපවායනවෙය්‍යාවච්චපත්තිදානපත්තානුමොදනධම්මස්සවනධම්මදෙසනා දිට්ඨිජුකම්මවසෙන දසවිධං භොති.

66. තං පනෙතං වීසතිවිධම්පි කාමාවචරකම්මමිච්චවෙව සඬබ්බං ගච්ඡති.

67. රූපාවචරකුසලං පන මනොකම්මමෙව, තඤ්ච භාවනාමයං අප්පනාප්පත්තං, ඤානසීලභෙදෙන පඤ්චවිධං භොති.

68. තථා අරුපාවචරකුසලඤ්ච මනොකම්මං, තම්පි භාවනාමයං අප්පනාප්පත්තං. ආරම්මණභෙදෙන චතුබ්බිධං භොති.

69. එත්ථාකුසලකම්මමුද්ධච්චරහිතං අපායභූමියං පටිසන්ධිං ජනෙති, පචත්තියං පන සබ්බම්පි ද්වාදසවිධං සත්තාකුසලපාකානි සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ රූපලොකෙ ච යථාරහං විපච්චති.

70. කාමාවචරකුසලම්පි කාමසුගතියමෙව පටිසන්ධිං ජනෙති, තථා පචත්තියඤ්ච මහාවිපාකානි, අභෙතුකවිපාකානි පන අට්ඨපි සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ රූපලොකෙ ච යථාරහං විපච්චති.

71. තත්ථාපි තිභෙතුකමුක්කට්ඨං කුසලං තිභෙතුකං පටිසන්ධිං දත්වා පචත්තෙ සොළස විපාකානි විපච්චති.

72. තිභෙතුකමොමකං ද්විභෙතුකමුක්කට්ඨඤ්ච කුසලං ද්විභෙතුකං පටිසන්ධිං දත්වා පචත්තෙ තිභෙතුකරහිතානි ද්වාදස විපාකානි විපච්චති.

73. ද්විභෙතුකමොමකං පන කුසලං අභෙතුකමෙව පටිසන්ධිං දෙති, පචත්තෙ ච අභෙතුකවිපාකානෙව විපච්චති.

74. අසඬ්ඛාරං සසඬ්ඛාර-විපාකානි න පච්චති.

සසඬ්ඛාරමසඬ්ඛාර-විපාකානීති කෙවන.

තෙසං ද්වාදස පාකානි, දසාට්ඨ ච යථාක්කමං;
යථාචුත්තානුසාරෙන යථාසම්භවමුද්දිසෙ.

75. රුපාවචරකුසලං පන පට්ඨමජ්ඣානං පරිත්තං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසු උප්පජ්ජති.

76. තදෙව මජ්ඣිමං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපුරොහිතෙසු.

77. පඤ්ඤානං භාවෙත්වා මහාබ්‍රහ්මෙසු.

78. තථා දුතියජ්ඣානං තතියජ්ඣානඤ්ච පරිත්තං භාවෙත්වා පරිත්තාහෙසු.

79. මජ්ඣිමං භාවෙත්වා අප්පමාණාහෙසු.

80. පඤ්ඤානං භාවෙත්වා ආහස්සරෙසු.

81. චතුත්ථජ්ඣානං පරිත්තං භාවෙන්වා පරිත්තසුභෙසු.

82. මජ්ඣිමං භාවෙන්වා අප්පමාණසුභෙසු.

83. පණීතං භාවෙන්වා සුභකිණ්ඤ්ඤෙසු.

84. පඤ්චමජ්ඣානං භාවෙන්වා වෙහප්ඵලෙසු.

85. තදෙව සඤ්ඤාචරාගං භාවෙන්වා අසඤ්ඤසත්තෙසු.

86. අනාගාමිනො පන සුද්ධාවාසෙසු උප්පජ්ජන්ති.

87. අරුපාවචරකුසලඤ්ච යථාක්කමං භාවෙන්වා ආරුප්පෙසු උප්පජ්ජන්ති.

88. ඉත්ථං මහග්ගතං පුඤ්ඤං, යථාභූමිවත්තීතං.

ජනෙනි සදිසං පාකං, පටිසන්ධිපවත්තියං.

ඉදමෙත්ථ කම්මචතුක්කං.

චුතිපටිසන්ධික්කමො

89. ආයුක්ඛයෙන කම්මක්ඛයෙන උභයක්ඛයෙන උපච්ඡෙදකකම්මිනා චෙති චතුධා මරණුප්පත්ති නාම.

90. තථා ව මරන්තානං පන මරණකාලෙ යථාරහං අභිමුඛිභූතං භවන්තරෙ පටිසන්ධිජනකං කම්මං වා, තංකම්මකරණකාලෙ රුපාදිකමුපලද්ධපුබ්බමුපකරණභූතඤ්ච කම්මනිමිත්තං වා, අනන්තරමුප්පජ්ජමානභවෙ උපලභිතබ්බමුපභොගභූතඤ්ච ගතිනිමිත්තං වා කම්මබලෙන ඡන්තං ද්වාරානං අඤ්ඤතරස්මිං පච්චුපට්ඨාති, තතො පරං තමෙව තථොපට්ඨිතං ආරම්මණං ආරබ්භ විපච්චමානකකම්මානුරූපං පරිසුද්ධං උපක්කිලිට්ඨං වා උපලභිතබ්බභවානුරූපං තත්ථොණතංව චිත්තසන්තානං අභිණ්භං පවත්තති බාහුල්ලෙන, තමෙව වා පන ජනකභූතං කම්මං අභිනවකරණවසෙන ද්වාරප්පත්තං හොති.

91. පච්චාසන්නමරණස්ස තස්ස වීරිචිත්තාවසානෙ භවඬගක්ඛයෙ වා චවනවසෙන පච්චුප්පන්නභවපරියොසානභූතං චුතිචිත්තං උප්පජ්ජන්තා නිරුජ්ඣති, තස්මිං නිරුද්ධාවසානෙ තස්සානන්තරමෙව තථාගහිතං ආරම්මණං ආරබ්භ සවත්ථුකං අවත්ථුකමෙව වා යථාරහං අවිජ්ජානුසයපරික්ඛිත්තෙන

තණ්හානුසයමුලකෙන සංඛාරොන ජනියමානං සම්පයුත්තෙනි පරිග්ගය්හමානං සහජාතානමධිට්ඨානභාවෙන පුබ්බධිගමභූතං භවත්තරපටිසන්ධානවසෙන පටිසන්ධිසංඛාරං මානසං උප්පජ්ජමානමෙව පතිට්ඨාති භවත්තරො.

92. මරණාසන්නවීරියං පනෙත්ථ මන්දජ්ජවත්තානි පඤ්චෙව ජවනානි පාටිකඛිඛිතබ්බානි, තස්මා යදි පච්චුජ්ජන්තාරම්මණෙසු ආපාඨගතෙසු ධරත්තෙස්සෙව මරණං භොති, තදා පටිසන්ධිභවධිගානම්පි පච්චුජ්ජන්තාරම්මණතා ලබ්භතීති කත්වා කාමාවචරපටිසන්ධියා ඡද්චාරග්ගහිතං කම්මනිමිත්තං ගතිනිමිත්තඤ්ච පච්චුජ්ජන්තමතීතාරම්මණං උපලබ්භති, කම්මං පන අතීතමෙව, තඤ්ච මනොද්චාරග්ගහිතං, තානි පන සබ්බානිපි පරිත්තධම්මභූතානෙවාරම්මණානි.

93. රූපාවචරපටිසන්ධියා පන පඤ්ඤත්තිභූතං කම්මනිමිත්තමෙවාරම්මණං භොති.

94. තථා අරූපපටිසන්ධියා ච මහග්ගතභූතං පඤ්ඤත්තිභූතඤ්ච කම්මනිමිත්තමෙව යථාරහමාරම්මණං භොති.

95. අසඤ්ඤසත්තානං පන ජීවිතනවකමෙව පටිසන්ධිභාවෙන පතිට්ඨාති, තස්මා තෙ රූපපටිසන්ධිකා නාම.

96. අරූපා අරූපපටිසන්ධිකා.

97. සෙසා රූපාරූපපටිසන්ධිකා.

98. ආරුප්පවුතියා භොන්ති, හෙට්ඨිමාරුප්පවජ්ජිතා.

පරමාරුප්පසන්ධි ච, තථා කාමතිහෙතුකා.

රූපාවචරවුතියා, අහෙතුරහිතා සියුං;
සබ්බා කාමතිහෙතුමහා, කාමෙස්සෙව පනෙතරා.

අයමෙත්ථ වුතිපටිසන්ධික්කමො.

99. ඉච්චෙවං ගහිතපටිසන්ධිකානං පන පටිසන්ධිනිරොධානන්තරතො පභූති තමෙවාරම්මණමාරබ්භ තදෙව චිත්තං යාව වුතිචිත්තුප්පාදා අසති විචිචිත්තුප්පාදෙ භවස්ස අභිගභාවෙන භවධිගසන්තතිසංඛාරං මානසං අබ්බොච්ඡින්නං නදීසොතො විය පවත්තති.

100. පරියොසානෙ ච චවනවසෙන වුතිචිත්තං භුත්වා නිරුජ්ඣති.

101. තතො පරඤ්ච පටිසන්ධාදයො රථචක්කමිව යථාක්කමං එව පරිවත්තන්තා පවත්තන්ති.

102. පටිසන්ධිහවසිගථිථියො, චුතිවෙහ තථා භවත්තරෙ.

පුන සන්ධි භවසිගමිච්චයං, පරිවත්තති චිත්තසන්තති.

පටිසංඛායපනෙතමද්ධුවං, අධිගන්ත්වා පදමච්චුතං බුධා;
සුසමුච්ඡින්නසිනෙහබන්ධනා, සමමෙස්සන්ති විරාය සුඛිකතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසංඝග්ගො වීථිමුත්තසංඝග්ගවිභාගො නාම

පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො.

6. රූපපරිච්ඡෙදො

1. එත්තාවතා විහත්තා හි, සප්පහෙදප්පවත්තිකා.

චිත්තවෙනසිකා ධම්මා, රූපං දානි පච්චිචති.

2. සමුද්දෙසා විභාගා ව, සමුට්ඨානා කලාපතො.

පවත්තික්කමතො වෙති, පඤ්චධා තත්ථ සංඝග්ගො.

රූපසමුද්දෙසො

3. චත්තාරි මහාභූතානි, චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපන්ති
දුට්ඨම්පෙනං රූපං එකාදසවිධෙන සංඝග්ගං ගච්ඡති.

4. කථං? පථවිධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතු භූතරූපං නාම.

5. චක්ඛු සොතං සානං ජීවිහා කායො පසාදරූපං නාම.

6. රූපං සද්දො ගන්ධො රසො ආපොධාතුවිච්ඡින්නං භූතත්තයසංඛාතං
ඓවාට්ඨිකං ගොචරරූපං නාම.

7. ඉත්ථත්තං පුරිසත්තං භාවරූපං නාම.

8. හදයවත්ථු හදයරූපං නාම.

9. ජීවිතින්ද්‍රියං ජීවිතරූපං නාම.

10. කබළිකාරො ආහාරො ආහාරරූපං නාම.

11. ඉති ච අට්ඨාරසවිධම්පෙතං රූපං සභාවරූපං සලක්ඛණරූපං නිජ්ජන්තරූපං රූපරූපං සම්මසන්තරූපන්ති ච සඬුගහං ගච්ඡති.

12. ආකාසධාතු පරිච්ඡේදරූපං නාම.

13. කායවිඤ්ඤන්ති වචිවිඤ්ඤන්ති විඤ්ඤන්තිරූපං නාම.

14. රූපස්ස ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා විඤ්ඤන්තිද්වයං විකාරරූපං නාම.

15. රූපස්ස උපවයො සන්තති ජරතා අනිච්චතා ලක්ඛණරූපං නාම.

16. ඡාතිරූපමෙව පනෙත්ථ උපවයසන්තතිනාමෙන පච්චිවතීති එකාදසවිධම්පෙතං රූපං අට්ඨවීසතිවිධං හොති සරූපවසෙන.

17. කථං -

භූතජ්ජසාදවිසයා, භාවො හදයමිච්චපි;
ජීවිතාහාරරූපෙහි, අට්ඨාරසවිධං තථා.

පරිච්ඡේදො ච විඤ්ඤන්ති, විකාරො ලක්ඛණන්ති ච;
අනිජ්ජන්තා දස වෙති, අට්ඨවීසතිවිධං භවෙ.

අයමෙත්ථ රූපසමුද්දේසො.

රූපවිභාගො

18. සබ්බඤ්ච පනෙතං රූපං අහෙතුකං සජ්ජවිචයං සාසවං සඬුඛං ලොකීයං කාමාවචරං අනාරම්මණං අජ්ජහාතබ්බමෙවාති එකවිධම්පි අජ්ඣත්තිකබාහිරාදිවසෙන බහුධා හෙදං ගච්ඡති.

19. කථං? පසාදහදයසඬුඛාතං පඤ්චවිධම්පි අජ්ඣත්තිකරූපං නාම, ඉතරං බාහිරරූපං.

20. පසාදහදයසඬුඛාතං ඡබ්බිධම්පි වත්ථුරූපං නාම, ඉතරං අවත්ථුරූපං.

21. පසාදවිඤ්ඤන්තිසඬුඛාතං සත්තවිධම්පි ද්වාරරූපං නාම, ඉතරං අද්වාරරූපං.

22. පසාදභාවජීවිතසඬබාතං අට්ඨවිධම්පි ඉන්ද්‍රියරූපං නාම, ඉතරං අනින්ද්‍රියරූපං.

23. පසාදවිසයසඬබාතං ද්වාදසවිධම්පි ඔළාරිකරූපං සන්තිකෙරූපං, සප්පට්ඨරූපඤ්ච, ඉතරං සුබ්‍රමරූපං දුරෙරූපං අප්පට්ඨරූපඤ්ච.

24. කම්මජං උපාදින්නරූපං, ඉතරං අනුපාදින්නරූපං.

25. රූපායතනං සනිදස්සනරූපං, ඉතරං අනිදස්සනරූපං.

26. චක්ඛාදිද්වයං අසම්පත්තවසෙන, සානාදිත්තයං සම්පත්තවසෙනාති පඤ්චවිධම්පි ගොචරග්ගාභිකරූපං, ඉතරං අගොචරග්ගාභිකරූපං.

27. චණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා භූතචතුක්කඤ්චෙති අට්ඨවිධම්පි අවිනිබ්භොගරූපං, ඉතරං විනිබ්භොගරූපං.

28. ඉච්චෙවමට්ඨවිසති-විධම්පි ච විචක්ඛණා.

අජ්ඣත්තිකාදිභෙදෙන, විභජන්ති යථාරහං.

අයමෙත්ථ රූපවිභාගො.

රූපසමුට්ඨානනායො

29. කම්මං චිත්තං උතු ආභාරො චෙති චත්තාරි රූපසමුට්ඨානානි නාම.

30. තත්ථ කාමාවචරං රූපාවචරඤ්චෙති පඤ්චවිසතිවිධම්පි කුසලාකුසලකම්මමභිසඬබතං අජ්ඣත්තිකසන්නානෙ කම්මසමුට්ඨානරූපං පටිසන්ධිමුපාදාය ඛණෙ ඛණෙ සමුට්ඨාපෙති.

31. අරූපවිපාකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතං පඤ්චසත්තතිවිධම්පි චිත්තං චිත්තසමුට්ඨානරූපං පයමභවඬගමුපාදාය ජායන්තමෙව සමුට්ඨාපෙති.

32. තත්ථ අප්පනාජවනං ඉරියාපථම්පි සන්නාමෙති.

33. වොට්ඨබ්බනකාමාවචරජවනාභිඤ්ඤා පන විඤ්ඤත්තිම්පි සමුට්ඨාපෙත්ති.

34. සොමනස්සජවනානි පනෙත්ථ තෙරස භසනම්පි ජනෙත්ති.

35. සිතුණ්හොතුසමඤ්ඤාතා තෙජොධාතු යිතිප්පත්තාව උතුසමුට්ඨානරූපං අප්ඤ්ඤාත්තඤ්ඤා ඛණ්ඩා ව යථාරහං සමුට්ඨාපෙනි.

36. ඔජාසඤ්ඤාතො ආහාරො ආහාරසමුට්ඨානරූපං අප්ඤ්ඤාත්තඤ්ඤා යානප්පත්තොව සමුට්ඨාපෙනි.

37. තත්ථ හදයඉන්ද්‍රියරූපානි කම්මජානෙව.

38. විඤ්ඤාත්තඤ්ඤා චිත්තජමෙව.

39. සද්දො චිත්තොතුජො.

40. ලහුතාදිත්තයං උතුචිත්තාහාරෙහි සම්භොති.

41. අවිනිබ්භොගරූපානි වෙව ආකාසධාතු ව. චතුහි සම්භුතානි.

42. ලක්ඛණරූපානි න කුතොපි ජායන්ති.

43. අට්ඨාරස පන්තරස, තෙරස ද්වාදසානි ව.

කම්මචිත්තොතුකාහාර-ජානි භොන්ති යථාක්කමං.

44. ජායමානාදිරූපානං, සභාවත්තා හි කෙවලං.

ලක්ඛණානි න ජායන්ති, කෙහිවිති පකාසිතං.

අයමෙත්ථ රූපසමුට්ඨානනයො.

කලාපයොජනා

45. එකුප්පාදා එකනිරොධා එකනිස්සයා සහවුත්තිනො එකච්ඡති රූපකලාපා නාම.

46. තත්ථ ජීවිතං අවිනිබ්භොගරූපඤ්ඤා චක්ඛුනා සහ චක්ඛුදසකන්ති පවුච්චති. තථා සොතාදීහි සද්ධිං සොතදසකං ඝාතදසකං ජීවිතදසකං කායදසකං ඉත්ථිභාවදසකං පුම්භාවදසකං චත්ථුදසකඤ්ඤා චෙති යථාක්කමං යොජෙතබ්බං. අවිනිබ්භොගරූපමෙව ජීවිතෙන සහ ජීවිතනවකන්ති පවුච්චති. ඉමෙ නව කම්මසමුට්ඨානකලාපා.

47. අවිනිබ්භොගරූපං පන සුද්ධට්ඨකං, තදෙව කායවිඤ්ඤත්තියා සහ කායවිඤ්ඤත්තිනවකං, වච්චිඤ්ඤත්තිසද්දෙහි සහ වච්චිඤ්ඤත්තිදසකං, ලහුතාදීහි සද්ධිං ලහුතාදෙකාදසකං, කායවිඤ්ඤත්තිලහුතාදිද්වාදසකං, වච්චිඤ්ඤත්තිසද්දලහුතාදිතෙරසකඤ්චෙති ඡ චිත්තසමුට්ඨානකලාපා.

48. සුද්ධට්ඨකං සද්දනවකං ලහුතාදෙකාදසකං සද්දලහුතාදිද්වාදසකඤ්චෙති චත්තාරො උතුසමුට්ඨානකලාපා.

49. සුද්ධට්ඨකං ලහුතාදෙකාදසකඤ්චෙති ද්වෙආභාරසමුට්ඨානකලාපා.

50. තත්ථ සුද්ධට්ඨකං සද්දනවකඤ්චෙති ද්වෙ උතුසමුට්ඨානකලාපා ඛහිද්ධාපි ලබ්භන්ති, අවසෙසා පන සබ්බෙපි අජ්ඣත්තිකමෙවන්ති.

51. කම්මචිත්තොතුකාභාර-සමුට්ඨානා යථාක්කමං.

නව ඡ චතුරො ද්වෙති, කලාපා එකච්ඡති.

කලාපානං පරිච්ඡෙද-ලක්ඛණත්තා විචක්ඛණා;
න කලාපභිගම්ච්චාහු, ආකාසං ලක්ඛණානි ව.

අයමෙත්ථ කලාපයොජනා.

රූපපචත්තික්කමො

52. සබ්බානිපි පනෙතානි රූපානි කාමලොකෙ යථාරහං අනුනානි පචත්තියං උපලබ්භන්ති.

53. පටිසන්ධියං පන සංසෙදජානඤ්චෙව ඔපපාතිකානඤ්ච චක්ඛුසොතසානජිව්හාකායභාවචත්ථුදසකසංඛාතානි සත්ත දසකානි පාතුභවන්ති උක්කට්ඨවසෙන, ඔමකවසෙන පන චක්ඛුසොතසානභාවදසකානි කදාපි න ලබ්භන්ති, තස්මා තෙසං වසෙන කලාපභානි වෙදිතබ්බා.

54. ගබ්භසෙය්‍යකසත්තානං පන කායභාවචත්ථුදසකසංඛාතානි තිණි දසකානි පාතුභවන්ති, තත්ථාපි භාවදසකං කදාපි න ලබ්භති, තතො පරං පචත්තිකාලෙ කමෙන චක්ඛුදසකාදීනි ව පාතුභවන්ති.

55. ඉච්චෙවං පටිසන්ධිමුපාදාය කම්මසමුට්ඨානා, දුතියචිත්තමුපාදාය චිත්තසමුට්ඨානා, ධීතිකාලමුපාදාය උතුසමුට්ඨානා, ඔජාඵරණමුපාදාය ආභාරසමුට්ඨානා චෙති චතුසමුට්ඨානරූපකලාපසන්තති කාමලොකෙ දීපජාලා විය, නදිසොතො විය ව යාවතායුකමබ්බොච්ඡින්නා පචත්තති.

56. මරණකාලෙ පන චුතිචිත්තොපරිසත්තරසමචිත්තස්ස ධීතිකාලමුපාදාය කම්මජරුපාති න උජ්ජජ්ජන්ති, පුරෙතරමුජ්ජන්තාති ච කම්මජරුපාති චුතිචිත්තසමකාලමෙව පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තතො පරං චිත්තජාහාරජරුපඤ්ච වොචිජිජ්ජති, තතො පරං උතුසමුට්ඨානරුපපරම්පරා යාව මතකලෙවරසංඛාතා පවත්තන්ති.

57. ඉච්චෙවං මතසත්තානං, පුනඳෙව භවත්තරෙ.

පටිසන්ධිමුපාදාය, තථා රූපං පවත්ති.

58. රූපලොකෙ පන ඝාතජීවිහාකායභාවදසකාති ච ආහාරජකලාපාති ච න ලබ්භන්ති, තස්මා තෙසං පටිසන්ධිකාලෙ චක්ඛුසොතවත්ථුවසෙන තීණි දසකාති ජීවිතනවකඤ්චෙති චත්තාරො කම්මසමුට්ඨානකලාපා, පවත්තියං චිත්තොතුසමුට්ඨානා ච ලබ්භන්ති.

59. අසඤ්ඤසත්තානං පන චක්ඛුසොතවත්ථුවසද්දාපි න ලබ්භන්ති, තථා සංඛාතාපි චිත්තජරුපාති, තස්මා තෙසං පටිසන්ධිකාලෙ ජීවිතනවකමෙව, පවත්තියඤ්ච සද්දවජ්ජිතං උතුසමුට්ඨානරූපං අතිරිච්ඡති.

60. ඉච්චෙවං කාමරූපාසඤ්ඤසංඛාතෙසු තීසු යානෙසු පටිසන්ධිපවත්තිවසෙන දුට්ඨා රූපජ්ජවත්ති වෙදිතඛ්ඛා.

61. අට්ඨවිසති කාමෙසු, භොන්ති තෙවිස රූපිසු.

සත්තරසෙව සඤ්ඤිතං, අරූපෙ නත්ථි කිඤ්චිපි.

සද්දො විකාරො ජරතා, මරණඤ්චොපපත්තියං;
න ලබ්භන්ති පවත්තෙ තු, න කිඤ්චිපි න ලබ්භති.

අයමෙත්ථ රූපපවත්තික්කමො.

නිබ්බානහෙදො

62. නිබ්බානං පන ලොකුත්තරසංඛාතං චතුමග්ගඤ්ඤාණෙන සච්ඡිකාතඛ්ඛං මග්ගඵලානමාරම්මණභූතං වානසංඛාතාය තණ්හාය නික්ඛන්තත්තා නිබ්බානන්ති පවුච්චති.

63. තදෙනං සභාවතො එකවිධම්පි සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතු වෙති දුට්ඨං භොති කාරණපරියායෙන.

64. තථා සුඤ්ඤතං අනිමිත්තං අප්පණ්ණිකඤ්ඤාචෙති තිවිධං භොති ආකාරහෙතෙත.

65. පදමච්චුතමච්චන්තං, අසංඛතමනුත්තරං.

නිබ්බානමිති භාසන්ති, වානම්බුත්තා මහෙසයො.

ඉති චිත්තං චෙතසිකං, රූපං නිබ්බානමච්චපි;
පරමත්ථං පකාසෙන්නි, චතුර්ධාව තථාගතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසංඝග්ගො රූපසංඝගහවිභාගො නාම

ජට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

7. සමුච්චයපරිච්ඡෙදො

1. ද්වාසත්තතිවිධා වුත්තා, වත්ථුධම්මා සලක්ඛණා.

තෙසං දානි යථායොගං, පවක්ඛාමි සමුච්චයං.

2. අකුසලසංඝග්ගො මිස්සකසංඝග්ගො බොධිපක්ඛියසංඝග්ගො සංඛ්ඛසංඝග්ගො චෙති සමුච්චයසංඝග්ගො චතුර්ඛිධො වෙදිතඛිබ්බො.

අකුසලසංඝග්ගො

3. කථං? අකුසලසංඝග්ගො තාව චත්තාරො ආසවා – කාමාසවො භවාසවො දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවො.

4. චත්තාරො ඔසා – කාමොසො භවොසො දිට්ඨොසො අවිජ්ජොසො.

5. චත්තාරො යොගා – කාමයොගො භවයොගො දිට්ඨිකොගො අවිජ්ජායොගො.

6. චත්තාරො ගන්ථා – අභිජ්ඣාකායගන්ථො, බ්‍යාපාදො කායගන්ථො, සීලබ්බතපරාමාසො කායගන්ථො, ඉදංසච්චාභිනිවෙසො කායගන්ථො.

7. චත්තාරො උපාදානා – කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බතුපාදානං අත්තවාදුපාදානං.

8. ඡ නිවරණානි – කාමච්ඡන්දනිවරණං බ්‍යාපාදනිවරණං ථිනමිද්ධනිවරණං උද්ධච්චකුක්කුච්චනිවරණං විච්ඡිච්ඡානිවරණං අවිජ්ජානිවරණං.

9. සත්ත අනුසයා – කාමරාගානුසයො භවරාගානුසයො පටිසානුසයො මානානුසයො දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො අවිජ්ජානුසයො.

10. දස සංයොජනානි – කාමරාගසංයොජනං රූපරාගසංයොජනං අරූපරාගසංයොජනං පටිසසංයොජනං මානසංයොජනං දිට්ඨිසංයොජනං සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං විචිකිච්ඡාසංයොජනං උද්ධච්චසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජනං සුත්තන්තෙ.

11. අපරානිපි දස සංයොජනානි – කාමරාගසංයොජනං භවරාගසංයොජනං පටිසසංයොජනං මානසංයොජනං දිට්ඨිසංයොජනං සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං විචිකිච්ඡාසංයොජනං ඉස්සාසංයොජනං මච්ඡරියසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජනං අභිධම්මෙ (විභ. 969) .

12. දස කිලෙසා – ලොභො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ටීනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පං.

13. ආසවාදීසු පනෙන්ථ කාමභවනාමෙන තබ්බත්ථුකා තණ්හා අධිජ්ජෙනා, සීලබ්බතපරාමාසො ඉදංසච්චාහිනිවෙසො අත්තවාදුපාදො ච තථාපචත්තං දිට්ඨිගතමෙව පවුච්චති.

14. ආසවොසා ච යොගා ච,

තයො ගත්ථා ච වත්ථුතො;
උපාදානා දුච්චෙ වුත්තා,
අට්ඨ නිවරණා සිග්ගං.

ජලෙවානුසයා හොත්ති, නච සංයොජනා මතා;
කිලෙසා දස වුත්තොයං, නචධා පාපසඤ්චග්ගො.

මිස්සකසඤ්චග්ගො

15. මිස්සකසඤ්චග්ගෙ ඡ හෙතු – ලොභො දොසො මොහො අලොභො අදොසො අමොහො.

16. සත්ත ඤානඤ්චගානි – විතක්කො විචාරො පීති එකග්ගතා සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛා.

17. ද්වාදස මග්ගඤ්චගානි – සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඤ්චකප්පො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි මිච්ඡාදිට්ඨි මිච්ඡාසඤ්චකප්පො මිච්ඡාවායාමො මිච්ඡාසමාධි.

18. බාවිසතින්ද්‍රියානි – චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියං ඝාතින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං කායින්ද්‍රියං ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං සද්ධිත්ද්‍රියං විරිසිත්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධිත්ද්‍රියං පඤ්ඤිත්ද්‍රියං අනඤ්ඤානඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං අඤ්ඤිත්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවිත්ද්‍රියං.

19. නව බලානි – සද්ධාබලං විරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං හිරිබලං ඔත්තජ්ජබලං අහිරිකබලං අනොත්තජ්ජබලං.

20. චත්තාරො අධිපතී – ඡන්දාධිපති විරියාධිපති චිත්තාධිපති විමංසාධිපති.

21. චත්තාරො ආහාරා – කබළිකාරො ආහාරො, එස්සො දුතියො, මනොසඤ්ඤවෙතනා තතියා, විඤ්ඤාණං චතුත්ථං.

22. ඉන්ද්‍රියෙසු පනෙත්ථ සොතාපත්තිමග්ගඤාණං අනඤ්ඤානඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං.

23. අරහත්තඵලඤාණං අඤ්ඤාතාවිත්ද්‍රියං.

24. මජ්ඣෙ ඡ ඤාණානි අඤ්ඤිත්ද්‍රියානීති පවුච්චන්ති.

25. ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච රූපාරූපවසෙන දුට්ඨං භොති.

26. පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ඤානඬගානි, අවිරියෙසු බලානි, අභෙතුකෙසු මග්ගඬගානි න ලබ්භන්ති.

27. තථා විචිකිච්ඡාවිත්තෙ එකග්ගතා මග්ගින්ද්‍රියබලභාවං න ගච්ඡති.

28. ද්විභෙතුකතිභෙතුකජවනෙස්වෙව යථාසම්භවං අධිපති එකොව ලබ්භන්ති.

29. ඡ භෙතු පඤ්ච ඤානඬගා, මග්ගඬගා නව චත්ථුතො.

සොළසින්ද්‍රියධම්මා ව, බලධම්මා නවෙරිතා.

චත්තාරොධිපතී චුත්තා, තථාහාරාති සත්තධා;

කුසලාදිසමාකිණිණො, චුත්තොමිස්සකසඬගභො.

බොධිපක්ඛියසඬගභො

30. බොධිපක්ඛියසංඛ්‍යානං චත්තාරො සතිපට්ඨානා කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං.

31. චත්තාරො සම්මප්පධානා උප්පන්නානං පාපකානං පහානාය වායාමො, අනුප්පන්නානං පාපකානං අනුප්පාදාය වායාමො, අනුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදාය වායාමො, උප්පන්නානං කුසලානං භියොගාභාවාය වායාමො.

32. චත්තාරො ඉද්ධිපාදා – ඡන්දිද්ධිපාදො වීරිද්ධිපාදො චිත්තිද්ධිපාදො විමංසිද්ධිපාදො.

33. පඤ්චන්ද්‍රියානි – සද්ධින්ද්‍රියං වීරිද්ධින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤිත්තන්ද්‍රියං.

34. පඤ්ච බලානි – සද්ධාබලං වීරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං.

35. සත්ත බොජ්ඣංගිනි – සතිසම්බොජ්ඣංගිනි ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣංගිනි වීරියසම්බොජ්ඣංගිනි පීතිසම්බොජ්ඣංගිනි පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣංගිනි සමාධිසම්බොජ්ඣංගිනි උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣංගිනි.

36. අට්ඨ මග්ගචිගානි – සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඤ්ජපො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි.

37. එත්ථ පන චත්තාරො සතිපට්ඨානානි සම්මාසති එකාව පච්චිචති.

38. තථා චත්තාරො සම්මප්පධානානි ච සම්මාවායාමො.

39. ඡන්දො චිත්තමුපෙක්ඛා ච, සද්ධාපස්සද්ධිපීතියො.

සම්මාදිට්ඨි ච සඤ්ජපො, වායාමො විරතීත්තයං.

සම්මාසති සමාධිති, චුද්දසෙතෙ සභාවතො;
සත්තනිංසප්පහෙදෙන, සත්තධා තත්ථ සංඛ්‍යානං.

40. සඤ්ජපපස්සද්ධි ච පිතුපෙක්ඛා,

ඡන්දො ච චිත්තං විරතීත්තයඤ්ච;
නවෙකධානා වීරියං නවට්ඨ,
සති සමාධි චතු පඤ්ච පඤ්ඤා;

සද්ධා දුටානුත්තමසත්තතිංස-
ධම්මානමෙසො පවරො විභාගො.

41. සබ්බෙ ලොකුත්තරෙ භොන්ති, න වා සඬකප්පජිනියො.

ලොකියෙපි යථායොගං, ඡබ්බිසුද්ධිපවත්තියං.

සබ්බසඬගභො

42. සබ්බසඬගභෙ පඤ්චක්ඛන්ධා - රූපක්ඛන්ධො වෙදනාක්ඛන්ධො
සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඬබ්බාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො.

43. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා - රූපුපාදානක්ඛන්ධො වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො
සඤ්ඤුපාදානක්ඛන්ධො සඬබ්බරූපාදානක්ඛන්ධො
විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධො.

44. ද්වාදසායතනානි - චක්ඛායතනං සොතායතනං ඝානායතනං
ජීව්හායතනං කායායතනං මනායතනං රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං
රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං ධම්මායතනං.

45. අට්ඨාරස ධාතුයො - චක්ඛුධාතු සොතධාතු ඝානධාතු ජීව්හාධාතු
කායධාතු රූපධාතු සද්දධාතු ගන්ධධාතු රසධාතු ඵොට්ඨබ්බධාතු
චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු සොතවිඤ්ඤාණධාතු ඝානවිඤ්ඤාණධාතු
ජීව්හාවිඤ්ඤාණධාතු කායවිඤ්ඤාණධාතු මනොධාතු ධම්මධාතු
මනොවිඤ්ඤාණධාතු.

46. චත්තාරි අරියසච්චානි - දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයො අරියසච්චං,
දුක්ඛනිරොධො අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චං.

47. එත්ථ පන චෙතසිකසුඛමරූපනිබ්බානවසෙන එකුනසත්තති ධම්මා
ධම්මායතනධම්මධාතූති සඬබ්බං ගච්ඡන්ති.

48. මනායතනමෙව සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන භිජ්ජති.

49. රූපඤ්ච වෙදනා සඤ්ඤා, සෙසචෙතසිකා තථා.

විඤ්ඤාණමිති පඤ්චෙතෙ, පඤ්චක්ඛන්ධාති භාසිතා.

50. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධාති, තථා තෙභුමකා මතා.

හෙදාභාවෙන නිබ්බානං, ඛන්ධසංඝගහනිස්සටං.

51. ද්වාරාරම්මණහෙදෙන, භවන්තායතනානි ව.

ද්වාරාලම්බකදුප්පන්න-පරියායෙන ධාතුයො.

52. දුක්ඛං තෙභුමකං වට්ටං, තණ්හා සමුදයො භවෙ.

නිරොධො නාම නිබ්බානං, මග්ගො ලොකුත්තරො මනො.

53. මග්ගයුක්තා ඵලා වෙව, චතුසච්චිනිස්සටා.

ඉති පඤ්චස්පහෙදෙන, පචුත්තො සබ්බසංඝගො.

ඉති අභිධම්මත්ථසංඝගහෙ සමුච්චයසංඝගහවිභාගො නාම

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

8. පච්චයපරිච්ඡෙදො

1. යෙසං සංඝඛතධම්මානං, යෙ ධම්මා පච්චයා යථා.

තං විභාගමිහෙදානි, පවක්ඛාමි යථාරහං.

2. පටිච්චසමුප්පාදනයො පටිඨානනයො වෙති පච්චයසංඝගහො දුච්ඡො වෙදිතබ්බො.

3. තත්ථ තබ්බාවභාවිභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතො පටිච්චසමුප්පාදනයො, පටිඨානනයො පන ආභව්චපච්චයට්ඨිතිමාරබ්භ පචුච්චති, උභයං පන වොම්ස්සෙත්වා පපඤ්චෙන්ති ආචරියා.

පටිච්චසමුප්පාදනයො

4. තත්ථ අවිජ්ජාපච්චයා සංඛාරා, සංඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සලායතනං, සලායතනපච්චයා ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති. ඵවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොතීති අයමෙත්ථ පටිච්චසමුප්පාදනයො.

5. තත්ථ තයො අද්ධා ද්වාදසංඛිගාති විසතාකාරා තිසන්ධි චතුසංඛිඛෙපා තිණි වට්ඨාති ද්වෙ මූලාති ච වෙදිතඛිබාති.

6. කථං? අවිජ්ජාසංඛාරා අතීතො අද්ධා, ජාතිජරාමරණං අනාගතො අද්ධා, මජ්ඣෙ අට්ඨ පච්චුප්පන්තො අද්ධාති තයො අද්ධා.

7. අවිජ්ජා සංඛාරා විඤ්ඤාණං නාමරූපං සලායතනං එස්සො වෙදනා තණ්හා උපාදානං භවො ජාති ජරාමරණන්ති ද්වාදසංඛිගාති.

8. සොකාදිවචනං පනෙත්ථ නිස්සන්දඵලනිදස්සනං.

9. අවිජ්ජාසංඛාරග්ගහණෙන පනෙත්ථ තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා භවන්ති, තථා තණ්හුපාදානභවග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාසංඛාරා, ජාතිජරාමරණග්ගහණෙන ච විඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකමෙව ගහිතන්ති කත්වා –

10. අතීතෙ හෙතවො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකං.

ඉදානි හෙතවො පඤ්ච, ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති;
විසතාකාරා තිසන්ධි, චතුසංඛිඛෙපා ච භවන්ති.

11. අවිජ්ජාතණ්හුපාදානා ච කිලෙසවට්ඨං, කම්මභවසංඛාරො භවෙකදෙසො සංඛාරා ච කම්මවට්ඨං, උපපත්තිභවසංඛාරො භවෙකදෙසො අවසෙසා ච විපාකවට්ඨන්ති තිණි වට්ඨාති.

12. අවිජ්ජාතණ්හාවසෙන ද්වෙ මූලාති ච වෙදිතඛිබාති.

13. තෙසමෙව ච මූලානං, නිරොධෙන නිරුජ්ඣති.

ජරාමරණමුච්ඡාය, පිළිතානමභිණ්හසො;
ආසවානං සමුප්පාදා, අවිජ්ජා ච පවත්ති.

වට්ඨමාබන්ධම්චිචෙවං, තෙභූමකමනාදිකං;
පට්ඨිවසමුප්පාදොති, පට්ඨපෙසි මහාමුති.

පට්ඨානනායො

14. හෙතුපථිවයො ආරම්මණපථිවයො අධිපතිපථිවයො අනන්තරපථිවයො සමනන්තරපථිවයො සහජාතපථිවයො අඤ්ඤමඤ්ඤපථිවයො නිස්සයපථිවයො උපනිස්සයපථිවයො පුරෙජාතපථිවයො පච්ඡාජාතපථිවයො ආසෙවනපථිවයො කම්මපථිවයො විපාකපථිවයො ආහාරපථිවයො ඉන්ද්‍රියපථිවයො

ඤානපච්චයො මග්ගපච්චයො සම්පයුක්තපච්චයො විජ්ජයුක්තපච්චයො
අත්ථිපච්චයො නත්ථිපච්චයො විගතපච්චයො අවිගතපච්චයොති අයමෙත්ථ
පට්ඨානනයො.

15. ඡධා නාමං තු නාමස්ස, පඤ්චධා නාමරූපිනං.

එකධා පුන රූපස්ස, රූපං නාමස්ස චෙකධා.

පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි, නාමස්ස දුට්ඨා ද්වයං;
ද්වයස්ස නවධා චෙති, ඡබ්බිධා පච්චයා කථං.

16. අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පටුජ්ජන්තානං
චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං අනන්තරසමනන්තරනත්ථිවිගතවසෙන, පුරිමානි
ජවනානි පච්ඡිමානං ජවනානං ආසෙවනවසෙන, සහජාතා චිත්තචෙතසිකා
ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුක්තවසෙනෙති ච ඡධා නාමං නාමස්ස පච්චයො
හොති.

17. හෙතුඤානඤ්ඤමග්ගඤ්ඤානි සහජාතානං නාමරූපානං හෙතාදිවසෙන,
සහජාතා චෙතනා සහජාතානං නාමරූපානං, නානාක්ඛණිකා චෙතනා
කම්මාභිනිබ්බත්තානං නාමරූපානං කම්මවසෙන, විපාකක්ඛන්ධා
අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතානං රූපානං විපාකවසෙනෙති ච පඤ්චධා නාමං
නාමරූපානං පච්චයො හොති.

18. පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස
පච්ඡාජාතවසෙනෙති එකධාව නාමං රූපස්ස පච්චයො හොති.

19. ඡ වත්ථුනි පවත්තියං සත්තන්තං විඤ්ඤාණධාතුනං පඤ්චාරම්මණානි
ච පඤ්චවිඤ්ඤාණවිථියා පුරෙජාතවසෙනෙති එකධාව රූපං නාමස්ස පච්චයො
හොති.

20. ආරම්මණවසෙන උපනිස්සයවසෙනෙති ච දුට්ඨා
පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි නාමස්සෙව පච්චයා හොත්ති.

21. තත්ථ රූපාදිවසෙන ඡබ්බිධං හොති ආරම්මණං.

22. උපනිස්සයො පන තිවිධො හොති - ආරම්මණුපනිස්සයො
අනන්තරූපනිස්සයො පකතුපනිස්සයො චෙති.

23. තත්ථ ආරම්මණමෙව ගරුකතං ආරම්මණුපනිස්සයො.

24. අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අනන්තරුපනිස්සයො.

25. රාගාදයො පන ධම්මා සද්ධාදයො ච සුඛං දුක්ඛං පුග්ගලො භොජනං උතුසෙනාසනඤ්ච යථාරහං අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච කුසලාදිධම්මානං, කම්මං විපාකානන්ති ච බහුධා භොති පකතූපනිස්සයො.

26.

අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයආහාරඉන්ද්‍රියවිජ්ජප්‍රත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙ නෙති යථාරහං නවධා නාමරූපානි නාමරූපානං පච්චයා භවන්ති.

27. තත්ථ ගරුකතමාරම්මණං ආරම්මණාධිපතිවසෙන නාමානං, සහජාතාධිපති චතුබ්බිධොපි සහජාතවසෙන සහජාතානං නාමරූපානන්ති ච දුට්ඨො භොති අධිපතිපච්චයො.

28. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතරූපානඤ්ච, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදාරූපානඤ්ච, පටිසන්ධික්ඛණෙ චත්ථුචිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ච තිට්ඨො භොති සහජාතපච්චයො.

29. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, පටිසන්ධික්ඛණෙ චත්ථුචිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ච තිට්ඨො භොති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො.

30. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතරූපානඤ්ච, මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදාරූපානඤ්ච, ඡ චත්ථුනි සත්තන්තං විඤ්ඤාණධාතූනන්ති ච තිට්ඨො භොති නිස්සයපච්චයො.

31. කබලීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස, අරූපිනො ආහාරා සහජාතානං නාමරූපානන්ති ච දුට්ඨො භොති ආහාරපච්චයො.

32. පඤ්ච පසාදා පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං, රූපජීවිතින්ද්‍රියං උපාදින්නරූපානං, අරූපිනො ඉන්ද්‍රියා සහජාතානං නාමරූපානන්ති ච තිට්ඨො භොති ඉන්ද්‍රියපච්චයො.

33. ඔක්කන්තික්ඛණෙ චත්ථු විපාකානං, චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සහජාතරූපානං සහජාතවසෙන, පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතවසෙන ඡ චත්ථුනි පචත්තියං සත්තන්තං විඤ්ඤාණධාතූනං පුරෙජාතවසෙනෙති ච තිට්ඨො භොති විජ්ජප්‍රත්තපච්චයො.

34. සහජාතං පුරොජාතං, පච්ඡාජාතස්ස ච සබ්බථං.

කබලිකාරො ආහාරො, රූපජීවිතමිච්චයන්ති. —

පඤ්චවිධො හොති අත්ථිපච්චයො අවිගතපච්චයො ච.

35. ආරම්භක පරීක්ෂණයක මගින් පිළිවෙලට සිටින පව්වක සිටින බවට තීරණය කළ හැකි වන්නේ නම්,

36. සහජාතරූපන්ති පනෙන්ථ සබ්බත්ථාපි පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්ච වසෙන දූවිධං භොගීති වෙදිතබ්බං.

37. ඉති තෙකාලිකා ධම්මා, කාලමුත්තා ච සම්භවා.

අප්‍රකාශිතයෙකුට බහිද්ධා ව, සච්ඡිකාසච්ඡිකා තථා;
පඤ්ඤාත්තිනාමරූපානං, වසෙන තිවිධා යිතා;
පච්චයා නාම පට්ඨානෙන, චතුර්විසති සබ්බථා.

38. තත්ථ රූපධම්මා රූපක්ඛන්ධොව, චිත්තචෙතසිකසංඛාරා චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා, නිබ්බානාඤ්චෙති පඤ්චවිධම්පි අරූපන්ති ච නාමන්ති ච පවුච්චති.

පඤ්ඤාත්තිභෙදා

39. තමා අවසෙසා පඤ්ඤාත්ති පන පඤ්ඤාපියත්තා පඤ්ඤාත්ති, පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤාත්තීති ච ද්විධා භොති.

40. කථං? තංතංභූතවිපරිණාමාකාරමුපාදාය තථා තථා පඤ්ඤත්තා භූමිපබ්බතාදිකා, සම්භාරසන්නිවේසාකාරමුපාදාය ගෙහරථසකටාදිකා, බන්ධපඤ්චකමුපාදාය පුරිසපුග්ගලාදිකා, චන්දාවට්ටනාදිකමුපාදාය දිසාකාලාදිකා, අසම්ප්‍රට්ඨාකාරමුපාදාය කූපගුහාදිකා, තංතංභූතනිමිත්තං භාවනාවිසෙසඤ්ච උපාදාය කසිණනිමිත්තාදිකා වෙනි එවමාදිජ්ජගෙදා පන පරමත්ථතො අවිජ්ජමානාපි අත්ථවිජායාකාරෙන විත්තුජ්ජාදානමාරම්මණභූතා තං තං උපාදාය උපනිධාය කාරණං කත්වා තථා තථා පරිකප්පියමානා සඬබ්බායති සමඤ්ඤායති වොහරීයති පඤ්ඤාපියතීති පඤ්ඤත්තීති පවුච්චති. අයං පඤ්ඤත්ති පඤ්ඤාපියත්තා පඤ්ඤත්ති නාම.

41. පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති පන නාමනාමකම්මාදිනාමෙන පරිදීපිතා,
සා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, විජ්ජමානෙන
අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, විජ්ජමානෙන

විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති චෙති ඡබ්බිධා හොති.

42. තත්ථ යදා පන පරමත්ථතො විජ්ජමානං රූපවෙදනාදිං ඵතාය පඤ්ඤාපෙන්නි, තදායං විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. යදා පන පරමත්ථතො අවිජ්ජමානං භූමිපබ්බතාදිං ඵතාය පඤ්ඤාපෙන්නි, තදායං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති පවුච්චති. උභින්නං පන වොම්ඝ්ඝකවසෙන සෙසා යථාක්කමං ඡළභිඤ්ඤො, ඉත්ථිසද්දො, චක්ඛුච්ඤ්ඤාණං, රාජපුත්තොති ච වෙදිතබ්බො.

43. වට්ඨෙසාසානුසාරෙන, සොතවිඤ්ඤාණවිට්ඨො.

පවත්ථානන්තරුප්පන්න-මනොද්චාරස්ස ගොචරා.

අත්ථා යස්සානුසාරෙන, විඤ්ඤායන්ති තතො පරං;
සායං පඤ්ඤත්ති විඤ්ඤෙය්සා, ලොකසංකතනිමිතිකා.

ඉති අභිධම්මත්ථසංගහෙ පච්චයසංගහවිභාගො නාම

අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

9. කම්මට්ඨානපරිච්ඡෙදො

1. සමථවිපස්සනානං, භාවනානම්තො පරං.

කම්මට්ඨානං පවක්ඛාමි, දුට්ඨමිපි යථාක්කමං.

සමථකම්මට්ඨානං

2. තත්ථ සමථසංගහෙ තාව දස කසිණානි, දස අසුභා, දස අනුස්සතියො, චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො, එකා සඤ්ඤා, එකං චචත්ථානං, චත්තාරො ආරුප්පා චෙති සත්තවිධෙන සමථකම්මට්ඨානසංගහො.

චරිතභෙදො

3. රාගචරිතා දොසචරිතා මොහචරිතා සද්ධාචරිතා බුද්ධිචරිතා විතක්කචරිතා චෙති ඡබ්බිධෙන චරිතසංගහො.

භාවනාභෙදො

4. පරිකම්මභාවනා උපචාරභාවනා අප්පනාභාවනා වෙති තිස්සො භාවනා.

නිමිත්තභෙදො

5. පරිකම්මනිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තං පටිභාගනිමිත්තඤ්චෙති තිණි නිමිත්තානි ච වෙදිතබ්බානි.

6. කථං? පථවීකසිණං ආපොකසිණං තෙජොකසිණං වායොකසිණං නීලකසිණං පිතකසිණං ලොහිතකසිණං ඔදාතකසිණං ආකාසකසිණං ආලෝකකසිණඤ්චෙති ඉමානි දස කසිණානි නාම.

7. උද්ධුමාතකං විනීලකං විපුබ්බකං විච්ඡිද්දකං වික්ඛායිතකං වික්ඛිත්තකං හතවික්ඛිත්තකං ලොහිතකං පුළුවකං අට්ඨිකඤ්චෙති ඉමෙ දස අසුභා නාම.

8. බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සංඝානුස්සති සීලානුස්සති වාගානුස්සති දෙවතානුස්සති උපසමානුස්සති මරණානුස්සති කායගතාසති ආනාපානස්සති වෙති ඉමා දස අනුස්සතියො නාම.

9. මෙත්තා කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛා වෙති ඉමා චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො නාම, බුභ්මවිහාරොති ච පවුච්චති.

10. ආභාරෙපටිකූලසඤ්ඤා එකා සඤ්ඤා නාම.

11. චතුර්ධාතුවචත්ථානං එකං චචත්ථානං නාම.

12. ආකාසානඤ්චායතනාදයො චත්තාරො ආරුජ්ජා නාමාති සබ්බථාපි සමථනිද්දෙසෙ චත්තාලීස කම්මට්ඨානානි භවන්ති.

සප්පායභෙදො

13. චරිතාසු පන දස අසුභා කායගතාසතිසංඛාතා කොට්ඨාසභාවනා ච රාගචරිතස්ස සප්පායා.

14. චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො නීලාදීනි ච චත්තාරි කසිණානි දොසචරිතස්ස.

15. ආනාපානං මොහචරිතස්ස විතක්කචරිතස්ස ච,

16. බුද්ධානුස්සතිආදයො ඡ සද්ධාචරිතස්ස.

17. මරණඋපසමසඤ්ඤාවචත්ථානානි බුද්ධිවර්තස්ස.

18. සෙසානි පන සබ්බානිපි කම්මට්ඨානානි සබ්බෙසම්පි සප්පායානි, තත්ථාපි කසිණෙසු පුටුලං මොහවර්තස්ස, බුද්දකං විතක්කවර්තස්සෙවාවති.

අයමෙත්ථ සප්පායහෙදො.

භාවනාහෙදො

19. භාවනාසු සබ්බත්ථාපි පරිකම්මභාවනා ලබ්භතෙව, බුද්ධානුස්සතිආදීසු අට්ඨසු සඤ්ඤාවචත්ථානෙසු චාති දසසුකම්මට්ඨානෙසු උපචාරභාවනාව සම්පජ්ජති, නත්ථි අප්පනා.

20. සෙසෙසු පන සමතිංසකම්මට්ඨානෙසු අප්පනාභාවනාපි සම්පජ්ජති.

21. තත්ථාපි දස කසිණානි ආනාපානඤ්ච පඤ්චකජ්ඣානිකානි.

22. දස අසුභා කායගතාසති ච පයමජ්ඣානිකා.

23. මෙත්තාදයො තයො චතුක්කජ්ඣානිකා.

24. උපෙක්ඛා පඤ්චමජ්ඣානිකානි ඡබ්බිසති රූපාවචරජ්ඣානිකානි කම්මට්ඨානානි.

25. චත්තාරො පන ආරුප්පා ආරුප්පජ්ඣානිකානි.

අයමෙත්ථ භාවනාහෙදො.

ගොචරහෙදො

26. නිමිත්තෙසු පන පරිකම්මනිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තඤ්ච සබ්බත්ථාපි යථාරහං පරියායෙන ලබ්භන්තෙව.

27. පටිභාගනිමිත්තං පන කසිණාසුහකොට්ඨාසආනාපානෙස්සෙවෙව ලබ්භති, තත්ථ හි පටිභාගනිමිත්තමාරබ්භ උපචාරසමාධි අප්පනාසමාධි ච පචත්තන්ති.

28. කථං? ආදිකම්මිකස්ස හි පට්ඨිමණ්ඩලාදීසු නිමිත්තං උග්ගණ්හන්තස්ස තමාරම්මණං පරිකම්මනිමිත්තන්ති පවුච්චති, සා ච භාවනා පරිකම්මභාවනා නාම.

29. යදා පන තං නිමිත්තං චිත්තෙන සමුග්ගහිතං හොති, චක්ඛුනා පස්සන්තස්සෙව මනොද්වාරස්ස ආපාට්ඨාගතං, තදා තමෙවාරම්මණං උග්ගහනිමිත්තං නාම, සා ව භාවනා සමාධියති.

30. තථා සමාහිතස්ස පනෙතස්ස තතො පරං තස්මිං උග්ගහනිමිත්තෙ පරිකම්මසමාධිනා භාවනාමනුයුක්ඛන්තස්ස යදා තප්පට්ඨාගං චත්ථුධම්මචිත්තවිචිතං පඤ්ඤත්තිසංඛ්ඛාතං භාවනාමයමාරම්මණං චිත්තෙ සන්තිසන්නං සමප්පිතං හොති, තදා තං පටිභාගනිමිත්තං සමුප්පන්නන්ති පවුච්චති.

31. තතො පට්ඨාය පරිපන්ථවිප්පහිනා කාමාවචරසමාධිසංඛ්ඛාතා උපචාරභාවනා නිප්ඵන්නා නාම හොති.

32. තතො පරං තමෙව පටිභාගනිමිත්තං උපචාරසමාධිනා සමාසෙවන්තස්ස රූපාවචරපයමජ්ඣානමජ්ජෙති.

33. තතො පරං තමෙව පයමජ්ඣානං ආවජ්ජනං සමාපජ්ජනං අධිට්ඨානං වුට්ඨානං පච්චචෙක්ඛණා චෙති ඉමාහි පඤ්චහි වසිතාහි වසිභූතං කත්වා විතක්කාදිකමොළාරිකඛිගං පහානාය විචාරාදිසුමුඛිගුපත්තියා පදහතො යථාක්කමං දුතියජ්ඣානාදයො යථාරහමජ්ජෙන්නි.

34. ඉච්චෙවං පට්ඨිකසිණාදිසු ද්වාච්ඡතිකම්මට්ඨානෙසු පටිභාගනිමිත්තමුපලබ්භති.

35. අවසෙසෙසු පන අප්පමඤ්ඤා සත්තපඤ්ඤත්තියං පචත්තන්ති.

36. ආකාසවජ්ජිතකසිණෙසු පන යං කිඤ්චි කසිණං උග්ගාටෙන්වා ලද්ධමාකාසං අනන්තවසෙන පරිකම්මං කරොන්තස්ස පයමාරුප්පමජ්ජෙති.

37. තමෙව පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණං අනන්තවසෙන පරිකම්මං කරොන්තස්ස දුතියාරුප්පමජ්ජෙති.

38. තමෙව පයමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවං පන “නත්ථි කිඤ්චී”ති පරිකම්මං කරොන්තස්ස තතියාරුප්පමජ්ජෙති.

39. තතියාරුප්පං “සන්තමෙතං, පණිතමෙත”න්ති පරිකම්මං කරොන්තස්ස චතුත්ථාරුප්පමජ්ජෙති.

40. අවසෙසෙසු ව දසසු කම්මට්ඨානෙසු බුද්ධගුණාදිකමාරම්මණමාරඛ්භ පරිකම්මං කත්වා තස්මිං නිමිත්තෙ සාධුකමුග්ගහිතෙ තත්ථෙව පරිකම්මඤ්ච සමාධියති, උපචාරො ව සම්පජ්ජති.

41. අභිඤ්ඤාවසෙන පවත්තමානං පන රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානං අභිඤ්ඤාපාදකපඤ්චමජ්ඣානා වුට්ඨහිත්වා අධිට්ඨෙය්‍යාදිකමාවජ්ජෙත්වා පරිකම්මං කරොන්තස්ස රූපාදීසු ආරම්මණෙසු යථාරහමජ්ජෙති.

42. අභිඤ්ඤා ව නාම –

ඉද්ධිවිධං දිබ්බසොතං, පරචිත්තවිජානනා;
පුබ්බෙනිවාසානුස්සති, දිබ්බවක්ඛුති පඤ්චධා.

අයමෙත්ථ ගොචරභෙදො.

නිට්ඨිතො ව සමථකම්මට්ඨානනායො.

විපස්සනාකම්මට්ඨානං

විසුද්ධිභෙදො

43. විපස්සනාකම්මට්ඨානෙ පන සීලවිසුද්ධි චිත්තවිසුද්ධි දිට්ඨිවිසුද්ධි කඬ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධි චෙති සත්තවිධෙන විසුද්ධිසඬගභො.

44. අනිච්චලක්ඛණං දුක්ඛලක්ඛණං අනත්තලක්ඛණඤ්චෙති තිණි ලක්ඛණානි.

45. අනිච්චානුපස්සනා දුක්ඛානුපස්සනා අනත්තානුපස්සනා චෙති තිස්සො අනුපස්සනා.

46. සම්මසනඤ්ඤාණං උදයබ්බයඤ්ඤාණං භඩ්ගඤ්ඤාණං භයඤ්ඤාණං ආදීනවඤ්ඤාණං නිබ්බිදාඤ්ඤාණං මුච්චිතුකම්‍යාතාඤ්ඤාණං පටිසඬ්ඛාඤ්ඤාණං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤ්ඤාණං අනුලොමඤ්ඤාණඤ්චෙති දස විපස්සනාඤ්ඤාණානි.

47. සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො, අනිමිත්තො විමොක්ඛො, අජ්ජණිහිතො විමොක්ඛො චෙති තයො විමොක්ඛො.

48. සුඤ්ඤතානුපස්සනා අනිමිත්තානුපස්සනා අප්පණ්ණිකානුපස්සනා වෙති තිණි විමොක්ඛත්වොත්ති ව වෙදිතබ්බාති.

49. කථං? පාතිමොක්ඛසංවරසීලං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං පච්චයසන්තිස්සිතසීලඤ්ඤාවෙති චතුපාරිසුද්ධිසීලං සීලවිසුද්ධි නාම.

50. උපචාරසමාධි අප්පනාසමාධි වෙති දුට්ඨොපි සමාධි චිත්තවිසුද්ධි නාම.

51. ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානවසෙන නාමරූප පරිග්ගහො දිට්ඨිවිසුද්ධි නාම.

52. තෙසමෙව ච නාමරූපානං පච්චයපරිග්ගහො කඨබ්බාචිතරණවිසුද්ධි නාම.

53. තතො පරං පන තථාපරිග්ගහිතෙසු සප්පච්චයෙසු තෙභූමකසඤ්ඤාමාරොසු අතීතාදිභෙදහින්තෙසු ඛන්ධාදිනායමාරබ්භ කලාපවසෙන සඤ්ඤිතවා “අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙන, අනත්තා අසාරකට්ඨෙනා”ති අද්ධානවසෙන සන්තතිවසෙන ඛණවසෙන චා සම්මසනඤ්ඤාණෙන ලක්ඛණත්තයං සම්මසන්තස්ස තෙස්වෙව පච්චයවසෙන ඛණවසෙන ච උදයබ්බයඤ්ඤාණෙන උදයබ්බයං සමනුපස්සන්තස්ස ච –

“ඔහාසො පිති පස්සද්ධි, අධිමොක්ඛො ච පරිග්ගහො;
සුඛං ඤාණමුපට්ඨානමුපෙක්ඛා ච නිකන්ති වෙ”ති. –

ඔහාසාදිවිපස්සනුපක්කිලෙසපරිපන්ථපරිග්ගහවසෙන
මග්ගාමග්ගලක්ඛණවචන්ථානං මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

54. තථා පරිපන්ථවිමුත්තස්ස පන තස්ස උදයබ්බයඤ්ඤාණතො පට්ඨාය යා වානුලොමා තිලක්ඛණං විපස්සනාපරම්පරාය පටිපජ්ජන්තස්ස නව විපස්සනාඤ්ඤාණානි පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

55. තස්සෙවං පටිපජ්ජන්තස්ස පන විපස්සනාපරිපාකමාගම්ම “ඉදානි අප්පනා උප්පජ්ජිස්සති”ති භවධිගං වොච්ඡිජ්ජිත්වා උප්පන්තමනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං ද්වෙ තිණි විපස්සනාචිත්තානි යං කිඤ්චි අනිච්චාදිලක්ඛණමාරබ්භ පරිකම්මොපචාරානුලොමනාමෙන පවත්තන්ති.

56. යා සිබ්බාප්පත්තා, සා සානුලොමා සඤ්ඤාරූපෙක්ඛා වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාති ච පවුච්චති.

57. තතො පරං ගොත්‍රභූවිත්තං නිබ්බානමාලම්බිත්වා
පුටුප්පනගොත්තමභිභවත්තං, අරියගොත්තමභිසම්භොන්තඤ්ච පවත්තති.

58. තස්සානන්තරමෙව මග්ගො දුක්ඛසච්චං පරිජානන්තො සමුදයසච්චං
පජහන්තො, නිරොධසච්චං සවිජ්ඣරොන්තො, මග්ගසච්චං භාවනාවසෙන
අප්පනාවිට්ඨොතරති.

59. තතො පරං ද්වෙ තිණි ඵලවිත්තානි පවත්තිත්වා භවඤ්ඤාපාතොව හොති,
පුන භවඤ්ඤා වොචිජිත්තිත්වා පච්චචෙක්ඛණඤ්ඤානානි පවත්තන්ති.

60. මග්ගං ඵලඤ්ච නිබ්බානං, පච්චචෙක්ඛති පණ්ඩිතො.

භීතෙ කිලෙසෙ සෙසෙ ච, පච්චචෙක්ඛති වාන වා.

ජබ්බිසුද්ධිකමෙනෙවං, භාවෙතබ්බො චතුර්බ්බො;
ඤ්ඤාදස්සනවිසුද්ධි, නාම මග්ගො පවුච්චති.

අයමෙත්ථ විසුද්ධිහෙදො.

විමොක්ඛහෙදො

61. තත්ථ අනත්තානුපස්සනා අත්තාභිනිවෙසං මුඤ්චන්ති
සුඤ්ඤානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං හොති.

62. අනිච්චානුපස්සනා විපල්ලාසනිමිත්තං මුඤ්චන්ති අනිමිත්තානුපස්සනා
නාම.

63. දුක්ඛානුපස්සනා තණ්හාපණ්ඩං මුඤ්චන්ති අප්පණ්ණිතානුපස්සනා
නාම.

64. තස්මා යදි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අනත්තතො විපස්සති, සුඤ්ඤතො
විමොක්ඛො නාම හොති මග්ගො.

65. යදි අනිච්චතො විපස්සති, අනිමිත්තතො විමොක්ඛො නාම.

66. යදි දුක්ඛතො විපස්සති, අප්පණ්ණිතො විමොක්ඛො නාමාති ච මග්ගො
විපස්සනාගමනවසෙන තිණි නාමානි ලහති, තථා ඵලඤ්ච මග්ගාගමනවසෙන
මග්ගවිට්ඨං.

67. ඵලසමාපත්තිවිජීයං පන යථාච්ඡත්තනසෙන විපස්සන්තානං යථාසකඵලමුප්පජ්ජමානමපි විපස්සනාගමනවසෙනෙව සුඤ්ඤතාදිවිමොක්ඛොති ව පවුච්චති, ආරම්මණවසෙන පන සරසවසෙන ව නාමත්තයං සබ්බත්ථ සබ්බෙසමිපි සමමෙව ව.

අයමෙත්ථ විමොක්ඛහෙදො.

පුග්ගලහෙදො

68. එත්ථ පන සොකාපත්තිමග්ගං භාවෙත්වා දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාපහානෙන පභිනාපායගමනො සත්තක්ඛන්තුපරමො සොකාපත්තො නාම හොති.

69. සකදාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා රාගදොසමොහානං තනුකරත්තා සකදාගාමී නාම හොති සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා.

70. අනාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා කාමරාගඛ්‍යාපාදානමනවසෙසජ්ජහානෙන අනාගාමී නාම හොති අනාගන්ත්වා ඉත්ථත්තං.

71. අරහත්තමග්ගං භාවෙත්වා අනවසෙසකිලෙසජ්ජහානෙන අරහා නාම හොති ඛිණ්ණසවො ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණ්ණෙය්‍යාති.

අයමෙත්ථ පුග්ගලහෙදො.

සමාපත්තිහෙදො

72. ඵලසමාපත්තිවිජීයං පනෙත්ථ සබ්බෙසමිපි යථාසකඵලවසෙන සාධාරණාව.

73. නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනං පන අනාගාමීනඤ්චෙව අරහන්තානඤ්ච ලබ්භති, තත්ථ යථාක්කමං පට්ඨමජ්ඣානාදිමහග්ගතසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ ගතෙ සංඛාරධම්මෙ තත්ථ තත්ථෙව විපස්සන්තො යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ගන්ත්වා තතො පරං අධිට්ඨෙය්‍යාදිකං පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති, තස්ස ද්විත්තං අප්පනාජවනානං පරතො වොච්ඡිජ්ජති චිත්තසන්තති, තතො නිරොධසමාපත්තො නාම හොති.

74. වුට්ඨානකාලෙ පන අනාගාමීනො අනාගාමීඵලචිත්තං, අරහතො අරහත්තඵලචිත්තං එකචාරමෙව පවත්තිත්වා භවභිග්ගපාතො හොති, තතො පරං පච්චෙක්ඛණඤාණං පවත්තති.

අයමෙත්ථ සමාපත්තිහෙදො.

නිට්ඨිතො ව විපස්සනාකම්මට්ඨානනායො.

උයොජනං

75. භාවෙනබ්බං පනිච්චෙවං, භාවනාද්වයමුත්තමං.

පටිපත්තිරසස්සාදං, පත්ථයන්තෙන සාසනෙනි.

ඉති අභිධම්මත්ථසංඝග්ගෙ කම්මට්ඨානසංඝග්ගවිභාගො නාම

නවමො පරිච්ඡෙදො.

නිගමනං

(ක) වාරිත්තසොහිතවිසාලකුලොදයෙන,
සද්ධාහිවුඩ්ඪපරිසුද්ධගුණොදයෙන;
නම්පවිහයෙන පණ්ඩාය පරානුකම්පං,
යං පත්ථිතං පකරණං පරිනිට්ඨිතං තං.

(ඛ) පුඤ්ඤෙන තෙන විපුලෙන තු මූලසොමං;
ධඤ්ඤාධිවාසමුදිතොදිතමායුකන්තං;
පඤ්ඤාවදානගුණසොහිතලජ්ජිහික්ඛු,
මඤ්ඤන්තු පුඤ්ඤවිභවොදයමඬිගලාය.

ඉති අනුරුද්ධාවරියෙන රචිතං

අභිධම්මත්ථසංඝග්ගං නාම පකරණං.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

ගන්ථාරම්භකථා

(ක) විසුද්ධකරුණාඤාණං, බුද්ධං සම්බුද්ධපුජිතං;
ධම්මං සද්ධම්මසම්භූතං, නත්වා සංඝං නිරඬ්භණං.

(ඛ) සාරිපුත්තං මහාථෙරං, පරියත්තිවිසාරදං;
චන්දිත්වා සිරසා ධීරං, ගරුං ගාරවහාජනං.

(ග) චණ්ණසිස්සං සමාසෙන, අභිධම්මත්ථසඬ්භං;
ආභිධම්මිකභික්ඛුනං, පරං පිතිවිච්චිතං.

(ඝ) පොරාණෙහි අනෙකාපි, කතා යා පන චණ්ණනා;
න තාහි සක්කා සබ්බත්ථ, අත්ථො විඤ්ඤාතවෙ ඉධ.

(ඞ) තස්මා ලීනපදානෙන්ථ, සාධිජ්ජායමහාපයං;
විභාවෙන්තො සමාසෙන, රචයිස්සාමි චණ්ණනන්ති.

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා

1.

පරමවිචිත්තනයසමන්තාගතං

සකසමයසමයන්තරගහනවිග්ගාහණසමත්ථං

සුවිමලවිපුලපඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියජනනං පකරණමිදමාරහන්තොයමාවරියො

පඨමං තාව

රතනත්තයපණාමාහිධෙය්‍ය

කරණජ්ජකාරපකරණාහිධානපයොජනානි

දස්සෙතුං

“සම්මාසම්බුද්ධ”න්තයාදිමාහ.

එත්ථ හි “සම්මාසම්බුද්ධ...පෙ.... අභිවාදියා”ති ඉමිනා
රතනත්තයපණාමො චුත්තො, අභිධම්මත්ථසඬ්භ”න්ති එතෙන
අභිධෙය්‍යකරණජ්ජකාරපකරණාහිධානානි අභිධම්මත්ථානං ඉධ
සඬ්භගහෙනබ්බහාවදස්සනෙන තෙසං ඉමිනා සමුදිතෙන
පටිපාදෙනබ්බහාවදීපනතො, එකත්ථ සඬ්භග්ග කථනාකාරදීපනතො,
අත්ථානුගතසමඤ්ඤාපරිදීපනතො ච. පයොජනං පන සඬ්භගපදෙන
සාමත්ථියතො දස්සිතමෙව අභිධම්මත්ථානං එකත්ථ සඬ්භගෙ සති
තදුග්ගහපරිපුච්ඡාදිවසෙන තෙසං සරූපාවබ්බොධස්ස, තම්මුලිකාය ච
දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකත්ථසිද්ධියා අනායාසෙන සංසිජ්ඣිතතො.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

තත්ථ රතනත්තයපණාමප්පයොජනං තාව බ්‍රහ්මා පපඤ්චෙන්ති ආවරියා, විසෙසතො පන අන්තරායනිවාරණං පච්චාසීසන්ති. තථා හි චූත්තං සඬග්ගකාරෙහි “තස්සානුභාවෙන හතන්තරායො”ති (පාරා. අට්ඨ. 1.ගන්ථාරම්භකථා). රතනත්තයපණාමො හි අත්ථතො පණාමකිරියාහිනිප්ථාදිකා කුසලචෙතනා, සා ච චන්දනෙයාවන්දකානං ඛේතජ්ඣාසයසම්පදාහි දිට්ඨධම්මවෙදනීයභූතා යථාලද්ධසම්පත්තිනිමිත්තකස්ස කම්මස්ස අනුබලප්පදානවසෙන තන්තිබ්බත්තිතවිපාකසන්තතියා අන්තරායකරානි උපපිළකඋපවිෂ්ඨකකම්මානි පටිබාහිත්වා තන්තිදානානං යථාධිප්පෙතසිද්ධිවිබන්ධකානං රොගාදිඅන්තරායානමප්පවත්ති. සාධෙති. තස්මා පකරණාරම්භෙ රතනත්තයපණාමකරණං යථාරද්ධපකරණස්ස අනන්තරායෙන පරිසමාපනත්ථඤ්චෙව සොතුනඤ්ච චන්දනාපුබ්බඬගමාය පටිපත්තියා අනන්තරායෙන උග්ගභණ්ඩාරණාදිසංසිජ්ඣනත්ථඤ්ච. අභිධෙයාකථනං පන විදිතාභිධෙයාස්සෙව ගන්ථස්ස විඤ්ඤුහි උග්ගභණ්ඩාවසෙන පටිපජ්ජිතබ්බභාවතො. කරණප්පකාරප්පයොජනසන්දස්සනානි ච සොතුජනසමුස්සාහජනනත්ථං. අභිධානකථනං පන වොහාරසුඛත්ථන්ති අයමෙත්ථ සමුදායත්ථො. අයං පන අවයවත්ථො – සසද්ධම්මගණුත්තමං අතුලං සම්මාසම්බුද්ධං අභිවාදිය අභිධම්මත්ථසඬග්ගං භාසිස්සන්ති සම්බන්ධො.

තත්ථ සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මෙ අභිසම්බුද්ධොති සම්මා සම්බුද්ධො, හගවා. සො හි සඬබ්බතාසඬබ්බතහෙදං සකලමිපි ධම්මජාතං යාථාවසරසලක්ඛණපටිච්චෙධවසෙන සම්මා සයං විචිතොපචිතපාරමිතාසම්භූතෙන සයම්භූඤ්ඤාණෙන සාමං බුජ්ඣ්ඤ්ඤාසි. යථාහ “සයං අභිඤ්ඤාය කමුද්දිසෙය්‍ය”න්ති (මහාව. 11; ම. නි. 1.285; 2.341; ධ. ප. 353), අථ චා බුධධාතුස්ස ජාගරණවිකසනත්ථෙසුපි පවත්තනතො සම්මා සාමඤ්ච පටිබුද්ධො අනඤ්ඤපටිබොධිතො හුත්වා සයමෙව සවාසනසම්මොහනිද්දාය අව්චන්තං විගතො, දිනකරකිරණසමාගමෙන පරමරූචිරසිරිසොහග්ගප්පත්තියා විකසිතමිව පදුමං අග්ගමග්ගඤ්ඤාණසමාගමෙන අපරිමිතගුණගුණාලඬකතසබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණප්පත්තියා සම්මා සයමෙව විකසිතො විකාසමනුප්පත්තොත්තොත්ථො. යථාචූත්තවචනත්ථයොගෙපි සම්මාසම්බුද්ධසද්දස්ස හගවති සමඤ්ඤාවසෙන පවත්තත්තා “අතුල”න්ති ඉමිනා විසෙසෙති. තුලාය සම්මිතො තුලොයා, සොයෙව තුලො යකාරලොපවසෙන. අථ චා සම්මිතත්ථෙ අකාරපච්චයවසෙන තුලාය සම්මිතො තුලො, න තුලො අතුලො, සීලාදිහි ගුණෙහි කෙනවි අසදිසො, නත්ථි එතස්ස චා තුලො සදිසොති අතුලො සදෙවකෙ ලොකෙ අග්ගපුග්ගලභාවතො. යථාහ

“යාවතා, භික්ඛවෙ, සත්තා අපදා වා ද්විපදා වා චතුප්පදා වා...පෙ.... තථාගතො තෙසං අග්ගමක්ඛායනී” තිආදි (අ. නි. 4.34; 5.32; ඉතිවු. 90) .

එත්තාවතා ච හෙතුඵලසත්තුපකාරසම්පදාවසෙන තීභාකාරෙහි භගවතො ථොමනා කතා හොති. තත්ථ හෙතුසම්පදා නාම මහාකරුණාසමායොගො බොධිසම්භාරසම්භරණඤ්ච. ඵලසම්පදා පන

ඤාණපහානආනුභාවරූපකායසම්පදාවසෙන චතුබ්බිධා. තත්ථ
සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණපදට්ඨානං මග්ගඤාණං, තම්මුලකානි ච
දසබ්ලාදිඤාණානි ඤාණසම්පදා.
සවාසනසකලසංකිලෙසානමච්චන්තමනුප්පාදධම්මතාපාදනං පහානසම්පදා.
යථිච්ඡිතනිප්පාදනෙ ආධිපච්චං. ආනුභාවසම්පදා.
සකලලොකනායනාභිසෙකභූතා පන ලක්ඛණානුබ්බාද්දන්තප්පට්මණ්ඩිතා
අත්තභාවසම්පත්ති රූපකායසම්පදා නාම. සත්තුපකාරො පන
ආසයපයොගවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ දෙවදත්තාදීසු විරොධිසත්තෙසුපි නිච්චං
භිතජ්ඣාසයතා, අපරිපාකගතින්ද්‍රියානං ඉන්ද්‍රියපරිපාකකාලාගමනඤ්ච
ආසයො නාම. තදඤ්ඤසත්තානං පන ලාභසක්කාරාදිතිරපෙක්ඛන්තස්ස
යානත්තයමුඛෙන සබ්බදුක්ඛනියානිකධම්මදෙසනා පයොගො නාම.

තත්ථ පුරිමා ද්වෙ ඵලසම්පදා “සම්මාසම්බුද්ධ”න්ති ඉමිනා දස්සිතා, ඉතරා පන ද්වෙ, තථා සත්තුපකාරසම්පදා ච “අතුල”න්ති එතෙන, තදුපායභූතා පන හෙතුසම්පදා ද්විභිපි සාමන්ථියතො දස්සිතා තථාවිධහෙතුබ්බාතිරෙකෙන තදුභයසම්පත්තිනමසම්භවතො, අහෙතුකත්තෙ ච සබ්බත්ථ තාසං සම්භවප්පසඬගතො.

තදෙවං තිව්ඨාවත්ථාසඬගහිතථොමනාපුබ්බඬගමං බුද්ධරතනං චන්දිත්වා ඉදානි සෙසරතනානම්පි පණාමමාරහන්තො ආහ “සසද්ධම්මගණුත්තම”න්ති. ගුණිභූතානම්පි හි ධම්මසංසානං අභිවාදෙනබ්බහාවො සහයොගෙන විඤ්ඤායති යථා “සපුත්තදාරො ආගතොති පුත්තදාරස්සාපි ආගමන”න්ති.

තත්ථ අත්තානං ධාරෙන්තෙ චතුසු අපායෙසු, වට්ටදුක්ඛෙසු ච අපතමානෙ කත්වා ධාරෙතීති ධම්මො, චතුමග්ගඵලනිබ්බානවසෙන නච්චිධො, පරියත්තියා සහ දසවිධො වා ධම්මො. ධාරණඤ්ච පනෙතස්ස අපායාදිතිබ්බත්තකකිලෙසවිද්ධංසනං, තං අරියමග්ගස්ස කිලෙසසමුච්ඡෙදකභාවතො, නිබ්බානස්ස ච ආරම්මණභාවෙන තස්ස තදත්ථසිද්ධිහෙතුතාය නිප්පරියායතො ලබ්භති, ඵලස්ස පන කිලෙසානං පටිප්පස්සම්භනවසෙන මග්ගානුකූලප්පචත්තිතො, පරියත්තියා ච තදගිමහෙතුතායාති උභින්නම්පි පරියායතොති දට්ඨබ්බං. සතං සප්පුරිසානං අරියපුග්ගලානං, සත්තො වා සංචිජ්ජමානො න තිත්ථියපරිකප්පිතො අත්තා විය

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

පරමත්ථතො අවිජ්ජමානො සන්තො වා පසත්ථො ස්වාක්ඛාතනාදිගුණයොගතො න බාහිරකධම්මො විය එකන්තනින්දිතො ධම්මොති සද්ධම්මො, ගණො ව සො අට්ඨන්තං අරියපුග්ගලානං සමුහභාවතො උත්තමො ව සුප්පට්ඨපන්තනාදිගුණවිසෙසයොගතො, ගණානං, ගණෙසු වා දෙවමනුස්සාදි සමුහෙසු උත්තමො යථාචුත්තගුණවසෙනාති ගණුත්තමො, සහ සද්ධම්මෙන, ගණුත්තමෙන වාති සසද්ධම්මගණුත්තමො, තං සසද්ධම්මගණුත්තමං.

අභිවාදියාති විසෙසතො වන්දිත්වා, භයලාභකුලාවාරාදිවිරහෙන සක්කච්චං ආදරෙන කායවච්චිමනොද්වාරෙහි වන්දිත්වාත්තං. භාසිස්සන්ති කථෙස්සාමි. නිබ්බන්තිතපරමත්ථභාවෙන අභි විසිට්ඨා ධම්මා එත්ථාතිආදිනා අභිධම්මො, ධම්මසඬගණිආදිසත්තපකරණං අභිධම්මපිටකං, තත්ථ චුත්තා අත්ථා අභිධම්මත්ථා, තෙ සඬගය්හන්ති එත්ථ, එතෙනාති වා අභිධම්මත්ථසඬගහං.

පරමත්ථධම්මවණ්ණනා

2. එවං තාව යථාධිජ්ජෙතජ්ජයොජනනිමිත්තං රතනත්තයපණාමාදිකං විධාය ඉදානි යෙසං අභිධම්මත්ථානං සඬගහණවසෙන ඉදං පකරණං පට්ඨපියති, තෙ තාව සඬබ්බෙපතො උද්දිසන්තො ආහ “තත්ථ චුත්තා”ත්තාදි. තත්ථ තස්මිං අභිධම්මෙ සබ්බථා කුසලාදිවසෙන, බන්ධාදිවසෙන ව චුත්තා අභිධම්මත්ථා පරමත්ථතො සම්මුතිං යපෙත්වා නිබ්බන්තිතපරමත්ථවසෙන චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, චෙතසිකං චෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං, රූපං භූතූපාදායහෙදහින්තො රූපක්ඛන්ධො, නිබ්බානං මග්ගඵලානමාරම්මණභූතො අසඬබ්බධම්මොති එවං චතුර්ධා චතුර්භාකාරෙහි යිතාති යොජනා. තත්ථ පරමො උත්තමො අවිපරිතො අත්ථො, පරමස්ස වා උත්තමස්ස ඤාණස්ස අත්ථො ගොචරොති පරමත්ථො.

චිත්තෙතීති චිත්තං, ආරම්මණං විජානාතීති අත්ථො. යථාහ “විසයවිජානනලක්ඛණං චිත්ත”න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1 ධම්මදෙසවාරථස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා). සතිපි හි නිස්සයසමනන්තරාදිපච්චයෙන විතා ආරම්මණෙන චිත්තමුප්පජ්ජතීති තස්ස තංලක්ඛණතා චුත්තා, එතෙන නිරාරම්මණවාදිමතං පටික්ඛිත්තං හොති. චිත්තෙත්ති වා එතෙන කරණභූතෙන සම්පයුත්තධම්මාති චිත්තං. අථ වා චිත්තනමත්තං චිත්තං. යථාපච්චයං හි පවත්තිමත්තමෙව යදිදං සභාවධම්මො නාම. එවඤ්ච කත්වා සබ්බෙසම්පි පරමත්ථධම්මානං භාවසාධනමෙව නිජ්ජරියායතො ලබ්භති, කත්තුකරණවසෙන පන නිබ්බවනං පරියායකථාති දට්ඨබ්බං. සකසකකිච්චෙසු හි ධම්මානං අත්තජ්ජධානතාසමාරොපනෙන

කත්තුභාවො ච, තදනුකූලභාවෙන සහජාතධම්මසමූහෙ කත්තුභාවසමාරොපනෙන පටිපාදෙන ඛිඛධම්මස්ස කරණත්තඤ්ච පරියායතො ච ලබ්භති, තථානිදස්සනං පන ධම්මසභාවචිතිමුත්තස්ස කත්තාදිතො අභාවපරිදීපනත්ථන්ති වෙදිතඛිඛං. විචිත්තකරණාදිතොපි චිත්තසද්දත්ථං පපඤ්චෙත්ති. අයං පනෙත්ථ සඬගහො -

“විචිත්තකරණා චිත්තං, අත්තතො චිත්තතාය වා;
චිතං කම්මකිලෙසෙහි, චිතං තායති වා තථා;
විතොති අත්තසන්තානං, විචිත්තාරම්මණන්ති වා”ති.

වෙතසි භවං තදායත්තචුත්තිතායාති වෙතසිකං. න හි තං චිත්තෙන විතා ආරම්මණග්ගහණසමත්ථං අසති චිත්තෙ සබ්බෙන සබ්බං අනුප්පජ්ජනතො, චිත්තං පන කෙනචි වෙතසිකෙන විතාපි ආරම්මණෙ පවත්තතීති තං වෙතසිකමෙව චිත්තායත්තචුත්තිකං නාම. තෙනාහ භගවා “මනොපුබ්බඬගමා ධම්මා”ති (ධ. ප. 1-2), එතෙන සුඛාදීනං අවෙතනත්තනිච්චත්තාදයො විජ්ජපටිපත්තියොපි පටික්ඛිත්තා භොන්ති. වෙතසි නියුත්තං වා වෙතසිකං.

රුජ්ජතීති රූපං, සිතුණ්හාදිවිරොධිපච්චයෙහි විකාරමාපජ්ජති, ආපාදියතීති වා අත්ථො. තෙනාහ භගවා “සිතෙනපි රුජ්ජති, උණ්හෙනපි රුජ්ජති”ත්ථාදි (සං. නි. 3.79), රුජ්ජනඤ්චෙත්ථ සිතාදිවිරොධිපච්චයසමවායෙ විසදිසුප්පත්තියෙව. යදි එවං අරූපධම්මානම්පි රූපවොහාරො ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති සිතාදිග්ගහණසාමත්ථියතො විභූතතරස්සෙව රුජ්ජනස්සාධිජ්ජෙතත්තා. ඉතරථා හි “රුජ්ජතී”ති අවිසෙසවචනෙනෙව පරියත්තන්ති කිං සිතාදිග්ගහණෙන, තං පන සිතාදිනා ඵුට්ඨස්ස රුජ්ජනං විභූතතරං, තස්මා තදෙවෙත්ථාධිජ්ජෙතත්ති ඤාපනත්ථං සිතාදිග්ගහණං කතං. යදි එවං කථං බ්‍රහ්මලොකෙ රූපවොහාරො, න හි තත්ථ උපසාතකා සිතාදයො අත්ථීති? කිඤ්චාපි උපසාතකා නත්ථී, අනුග්ගාහකා පන අත්ථී, තස්මා තංවසෙනෙත්ථ රුජ්ජනං සම්භවතීති, අථ වා තංසභාවානතිචත්තනතො තත්ථ රූපවොහාරොති අලමතිජ්ජපඤ්චෙන.

භවාභවං චිතනතො සංසිඛ්ඛනතො වානසඬබ්බාතාය තණ්හාය නික්ඛන්තං, නිබ්බාති වා එතෙන රාගග්ගිආදිකොති නිබ්බානං.

1. චිත්තපරිවෘෂදවණ්ණනා

භූමිහෙදචිත්තවණ්ණනා

3. ඉදානි යස්මා විභාගවත්තානං ධම්මානං සභාවවිභාවනං විභාගෙන විතා න භොති, තස්මා යථාඋද්දිට්ඨානං අභිධම්මත්ථානං උද්දෙසක්කමෙන විභාගං

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

දස්සෙතුං චිත්තං තාව භූමිජාතිසම්පයොගාදිවසෙන විභජිත්වා නිද්දිසිතුමාරහන්තො ආහ “තත්ථ චිත්තං තාවා”ත්‍යාදි. තාව-සද්දො පයිමන්ති එතස්සත්ථෙ. යථාඋද්දිට්ඨෙසු චතුසු අභිධම්මත්ථෙසු පයිමං චිත්තං නිද්දිසියතීති අයඤ්ඤෙත්ථත්ථො. චත්තාරො විධා පකාරා අස්සාති චතුබ්බිධං. යස්මා පනෙන චතුභූමිමකා ධම්මා අනුපුබ්බපණ්ණා, තස්මා භීතුක්කට්ඨුක්කට්ඨතරතමානුක්කමෙන තෙසං නිද්දෙසො කතො. තත්ථ කාමෙතීති කාමො, කාමතණ්හා, සා එත්ථ අවචරති ආරම්මණකරණවසෙනාති කාමාවචරං. කාමීයතීති වා කාමො, එකාදසවිධො කාමහවො, තස්මිං යෙභුයොන අවචරතීති කාමාවචරං. යෙභුයොන චරණස්ස හි අධිප්පෙතත්තා රූපාරූපහවෙසු පවත්තස්සාපි ඉමස්ස කාමාවචරභාවො උපපන්නො භොති. කාමහවොයෙව වා කාමො එත්ථ අවචරතීති කාමාවචරො, තත්ථ පවත්තමපි චිත්තං නිස්සිතෙ නිස්සයවොහාරෙන කාමාවචරං “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති”ත්‍යාදීසු වියාති අලමතිවිසාරණියා කථාය. භොති චෙත්ථ -

“කාමොචචරතීත්‍යෙත්ථ, කාමෙචචරතීති වා;
යානුපචාරතො වාපි, තං කාමාවචරං භවෙ”ති.

රූපාරූපාවචරෙසුපි එසෙව නයො යථාරහං දට්ඨබ්බො. උපාදානක්ඛන්ධසඬ්ඛාතලොකතො උත්තරති අනාසවභාවෙනාති ලොකුත්තරං, මග්ගචිත්තං. එලචිත්තං පන තතො උත්තිණ්ණන්ති ලොකුත්තරං. උභයමිපි වා සහ නිබ්බානෙන ලොකතො උත්තරං අධිකං යථාචුත්තගුණවසෙනෙවාති ලොකුත්තරං.

භූමිහෙදචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලචිත්තවණ්ණනා

4. ඉමෙසු පන චතුසු චිත්තෙසු කාමාවචරචිත්තස්ස කුසලාකුසලවිපාකකිරියහෙදෙන චතුබ්බිධභාවෙපි පාපාහෙතුකචජ්ජානං එකුනසට්ඨියා, එකනචුතියා වා චිත්තානං සොහනනාමෙන වොහාරකරණත්ථං “පාපාහෙතුකමුත්තාති ‘සොහනාති’ති වුච්චරෙ”ති එවං චක්ඛමානනායස්ස අනුරූපතො පාපාහෙතුකෙයෙව පයිමං දස්සෙන්නො, තෙසු ච භවෙසු ගහිතපටිසන්ධිකස්ස සත්තස්ස ආදිතො විථිචිත්තවසෙන ලොභසහගතචිත්තුප්පාදානමෙව සම්භවතො තෙයෙව පයිමං දස්සෙත්වා තදනන්තරං ද්විහෙතුකභාවසාමඤ්ඤෙන දොමනස්සසහගතෙ, තදනන්තරං එකහෙතුකෙ ව දස්සෙතුං “සොමනස්සසහගත”ත්තයාදිනා ලොභමූලං තාව වෙදනාදිට්ඨිසඬ්ඛාරහෙදෙන අට්ඨධා විභජිත්වා දස්සෙති.

තත්ථ සුන්දරං මනෝ, තං වා එතස්ස අත්ථිති සුමනෝ, චිත්තං, තංසමඤ්චිපුග්ගලෝ වා, තස්ස භාවෝ තස්මිං අභිධානබුද්ධිනං පවත්තිහෙතුකායාති සොමනස්සං, මානසිකසුඛවේදනායෙනං අධිවචනං, තෙන සහගතං එකුප්පාදාදිවසෙන සංසට්ඨං, තෙන සහ එකුප්පාදාදිභාවං ගතන්ති වා සොමනස්සසහගතං. මිච්ඡා පස්සතීති දිට්ඨි. සාමඤ්ඤවචනස්සපි හි අත්ථප්පකරණාදිනා විසෙසවිසයනා භොතීති ඉධ මිච්ඡාදස්සනමෙව “දිට්ඨි”ති වුවචති. දිට්ඨියෙව දිට්ඨිගතං “සඤ්චාරගතං ථාමගත”න්ත්‍යාදීසු විය ගත-සද්දස්ස තඤ්චාවචුත්තිත්තා. ද්වාසට්ඨියා වා දිට්ඨිසු ගතං අන්තොගතං, දිට්ඨියා වා ගමනමත්තං න එත්ථ ගන්තබ්බො අත්තාදිකො කොචි අත්ථිති දිට්ඨිගතං, “ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤ”න්ති පවත්තො අත්තත්තනියාදිඅභිනිවෙසො, තෙන සමං එකුප්පාදාදිහි පකාරෙහි යුත්තන්ති දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං. සඤ්චාරොති චිත්තං තික්ඛභාවසඤ්චාරමණ්ඩනවිසෙසෙන සජ්ජෙති, සඤ්චාරියති වා තං එතෙන යථාචුත්තනයෙන සජ්ජියතීති සඤ්චාරො, තත්ථ තත්ථ කිච්චෙ සංසිද්ධානස්ස චිත්තස්ස අනුබලප්පදානවසෙන අත්තනෝ වා පරෙසං වා පවත්තපුබ්බප්පයොගො, සො පන අත්තනෝ පුබ්බභාගප්පවත්තෙ චිත්තසන්තානෙ වෙව පරසන්තානෙ ව පවත්තතීති තන්තිබ්බත්තිතො චිත්තස්ස තික්ඛභාවසඤ්චාරො විසෙසොවිධ සඤ්චාරො, සො යස්ස නත්ථි තං අසඤ්චාරං, තදෙව අසඤ්චාරිකං. සඤ්චාරෙන සහිතං සසඤ්චාරිකං. තථා ව වදන්ති —

“පුබ්බප්පයොගසම්භූතො, විසෙසො චිත්තසම්භවී;
සඤ්චාරො තංවසෙනෙත්ථ, භොත්‍යාසඤ්චාරිකාදිතා”ති.

අථ වා “සසඤ්චාරිකං අසඤ්චාරික”න්ති වෙනං කෙවලං සඤ්චාරස්ස භාවාභාවං සන්ධාය චුත්තං, න තස්ස සහප්පවත්තිසඤ්චාරාභාවතොති හින්තසන්තානප්පවත්තිතොපි සඤ්චාරස්ස ඉදමත්ථිකාය තංවසෙන නිබ්බත්තං චිත්තං සඤ්චාරො අස්ස අත්ථිති සසඤ්චාරිකං. “සලොමකො සපක්ඛකො”ත්‍යාදීසු විය සහ-සද්දස්ස විජ්ජමානත්ථපරිදීපනතො. තඤ්චිපරිතං පන තදභාවතො චුත්තනයෙන අසඤ්චාරිකං. දිට්ඨිගතෙන විජ්ජයුත්තං විසංසට්ඨන්ති දිට්ඨිගතවිජ්ජයුත්තං. උපපත්තිතො යුත්තිතො ඉක්ඛති අනුභවති වේදයමානාපි මජ්ඣත්තාකාරසණ්ඨිතියාති උපෙක්ඛා. සුඛදුක්ඛානං වා උපෙතා යුත්තා අවිරුද්ධා ඉක්ඛා අනුභවනන්ති උපෙක්ඛා. සුඛදුක්ඛාවිරොධිතාය භෙසා තෙසං අනන්තරම්පි පවත්තති. උපෙක්ඛාසහගතන්ති ඉදං චුත්තනයමෙව.

කස්මා පනෙත්ථ අඤ්ඤෙසුපි එස්සාදීසු සම්පයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු සොමනස්සසහගතාදිභාවොව චුත්තොති? සොමනස්සාදීනමෙව අසාධාරණභාවතො. එස්සාදයො හි කෙචි සඤ්චිත්තසාධාරණා, කෙචි කුසලාදිසාධාරණා, මොහාදයො ව සඤ්චාකුසලසාධාරණාති න තෙහි සක්කා චිත්තං විසෙසෙතුං, සොමනස්සාදයො පන කත්ථවි චිත්තෙ භොන්ති, කත්ථවි

න භොන්තීති පාකටොව තංවසෙන චිත්තස්ස විසෙසො. කස්මා පනෙන කත්ථවි භොන්ති, කත්ථවි න භොන්තීති? කාරණස්ස සන්නිහිතාසන්නිහිතභාවතො. කිං පන නෙසං කාරණන්ති? වුවුවතෙසභාවතො, පරිකප්පතො වා හි ඉට්ඨාරම්මණං, සොමනස්සපටිසන්ධිකතා, අගම්භීරසභාවතා ව ඉධ සොමනස්සස්ස කාරණං, ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණං, උපෙක්ඛාපටිසන්ධිකතා, ගම්භීරසභාවතා ව උපෙක්ඛාය, දිට්ඨිවිපන්නපුග්ගලසෙවනා, සස්සතුවිජෙදාසයතා ව දිට්ඨියා, බලවඋතුභොජනාදයො පන පච්චයා අසඬ්ඛාරිකභාවස්සාති. තස්මා අත්තනො අනුරූපකාරණවසෙන නෙසං උප්පජ්ජනතො කත්ථවි චිත්තෙයෙව සම්භවොති සක්කා එතෙහි චිත්තස්ස විසෙසො පඤ්ඤාපෙතුන්ති. එවඤ්ච කත්වා නෙසං සතිපි මොහහෙතුකභාවෙ ලොභසහගතභාවොව නිගමනෙ වුත්තො.

ඉමෙසං පන අට්ඨන්තම්පි අයමුප්පත්තික්කමො වෙදිතඛිබ්බො. යදා හි “නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො”ත්‍යාදීනා නයෙන මිච්ඡාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා හට්ඨතුට්ඨො කාමෙ වා පරිභුඤ්ජති, දිට්ඨමඬිගලාදීනි වා සාරතො පච්චෙති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා පයමං අකුසලචිත්තමුප්පජ්ජති. යදා පන මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා දුතියං. යදා පන මිච්ඡාදිට්ඨිං අපුරක්ඛත්වා කෙවලං හට්ඨතුට්ඨො මෙටුනං වා සෙවති, පරසම්පත්තිං වා අභිජ්ඣායති, පරහණ්ඩං වා හරති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා තතියං. යදා පන මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා චතුත්ථං. යදා පන කාමානං වා අසම්පත්තිං ආගම්ම, අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතුනං අභාවෙන චතුසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා භොන්ති, තදා සෙසාති චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තීති. අට්ඨපීති පි-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො, තෙන චක්ඛමානනායෙන අකුසලකම්මපටෙසු නෙසං
ලඛිතමානකම්මපථානුරූපතො පවත්තිහෙදං
කාලදෙසසන්තානාරම්මණාදිහෙදෙන අනෙකවිධතම්පි සඬිගණ්භාති.

5. දුට්ඨු මනො, තං වා එතස්සාති දුම්මනො, තස්ස භාවො දොමනස්සං, මානසිකදුක්ඛවෙදනායෙනං අධිවචනං, තෙන සහගතන්ති දොමනස්සසහගතං. ආරම්මණෙ පටිහඤ්ඤතීති පටිසො, දොසො. චණ්ඩික්කසභාවතාය හෙස ආරම්මණං පටිහනන්තො විය පවත්තති. දොමනස්සසහගතස්ස වෙදනාවසෙන අහෙදෙපි අසාධාරණධම්මවසෙන චිත්තස්ස උපලක්ඛණත්ථං දොමනස්සග්ගහණං, පටිසසම්පයුත්තභාවො පන උභින්නං එකන්තසභවාරිතා දස්සනත්ථං වුත්තොති දට්ඨබ්බං. දොමනස්සඤ්චෙත්ථ අනිට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණො වෙදනාක්ඛන්ධපරියාපන්තො එකො ධම්මො, පටිසො චණ්ඩික්කසභාවො සඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්තො එකො ධම්මොති අයමෙනෙසං විසෙසො. එත්ථ ව යං කිඤ්චි අනිට්ඨාරම්මණං, නවවිධආසාතවත්ථුනි ව දොමනස්සස්ස කාරණං, පටිසස්ස කාරණඤ්චාති

දට්ඨබ්බං. ද්විත්තං පන නෙසං විත්තානං පාණාතිපාතාදිසු තික්ඛමන්දජපවත්තිකාලෙ උජ්ජත්ති වෙදිතබ්බා. එත්ථාපි නිගමනෙ පි-සද්දස්ස අත්ථො චුත්තනායානුසාරෙන දට්ඨබ්බො.

6. සභාවං විචින්නො තාය කිච්ඡති කිලමතීති විචිකිච්ඡා. අථ වා විකිච්ඡිතුං දුක්ඛරතාය විගතා විකිච්ඡා ඤාණජපටිකාරො ඉමිස්සාති විචිකිච්ඡා, තාය සම්පයුත්තං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං. උද්ධතස්ස භාවො උද්ධච්චං. උද්ධච්චස්ස සබ්බාකුසලසාධාරණභාවෙපි ඉධ සම්පයුත්තධම්මෙසු පධානං හුත්වා පවත්තතීති ඉදමෙව තෙන විසෙසෙත්වා චුත්තං. එවඤ්ච කත්වා ධම්මුද්දෙසපාළියං සෙසාකුසලෙසු උද්ධච්චං යෙවාපනකවසෙන චුත්තං, ඉධ පන “උද්ධච්චං උජ්ජජ්ජති”ති සරූපෙනෙව දෙසිතං. භොන්ති චෙත්ථ -

“සබ්බාකුසලයුත්තමිපි, උද්ධච්චං අත්තමානසෙ;
බලවං ඉති තංයෙව, චුත්තමුද්ධච්චයොගතො.

“තෙනෙව හි මුනින්දෙන, යෙවාපනකනාමතො;
වත්වා සෙසෙසු එත්ථෙව, තං සරූපෙන දෙසිත”ති.

ඉමානි පන ද්වෙ විත්තානි මූලන්තරවිරහතො අතිසම්මුල්භතාය, සංසජ්ජනවික්ඛිපනවසෙන පවත්තවිචිකිච්ඡුද්ධච්චසමායොගෙන වඤ්චලතාය ව සබ්බත්ථාපි රජ්ජනදුස්සනරහිතානි උපෙක්ඛාසහගතානෙව පවත්තන්ති, තතොයෙව ව සභාවතික්ඛතාය උස්සාහෙතබ්බතාය අභාවතො සඬ්ඛාරහෙදොපි නෙසං නත්ථි. භොන්ති චෙත්ථ -

“මූල්භත්තා වෙව සංසජ්ජ-වික්ඛෙපා චෙකහෙතුකං;
සොපෙක්ඛං සබ්බදා නො ව, හින්තං සඬ්ඛාරහෙදතො.

“න හි තස්ස සභාවෙන, තික්ඛතුස්සාහනීයතා;
අත්ථි සංසජ්ජමානස්ස, වික්ඛිපන්තස්ස සබ්බදා”ති.

මොහෙන මුශ්භන්ති අතිසයෙන මුශ්භන්ති මූලන්තරවිරහතොති මොමුහානි.

7. ඉච්චෙවන්ත්තාදි යථාචුත්තානං ද්වාදසාකුසලවිත්තානං නිගමනං. තත්ථ ඉති-සද්දො වචනවචනීයසමුදායනිදස්සනත්ථො. එවං-සද්දො වචනවචනීයපටිපාටිසන්දස්සනත්ථො. නිපාතසමුදායො වා එස වචනවචනීයනිගමනාරම්භෙ. ඉච්චෙවං යථාචුත්තනසෙන සබ්බථාපි සොමනස්සුපෙක්ඛාදිට්ඨිසම්පයොගාදිනා පටිසසම්පයොගාදිනා විචිකිච්ඡුද්ධච්චයොගෙනාති සබ්බෙනාපි සම්පයොගාදිආකාරෙන ද්වාදස අකුසලවිත්තානි සමත්තානි පරිනිට්ඨිතානි, සඬ්ගහෙත්වා වා අත්තානි ගහිතානි,

වුත්තානිත්‍යත්ථො. තත්ථ කුසලපටිපක්ඛානි අකුසලානි මිත්තජ්ජපටිපක්ඛො අමිත්තො විය, පටිපක්ඛොවො ච කුසලාකුසලානං යථාක්කමං පභායකපභාතඛිඛොවෙන වෙදිතඛිඛො.

8. අට්ඨධාතූයාදි සචගහගාථා. ලොභො ච සො සුජ්ජනිට්ඨිතභාවසාධනෙන මූලසදිසත්තා මූලඤ්ච, කං ඵතෙසන්ති ලොභමූලානි චිත්තානි වෙදනාදිභෙදතො අට්ඨධා සියුං. තථා දොසමූලානි සචාරභෙදතො ද්විධා. මොහමූලානි සුද්ධො මොහොයෙව මූලමෙනෙසන්ති මොහමූලසචාරානානි සම්පයොගභෙදතො ද්වෙ වානි අකුසලා ද්වාදස සියුන්ත්‍යත්ථො.

අකුසලචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අහෙතුකචිත්තවණ්ණනා

9. ඵචං මූලභෙදතො තිවිධම්පි අකුසලං සම්පයොගාදිභෙදතො ද්වාදසධා විහජිත්වා ඉදානි අහෙතුකචිත්තානි නිද්දිසන්තො තෙසං අකුසලවිපාකාදිවසෙන තිවිධභාවෙපි අකුසලානන්තරං අකුසලවිපාකෙයෙව චක්ඛාදිනිස්සයසම්පට්ච්ඡනාදිකිච්චභෙදෙන සත්තධා විහජිතුං “උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං”න්ත්‍යාදිමාහ. තත්ථ චක්ඛති විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං හුත්වා සමවිසමං ආචික්ඛන්තං විය භොතීති චක්ඛු. අථ වා චක්ඛති රූපං අස්සාදෙන්තං විය භොතීති චක්ඛු. චක්ඛතීති හි අයං සද්දො “මධුං චක්ඛති, බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛති”ත්‍යාදියු විය අස්සාදන්තත්ථො භොති. තෙනාහ භගවා — “චක්ඛුං බො පන, මාගණ්ඨිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත”න්ත්‍යාදි. යදි ඵචං “සොතං බො, මාගණ්ඨිය, සද්දාරාමං සද්දරතං සද්දසම්මුදිත”න්ත්‍යාදිවචනතො (ම. නි. 2.209) සොතාදීනම්පි සද්දාදිඅස්සාදනං අත්ථිති තෙසම්පි චක්ඛුසද්දාහිධෙය්‍යතා ආපජ්ජෙය්‍යාති? නාපජ්ජති නිරුළ්භත්තා, නිරුළ්භො හෙස චක්ඛු-සද්දො දට්ඨුකාමතානිදානකම්මජභූතජ්ජසාදලක්ඛණෙ චක්ඛුජ්ජසාදෙයෙව මයුරාදිසද්දා විය සකුණවිසෙසාදියු, චක්ඛුනා සහවුත්තියා පන හමුකට්ඨිපරිච්ඡින්නො මංසපිණ්ඩොපි “චක්ඛු”ති වුච්චති. අට්ඨකථායං පන අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං චක්ඛති-සද්දස්ස විභාවනත්ථතාපි සම්භවතීති “චක්ඛති රූපං විභාවෙතීති චක්ඛු”ති (විසුද්ධි. 2.510) වුත්තං. චක්ඛුස්මිං විඤ්ඤාණං තන්තිස්සිතත්ථානි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. තථා හෙතං “චක්ඛුසන්තිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණං”න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 431; විසුද්ධි. 2.454) වුත්තං.

ඵචං සොතවිඤ්ඤාණාදියුපි යථාරහං දට්ඨඛිඛං. “තථා”ති ඉමිනා උපෙක්ඛාසහගතභාවං අතිදිසති. විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං හුත්වා සුභාතීති සොතං.

සායනි ගන්ධොපාදානං කරොතීති සානං. ජීවිතනිමිත්තං රසො ජීවිතං, තං අවිභායනි තස්මිං නින්තනායාති ජීවිභා නිරුත්තිතයෙන. කුච්ඡිතානං පාපධම්මානං ආයො පවත්තිට්ඨානන්ති කායො. කායින්ද්‍රියඤ්ඤි ඵොට්ඨබ්බග්ගභණ්ඩසභාවත්තා තදස්සාදවසප්පවත්තානං, තම්මුලකානඤ්ඤි පාපධම්මානං විසෙසකාරණන්ති තෙසං පවත්තිට්ඨානං විය ගස්හති. සසම්භාරකායො වා කුච්ඡිතානං කෙසාදීනං ආයොති කායො. තංසභවරිතත්තා පන පසාදකායොපි තථා වුච්චති. දු කුච්ඡිතං හුත්වා ඛනති කායිකසුඛං, දුක්ඛමන්ති වා දුක්ඛං. දුක්කරමොකාසදානං එතස්සාති දුක්ඛ”න්තිපි අපරෙ. පඤ්චවිඤ්ඤාණග්ගහිතං රූපාදිආරම්මණං සම්පට්ච්ඡති තදාකාරප්පවත්තියාති සම්පට්ච්ඡනං. සම්මා තීරෙති යථාසම්පට්ච්ඡිතං රූපාදිආරම්මණං වීමංසතීති සන්තීරණං. අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධානං කුසලාකුසලානං පාකාති විපාකා, විපක්කභාවමාපන්නානං අරූපධම්මානමෙනං අධිවචනං. එවඤ්ච කත්වා කුසලාකුසලකම්මසමුට්ඨානානම්පි කටත්තාරූපානං නත්ථි විපාකවොභාරො. අකුසලස්ස විපාකවිත්තාති අකුසලවිපාකවිත්තාති.

10. සුඛයති කායවිත්තං, සුට්ඨු වා ඛනති කායවිත්තාබ්බං, සුඛෙන ඛම්බබ්බන්ති වා සුඛං. “සුකරමොකාසදානං එතස්සාති සුඛ”න්ති අපරෙ. කස්මා පන යථා අකුසලවිපාකසන්තීරණං එකමෙව වුත්තං, එවමෙවත්වා කුසලවිපාකසන්තීරණං ද්විධා වුත්තන්ති? ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣක්තාරම්මණවසෙන වෙදනාභෙදසම්භවතො. යදි එවං තත්ථාපි අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣක්තාරම්මණවසෙන වෙදනාභෙදෙන හවිතබ්බන්ති? නයිදමෙවං අනිට්ඨාරම්මණෙ උප්පජ්ජිතබ්බස්සපි දොමනස්සස්ස පටිසෙන විනා අනුප්පජ්ජනතො, පටිසස්ස ව එකත්තාකුසලසභාවස්ස අඛ්‍යාකතෙසු අසම්භවතො. න හි භින්තජාතිකො ධම්මො භින්තජාතිකෙසු උපලබ්භති, තස්මා අත්තනා සමානයොගක්ඛමස්ස අසම්භවතො අකුසලවිපාකෙසු දොමනස්සං න සම්භවතීති තස්ස තංසභගතතා න වුත්තා. අථ වා යථා කොචි බලවතා පොථියමානො දුබ්බලපුරිසො තස්ස පටිප්පහරිතුං අසක්කොන්තො තස්මිං උපෙක්ඛකොච හොති, එවමෙව අකුසලවිපාකානං පරිදුබ්බලභාවතො අනිට්ඨාරම්මණෙපි දොමනස්සුප්පාදො නත්ථිති සන්තීරණං උපෙක්ඛාසභගතමෙව.

වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනි පන වත්තාරි උභයවිපාකානිපි වත්ථාරම්මණසට්ටනාය දුබ්බලභාවතො අනිට්ඨෙ ඉට්ඨෙපි ව ආරම්මණෙ උපෙක්ඛාසභගතානෙව. තෙසඤ්ඤි චතුත්තම්පි වත්ථුභුතාති වක්ඛාදීනි උපාදාරූපානෙව, තථා ආරම්මණභුතානිපි රූපාදීනි, උපාදාරූපකෙන ව උපාදාරූපකස්ස සඬ්ඝට්ටනං අතිදුබ්බලං පිචුපිණ්ඩකෙන පිචුපිණ්ඩකස්ස චුසනං විය, තස්මා තාති සබ්බථාපි උපෙක්ඛාසභගතානෙව. කායවිඤ්ඤාණස්ස පන

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

ඓවාට්ඨබ්බසඬ්ඛානභූතත්තයමෙව ආරම්මණන්ති තං කායප්පසාදෙ සඬ්ඝට්ටිතමපි තං අතික්කමිත්වා තන්තිස්සයෙසු මහාභූතෙසු පටිභඤ්ඤති. භූතරූපෙහි ච භූතරූපානං සඬ්ඝට්ටනං බලවතරං අධිකරණිමත්ථකෙ පිටුපිණ්ඩකං යපෙත්වා කූටෙන පහටකාලෙ කූටස්ස පිටුපිණ්ඩකං අතික්කමිත්වා අධිකරණිග්ගහණං විය, තස්මා චත්ථාරම්මණසට්ටනාය බලවහාවතො කායවිඤ්ඤාණං අනිට්ඨෙ දුක්ඛසහගතං, ඉට්ඨෙ සුඛසහගතන්ති. සම්පට්ච්ඡන්ද්‍රගල්භං පන අත්තනා අසමානනිස්සයානං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනමනන්තරං උප්පජ්ජති සමානනිස්සයතො අලද්ධානන්තරපච්චයතාය සභාගූපත්ථම්භරහිතො විය පුරිසො නාතිබලවං සබ්බථාපි විසයරසමනුභවිතුං න සක්කොතිති සබ්බථාපි උපෙක්ඛාසහගතමෙව. චුත්තවිපරියායතො කුසලවිපාකසන්තීරණං ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙසු සුඛොපෙක්ඛාසහගතන්ති. යදි එවං ආවජ්ජනද්වයස්ස උපෙක්ඛාසම්පයොගං කස්මා චක්ඛති, නනු තම්පි සමානනිස්සයානන්තරං පවත්තීති? සච්චං, තත්ථ පන පුරිමං පුබ්බෙ කෙනචි අග්ගහිතෙයෙව ආරම්මණෙ එකචාරමෙව පවත්තී, පච්ඡිමමපි විසදිසචිත්තසන්තානපරාවත්තනවසෙන ඛ්‍යාපාරන්තරසාපෙක්ඛන්ති න සබ්බථාපි විසයරසමනුභවිතුං සක්කොති, තස්මා මජ්ඣත්තවෙදනාසම්පයුත්තමෙවාති. භොන්ති චෙත්ථ —

“චත්ථාලම්බසභාවානං, භූතිකානඤ්ඤි සට්ටනං;
දුබ්බලං ඉති චක්ඛාදි-චතුචිත්තමුපෙක්ඛකං.

“කායනිස්සයඓවාට්ඨබ්බ-භූතානං සට්ටනාය තු;
බලවත්තා න විඤ්ඤාණං, කායික මජ්ඣවෙදනං.

“සමානනිස්සයො යස්මා, නත්ථානන්තරපච්චයො;
තස්මා දුබ්බලමාලම්බෙ, සොපෙක්ඛං සම්පට්ච්ඡන්ති.”

කුසලස්ස විපාකානි, සම්පයුත්තහෙතුචිරහතො අහෙතුකචිත්තානි චාති කුසලවිපාකාහෙතුකචිත්තානි. නිබ්බත්තකහෙතුවසෙන නිජ්ජන්තානිපි හෙතානි සම්පයුත්තහෙතුවසෙනෙව අහෙතුකචොභාරං ලභන්ති, ඉතරථා මහාවිපාකෙහි ඉමෙසං නානත්තාසම්භවතො. කිං පනෙත්ථ කාරණං යථා ඉධෙවං අකුසලවිපාකනිගමනෙ අහෙතුකග්ගහණං න කතන්ති? ඛ්‍යාතිචාරාභාවතො. සති හි සම්භවෙ, ඛ්‍යාතිචාරෙ ච විසෙසනං සාත්ථකං සියා. අකුසලවිපාකානං පන ලොභාදිසාවජ්ජධම්මවිපාකභාවෙන තබ්බිධුරෙහි, අලොභාදිහි සම්පයොගායොගතො, සයං අඛ්‍යාකතනිරවජ්ජසභාවානං ලොභාදිඅකුසලධම්මසම්පයොගවිරොධතො ච නත්ථි කදාපි සහෙතුකතාය සම්භවොති අහෙතුකභාවාඛ්‍යාතිචාරතො න තානි අහෙතුකසද්දෙන විසෙසිතබ්බානි.

11. ඉදානි අහෙතුකාධිකාරෙ අහෙතුකකිරියවිත්තානිපි කිව්වහෙදෙන තිඛා දස්සෙතුං “උපෙක්ඛාසහගත”න්ත්තාදි වුත්තං. චක්ඛාදිපඤ්චද්වාරෙ සට්ඨිතමාරම්මණං ආවජ්ජෙති තත්ථ ආහොගං කරොති, විත්තසන්තානං වා හවඬගවසෙන පවත්තිතුං අදත්වා වීථිවිත්තභාවාය පරිණාමෙතීති පඤ්චද්වාරාවජ්ජනං, කිරියාහෙතුකමනොධාතුචිත්තං. ආවජ්ජනස්ස අනන්තරපච්චයභූතං හවඬගචිත්තං මනොද්වාරං වීථිවිත්තානං පවත්තිමුඛභාවතො. තස්මිං දිට්ඨසුතමුතාදිවසෙන ආපාඨමාගතමාරම්මණං ආවජ්ජෙති, වුත්තනයෙන වා විත්තසන්තානං පරිණාමෙතීති මනොද්වාරාවජ්ජනං, කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුඋපෙක්ඛාසහගතචිත්තං. ඉදමෙව ච පඤ්චද්වාරෙ යථාසන්තිරිතං ආරම්මණං වචන්ථපෙතීති වොට්ඨබ්බනන්ති ච වුච්චති. හසිතං උප්පාදෙතීති හසිතුප්පාදං, බීණාසවානං අනොළාරිකාරම්මණෙසු පහට්ඨාකාරමත්තහෙතුකං කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසාමනස්සසහගතචිත්තං.

12. සබ්බථාපීති අකුසලවිපාකකුසලවිපාකකිරියහෙදෙන. අට්ඨාරසාති ගණනපරිච්ඡෙදො. අහෙතුකවිත්තානීති පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං.

අහෙතුකවිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොහනවිත්තවණ්ණනා

14. එවං ද්වාදසාකුසලඅහෙතුකාට්ඨාරසවසෙන සමතිංස විත්තානි දස්සෙත්වා ඉදානි තබ්බිනිවුත්තානං සොහනවොහාරං යපෙතුං “පාපාහෙතුකමුත්තානී”ත්තාදි වුත්තං. අත්තනා අධිසයිතස්ස අපායාදිදුක්ඛස්ස පාපනතො පාපෙහි, හෙතුසම්පයොගාභාවතො අහෙතුකෙහි ච මුත්තානි චතුච්ඡිකාමාවචරපඤ්චතිංසමහග්ගතලොකුත්තරවසෙන එකුනසට්ඨිපරිමාණානි, අථ වා අට්ඨ ලොකුත්තරානි කුමනඬගයොගහෙදෙන පච්චෙකං පඤ්චධා කත්වා එකනවුතිපි විත්තානි සොහනගුණාවහනතො, අලොභාදිඅනවජ්ජහෙතුසම්පයොගතො ච සොහනානීති වුච්චරෙ කථියන්ති.

කාමාවචරසොහනවිත්තවණ්ණනා

15. ඉදානි සොහනෙසු කාමාවචරානමෙව පයමං උද්දිට්ඨන්තා තෙසුපි අඛ්‍යාකතානං කුසලපුබ්බකත්තා පයමං කාමාවචරකුසලං, තතො තබ්බිපාකං, තදනන්තරං තදෙකභූමිපරියාපන්නං කිරියවිත්තඤ්ච පච්චෙකං වෙදනාඤ්ඤාණසඬබාරහෙදෙන අට්ඨධා දස්සෙතුං “සොමනස්සසහගත”න්ත්තාදි වුත්තං. තත්ථ ජානාති යථාසභාවං පටිච්ඡිකුතීති ඤාණං. සෙසං වුත්තනයමෙව. එත්ථ ච බලවසද්ධාය දස්සනසම්පත්තියා පච්චයපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තියාති

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

එවමාදීහි කාරණෙහි සොමනස්සසහගතතා, පඤ්ඤාසංවත්තනිකකම්මතො, අඛ්‍යාපජ්ජලොකුපපත්තිතො, ඉන්ද්‍රියපරිපාකතො, කිලෙසදුර්භාවතො ච ඤාණසම්පයුත්තතා, තඛ්ඛිපරියායෙන උපෙක්ඛාසහගතතා වෙව ඤාණවිජ්ජයුත්තතා ච, ආවාසසප්පායාදිවසෙන කායචිත්තානං කල්ලභාවතො, පුබ්බෙ දානාදීසු කතපරිවයනාදීහි ච අසඬ්ඛාරිකතා, තඛ්ඛිපරියායෙන සසඬ්ඛාරිකතා ච වෙදිතඛ්ඛා.

තත්ථ යදා පන යො දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තිං, අඤ්ඤං චා සොමනස්සහෙතුං ආගම්ම හට්ඨපහට්ඨො “අත්ථි දිත්ත”ත්තායාදින යජ්ජවත්තං සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්ථා මුත්තවාගතාදිවසෙන අසංසිදන්තො අනුස්සාහිතො පරෙහි දානාදීහි පුඤ්ඤානි කරොති, තදාස්ස චිත්තං සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඬ්ඛාරිකං හොති. යදා පන චුත්තනයෙනෙව හට්ඨතුට්ඨො සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්ථාපි අමුත්තවාගතාදිවසෙන සංසිදමානො පරෙහි චා උස්සාහිතො කරොති, තදාස්ස තදෙව චිත්තං සසඬ්ඛාරිකං හොති. යදා පන ඤාතිජනස්ස පටිපත්තිදස්සනෙන ජාතපරිවයා බාලදාරකා හික්ඛු දිස්වා සොමනස්සජාතා සහසා කිඤ්චිදෙව හත්ථගතං දදන්ති චා වන්දන්ති චා, තදා තෙසං තතියං චිත්තං උජ්ජජ්ජති. යදා පන “දෙථ, වන්දථා”ති ඤාතීහි උස්සාහිතා එවං පටිපජ්ජන්ති, තදා චතුත්ථං චිත්තං උජ්ජජ්ජති. යදා පන දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදීනං අසම්පත්තිං, අඤ්ඤෙසං චා සොමනස්සහෙතුං අභාවං ආගම්ම චතුසුපි විකජ්ජෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උජ්ජජ්ජන්ති. අට්ඨපීති පි-සද්දෙන දසපුඤ්ඤකිරියාදිවසෙන අනෙකවිධතං සම්පිණ්ඨෙති. තථා හි වදන්ති –

“කමෙන පුඤ්ඤචත්ථුහි, ගොචරාධිපතීහි ච;
කම්මහීනාදිතො වෙව, ගණෙය්‍ය නයකොච්ඤො”ති.

ඉමානි හි අට්ඨ චිත්තානි දසපුඤ්ඤකිරියචත්ථුවසෙන පවත්තනතො පච්චෙකං දස දසානි කත්ථා අසීති චිත්තානි හොන්ති, තානි ච ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තනතො පච්චෙකං ඡග්ගුණිතානි සාසීතිකානි චත්තාරි සතානි හොන්ති, අධිපතිහෙදෙන පන ඤාණවිජ්ජයුත්තානං චත්තාලියාධිකද්විසතපරිමාණානං වීමංසාධිපතිසම්පයොගාභාවතො තානි තිණ්ණං අධිපතීනං වසෙන තිගුණිතානි වියාධිකානි සත්තසතානි, තථා ඤාණසම්පයුත්තානි ච චතුත්තං අධිපතීනං වසෙන චතුග්ගුණිතානි සසට්ඨිකානි නව සතානීති එවං අධිපතිවසෙන සහස්සං සාසීතිකානි ච ඡ සතානි හොන්ති, තානි කායචරීම්මතොකම්මසඬ්ඛාතකම්මත්තිකවසෙන තිගුණිතානි චත්තාලියාධිකානි පඤ්ච සහස්සානි හොන්ති, තානි ච හීනමජ්ඣමපණිතහෙදතො තිගුණිතානි වියසතාධිකපන්තරසහස්සානි හොන්ති. යං පන චුත්තං ආචරියබුද්ධදත්තත්ථෙරෙන –

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

“සත්තරස සහස්සානි, ද්වෙ සතානි අසීති ව;
කාමාවචරපුඤ්ඤානි, භවන්තීති විනිද්දිසෙ”ති.

තං අධිපතිවසෙන ගණනපරිභානිං අනාදිශිත්වා සොතපතිතවසෙන
වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, කාලදෙසාදිහෙදෙන පන නෙසං හෙදො අප්පමෙය්‍යාව.

කුච්ඡිනෙ (ධ. ස. අට්ඨ. 1) පාපධම්මෙ සලයන්ති කම්පෙන්ති විද්ධංසෙන්ති
අපගමෙන්තීති වා කුසලානි. අථ වා කුච්ඡිකාකාරෙන සන්තානෙ සයනතො
පවත්තනතො කුසසංඛාරානෙ පාපධම්මෙ ලුනන්ති ඡින්දන්තීති කුසලානි. අථ වා
කුච්ඡිනෙ පාපධම්මෙ සානතො තනුකරණතො ධ්මසානකරණතො වා
කුසසංඛාරානෙ ඤාණෙන, සද්ධාදිධම්මජානෙන වා ලාභබ්බානි
සහජාතඋපනිස්සයභාවෙන යථාරහං පවත්තෙතබ්බානීති කුසලානි, තානෙව
යථාවුත්තත්ථෙත කාමාවචරානි කුසලවිත්තානි වාති කාමාවචරකුසලවිත්තානි.

16. යථා පනෙතානි පුඤ්ඤකිරියවසෙන, කම්මද්ථාරවසෙන,
කම්මවසෙන, අධිපතිවසෙන ව පවත්තන්ති, නෙවං විපාකානි දානාදිවසෙන
අප්පවත්තනතො, විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපනාභාවතො, අවිපාකසභාවතො,
ඡන්දාදීනි පුරක්ඛන්වා අප්පවත්තිතො ව, තස්මා තංවසෙන පරිභාපෙන්වා
යථාරහං ගණනහෙදො යොජෙතබ්බො. ඉමානිපි
ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣිකාරම්මණවසෙන යථාක්කමං සොමනස්සුපෙක්ඛාසහිතානි.
පටිසන්ධාදිවසප්පවත්තියං කම්මස්ස බලවාබලවභාවතො,
තදාරම්මණප්පවත්තියං යෙභුය්‍යෙන ජවනානුරූපතො, කදාපි තත්ථාපි
කම්මානුරූපතො ව ඤාණසම්පයුත්තානි, ඤාණවිප්පයුත්තානි ව භොන්ති.
යථාපයොගං විනා සප්පයොගඤ්ච යථාඋපට්ඨිතෙහි කම්මාදිපච්චයෙහි
උතුභොජනාදිසප්පායාසප්පායවසෙන අසංඛාරිකසංඛාරිකානි.

17. කිරියවිත්තානම්පි කුසලෙ වුත්තනයෙන යථාරහං
සොමනස්සසහගතාදිතා වෙදිතබ්බො.

18. සහෙතුකකාමාවචරකුසලවිපාකකිරියවිත්තානීති එත්ථ
සහෙතුකග්ගණං විපාකකිරියාපෙක්ඛං විසෙසනං කුසලස්ස
එකන්තසහෙතුකත්තා. භොති හි යථාලාභයොජනා, “සක්ඛරකථලම්පි
මච්ඡගුම්ඛම්පි වරන්තම්පි තිට්ඨන්තම්පි”ත්‍යාදීසු (දී. නි. 1.249) විය
සක්ඛරකථලස්ස වරණායොගතො මච්ඡගුම්ඛාපෙක්ඛාය වරණකිරියා
යොජීයතීති.

19. සහෙතුකකාමාවචරපුඤ්ඤපාකකිරියා වෙදනාඤාණසංඛාරහෙදෙන
පච්චෙකං වෙදනාහෙදතො දුට්ඨත්තා, ඤාණහෙදතො චතුබ්බිධත්තා,
සංඛාරහෙදතො අට්ඨවිධත්තා ව සම්පිණ්ඩෙත්වා චතුච්ඡති මතාති යොජනා.

නනු ව වෙදනාහෙදො තාව යුත්තො තාසං භිත්තසභාවත්තා. ඤාණසංඛාරහෙදො පන කථන්ති? ඤාණසංඛාරානං භාවාභාවකතොපි හෙදො ඤාණසංඛාරකතොව යථා වස්සකතො සුභික්ඛො දුඛික්ඛොති, තස්මා ඤාණසංඛාරකතො හෙදො ඤාණසංඛාරහෙදොති න එත්ථ කොචි විරොධොති.

20. ඉදානි සබ්බානිපි කාමාවචරචිත්තානි සම්පිණ්ඩෙන්වා දස්සෙතුං “කාමෙ තෙව්සා”ත්තාදි චුත්තං. කාමෙ භවෙ සත්ත අකුසලවිපාකානි, සහෙතුකාහෙතුකානි සොළස කුසලවිපාකානීති එවං තෙව්සති විපාකානි ද්වාදස අකුසලානි, අට්ඨ කුසලානීති පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානි වීසති අහෙතුකා තිස්සො සහෙතුකා අට්ඨානි එකාදස කිරියා වානි සබ්බථාපි කුසලාකුසලවිපාකකිරියානං අන්තොගධහෙදෙන චතුපඤ්ඤාසෙව කාලදෙසසන්තානාදිහෙදෙන අනෙකවිධභාවෙපිත්තාත්ථො.

කාමාවචරසොහනචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපාවචරචිත්තවණ්ණනා

21. ඉදානි තදනන්තරුද්දිට්ඨස්ස රූපාවචරස්ස නිද්දෙසක්කමො අනුප්පත්තොති තස්ස ඤානඤ්ඤායොගහෙදෙන පඤ්චධා විභාගං දස්සෙතුං “චිතක්ක...පෙ.... සහිත”ත්තාදිමාහ. චිතක්කො ච විචාරො ච පිති ච සුඛඤ්ච එකග්ගතා වානි ඉමෙහි සහිතං චිතක්කවිචාරපීතිසුඛකග්ගතාසහිතං. තත්ථ ආරම්මණං චිතක්කෙති සම්පයුත්තධම්මෙ අභිනිරොපෙතීති චිතක්කො, සො සහජාතානං ආරම්මණාභිනිරොපනලක්ඛණො, යථා හි කොචි ගාමවාසී පුරිසො රාජවල්ලභං සම්බන්ධිතං මිත්තං වා නිස්සාය රාජගෙහං අනුපවිසති, එවං චිතක්කං නිස්සාය චිත්තං ආරම්මණං ආරොහති. යදි එවං කථං අචිතක්කං චිත්තං ආරම්මණං ආරොහතීති? තම්පි චිතක්කබලෙනෙව අභිනිරොහති. යථා හි සො පුරිසො පරිවයෙන තෙන විනාපි නිරාසංඛකො රාජගෙහං පවිසති, එවං පරිවයෙන චිතක්කෙන විනාපි අචිතක්කං චිත්තං ආරම්මණං අභිනිරොහති. පරිවයොති චෙත්ථ සචිතක්කචිත්තස්ස සන්තානෙ අභිණ්භජ්ජවත්තිවසෙන නිබ්බත්තා චිත්තභාවනා. අපි චෙත්ථ පඤ්චවිඤ්ඤාණං අචිතක්කම්පි චත්ථාරම්මණසංඛිප්පිතබලෙන, දුතියජ්ඣානාදීනි ච හෙට්ඨිමභාවනාබලෙන අභිරොහන්ති.

ආරම්මණෙ තෙන චිත්තං විචරතීති විචාරො. සො ආරණනුමජ්ජනලක්ඛණො. තථා හෙස “අනුසන්ධානතා”ති (ධ. ස. 8) නිද්දිට්ඨො. එත්ථ ච විචාරතො ඔළාරිකට්ඨෙන, තස්සෙව පුබ්බභිගමට්ඨෙන ච පඨමසණ්ටාහිසාතො විය චෙනසො පඨමාභිනිපාතො චිතක්කො, අනුරවො විය අනුසඤ්චරණං විචාරො. විජ්ජාරවාචෙත්ථ චිතක්කො චිත්තස්ස

පරිප්ඵන්දනභූතො, ආකාසෙ උප්පතිතුකාමස්ස සකුණස්ස පක්ඛවික්ඛෙපො විය, පදුමාභිමුඛපාතො විය ව ගන්ධානුබන්ධවෙනසා භමරස්ස, සන්තවුත්ති විවාරො චිත්තස්ස නාතිපරිප්ඵන්දනභූතො, ආකාසෙ උප්පතිතස්ස සකුණස්ස පක්ඛස්පසාරණං විය, පදුමස්ස උපරිභාගෙ පරිබ්භමනං විය ව පදුමාභිමුඛපතිතස්ස භමරස්ස.

පිනයති කායචිත්තං තප්පෙති, වඨ්ඨෙතිති වා පීති, සා සම්පියායනලක්ඛණා, ආරම්මණං කල්ලතො ගහණලක්ඛණාති චුත්තං හොති, සම්පයුත්තධම්මෙ සුඛයතීති සුඛං, තං ඉට්ඨානුභවනලක්ඛණං සුභොජනරසස්සාදකො රාජා විය. තත්ථ ආරම්මණප්පට්ලාහෙ පීතියා විසෙසො පාකටො කන්තාරබිත්තස්ස වනන්තොදකදස්සනෙ විය, යථාලද්ධස්ස අනුභවනෙ සුඛස්ස විසෙසො පාකටො යථාදිට්ඨඋදකස්ස පානාදීසු වියාති. නානාරම්මණවික්ඛෙපාභාවෙන එකං ආරම්මණං අග්ගං ඉමස්සාති එකග්ගං, චිත්තං, තස්ස භාවො එකග්ගතා, සමාධි. සො අවික්ඛෙපලක්ඛණො. තස්ස හි වසෙන සසම්පයුත්තං චිත්තං අවික්ඛිත්තං හොති.

පයමඤ්ච දෙසනාක්කමතො වෙව උප්පත්තික්කමතො ව ආදිභූතත්තා තං කුමානඤ්ච ආරම්මණුපනිජ්ඣානතො, පච්චනීකකුමාපනතො වාති පයමජ්ඣානං, විතක්කාදිපඤ්චකං. කුමානඨගසමුදායෙ යෙව හි කුමානවොභාරො නෙමිආදිඅඨගසමුදායෙ රථවොභාරො විය, තථා හි චුත්තං විභචගෙ ‘කුමානන්ති විතක්කො විවාරො පීති සුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා’ති (විභ. 569). පයමජ්ඣානෙන සම්පයුත්තං කුසලචිත්තං පයමජ්ඣානකුසලචිත්තං.

කස්මා පන අඤ්ඤෙසු එස්සාදීසු සම්පයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු ඉමෙයෙව පඤ්ච කුමානඨගවසෙන චුත්තාති? චූච්චනෙ – උපනිජ්ඣානකිච්චවත්තතාය, කාමච්ඡන්දාදීනං උජුපට්පක්ඛභාවතො ව. විතක්කො හි ආරම්මණෙ චිත්තං අභිනිරොපෙති. විවාරො අනුප්පබන්ධෙති, පීති වස්ස පිනනං, සුඛඤ්ච උපවුහනං කරොති, අථ නං සසම්පයුත්තධම්මං එතෙහි අභිනිරොපනානුප්පබන්ධනපිනනඋපවුහනෙහි අනුග්ගහිතා එකග්ගතා සමාධානකිච්චෙන අත්තානං අනුචත්තාපෙන්නී එකත්තාරම්මණෙ සමං, සම්මා ව ආධියති. ඉන්ද්‍රියසමතාවසෙන සමං පට්පක්ඛධම්මානං දුරිභාවෙන ලීනුද්ධවිචාභාවෙන සම්මා ව යපෙතීති එවමෙනෙ සමෙව උපනිජ්ඣානකිච්චං ආවෙණිකං. කාමච්ඡන්දාදිපට්පක්ඛභාවෙ පන සමාධි කාමච්ඡන්දස්ස පට්පක්ඛො රාගප්පණිධියා උජුපච්චනීකභාවතො. කාමච්ඡන්දවසෙන හි නානාරම්මණෙහි පලොභිතස්ස පරිබ්භමන්තස්ස චිත්තස්ස සමාධානං එකග්ගතාය හොති. පීති බ්‍යාපාදස්ස පාමොජ්ජසභාවත්තා. විතක්කො ටීනමිද්ධස්ස යොනිසො සඬකප්පනවසෙන සවිප්ථාරප්පවත්තිතො සුඛං අවුපසමානුතාපසභාවස්ස උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස වූපසන්තසීතලසභාවත්තා.

විචාරො විචිකිච්ඡාය ආරම්මණෙ අනුමජ්ජනවසෙන පඤ්ඤාපතිරූපසභාවත්තා. එවං උපනිජ්ඣානකිච්චවන්තතාය, කාමච්ඡන්දාදීනං උජුපටිපක්ඛභාවතො ච ඉමෙයෙව පඤ්ච ඤානභිගභාවෙන චවත්ථිතාති. යථාහු -

“උපනිජ්ඣානකිච්චත්තා, කාමාදිපටිපක්ඛතො;
සන්තෙසුපි ච අඤ්ඤෙසු, පඤ්චෙව ඤානසඤ්ඤිතා” ති.

උපෙක්ඛා පනෙත්ත සන්තවුත්තිසභාවත්තා සුඛෙව අන්තොගධාති දට්ඨබ්බං. තෙනාහු -

“උපෙක්ඛා සන්තවුත්තිත්තා, සුඛම්චිචෙව භාසිතා” ති. (විභ. අට්ඨ. 232; විසුද්ධි. 2.644) ;

පභානභිගාදිවසෙන පනස්ස විසෙසො උපරි ආවි භවිස්සති, තථා අරූපාවචරලොකුත්තරෙසුපි ලබ්භමානකච්චෙසෙසො. අට්ඨත්ථ කාමාවචරකුසලෙසු විය සඬ්ඛාරහෙදො කස්මා න ගහිතො. ඉදම්පි හි කෙවලං සමථානුයොගවසෙන පටිලද්ධං සසඬ්ඛාරිකං, මග්ගාධිගමවසෙන පටිලද්ධං අසඬ්ඛාරිකත්ති සක්කා චත්තුත්ති? නයිදමෙවං මග්ගාධිගමවසෙනසත්තිතො පටිලද්ධස්සාපි අපරභාගෙ පරිකම්මවසෙනෙව උජ්ජප්පනතො, තස්මා සබ්බස්සපි ඤානස්ස පරිකම්මසඬ්ඛානපුබ්බාහිසඬ්ඛාරෙන විනා කෙවලං අධිකාරවසෙන අනුජ්ජප්පනතො “අසඬ්ඛාරික”ත්තිපි, අධිකාරෙන ච විනා කෙවලං පරිකම්මාහිසඬ්ඛාරෙනෙව අනුජ්ජප්පනතො “සසඬ්ඛාරික”ත්තිපි න සක්කා චත්තුත්ති. අථ වා පුබ්බාහිසඬ්ඛාරවසෙනෙව උජ්ජප්පමානස්ස න කදාපි අසඬ්ඛාරිකභාවො සම්භවතීති “අසඬ්ඛාරික”ත්ති ච ඛාහිවාරාභාවතො “සසඬ්ඛාරික”ත්ති ච න වුත්තත්ති.

පි-සද්දෙන චෙත්ථ චතුක්කපඤ්චකනයවසෙන සුද්ධිකනවකො, තඤ්ච දුක්ඛජ්ජපටිපදාදන්ධාහිඤ්ඤාදුක්ඛජ්ජපටිපදාඛිජ්ජාහිඤ්ඤාසුඛජ්ජපටිපදාදන්ධාහිඤ්ඤාසුඛජ්ජපටිපදාඛිජ්ජාහිඤ්ඤාවසෙන පටිපදාවතුක්කෙන යොජෙත්ථා දෙසිතත්තා චත්තාරො නවකා, පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, පරිත්තං අජ්ජමාණාරම්මණං, අජ්ජමාණං පරිත්තාරම්මණං, අජ්ජමාණං අජ්ජමාණාරම්මණත්ති ආරම්මණචතුක්කෙන යොජිතත්තා චත්තාරො නවකා, “දුක්ඛජ්ජපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤං පරිත්තං පරිත්තාරම්මණං, දුක්ඛජ්ජපටිපදං දන්ධාහිඤ්ඤං පරිත්තං අජ්ජමාණාරම්මණං”ත්තයාදිතා ආරම්මණජ්ජපටිපදාමිස්සකනයවසෙන සොළස නවකාති පඤ්චවිසති නවකාති එවමාදිහෙදං සඬ්ගණ්භාති.

22. ඤානවිසෙසෙන නිබ්බත්තිතවිපාකො එකන්තතො තංතංඤානසදිසොවාති විපාකං ඤානසදිසමෙව විභත්තං. ඉමමෙව හි අත්ථං

දීපෙතං භගවතා විපාකනිද්දෙසෙපි කුසලං උද්දිසිත්වාච තදනන්තරං මහග්ගතලොකුත්තරවිපාකා විහත්තා.

25. රූපාවචරමානසං ඤානභෙදෙන පඤ්චහි චතුහි තීහි ද්වීහි පුන ද්වීහි ඤානචගෙහි සම්පයොගභෙදෙන පඤ්චධා පඤ්චධගිකං චතුරධගිකං තිවධගිකං ද්වධගිකං පුන ද්වධගිකන්ති පඤ්චවිධං හොති අවිසෙසෙන, පුන තං පුඤ්ඤපාකකිරියානං පච්චෙකං පඤ්චන්තං පඤ්චන්තං හෙදා පඤ්චදසධා භවෙත්තත්ථො.

රූපාවචරචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරූපාවචරචිත්තවණ්ණනා

26. ඉදානි අරූපාවචරං ආරම්මණභෙදෙන චතුධා විහජිත්වා දස්සෙන්නො ආහ “ආකාසානඤ්චායතනා”තිආදි. තත්ථ උප්පාදාදිඅන්තරහිතතාය නාස්ස අන්තොති අනන්තං, ආකාසඤ්ච තං අනන්තඤ්චාති ආකාසානන්තං, කසිණුග්ගාටිමාකාසො. “අනන්තාකාස”න්ති ච චත්තබ්බෙ “අග්‍රාහිතො”ත්‍යාදීසු විය විසෙසනස්ස පරනිපාතවසෙන “ආකාසානන්ත”න්ති චුත්තං. ආකාසානන්තමෙව ආකාසානඤ්චං සකත්ථෙ භාවපච්චයවසෙන. ආකාසානඤ්චමෙව ආයතනං සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඤානස්ස අධිට්ඨානට්ඨෙත දෙවානං දෙවායතනං වියාති ආකාසානඤ්චායතනං. තස්මිං අප්පනාප්පත්තං පට්ඨාමාරුප්පජ්ඣානම්පි ඉධ “ආකාසානඤ්චායතන”න්ති චුත්තං යථා පථවිකසිණාරම්මණං ඤානං “පථවිකසිණ”න්ති. අථ චා ආකාසානඤ්චං ආයතනං අස්සාති ආකාසානඤ්චායතනං, ඤානං, තෙන සම්පයුත්තං කුසලචිත්තං ආකාසානඤ්චායතනකුසලචිත්තං.

විඤ්ඤාණමෙව අනන්තං විඤ්ඤාණානන්තං, පට්ඨාමාරුප්පවිඤ්ඤාණං. තඤ්හි උප්පාදාදිඅන්තචත්තම්පි අනන්තාකාසෙ පචත්තනතො අත්තානං ආරබ්භ පචත්තාය භාවනාය උප්පාදාදිඅන්තං අග්ගභෙත්වා අනන්තතො ඵරණවසෙන පචත්තනතො ච “අනන්ත”න්ති චුච්චති. විඤ්ඤාණානන්තමෙව විඤ්ඤාණඤ්චං ආකාරස්ස රස්සත්තං, න-කාරස්ස ලොපඤ්ච කත්වා. දුතියාරුප්පවිඤ්ඤාණෙන චා අඤ්චිතබ්බං පාපුණිතබ්බන්ති විඤ්ඤාණඤ්චං, තදෙව ආයතනං දුතියාරුප්පස්ස අධිට්ඨානත්තාති විඤ්ඤාණඤ්චායතනං. සෙසං පුරිමසමං.

නාස්ස පට්ඨාමාරුප්පස්ස කිඤ්චනං අප්පමත්තකං අන්තමසො භච්ඣමත්තම්පි අවසිට්ඨං අත්ථිති අකිඤ්චනං, තස්ස භාවො ආකිඤ්චඤ්ඤං, පට්ඨාමාරුප්පවිඤ්ඤාණාභාවො. තදෙව ආයතනන්තයාදි පුරිමසදිසං.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවතො, සුබ්බමාය ව සඤ්ඤාය අත්ථිතාය නෙවස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස සඤ්ඤා අත්ථි, නාපි අසඤ්ඤං අවිජ්ජමානසඤ්ඤන්ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤං, චතුත්ථාරුජ්ජකාමානං. දීඝං කත්වා පන ‘‘නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤ’’න්ති චුත්තං. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤමෙව ආයතනං මනායතනධම්මායතනපරියාපන්නත්තාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. අථ චා සඤ්ඤාව විපස්සනාය ගොචරභාවං ගන්ත්වා නිබ්බේදජනනසංඛාතස්ස පටුසඤ්ඤාකිව්චස්ස අභාවතො නෙවසඤ්ඤා ව උණ්හොදකෙ තෙජොධාතු විය සංඛාරාවසෙසසුබ්බමභාවෙන විජ්ජමානත්තා න අසඤ්ඤාති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා, සා ඵච ආයතනං ඉමස්ස සසම්පයුත්තධම්මස්ස ඤානස්ස නිස්සයාදිභාවතොති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං. සඤ්ඤාවසෙන චෙත්ථ ඤානුපලක්ඛණං නිදස්සනමත්තං. වෙදනාදයොපි හි තස්මිං ඤානෙ නෙවවෙදනානාවෙදනාදිකායෙවාති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙන සම්පයුත්තං කුසලචිත්තං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලචිත්තං. පි-සද්දෙන චෙත්ථ ආරම්මණජ්ජපටිපදාමිස්සකතායවසෙන සොළසක්ඛත්තුකදෙසනං (ධ. ස. 265-268), අඤ්ඤම්පි ච පාළියං ආගතනායහෙදං සංඛගණ්හාති.

30. ආරම්මණානං අතික්කම්මිතඛිබ්බානං, කසිණාකාසවිඤ්ඤාණතදභාවසංඛාතානං ආලම්බිතඛිබ්බානාඤ්ච ආකාසාදිචතුත්තං ගොචරානං පහෙදෙන ආරුජ්ජමානසං චතුඛිබ්බං හොති. තඤ්ඤි යථාක්කමං පඤ්චමජ්ඣානාරම්මණං කසිණනිමිත්තං අතික්කම්මිතදුග්ගාටෙන ලද්ධං ආකාසමාලම්බිත්වා තම්පි අතික්කම්මිතත්ථ පචත්තං විඤ්ඤාණමාලම්බිත්වා තම්පි අතික්කම්මිත තදභාවභූතං අකිඤ්චනභාවමාලම්බිත්වා තම්පි අතික්කම්මිත තත්ථ පචත්තං තතියාරුජ්ජවිඤ්ඤාණමාලම්බිත්වා පචත්තති, න පන රූපාවචරකුසලං විය පුරිමපුරිමඅභිගාතික්කමවසෙන පුරිමපුරිමස්සාපි ආරම්මණං ගහෙත්වා. තෙනාහු ආචරියා -

‘‘ආරම්මණාතික්කමතො, චතස්සොපි භවන්තිමා;
අභිගාතික්කමමෙතාසං, න ඉච්ඡන්ති විභාවිතො’’ති; (ධ. ස. අට්ඨ. 268);

අරූපාවචරචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොභනචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ලොකුත්තරවිත්තවණ්ණනා

31. ඉදානි ලොකුත්තරකුසලං චතුමග්ගයොගතො, එලඤ්ච තදනුරූපජ්ජවත්තියා චතුධා විහජිත්වා දස්සෙතුං “සොතාපත්තිමග්ගචිත්ත”න්තයාදි වුත්තං. නිබ්බානං පතිසචනතො උපගමනතො, නිබ්බානමහාසමුද්දනින්තනාය සොතසදිසත්තා වා “සොතො”ති වුවචති අරියො අට්ඨඨගිකො මග්ගො, තස්ස ආපත්ති ආදිතො පජ්ජනං පාපුණනං පට්ඨමසමන්තාගමො සොතාපත්ති ආ-උපසග්ගස්ස ආදිකම්මනි පවත්තනතො. නිබ්බානං මග්ගෙනි, නිබ්බානත්ථිකෙනි වා මග්ගියති, කිලෙසෙ මාරොත්තො ගච්ඡතිති වා මග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං මග්ගචිත්තං, සොතාපත්තියා ලද්ධං මග්ගචිත්තං සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං. අථ වා අරියමග්ගසොතස්ස ආදිතො පජ්ජනං එතස්සාති සොතාපත්ති, පුග්ගලො, තස්ස මග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං.

සකිං එකචාරං පටිසන්ධිවසෙන ඉමං මනුස්සලොකං ආගච්ඡතිති සකදාගාමී, ඉධ පත්වා ඉධ පරිනිබ්බායී, තත්ථ පත්වා තත්ථ පරිනිබ්බායී, ඉධ පත්වා තත්ථ පරිනිබ්බායී, තත්ථ පත්වා ඉධ පරිනිබ්බායී, ඉධ පත්වා තත්ථ නිබ්බත්තිත්වා ඉධ පරිනිබ්බායීති පඤ්චස්ස සකදාගාමීස්ස පඤ්චමකො ඉධාධිජ්ජෙතො. සො හි ඉතො ගන්ත්වා පුන සකිං ඉධ ආගච්ඡතිති. තස්ස මග්ගො සකදාගාමීමග්ගො. කිඤ්චාපි මග්ගසමඨගිතො තථාගමනාසම්භවතො එලට්ඨොයෙව සකදාගාමී නාම, තස්ස පන කාරණභූතො පුරිමුජ්ජන්තො මග්ගො මග්ගන්තරාවච්ඡෙදනත්ථං එලට්ඨෙන විසෙසෙත්වා වුවචති “සකදාගාමීමග්ගො”ති. එවං අනාගාමීමග්ගොති. සකදාගාමීමග්ගෙන සම්පයුත්තං චිත්තං සකදාගාමීමග්ගචිත්තං.

පටිසන්ධිවසෙන ඉමං කාමධාතුං න ආගච්ඡතිති අනාගාමී, තස්ස මග්ගො අනාගාමීමග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං අනාගාමීමග්ගචිත්තං. අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යභාවෙන පූජාවිසෙසං අරහතීති අරහා, අථ වා කිලෙසසඬ්ඛානා අරයො, සංසාරචක්කස්ස වා අරා කිලෙසා හතා අනෙතනාති අරහා, පාපකරණ රහාභාවතො වා අරහා, අට්ඨමකො අරියපුග්ගලො, තස්ස භාවො අරහත්තං, චතුත්ථඵලස්සෙතං අධිවචනං, තස්ස ආගමනභූතො මග්ගො අරහත්තමග්ගො, තෙන සම්පයුත්තං චිත්තං අරහත්තමග්ගචිත්තං.

පි-සද්දෙන එකෙකස්ස මග්ගස්ස නයසහස්සවසෙන චතුත්තං චතුසහස්සහෙදං සච්චවිහඬිගෙ (විහ. 206; විහ. අට්ඨ. 206-214) ආගතං සට්ඨිසහස්සහෙදං නයං හෙට්ඨා වුත්තනයෙන අනෙකවිධත්තම්පි සඬිගණ්හාති. තත්ථායං නයසහස්සමත්තපරිදීපනා, කථං? සොතාපත්තිමග්ගො තාව

ඤානනාමෙන පටිපදාහෙදං අනාමසිත්වා කෙවලං සුඤ්ඤතො අප්පණ්ණිතොති ද්විධා විහත්තො, පුන පටිපදාවතුක්කෙන යොජෙත්වා පච්චෙකං චතුධා විහත්තොති එවං ඤානනාමෙන දසධා විහත්තො. තථා මග්ගසතිපට්ඨානසම්මප්පධානඉද්ධිපාදඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣංගසච්චසමථධම්ම බන්ධආයතනධාතුආහාරඵස්සවෙදනාසඤ්ඤාවෙනනාවිත්තනාමෙහිපි පච්චෙකං දසදසාකාරෙහි විහත්තො තථා තථා බුද්ධිකානං පුග්ගලානං වසෙන. තස්මා ඤානවසෙන දසමග්ගාදීනං එකුනවිසතියා වසෙන දස දසාති විසතියා යානෙසු ද්වෙ නයසතාති හොන්ති. පුන තාති චතුහි අධිපතීහි යොජෙත්වා පච්චෙකං චතුධා විහත්තාතීති එවං අධිපතීහි අමිස්සෙත්වා ද්වෙ සතාති, මිස්සෙත්වා අට්ඨ සතාතීති සොතාපත්තිමග්ගෙ නයසහස්සං හොති, තථා සකදාගාමිමග්ගාදීසුපි.

32. සොතාපත්තියා ලද්ධං, සොතාපත්තිස්ස වා ඵලචිත්තං විපාකභූතං චිත්තං සොතාපත්තිඵලචිත්තං. අරහත්තඤ්ච තං ඵලචිත්තඤ්චාති අරහත්තඵලචිත්තං.

34. චතුමග්ගප්පහෙදෙනාති ඉන්ද්‍රියානං අපාටවපාටවතරතමහෙදෙන හින්තසාමත්ථියතාය සක්කායදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසීලබ්බතපරාමාසානං නිරවසෙසප්පහානං කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවාපාදානං තෙසමෙව නිරවසෙසප්පහානං රූපාරූපරාගමානුද්ධච්චාවිජ්ජානං අනවසෙසප්පහානන්ති එවං සංයොජනප්පහානවසෙන චතුබ්බිධානං සොතාපත්තිමග්ගාදීනං අට්ඨඨිගිකමග්ගානං සම්පයොගහෙදෙන චතුමග්ගසඪ්ඛාතං ලොකුත්තරකුසලං චතුධා හොති, විපාකං පන තස්සෙව කුසලස්ස ඵලත්තා තදනුරූපතො තථා චතුධාති එවං අනුත්තරං අත්තතො උත්තරිතරාභාවෙන අනුත්තරසඪ්ඛාතං ලොකුත්තරං චිත්තං අට්ඨධා මතන්ති යොජනා.

කිරියානුත්තරස්ස පන අසම්භවතො ද්වාදසවිධතා න චුත්තා. තස්මා පන තස්ස අසම්භවොති? මග්ගස්ස එකචිත්තක්ඛණිකත්තා. යදි හි මග්ගචිත්තං පුනස්පුනං උප්පජ්ජෙය්‍ය, තදුප්පත්තියා කිරියභාවො සක්කා චත්තුං. තං පන කිලෙසසමුච්ඡෙදකවසෙනෙව උපලභිතබ්බතො එකචාරප්පචත්තෙනෙව ච තෙන අසනිසම්පාතෙන විය තරුආදීනං සමුලවිද්ධංසනස්ස තංතංකිලෙසානං අච්චන්තං අප්පචත්තියා සාධිතත්තා පුන උප්පජ්ජමානෙපි කාතබ්බාභාවතො දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථඤ්ච ඵලසමාපත්තියා එව නිබ්බානාරම්මණවසෙන පචත්තතතො න කදාපි සෙක්ඛානං අසෙක්ඛානං වා උප්පජ්ජති. තස්මා නත්ථි සබ්බථාපි ලොකුත්තරකිරියචිත්තන්ති.

ලොකුත්තරචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තගණනසංඛ්‍යාවග්ගවණ්ණනා

35. “ද්වාදසාකුසලානෙව”න්ත්‍යාදි යථාචුත්තානං චතුභූමිකචිත්තානං ගණනසංඛ්‍යානො.

36. එවං ජාතිවසෙන සංඛ්‍යානං දස්සෙත්වා පුන භූමිවසෙන දස්සෙතුං “චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ”න්ත්‍යාදි චුත්තං. කාමෙ භවෙ චිත්තානි චතුපඤ්ඤාසධා ඊරසෙ, රූපෙ භවෙ පන්තරස ඊරසෙ, ආරුප්පෙ භවෙ ද්වාදස ඊරසෙ, අනුත්තරෙ පන නවවිධෙ ධම්මසමුදායෙ චිත්තානි අට්ඨධා ඊරසෙ, කට්ඨයාත්‍යාත්ථො. එත්ථ ච කාමතණ්හාදිපියසභාවෙන කාමභවාදිපරියාපන්නානි චිත්තානි සකසකභූමිතො අඤ්ඤත්ථ පචත්තමානානිපි කාමභවාදීසු චිත්තානීති චුත්තානි, යථා මනුස්සිත්ථියා කුච්ඡිස්මි. නිබ්බත්තොපි තිරච්ඡානගතො තිරච්ඡානයොනිපරියාපන්නත්තා තිරච්ඡානෙස්වෙව සංඛ්‍යායේති. කත්ථපි අපරියාපන්නානි නවවිධලොකුත්තරධම්මසමුහෙකදෙසභූතානි “රුක්ඛෙ සාධා”න්ත්‍යාදීසු පිය අනුත්තරෙ චිත්තානීති චුත්තානි. අථ වා “කාමෙ, රූපෙ”ති ච උත්තරපදලොපනිද්දෙසො. අරූපෙ භවානි ආරුප්පානි. නත්ථි එතෙසං උත්තරං චිත්තන්ති අනුත්තරානීති උපයොගබහුවචනවසෙන කාමෙ කාමාවචරානි චිත්තානි චතුපඤ්ඤාසධා ඊරසෙ, රූපෙ රූපාවචරානි චිත්තානි පන්තරස ඊරසෙ, ආරුප්පෙ ආරුප්පානි චිත්තානි ද්වාදස ඊරසෙ. අනුත්තරෙ ලොකුත්තරානි චිත්තානි අට්ඨධා ඊරසෙති එවමෙත්ථ සම්බන්ධො දට්ඨබ්බො.

37. ඉත්ථං යථාචුත්තෙන ජාතිහෙදභින්නචතුභූමිකචිත්තහෙදවසෙන එකුනනචුතිප්පහෙදං කත්වා මානසං චිත්තං විචක්ඛණා විසෙසෙන අත්ථවක්ඛණසභාවා පණ්ඩිතා විභජන්ති. අථ වා එකවීසසනං එකුත්තරවිසාධිකං සනං විභජන්ති.

චිත්තගණනසංඛ්‍යාවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්ථාරගණනවණ්ණනා

38. කුසලසංඛ්‍යානං පයමජ්ඣානසදිසත්තා පයමජ්ඣානඤ්ච නං සොතාපත්තිමග්ගචිත්තඤ්චෙති පයමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං. පාදකජ්ඣානසම්මසිතජ්ඣානපුග්ගලජ්ඣානසයෙසුපි, හි අඤ්ඤතරවසෙන තංතංකුසලසදිසත්තා විතක්කාදිඅසංඝාතභාවෙන චත්තාරොපි මග්ගා පයමජ්ඣානාදිවොහාරං ලහන්තා පච්චෙකං පඤ්චධා විභජන්ති. තෙනාහ “කුසලසංඛ්‍යානග්ගහෙදෙනා”න්ත්‍යාදි, තත්ථ පයමජ්ඣානාදීසු යං යං කුසලං සමාපජ්ජිත්වා තතො තතො චුට්ඨාය සංඛ්‍යාතෙර සම්මසන්නස්ස චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා පචත්තා, තං පාදකජ්ඣානං චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාය පද්ධිනානභාවතො. යං යං කුසලං සම්මසන්නස්ස සා

පවත්නා, තං සම්මසිතජ්ඣානං. “අහො වත මෙ පයමජ්ඣානසදිසො මග්ගො පඤ්චඩ්භිකො, දුතියජ්ඣානාදීසු වා අඤ්ඤතරසදිසො චතුරඩ්භාදිහෙදො මග්ගො භවෙය්‍යා”ති එවං යොගාවචරස්ස උප්පන්නජ්ඣානසයො පුග්ගලජ්ඣානසයො නාම.

තත්ථ යෙන පයමජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤතරං ඥානං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය පකිණ්ණකසඬ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා මග්ගො උප්පාදිතො හොති, තස්ස සො මග්ගො පයමජ්ඣානාදීසු තංතංපාදකජ්ඣානසදිසො හොති. සචෙ පන විපස්සනාපාදකං කිඤ්චි ඥානං නත්ථි, කෙවලං පයමජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤතරං ඥානං සම්මසිත්වා මග්ගො උප්පාදිතො හොති, තස්ස සො සම්මසිතජ්ඣානසදිසො හොති. යදා පන යං කිඤ්චි ඥානං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය අඤ්ඤතරං සම්මසිත්වා මග්ගො උප්පාදිතො හොති, තදා පුග්ගලජ්ඣානසයවසෙන ද්විසු අඤ්ඤතරසදිසො හොති. සචෙ පන පුග්ගලස්ස තථාවිධො අජ්ඣානසයො නත්ථි, හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො වුට්ඨාය උපරුපරිඥානධම්මෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගො පාදකජ්ඣානං අනපෙක්ඛිත්වා සම්මසිතජ්ඣානසදිසො හොති. උපරුපරිඥානතො පන වුට්ඨාය හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානධම්මෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගො සම්මසිතජ්ඣානං අනපෙක්ඛිත්වා පාදකජ්ඣානසදිසො හොති. හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමජ්ඣානතො හි උපරුපරිඥානං බලවතරන්ති. වෙදනානියමො පන සබ්බත්ථාපි වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනානියමෙන හොති. තථා සුක්ඛවිපස්සකස්ස සකලජ්ඣානඬ්ගනියමො. තස්ස හි පාදකජ්ඣානාදීනං අභාවෙන තෙසං වසෙන නියමාභාවතො විපස්සනානියමෙන පඤ්චඩ්භිකොව මග්ගො හොතීති. අපිච සමාපත්තිලාභිනොපි ඥානං පාදකං අකත්වා පකිණ්ණකසඬ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගොපි විපස්සනානියමෙනෙව පඤ්චඩ්භිකොව හොතීති අයමෙත්ථ අට්ඨකථාදිතො උද්ධටො විනිච්ඡයසාරො. ථෙරවාදදස්සනාදිවසජ්ජවත්තො පන පපඤ්චො අට්ඨකථාදීසු චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. යථා චෙත්ථ, එවං සබ්බත්ථාපි විත්ථාරනයො තත්ථ තත්ථ චුත්තනයෙන ගහෙතබ්බො. ගත්ථභීරුකජනානුග්ගහත්ථං පනෙත්ථ සඬ්ඛෙපකථා අධිජ්ජෙතා.

42. යථා රූපාවචරං චිත්තං පයමාදිපඤ්චවිධඥානහෙදෙන ගය්හති “පයමජ්ඣාන”න්ත්‍යාදිනා වුච්චති, තථා අනුත්තරමපි චිත්තං “පයමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්ත”න්ත්‍යාදිනා ගය්හති. ආරුප්පඤ්චාපි උපෙක්ඛෙකග්ගතායොගෙන අඬ්ගසමත්තාය පඤ්චමජ්ඣානෙ ගය්හති, පඤ්චමජ්ඣානවොහාරං ලහතීත්‍යත්ථො. අථ වා රූපාවචරං චිත්තං අනුත්තරඤ්ච පයමාදිඥානහෙදෙ “පයමජ්ඣානකුසලචිත්තං, පයමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තන්ත්‍යාදිනා යථා ගය්හති, තථා ආරුප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ ඥානෙ ගය්හතීති යොජනා. ආචරියස්සාපි හි අයමෙව

යොජනා අධිප්පෙනාති දිස්සති නාමරූපපරිච්ඡේදෙ උජ්ජකමෙව තථා වුත්තත්තා. වුත්තඤ්භි තත්ථ –

“රූපාවචරචිත්තාති, ගය්හන්තානුත්තරාති ව;
පයමාදිඤ්ඤානභෙදෙ, ආරූප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ”ති. (නාම. පරි. 24) ;

තස්මාති යස්මා රූපාවචරං විය අනුත්තරමිපි පයමාදිඤ්ඤානභෙදෙ ගය්හති, ආරූප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ ගය්හති, යස්මා වා ඤානභිගයොගභෙදෙන එකෙකං පඤ්චධා කත්වා අනුත්තරං චිත්තං චත්තාලීසවිධන්ති වුවචති, රූපාවචරලොකුත්තරාති විය ව පයමාදිඤ්ඤානභෙදෙ, තථා ආරූප්පඤ්චාපි පඤ්චමෙ ගය්හති, තස්මා පයමාදිකමෙකෙකං ඤානං ලොකියං තිවිධං, ලොකුත්තරං අට්ඨවිධන්ති එකාදසවිධං. අන්තෙ තු ඤානං තෙවීසතිවිධං තිවිධරූපාවචරද්වාදසවිධඅරූපාවචරඅට්ඨලොකුත්තරවසෙනාත්තාත්ථො.

43. පාදකජ්ඣානාදිවසෙන ගණනවුඩ්ඪි කුසලවිපාකෙස්වෙව සම්භවතීති තෙසමෙව ගණනං එකවීසසතගණනය අභිගභාවෙන දස්සෙත්තො ආහ “සත්තතිංසා”ත්තාදි.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඛිගභවණ්ණනයාය

චිත්තපරිච්ඡේදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. චෙතසිකපරිච්ඡේදවණ්ණනා

සම්පයොගලක්ඛණවණ්ණනා

1. එවං තාව චිත්තං
භූමිජාතිසම්පයොගසඛිධාරකානාරම්මණමග්ගභෙදෙන යථාරහං විහජිත්වා
ඉදාති චෙතසිකවිභාගස්ස අනුප්පත්තත්තා පයමං තාව
චතුබ්බිධසම්පයොගලක්ඛණසන්දස්සනවසෙන චෙතසිකලක්ඛණං යපෙත්වා,
තදනන්තරං අඤ්ඤාසමානඅකුසලසොහනවසෙන තීභි රාසීභි චෙතසිකධම්මෙ
උද්දිසිත්වා, තෙසං සොළසභාකාරෙහි සම්පයොගං, තෙත්තිංසවිධෙන
සඛිගභඤ්ච දස්සෙතුං “එකුප්පාදනිරොධා වා”ත්තාදි ආරද්ධං. චිත්තෙන සහ
එකතො උප්පාදො ව නිරොධො ව යෙසං තෙ එකුප්පාදනිරොධා. එකං
ආලම්භණඤ්ච චත්ථු ව යෙසං තෙ එකාලම්භණචත්ථුකා. එවං චතුභි
ලක්ඛණෙහි චෙතොයුත්තා චිත්තෙන සම්පයුත්තා ද්විපඤ්ඤාස ලක්ඛණා
ධාරණතො ධම්මා නියතයොගිතො, අනියතයොගිතො ව චෙතසිකා මතා.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

තත්ථ යදි එකුප්පාදමත්තෙනෙව වෙනොයුත්තාති අධිජ්ජෙනා, තදා විත්තෙන සහ උප්පජ්ජමානානං රූපධම්මානම්පි වෙනොයුත්තතා ආපජ්ජෙය්‍යාති එකනිරොධග්ගහණං. එවම්පි විත්තානුපරිවත්තිනො විඤ්ඤත්තිද්වයස්ස පසඬගො නසක්කා නිවාරෙතං, තථා “එකතො උප්පාදො වා නිරොධො වා එතෙසන්ති එකුප්පාදනිරොධා”ති පරිකජ්ජෙන්තස්ස පුරෙතරමුප්පජ්ජිත්වා විත්තස්ස හඬගක්ඛණෙ නිරුජ්ඣමානානම්පි රූපධම්මානන්ති එකාලම්ඛණග්ගහණං. යෙ එවං තිව්ධලක්ඛණා, තෙ නියමතො එකවත්ථුයෙවාතිදස්සනත්ථං එකවත්ථුකග්ගහණන්ති අලමතිජ්ජපඤ්චෙන.

සම්පයොගලක්ඛණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අඤ්ඤසමානවෙනසිකවණ්ණනා

2. කථන්ති සරූපසම්පයොගාකාරානං කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. චූසතීති එස්සො (ධ. ස. අට්ඨ. 1 ධම්මුදෙසවාරථස්සපඤ්චමකරාසිවණ්ණනා), ස්වායං චූසනලක්ඛණො. අයඤ්ඨි අරූපධම්මොපි සමානො ආරම්මණෙ චූසනාකාරෙතෙව පවත්ති, සා වස්ස චූසනාකාරජ්ජවත්ති අම්බිලබ්‍යාදිකාදීනං පස්සන්තස්ස පරස්ස ඛෙළප්පාදාදි විය දට්ඨබ්බා. වෙදයති ආරම්මණරසං අනුභවතීති වෙදනා, සා වෙදයිතලක්ඛණා. ආරම්මණරසානුභවනඤ්ඨි පත්වා සෙසසම්පයුත්තධම්මා එකදෙසමත්තෙනෙව රසං අනුභවන්ති, එකංසතො පන ඉස්සරවතාය වෙදනාව අනුභවති. තථා හෙසා “සුභොජනරසානුභවනකරාජා වියා”ති චුත්තා. සුබාදිවසෙන පනස්සා හෙදං සයමෙව වක්ඛති. නිලාදිහෙදං ආරම්මණං සඤ්ජානාති සඤ්ඤං කත්වා ජානාතීති සඤ්ඤා, සා සඤ්ජානනලක්ඛණා. සා හි උප්පජ්ජමානා දාරුආදීසු වඩ්ඪකිආදීනං සඤ්ඤාණකරණං විය පච්ඡා සඤ්ජානනස්ස කාරණභූතං ආකාරං ගහෙත්වා උප්පජ්ජති. නිමිත්තකාරිකාය තාවෙනං යුජ්ජති, නිමිත්තෙන සඤ්ජානන්තියා පන කථන්ති? සාපි පුන අපරාය සඤ්ඤාය සඤ්ජානනස්ස නිමිත්තං ආකාරං ගහෙත්වා උප්පජ්ජතීති න එත්ථ කොචි අසම්භවො.

වෙනෙති අත්තනා සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ අභිසන්දහති, සඬ්ඛතාභිසඬ්ඛරණෙ වා බ්‍යාපාරමාපජ්ජතීති වෙනනා. තථා හි අයමෙව අභිසඬ්ඛරණෙ පධානත්තා විහඬගෙ සුත්තන්තභාජනියෙ සඬ්ඛාරක්ඛන්ධං විහජන්තෙන “සඬ්ඛතමභිසඬ්ඛරොන්තීති සඬ්ඛාරා”ති (සං. නි. 3.79) වත්වා “වක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙනනා”ත්‍යාදිනා (විභ. 21) නිද්දිට්ඨා. සා වෙනයිතලක්ඛණා, ජෙට්ඨසිස්සමහාවඩ්ඪකිආදයො විය සකිව්වපරකිව්වසාධිකාති දට්ඨබ්බං. එකග්ගතාවිතක්කව්වාරපීතීනං සරූපවිභාවනං හෙට්ඨා ආගතමෙව.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

ජීවත්ති තෙන සම්පයුත්තධම්මානි ජීවිතං, තදෙව සහජාතානුපාලනෙ ආධිපච්චයොගෙන ඉන්ද්‍රියන්ති ජීවිතින්ද්‍රියං, තං අනුපාලනලක්ඛණං උප්පලාදිඅනුපාලකං උදකං විය. කරණං කාරො, මනස්මිං කාරො මනසිකාරො, සො චෙතසො ආරම්මණෙ සමන්තාභාරලක්ඛණො. විතක්කො හි සහජාතධම්මානං ආරම්මණෙ අභිනිරොපනසභාවත්තා තෙ තත්ථ පක්ඛිපන්තො විය හොති, චෙතනා අත්තනා ආරම්මණග්ගහණෙන යථාරුළුභෙ ධම්මෙපි තත්ථ තත්ථ නියොපෙන්නී බලනායකො විය හොති, මනසිකාරො තෙ ආරම්මණාහිමුඛං පයොජනතො ආජාතීයානං පයොජනකසාරථී වියාති අයමෙතෙසං විසෙසො. ධම්මානඤ්ඤි තං තං යථාවසරසලක්ඛණං සභාවතො පටිච්ඡික්ඛිත්වා භගවතා තෙ තෙ ධම්මා විහත්තාති භගවති සද්ධාය “එවං විසෙසා ඉමෙ ධම්මා”ති ඔකප්පෙත්වා උග්ගහණපරිපූර්ණච්ඡාදිවසෙන තෙසං සභාවසමධිගමාය යොගො කරණියො, න පන තත්ථ තත්ථ විප්පට්ඨප්පන්තෙහි සම්මොහො ආපජ්ජිතබ්බොති අයමෙත්ථ ආචරියානං අනුසාසනී. සබ්බෙසම්පි එකුනනවුතිවිත්තානං සාධාරණා නියමතො තෙසු උප්පජ්ජනතොති සබ්බවිත්තසාධාරණා නාම.

3. අධිමුච්චනං අධිමොක්ඛො, සො සන්තිට්ඨානලක්ඛණො, ආරම්මණෙ නිව්චලභාවෙන ඉන්ද්‍රිලො විය දට්ඨබ්බො. වීරානං භාවො, කම්මං, විධිනා ඊරසිතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති වා වීරියං, උස්සාහො, සො සහජාතානං උපත්ථම්භනලක්ඛණො. වීරියවසෙන හි තෙසං ඔලීනවුත්තිතා න හොති. එවඤ්ච කත්වා ඉමස්ස විතක්කාදිහි විසෙසො සුපාකටො හොති. ඡන්දනං ඡන්දො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතා, සො කත්තුකාමතාලක්ඛණො. තථා හෙස “ආරම්මණග්ගහණෙ චෙතසො හත්ථප්පසාරණං වියා”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1 යෙවාපනකවණ්ණනා) වුච්චති. දානවත්ථුච්ඡිස්සජ්ජනවසෙන පවත්තකාලෙපි වෙස විස්සජ්ජිතබ්බෙන තෙන අත්ථිකොව බිපිතබ්බඋසුනං ගහණෙ අත්ථිකො ඉස්සාසො විය. සොහනෙසු තදිතරෙසු ව පකාරෙන කිණ්ණා විප්පකිණ්ණාති පකිණ්ණකා.

4. සොහනාපෙක්ඛාය ඉතරෙ, ඉතරාපෙක්ඛාය සොහනා ව අඤ්ඤා නාම, තෙසං සමානා න උද්ධච්චසද්ධාදයො විය අකුසලාදිසභාවායෙවාති අඤ්ඤාසමානා.

අඤ්ඤාසමානවෙතසිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලවෙතසිකවණ්ණනා

5. එවං තාව සබ්බවිත්තසාධාරණවසෙන, පකිණ්ණකවසෙන ව සොහනෙතරසභාවෙ තෙරස ධම්මෙ උද්දිසිත්වා ඉදානි හෙට්ඨා විත්තවිභාගෙ නිද්දිට්ඨානුක්කමෙන අකුසලධම්මපරියාපන්තෙ පඨමං, තතො

සොහනධම්මපරියාපන්නෙ ච දස්සෙතුං “මොහො”ත්‍යාදි චුත්තං. අහෙනුකා පන ආවෙණිකධම්මා නත්ථිති න තෙ විසුං චුත්තා. ආරම්මණෙ මුය්හතීති මොහො, අඤ්ඤාණං, සො ආරම්මණසභාවච්ඡාදනලක්ඛණො. ආරම්මණග්ගහණවසප්පවත්තොපි හෙස නස්ස යථාසභාවප්පට්ච්ඡාදනාකආරෙනෙව පවත්ති. න හිරියති න ලප්පතීති අහිරිකො, පුග්ගලො, ධම්මසමුහො වා. අහිරිකස්ස භාවො අහිරික්කං, තදෙව අහිරිකං. න ඔත්තප්පතීති අනොත්තප්පං. තත්ථ ගුට්තො ගාමසුකරො විය කායදුච්චරිතාදිතො අජිගුච්ඡනලක්ඛණං අහිරිකං, අග්ගිතො සලහො විය තතො අනුත්තාසලක්ඛණං අනොත්තප්පං. තෙනාහු පොරාණා –

“ජිගුච්ඡති නාහිරිකො, පාපා ගුථාව සුකරො;
න භායති අනොත්තප්පි, සලහො විය පාවකා”ති.

උද්ධතස්ස භාවො උද්ධච්චං, තං විත්තස්ස අවුපසමලක්ඛණං පාසාණාහිසාතසමුද්ධතහස්මං විය. ලුඛහතීති ලොහො, සො ආරම්මණෙ අභිසඬ්ගලක්ඛණො මක්කටාලෙපො විය. විත්තස්ස ආලම්බිතුකාමතාමත්තං ඡන්දො, ලොහො තත්ථ අභිගිජ්ඣනන්ති අයමෙනෙසං විසෙසො. “ඉදමෙව සච්චං, මොසමඤ්ඤ”න්ති මිච්ඡාහිනිවෙසලක්ඛණො දිට්ඨි. ඤාණඤ්ඤි ආරම්මණං යථාසභාවතො ජානාති, දිට්ඨි යථාසභාවං විජහිත්වා අයාථාවතො ගණ්හාතීති අයමෙනෙසං විසෙසො. “සෙය්‍යොහමස්මි”ත්‍යාදිනා මඤ්ඤතීති මානො, සො උණ්ණතිලක්ඛණො. තථා හෙස “කෙතුකම්‍යතාපච්චුපට්ඨානො”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 400) චුත්තො. දුස්සතීති දොසො, සො චණ්ඩික්කලක්ඛණො පහටාසිවිසො විය, ඉස්සතීති ඉස්සා, සා පරසම්පත්තිඋසුයනලක්ඛණො. මච්ඡරස්ස භාවො මච්ඡරියං, “මා ඉදං අච්ඡරියං අඤ්ඤෙසං හොතු, මය්හමෙව හොතු”ති පවත්තං වා මච්ඡරියං, තං අත්තසම්පත්තිනිගුහනලක්ඛණං. කුච්ඡිතං කතන්ති කුකතං. කතාකතදුච්චරිතසුචරිතං. අකතම්පි හි කුකත”න්ති වොහරන්ති “යං මයා අකතං. තං කුකත”න්ති. ඉධ පන කතාකතං ආරඬ්භ උප්පන්නො විප්පට්ඨාරචිත්තුප්පාදො කුකතං, තස්ස භාවො කුක්කුච්චං, තං කතාකතදුච්චරිතසුචරිතානුසොවනලක්ඛණං. ටීනනං ටීනං, අනුස්සාහනාවසංසීදනවසෙන සංහතභාවො. මිද්ධනං මිද්ධං, විගතසාමත්ථියතා, අසත්තිවිසාතො වා, තත්ථ ටීනං විත්තස්ස අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණං, මිද්ධං වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයස්සාති අයමෙනෙසං විසෙසො. තථා හි පාළියං (ධ. ස. 1162-1163) “තත්ථ කතමං ටීනං? යා විත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා. තත්ථ කතමං මිද්ධං? යා කායස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා”ත්‍යාදිනා ඉමෙසං නිද්දෙසො පවත්තො. නනු ච “කායස්සා”ති වචනතො රූපකායස්සපි අකම්මඤ්ඤතා මිද්ධන්ති තස්ස

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

රූපභාවොපි ආපජ්ජති? නාපජ්ජති, තත්ථ තත්ථ ආවරියෙහි
 ආනීතකාරණවසෙනෙවස්ස පටික්ඛිත්තත්තා. තථා හි
 මිද්ධවාදිමතජ්ජටික්ඛෙපනත්ථං තෙසං වාදනික්ඛෙපපුබ්බකං අට්ඨකථාදීසු
 බහුධා විත්ථාරෙන්නි ආවරියා. අයං පනෙත්ථ සඬගභො –

“කෙච් මිද්ධමපි රූපන්ති, වදන්තෙතං න යුජ්ජති;
 පභාතබ්බෙසු චුත්තත්තා, කාමච්ඡන්දාදයො විය.

“පභාතබ්බෙසු අක්ඛාත-මෙතං නිවරණෙසු හි;
 රූපන්තු න පභාතබ්බ-මක්ඛාතං දස්සනාදිනා.

“න තුම්භං භික්ඛවෙ රූපං, පජ්ජෙථා’ති පාඨතො;
 පභෙය්‍යභාවලෙසොපි, යත්ථ රූපස්ස දිස්සති.

“තත්ථ තබ්බිසයච්ඡන්ද-රාගහානි පකාසිතා;
 චුත්තඤ්ඤි තත්ථ යො ඡන්ද-රාගක්ඛෙපොතිආදිකං.

“රූපාරූපෙසු මිද්ධෙසු, අරූපං තත්ථ දෙසිතං;
 ඉති වෙ නත්ථී තං තත්ථ, අවිසෙසෙන පාඨතො.

“සක්කා හි අනුමාතුං යං, මිද්ධං රූපන්ති විත්තිතං;
 තම්පි නිවරණං මිද්ධ-භාවතො ඉතරං විය.

“සම්පයොගාහිධානා ව, න තං රූපන්ති නිච්ඡයො;
 අරූපිනඤ්ඤි ඛන්ධානං, සම්පයොගො පච්චවති.

“තථාරූප්පෙ සමුජ්ජන්ති, පාඨතො නත්ථී රූපතා;
 නිද්දා ඛිණාසවානන්තු, කායගෙලඤ්ඤතො සියා’ති.

අකුසලචෙතසිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොහනචෙතසිකවණ්ණනා

6. සද්දහතීති සද්ධා, බුද්ධාදීසු පසාදො, සා සම්පයුත්තධම්මානං
 පසාදනලක්ඛණා උදකප්පසාදකමණි විය. සරණං සති, අසම්මොසො, සා
 සම්පයුත්තධම්මානං සාරණලක්ඛණා. හිරියති කායදුච්චරිතාදීහි ජිගුච්ඡතීති හිරී,
 සා පාපතො ජිගුච්ඡනලක්ඛණා. ඔත්තජ්ජතීති ඔත්තජ්ජං, තං පාපතො
 උත්තාසලක්ඛණං. අත්තගාරවච්චසෙන පාපතො ජිගුච්ඡනතො කුලච්චු විය හිරී,
 පරගාරවච්චසෙන පාපතො උත්තාසනතො චෙසියා විය ඔත්තජ්ජං.
 ලොභජ්ජටිපක්ඛො අලොභො, සො ආරම්මණෙ විත්තස්ස අලග්ගතාලක්ඛණො

අනිධම්මත්ථවිභාවිච්ඡිකා

මුත්තභික්ඛු විය. දොසප්පට්ඨකංඛා අදොසො, සො අවණ්ඨික්කලක්ඛණො අනුකුලමිත්තො විය. තෙසු ධම්මෙසු මජ්ඣිමනිකායා නුමජ්ඣිමනිකායා, සා විත්තචෙතසිකායාං අජ්ඣාපෙක්ඛනලක්ඛණා සමප්පවත්තායාං අස්සායාං අජ්ඣාපෙක්ඛකො සාරථී විය.

කායස්ස පස්සම්භනං කායඵපස්සද්ධිං විත්තස්ස පස්සම්භනං
 විත්තඵපස්සද්ධිං. උභොපි චෙතා කායචිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා. කායස්ස
 ලභුභාවො කායලභුතා. තථා විත්තලභුතා. තා
 කායචිත්තගරුභාවවූපසමලක්ඛණා. කායස්ස මුදුභාවො කායමුදුතා. තථා
 විත්තමුදුතා. තා කායචිත්තථද්ධභාවවූපසමලක්ඛණා. කම්මනි සාධු
 කම්මඤ්ඤං, තස්ස භාවො කම්මඤ්ඤතා, කායස්ස කම්මඤ්ඤතා
 කායකම්මඤ්ඤතා. තථා විත්තකම්මඤ්ඤතා. තා
 කායචිත්තඅකම්මඤ්ඤභාවවූපසමලක්ඛණා. පගුණස්ස භාවො පාගුඤ්ඤං,
 තදෙව පාගුඤ්ඤතා, කායස්ස පාගුඤ්ඤතා කායපාගුඤ්ඤතා. තථා
 විත්තපාගුඤ්ඤතා. තා කායචිත්තානං ගෙලඤ්ඤවූපසමලක්ඛණා. කායස්ස
 උජුකභාවො කායුජුකතා. තථා විත්තුජුකතා. තා කායචිත්තානං
 අජ්ජවලක්ඛණා. යථාක්කමං පනෙනා කායචිත්තානං
 සාරම්භාදිකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානා, කායොති චෙත්ථ
 චෙදනාදික්ඛන්ධන්තයස්ස ගහණං. යස්මා චෙනෙ ද්වෙ ද්වෙ ධම්මාව එකතො
 හුත්වා යථාසකං පටිපක්ඛධම්මෙ භනන්ති, තස්මා ඉධෙව දුට්ඨතා වුත්තා, න
 සමාධිආදීසු. අපිච විත්තඵපස්සද්ධිආදීහි විත්තස්සෙව පස්සද්ධාදිභාවො භොති,
 කායඵපස්සද්ධිආදීහි පන රූපකායස්සපි තංසමුට්ඨානපණීතරූපඵරණවසෙනාති
 තදත්ථසන්දස්සනත්ථඤ්චෙත්ථ දුට්ඨතා වුත්තා. සොභනානං සබ්බෙසම්පි
 සාධාරණා නියමෙන තෙසු උප්පජ්ජනතොති සොභනසාධාරණා.

7. සම්මා වදන්ති එතායාති සම්මාවාවා, වව්දුවවරිතවරති. සා වතුබ්බිධා මුසාවාදා වෙරමණි, පිසුණුවාවා වෙරමණි, එරුසවාවා වෙරමණි, සම්ප්ප්පලාපා වෙරමණිති. කම්මමෙව කම්මන්තො සුත්තන්තවනන්තාදයො විය. සම්මා පවත්තො කම්මන්තො සම්මාකම්මන්තො, කායදුවවරිතවරති. සා තිවිධා පාණාතිපාතා වෙරමණි, අදින්නාදානා වෙරමණි, කාමෙසුම්චිඡාවාරා වෙරමණිති. සම්මා ආජීවන්ති එතෙනාති සම්මාආජීවො, මිච්ඡාජීවවරති. සො පන ආජීවහෙතුකකායවව්දුවවරිතතො විරමණවසෙන සත්තවිධො, කුභනලපනාදිමිච්ඡාජීවවිරමණවසෙන බහුවිධො වා. තිවිධාපි පනෙනා පච්චෙකං සම්පත්තසමාදානසමුච්ඡෙදවරතිවසෙන තිවිධා විරතියො නාම යථාචුත්තදුවවරිතෙහි විරමණතො.

8. කරොති පරදුක්ඛෙ සති සාධුනං හදයබ්බෙදං ජනෙති, කිරති වා වික්ඛිපති පරදුක්ඛං, කිණාති වා තං හිංසති, කිරියති වා දුක්ඛිතෙසු පසාරියතීති කරුණා, සා පරදුක්ඛාපනයනකාමතාලක්ඛණා. තාය හි පරදුක්ඛං අපතීයතු වා, මා වා, තදාකාරෙතෙව සා පවත්තති. මොදන්ති එතායාති මුදිතා, සා පරසම්පත්තිඅනුමොදනලක්ඛණා, අප්පමාණසත්තාරම්මණත්තා අප්පමාණා, තා එව අප්පමඤ්ඤා. නනු ව “චතස්සො අප්පමඤ්ඤා”ති වක්ඛති, කස්මා පනෙත්ථ ද්වෙයෙව චුත්තාති? අදොසතත්‍රමජ්ඣත්තතාහි මෙත්තුපෙක්ඛානං ගහිතත්තා. අදොසොයෙව හි සත්තෙසු හිතජ්ඣාසයවසප්පවත්තො මෙත්තා නාම. තත්‍රමජ්ඣත්තතායෙව තෙසු පටිසානුනයවුපසමප්පවත්තා උපෙක්ඛා නාම. තෙනාහු පොරාණා –

“අබ්‍යාපාදෙන මෙත්තා හි, තත්‍රමජ්ඣත්තතාය ව;
උපෙක්ඛා ගහිතා යස්මා, තස්මා න ගහිතා උභො”ති. (අභිධ. 70);

පකාරෙන ජානාති අනිච්චාදිවසෙන අවබුද්ධතීති පඤ්ඤා, සා එව යථාසභාවාවබෝධනෙ ආධිපච්චයොගතො ඉන්ද්‍රියන්ති පඤ්ඤින්ද්‍රියං. අථ සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං කිං නානාකරණන්ති? සඤ්ඤා තාව නීලාදිවසෙන සඤ්ජානනමත්තං කරොති, ලක්ඛණජපට්ඨෙධං කාතුං න සක්කොති. විඤ්ඤාණං ලක්ඛණජපට්ඨෙධම්පි සාධෙති, උස්සක්කිත්වා පන මග්ගං පාපෙතුං න සක්කොති. පඤ්ඤා පන තිව්ධම්පි කරොති, බාලගාමිකහෙරඤ්ඤිකානං කභාපණාවබෝධනමෙත්ථ නිදස්සනන්ති. ඤාණවිජ්ජයුත්තසඤ්ඤාය චෙත්ථ ආකාරග්ගහණවසෙන උප්පජ්ජනකාලෙ විඤ්ඤාණං අබ්බොභාරිකං, සෙසකාලෙ බලවං. ඤාණසම්පයුත්තා පන උභොපි තදනුගතිකා භොන්ති. සබ්බථාපි පඤ්චවිසතීති සම්බන්ධො.

9. “තෙරසඤ්ඤසමානා”ත්‍යාදි තිහි රාසිහි චුත්තානං සඬගහො.

සොහනචෙතසිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්පයොගනයවණ්ණනා

10. චිත්තෙන සහ අවිජුත්තා චිත්තාවිජුත්තා, චෙතසිකාති චුත්තං භොති. උප්පජ්ජතීති උප්පාදො, චිත්තමෙව උප්පාදො චිත්තුප්පාදො. අඤ්ඤත්ථ පන සසම්පයුත්තං චිත්තං චිත්තුප්පාදොති චුච්චති “උප්පජ්ජති චිත්තං එතෙනාති උප්පාදො, ධම්මසමුහො, චිත්තඤ්ච තං උප්පාදො වාති චිත්තුප්පාදො”ති කත්වා. සමාහාරද්වන්දෙපි හි පුල්ලිඬ්ඨං කත්ථවි සද්දවිදු ඉච්ඡන්ති. තෙසං චිත්තාවිජුත්තානං චිත්තුප්පාදෙසු පච්චෙකං සම්පයොගො ඉතො පරං යථායොගං පවුච්චතීති සම්බන්ධො.

අඤ්ඤාසමානවෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා

13. සභාවෙන අවිතක්කත්තා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි වජ්ජිතානි එතෙහි, තෙහි වා එතානි වජ්ජිතානීති ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතානි, චතුරත්තලීස කාමාවචරවිත්තානි. තෙසු වෙව එකාදසසු පට්ඨකාමනවිත්තෙසු ව විතක්කො ජායති සෙසානං භාවනාබලෙන අවිතක්කත්තාති අධිප්පායො.

14. තෙසු වෙව පඤ්චපඤ්ඤාසසවිතක්කවිත්තෙසු, එකාදසසු දුතියජ්ඣානවිත්තෙසු වාති ඡසට්ඨිවිත්තෙසු විචාරො ජායති.

15. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි, විවිකිච්ඡාසහගතෙන වාති එකාදසහි වජ්ජිතෙසු අට්ඨසත්තතිවිත්තෙසු අධිමොක්ඛො ජායති.

16. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනෙන, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි, සම්පට්ච්ඡනද්වයෙන, සන්තීරණත්තයෙන වාති සොළසහි වජ්ජිතෙසු තෙසත්තතියා විත්තෙසු ටීරියං ජායති.

17. දොමනස්සසහගතෙහිද්විති, උපෙක්ඛාසහගතෙහි පඤ්චපඤ්ඤාසවිත්තෙහි, කායවිඤ්ඤාණද්වයෙන, එකාදසහි චතුර්ථජ්ඣානෙහි වාති සත්තතිවිත්තෙහි වජ්ජිතෙසු එකපඤ්ඤාසවිත්තෙසු පීති ජායති.

18. අහෙතුකෙහි අට්ඨාරසහි, මොමුහෙහි ද්විති වාති විසතියා විත්තෙහි වජ්ජිතෙසු එකුනසත්තතිවිත්තෙසු ඡන්දො ජායති.

19. තෙ පනාති පකිණ්ණකවිවජ්ජිතා තංසහගතා ව. යථාක්කමන්ති විතක්කාදිඡපකිණ්ණකවජ්ජිතතංසහිතකමානුරූපතො. “ඡසට්ඨි පඤ්චපඤ්ඤාසා”ත්‍යාදි එකවිසසහගණනවසෙන, එකුනනවුතිගණනවසෙන ව යථාරහං යොජෙතබ්බං.

අඤ්ඤාසමානවෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලවෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා

20. “සබ්බාකුසලසාධාරණා”ති වත්වා තදෙව සමත්ථෙතුං “සබ්බෙසුපි”ත්‍යාදි වුත්තං. යො හි කොචි පාණාතිපාතාදීසු පටිපජ්ජති, සො සබ්බොපි මොහෙන තත්ථ අනාදීනවදස්සාවී අහිරිකෙන තතො අප්ඵච්ඡන්තො, අනොත්තජ්ජෙන අනොත්තජ්ජන්තො, උද්ධච්චෙන අවුපසන්තො ව හොති, තස්මා තෙ සබ්බාකුසලෙසු උපලබ්භන්ති.

21. ලොභසහගතචිත්තෙස්සවෙවානි එව-කාරො අධිකාරත්ථායපි හොතීති “දිට්ඨිසහගතචිත්තෙස්ස”තිආදීසුපි අවධාරණං දට්ඨබ්බං. සක්කායාදීසු හි අභිනිවිසන්තස්ස තත්ථ මමායනසම්භවතො දිට්ඨි ලොභසහගතචිත්තෙස්සවෙව ලබ්භති. මානොපි අභංමානවසෙන පවත්තනතො දිට්ඨිසදිසොව පවත්තතීති දිට්ඨියා සහ එකච්ඡත්තුප්පාදෙන පවත්තති කෙසරසීහො විය අපරෙත තථාවිධෙන සහ එකගුහායං, න වාපි දොසමූලාදීසු උප්පජ්ජති අත්තසිනෙහසන්තිස්සයහාවෙන එකන්තලොභපදට්ඨානත්තාති සො දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තෙස්සවෙව ලබ්භති.

24. තථා පරසම්පත්තිං උසුයන්තස්ස, අත්තසම්පත්තියා ච පරෙහි සාධාරණභාවං අනිච්ඡන්තස්ස, කතාකතදුච්චරිතසුවරිතෙ අනුසොවන්තස්ස ච තත්ථ තත්ථ පටිභනනවසෙනෙව පවත්තනතො ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි පටිසචිත්තෙස්සවෙව.

25. අකම්මඤ්ඤතාපකතිකස්ස තථා සභාවතික්ඛෙසු අසඬ්ඛාරිකෙසු පවත්තනායොගතො ටීනමිද්ධං සසඬ්ඛාරිකෙස්සවෙව ලබ්භති.

27. සබ්බාපුඤ්ඤස්සවෙව චත්තාරො චෙතසිකා ගතා, ලොභමූලෙයෙව යථාසම්භවං තයො ගතා, දොසමූලෙස්සවෙව ද්වීසු චත්තාරො ගතා, තථා සසඬ්ඛාරෙයෙව ද්වයන්ති යොජනා. විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාවිත්තෙ වානි ච-සද්දො අවධාරණෙ. විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාවිත්තෙයෙවානි සම්බන්ධො.

අකුසලචෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොහනචෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා

29. ලොකුත්තරචිත්තෙසු පාදකජ්ඣානාදිවසෙන කදාපි සම්මාසඬ්ඤ්ජපවරහො සියා, න පන විරතීනං අභාවො මග්ගස්ස කායදුච්චරිතාදීනං සමුච්ඡේදවසෙන, එලස්ස ච තදනුකූලවසෙන පවත්තනතොති චුත්තං “විරතියො පනා”ත්ථාදි. සබ්බථාපීති සබ්බෙහිපි තංතංදුච්චරිතදුරාජීවානං විධමනවසජ්ජවත්තෙහි ආකාරෙහි. න හි එතාසං ලොකියෙසු විය ලොකුත්තරෙසුපි මුසාවාදාදීනං විසුං විසුං පහානවසෙන පවත්ති හොති සබ්බෙසමෙව දුච්චරිතදුරාජීවානං තෙන තෙන මග්ගෙන කෙසඤ්චි සබ්බසො, කෙසඤ්චි අපායගමනීයාදිඅවත්ථාය පහානවසෙන එකක්ඛණෙ සමුච්ඡන්දනතො. නනු වායමත්ථො “එකතොවා”ති ඉමිනාව සිද්ධොති? තං න, තිස්සන්තං එකතොචුත්තිපරිදිපනමත්තෙන චතුබ්බිධවිදුච්චරිතාදීනං පටිපක්ඛාකාරජ්ජවත්තියා අදීපිතත්තා. කෙච් පන ඉමමත්ථං අසල්ලක්ඛෙත්වාච “සබ්බථාපී”ති ඉදං අතිරිත්ත”න්ති වදන්ති, තත්ථ තෙසං අඤ්ඤාණමෙව කාරණං. “නියතා”ති ඉමිනාපි ලොකියෙසු විය කදාපි සම්භවං නිවාරෙති. තථා

හෙතා ලොකියෙසු යෙවාපනකවසෙන දෙසිතා, ඉධ පන සරූපෙනෙව. කාමාවචරකුසලෙස්වෙවානි අවධාරණෙන කාමාවචරවිපාකකිරියෙසු මහග්ගතෙසු ව සම්භවං නිවාරෙති. තථා වෙව උපරි වක්ඛති. කදාවීති මුසාවාදාදිඵකෙකදුච්චරිතෙනි පටිවිරමණකාලෙ. කදාවි උප්පජ්ජන්තාපි න එකතො උප්පජ්ජන්ති විනික්කමිතඛිබ්බත්ථුසඬබ්බාතානං අත්තනො ආරම්මණානං සම්භවාපෙක්ඛන්තාති වුත්තං “විසුං විසු”න්ති.

30. අප්පනාප්පත්තානං අප්පමඤ්ඤානං න කදාවි සොමනස්සරහිතා පවත්ති අත්ථිති “පඤ්චම...පෙ.... විත්තෙසු වා”ති වුත්තං. විනිවරණාදිතාය මහත්තං ගතානි, මහත්තෙනි වා කුමාරිති ගතානි පත්තානීති මහග්ගතානි. නානා හුත්වානි හින්තාරම්මණත්තා අත්තනො ආරම්මණභූතානං දුක්ඛිතසුඛිතසත්තානං ආපාඨගමනාපෙක්ඛතාය විසුං විසුං හුත්වා. එත්ථාති ඉමෙසු කාමාවචරකුසලවිත්තෙසු, කරුණාමුදිතාභාවනාකාලෙ අප්පනාවිථිතො පුබ්බෙ පටිවයවසෙන උපෙක්ඛාසහගතවිත්තෙනිපි පරිකම්මං හොති, යථා තං පගුණගන්ථං සජ්ඣායන්තස්ස කදාවි අඤ්ඤවිහිතස්සපි සජ්ඣායනං, යථා ව පගුණවිපස්සනාය සඬබ්බරෙ සම්මසන්තස්ස කදාවි පටිවයබලෙන ඤාණවිප්පයුත්තවිත්තෙනිපි සම්මසන්තීති උපෙක්ඛාසහගතකාමාවචරෙසු කරුණාමුදිතානං අසම්භවවාදො කෙවිවාදො කතො. අප්පනාවිථියං පන තාසං එකන්තනො සොමනස්සහගතෙස්වෙව සම්භවො දට්ඨබ්බො හින්තජාතිකස්ස විය හින්තවෙදනස්සපි ආසෙවනපච්චයාභාවතො.

32. තයො සොළසවිත්තෙසුති සම්මාවාචාදයො තයො ධම්මා අට්ඨලොකුත්තරකාමාවචරකුසලවසෙන සොළසවිත්තෙසු ඡායන්ති.

33. එවං නියතානියතසම්පයොගවසෙන වුත්තෙසු අනියතධම්මෙ එකතො දස්සෙත්වා සෙසානං නියතභාවං දීපෙතුං “ඉස්සාමච්ඡෙරා”ත්තාදි වුත්තං. ඉස්සාමච්ඡෙරකුක්කුච්චවිරතිකරුණාදයො නානා කදාවි ඡායන්ති, මානො ව කදාවි “සෙය්‍යාහමස්මි”ත්තාදිවසප්පවත්තියං ඡායති. ටීනමිද්ධං තථා කදාවි අකම්මඤ්ඤතාවසප්පවත්තියං සහ අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිප්පයොගිවසෙන ඡායතීති යොජනා. අථ වා මානො වානි එත්ථ ව-සද්දං “සහා”ති එත්ථාපි යොජෙත්වා ටීනමිද්ධං තථා කදාවි සහ ව සසඬබ්බාරිකපටිසෙ, දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තසසඬබ්බාරිකෙසු ව ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චෙහි, මානෙන ව සද්දං, කදාවි තදිතරසසඬබ්බාරිකවිත්තසම්පයොගකාලෙ, තංසම්පයොගකාලෙපි වා නානා ව ඡායතීති යොජනා දට්ඨබ්බා. අපරෙ පන ආවරියා “මානො ව ටීනමිද්ධඤ්ච තථා කදාවි නානා කදාවි සහ ව ඡායතී”ති එත්තකමෙව යොජෙසුං.

34. සෙසාති යථාවුත්තෙනි එකාදසහි අනියතෙනි ඉතරෙ එකවත්තාලීස. කෙවි පන “යථාවුත්තෙනි අනියතයෙවාපනකෙනි සෙසා නියතයෙවාපනකා”ති

වණ්ණෙණන්ති, තං තෙසං මතිමත්තං, ඉධ යෙවාපනකනාමෙන කෙසඤ්චි අනුද්ධටත්තා. කෙවලඤ්ඤෙත්ථ නියතානියතවසෙන චිත්තුප්පාදෙසු යථාරහං ලබ්භමානවෙතසිකමත්තසන්දස්සනං ආවරියෙන කතං, න යෙවාපනකනාමෙන කෙචි උද්ධටාති.

එවං තාව “එස්සාදීසු අයං ධම්මො එත්තකෙසු චිත්තෙසු උපලබ්භති”ති චිත්තපරිච්ඡෙදවසෙන සම්පයොගං දස්සෙත්වා ඉදානි “ඉමස්මිං චිත්තුප්පාදෙ එත්තකා වෙතසිකා”ති වෙතසිකරාසිපරිච්ඡෙදවසෙන සඬගහං දස්සෙතුං “සඬගහඤ්චා”ත්‍යාදි වුත්තං.

සොභනවෙතසිකසම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්පයොගනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඬගහනයවණ්ණනා

35. “ඡත්තිංසා”ත්‍යාදි තත්ථ තත්ථ යථාරහං ලබ්භමානකධම්මවසෙන ගණනසඬගහො.

36. පයමජ්ඣානෙ නියුත්තානි චිත්තානි, තං වා එතෙසං අත්ථිති පයමජ්ඣානිකචිත්තානි. අප්පමඤ්ඤානං සත්තාරම්මණත්තා, ලොකුත්තරානඤ්ච නිබ්බානාරම්මණත්තා වුත්තං “අප්පමඤ්ඤාවජ්ජිතා”ති. “තථා”ති ඉමිනා අඤ්ඤසමානා, අප්පමඤ්ඤාවජ්ජිතා සොභනවෙතසිකා ව සඬගහං ගච්ඡන්තීති ආකඬ්ඨති. උපෙක්ඛාසහගතාති විතක්කවිචාරපීතිසුඛවජ්ජා සුඛට්ඨානං පටිට්ඨඋපෙක්ඛාය සහගතා. පඤ්චකජ්ඣානවසෙනාති විතක්කවිචාරෙ විසුං විසුං අතික්කමිත්වා භාවෙන්තස්ස නාතිතික්ඛඤාණස්ස වසෙන දෙසිතස්ස ඥානපඤ්චකස්ස වසෙන. තෙ පන එකතො අතික්කමිත්වා භාවෙන්තස්ස තික්ඛඤාණස්ස වසෙන දෙසිතචතුක්කජ්ඣානවසෙන දුතියජ්ඣානිකෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජිතානං සම්භවතො චතුධා එව සඬගහො හොතීති අධිප්පායො.

37. තෙත්තිංසද්වයං චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානචිත්තෙසු.

මහග්ගචිත්තසඬගහනයවණ්ණනා

38. තීසුති කුසලවිපාකකිරියවසෙන තිවිධෙසු සීලවිසුද්ධිවසෙන සුවිසොධිතකායවච්ඡයොගස්ස කෙවලං චිත්තසමාධානමත්තෙන මහග්ගතජ්ඣානානි පවත්තන්ති, න පන කායවච්ඡිකම්මානං විසොධනවසෙන, නාපි දුච්චරිතදුරාඡීවානං සමුච්ඡින්නපටිප්පස්සම්භනවසෙනාති වුත්තං “චිරතිවජ්ජිතා”ති. පච්චෙකමෙවාති විසුං විසුංයෙව. පන්නරසසුති

රූපාවචරවසෙන තීසු, ආරුප්පවසෙන ද්වාදසසුති පන්තරසසු. අප්පමඤ්ඤායො න ලබ්භන්තීති එත්ථ කාරණං වුත්තමෙව.

මහග්ගනවිත්තසඬගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කාමාවචරසොහනවිත්තසඬගහනයවණ්ණනා

40. පච්චෙකමෙවාති එකෙකායෙව. අප්පමඤ්ඤානං හි සත්තාරම්මණත්තා, විරතීනඤ්ච විතක්කමිතබ්බවත්ථුච්චිසයත්තා නත්ථි තාසං එකවිත්තුප්පාදෙ සම්භවොති ලොකියවිරතීනං එකන්තකුසලසභාවත්තා නත්ථි අබ්‍යාකතෙසු සම්භවොති වුත්තං “විරතීවජ්ජිතා”ති. තෙනාහ “පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලායෙවා”ති (විභ. 715). ඉතරථා සද්ධාසතිආදයො විය “සියා කුසලා, සියා අබ්‍යාකතා”ති වදෙයා. එලස්ස පන මග්ගපට්ඨිමිබ්බුතත්තා, දුච්චරිතදුරාජීවානං පටිප්පස්සම්භනතො ච න ලොකුත්තරවිරතීනං එකන්තකුසලතා යුත්තාති තාසං තත්ථ අග්ගහණං. කාමාවචරවිපාකානම්පි එකන්තපරිත්තාරම්මණත්තා, අප්පමඤ්ඤානඤ්ච සත්තාරම්මණත්තා, විරතීනම්පි එකන්තකුසලත්තා වුත්තං “අප්පමඤ්ඤාවිරතීවජ්ජිතා”ති.

නනු ච පඤ්ඤත්තාදිආරම්මණම්පි කාමාවචරකුසලං හොතීති තස්ස විපාකෙනපි කුසලසදිසාරම්මණෙන හවිතබ්බං යථා තං මහග්ගලොකුත්තරවිපාකෙහිති? නයිදමෙවං, කාමතණ්හාධීනස්ස එලභුතත්තා. යථා හි දාසියා පුත්තො මාතරා ඉච්ඡිතං කාතුං අසක්කොත්තො සාමිකෙනෙව ඉච්ඡිතිච්ඡිතං කරොති, එවං කාමතණ්හායත්තතාය දාසිසදිසස්ස කාමාවචරකම්මස්ස විපාකභූතං විත්තං තෙන ගහිතාරම්මණං අග්ගහෙත්වා කාමතණ්හාරම්මණමෙව ගණ්හාතීති. ද්වාදසධාති කුසලවිපාකකිරියහෙදෙසු පච්චෙකං චත්තාරො චත්තාරො දුකාති කත්වා තීසු ද්වාදසධා.

42. ඉදානි ඉමෙසු පට්ඨමජ්ඣානිකාදීහි දුතියජ්ඣානිකාදීනං හෙදකරධම්මෙ දස්සෙතුං “අනුත්තරෙ ඤානධම්මා”ත්‍යාදි වුත්තං. අනුත්තරෙ චිත්තෙ විතක්කවිචාරපිතිසුඛවසෙන ඤානධම්මා විසෙසකා හෙදකා. මජ්ඣිමෙ මහග්ගතෙ අප්පමඤ්ඤා, ඤානධම්මා ච. පරිත්තෙසු කාමාවචරෙසු විරතී, ඤාණපීතී ච අප්පමඤ්ඤා ච විසෙසකා, තත්ථ විරතී කුසලෙහි විපාකකිරියානං විසෙසකා, අප්පමඤ්ඤා කුසලකිරියෙහි විපාකානං, ඤාණපීතී පන තීසු පට්ඨගුලාදීහි දුතියගුලාදීනත්ති දට්ඨබ්බං.

කාමාවචරසොහනවිත්තසඬගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලචිත්තසංඛගහනයවණ්ණනා

44. දුක්ඛයෙ අසංඛාරිකෙති දිට්ඨිවිජ්ජප්පයුත්තෙ අසංඛාරිකෙ ලොභමානෙන තථෙව අඤ්ඤාසමානා, අකුසලසාධාරණා ච එකුනවීසති ධම්මාති සම්බන්ධො.

45. තතියෙති උපෙක්ඛාසහගතදිට්ඨිසම්ප්පයුත්තෙ අසංඛාරිකෙ.

46. චතුත්ථෙති දිට්ඨිවිජ්ජප්පයුත්තෙ අසංඛාරිකෙ.

47. ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චාති පනෙන්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙනබ්බාති භින්නාරම්මණත්තායෙවාති අධිජ්ජායො.

50. අධිමොක්ඛස්ස නිව්ඡයාකාරජ්ජවත්තීතො ද්වෙළ්භකසභාවෙ විචිකිච්ඡාවිත්තෙ සම්භවො නත්ථීති “අධිමොක්ඛවීරහිතා”ති වුත්තං.

51. එකුනවීසති පයමදුනියඅසංඛාරිකෙසු, අට්ඨාරස තතියචතුත්ථඅසංඛාරිකෙසු, වීස පඤ්චමෙ අසංඛාරිකෙ, එකවීස පයමදුනියසංඛාරිකෙසු, වීසති තතියචතුත්ථසංඛාරිකෙසු, ද්වාවීස පඤ්චමෙ සංඛාරිකෙ, පන්තරස මොමුහද්වයෙති එවං අකුසලෙ සත්තධා යීතාති යොජනා.

52. සාධාරණාති අකුසලානං සබ්බෙසමෙව සාධාරණභූතා චත්තාරො සමානා ච ඡන්දපීතිඅධිමොක්ඛචජ්ජිතා අඤ්ඤාසමානා අපරෙ දසාති එතෙ වුද්දස ධම්මා සබ්බාකුසලයොගිතොති පවුච්චන්තීති යොජනා.

අකුසලචිත්තසංඛගහනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අහෙතුකචිත්තසංඛගහනයවණ්ණනා

54. “කථා”ති ඉමිතා අඤ්ඤාසමානෙ පච්චාමසති.

56. මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා විය විසිට්ඨමනනකිච්චායොගතො මනනමත්තා ධාතුති මනොධාතු. අහෙතුකපට්ඨසන්ධිසුගලෙති උපෙක්ඛාසන්තීරණද්වයෙ.

58. ද්වාදස භසනවිත්තෙ, එකාදස වොට්ඨබ්බනසුඛසන්තීරණෙසු, දස මනොධාතුත්තිකාහෙතුකපට්ඨසන්ධිසුගලවසෙන පඤ්චසු, සත්ත ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසුති අට්ඨාරසාහෙතුකෙසු විත්තුජ්ජාදෙසු සංඛගහො චතුබ්බිධො භොතීති යොජනා.

59. තෙත්තිංසවිධසඬගහොති අනුත්තරෙ පඤ්ච, තථා මහග්ගතෙ, කාමාවචරසොහනෙ ද්වාදස, අකුසලෙ සත්ත, අහෙතුකෙ චත්තාරොති තෙත්තිංසවිධසඬගහො.

60. ඉත්ථං යථාචුත්තනයෙන චිත්තවිප්පත්තානං චෙතසිකානං චිත්තපරිච්ඡේදවසෙන චුත්තං සම්පයොගඤ්ච චෙතසිකරාසිපරිච්ඡේදවසෙන චුත්තං සඬගහඤ්ච ඤත්වා යථායොගං චිත්තෙන සමං හෙදං උද්දිසෙ “සබ්බචිත්තසාධාරණා තාව සත්ත එකුනනචුතිචිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො පච්චෙකං එකුනනචුතිවිධා, පකිණ්ණකෙසු විතක්කො පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු උප්පජ්ජනතො පඤ්චපඤ්ඤාසවිධො”ත්තාදිනා කට්ඨොයාති අත්ථො.

අහෙතුකචිත්තසඬගහන යවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඬගහවණ්ණනාය

චෙතසිකපරිච්ඡේදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පකිණ්ණකපරිච්ඡේදවණ්ණනා

1. ඉදානි යථාචුත්තානං චිත්තචෙතසිකානං වෙදනාදිවිභාගතො, තංතංවෙදනාදිහෙදභින්නචිත්තුප්පාදවිභාගතො ච පකිණ්ණකසඬගහං දස්සෙතුං “සම්පයුත්තා යථායොග”ත්තාදි ආරද්ධං. යථායොගං සම්පයුත්තා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සභාවතො අත්තනො අත්තනො සභාවචසෙන එකුනනචුතිවිධමිති චිත්තං ආරම්මණවිජානනසභාවසාමඤ්ඤෙන එකවිධං, සබ්බචිත්තසාධාරණො එස්සො චුසනසභාවෙන එකවිධොත්තාදිනා තෙපඤ්ඤාස හොන්ති.

2. ඉදානි තෙසං ධම්මානං යථාරහං වෙදනා...පෙ.... චත්ථුතො සඬගහො නාම වෙදනාසඬගහාදිනාමකො පකිණ්ණකසඬගහො චිත්තුප්පාදවසෙනෙව තංතංවෙදනාදිහෙදභින්නචිත්තුප්පාදානං වසෙනෙව න කත්ථවි තංවිරහෙන නීයතෙ උපනීයතෙ, ආහරීයතීත්තාත්ථො.

වෙදනාසඬගහවණ්ණනා

3. තත්ථානි තෙසු ඡසු සඬගහෙසු. සුඛාදිවෙදනානං, තංසහගතචිත්තුප්පාදානඤ්ච විභාගවසෙන සඬගහො වෙදනාසඬගහො. දුක්ඛතො, සුඛතො ච අඤ්ඤා අදුක්ඛමසුඛා ම-කාරාගමවසෙන. නනු ච “ද්වෙමා, භික්ඛවෙ, වෙදනා සුඛා දුක්ඛා”ති (සං. නි. 4.267) වචනතො ද්වෙ එව වෙදනාති? සච්චං, තං පන අනවජ්ජපක්ඛිකං අදුක්ඛමසුඛං සුඛවෙදනායං,

සාවජ්ජපක්ඛිකඤ්ච දුක්ඛවෙදනායං සචගහෙත්වා වුත්තං. යමපි කත්ථවි සුත්තෙ “යං කිඤ්චි වෙදයිතමිදමෙත්ථ දුක්ඛස්සා”ති (සං. නි. 4.259) වචනං, තං සචබාරදුක්ඛතාය සබ්බවෙදනානං දුක්ඛසභාවත්තා වුත්තං. යථාහ – “සචබාරානිච්චනං, ආනන්ද, මයා සන්ධාය භාසිතං සචබාරවිපරිණාමනඤ්ච යං කිඤ්චිවෙදයිතමිදමෙත්ථ දුක්ඛස්සා”ති (සං. නි. 4.259; ඉතිවු. අට්ඨ. 52). තස්මා තිස්සොයෙව වෙදනානි දට්ඨබ්බා. තෙනාහ භගවා – “තිස්සො ඉමා, භික්ඛවෙ, වෙදනා සුඛා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා වා”ති (ඉතිවු. 52-53; සං. නි. 4.249-251). එවං තිව්ධාපි පනෙතා ඉන්ද්‍රියදෙසනායං “සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රිය”න්ති (විභ. 219) පඤ්චධා දෙසිතානි තංවසෙනපෙත්ථ විභාගං දස්සෙතුං “සුඛං දුක්ඛ”න්තාදි වුත්තං. කායිකමානසිකසාතාසාතහෙදතො හි සුඛං දුක්ඛඤ්ච පච්චෙකං ද්විධා විභජිත්වා “සුඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රිය”න්ති (විභ. 219) දෙසිතා, උපෙක්ඛා පන හෙදාභාවතො උපෙක්ඛින්ද්‍රියන්ති එකධාව. යථා හි සුඛදුක්ඛානි අඤ්ඤථා කායස්ස අනුග්ගහමුපසාතඤ්ච කරොන්ති, අඤ්ඤථා මනසො, නෙවං උපෙක්ඛා, තස්මා සා එකධාව දෙසිතා, තෙනාහු පොරාණා –

“කායිකං මානසං දුක්ඛං, සුඛඤ්චොපෙක්ඛවෙදනා;
එකං මානසමෙවෙති, පඤ්චධින්ද්‍රියහෙදතො”ති. (ස. ස. 74);

තත්ථ ඉට්ඨථොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛං.
අනිට්ඨථොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං දුක්ඛං. සභාවතො, පරිකප්පතො වා
ඉට්ඨානුභවනලක්ඛණං සොමනස්සං. තථා අනිට්ඨානුභවනලක්ඛණං
දොමනස්සං. මජ්ඣිමනිකායානුභවනලක්ඛණා උපෙක්ඛා.

5. චතුරත්තලීස පච්චෙකං ලොකියලොකුත්තරහෙදෙන එකාදසවිධත්තා.

7. සෙසානීති සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සසහගතෙහි අවසෙසානි අකුසලතො ඡ, අහෙතුකතො වුද්දස, කාමාවචරසොහනතො ද්වාදස, පඤ්චමජ්ඣානිකානි තෙව්සානි සබ්බානිපි පඤ්චපඤ්ඤාස.

වෙදනාසචගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

හෙතුසචගහවණ්ණනා

10. ලොභාදිහෙතුනං විභාගවසෙන, තංසම්පයුත්තවසෙන ච සචගහො හෙතුසචගහො. හෙතෙවො නාම ඡබ්බිධා භවන්තීති සම්බන්ධො. හෙතුභාවො පන නෙසං සම්පයුත්තානං සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනසච්චාතො මූලභාවො. ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරුළුහමූලා විය පාදපා ථීරා භොන්ති, න අහෙතුකා

විය ජලතලෙ සෙවලසදිසා. එවඤ්ච කත්වා එතෙ මූලසදිසතාය “මූලානී”ති ව
වුවවන්ති. අපරෙ පන “කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධනං හෙතුභාවො”ති
වදන්ති, එවං සති හෙතුනං අත්තනො කුසලාදිභාවසාධනො අඤ්ඤො හෙතු
මග්ගිතබ්බො සියා. අථ සෙසසම්පයුත්තහෙතුපට්ඨද්ධො තෙසං කුසලාදිභාවො,
එවම්පි මොමුහවිත්තසම්පයුත්තස්ස හෙතුනො අකුසලභාවො අප්පට්ඨද්ධො
සියා. අථ තස්ස සභාවතො අකුසලභාවොපි සියා, එවං සති සෙසහෙතුනම්පි
සභාවතොව කුසලාදිභාවොති තෙසං විය සම්පයුත්තධම්මානම්පි සො
හෙතුපට්ඨද්ධො න සියා. යදි ව හෙතුපට්ඨද්ධො කුසලාදිභාවො, තදා
අහෙතුකානං අබ්‍යාකතභාවො න සියාති අලමතිනිප්පිළනෙන. කුසලාදිභාවො
පන කුසලාකුසලානං යොනිසොඅයොනිසොමනසිකාරප්පට්ඨද්ධො. යථාහ –
“යොනිසො, භික්ඛවෙ, මනසිකරොතො අනුප්පන්නා වෙව කුසලා ධම්මා
උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ච කුසලා ධම්මා අභිවඤ්ඤන්ති”තයාදි (අ. නි. 1.67) ,
අබ්‍යාකතානං පන අබ්‍යාකතභාවො නිරනුසයසන්නාප්පට්ඨද්ධො
කම්මප්පට්ඨද්ධො අවිපාකභාවප්පට්ඨද්ධො වාති දට්ඨබ්බං.

16. ඉදානි හෙතුනං ජාතිහෙදං දස්සෙතුං “ලොභො දොසො චා”තයාදි
වුත්තං.

හෙතුසඬගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කිච්චසඬගහවණ්ණනා

18. පටිසන්ධාදීනං කිච්චානං විභාගවසෙන, තංකිච්චවන්තානඤ්ච
පරිච්ඡෙදවසෙන සඬගහො කිච්චසඬගහො. භවතො භවස්ස පටිසන්ධානං
පටිසන්ධිකිච්චං. අවිච්ඡෙදප්පවත්තිහෙතුභාවෙන භවස්ස අඬගභාවො
භවඬගකිච්චං. ආවජ්ජනකිච්චාදීනි හෙට්ඨා වුත්තවචනත්ථානුසාරෙන යථාරහං
යොජෙතබ්බානි. ආරම්මණෙ තංතංකිච්චසාධනවසෙන අනෙකක්ඛත්තුං,
එකක්ඛත්තුං චා ජවමානස්ස විය පවත්ති ජවනකිච්චං.
තංජවනග්ගහිතාරම්මණස්ස ආරම්මණකරණං තදාරම්මණකිච්චං.
නිබ්බත්තභවතො පරිගළ්භනං වුතිකිච්චං.

19. ඉමානි පන කිච්චානි යානවසෙන පාකටානි භොන්තීති තං දානි
පහෙදතො දස්සෙතුං “පටිසන්ධි”තයාදි වුත්තං, තත්ථ පටිසන්ධියා යානං
පටිසන්ධියානං. කාමං පටිසන්ධිවිනිමුත්තං යානං නාම නත්ථි, සුඛග්ගහණත්ථං
පන “සිලාපුත්තකස්ස සරීර”න්තයාදීසු විය අහෙදෙපි හෙදපරිකප්පනාති
දට්ඨබ්බං. එවං සෙසෙසුපි. දස්සනාදීනං පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං යානං
පඤ්චවිඤ්ඤාණයානං. ආදි-සද්දෙන සම්පට්ඨිජනයානාදීනං සඬගහො.

තත්ථ චූතිභවභිගානං අන්තරා පටිසන්ධියානං. පටිසන්ධිආවජ්ජනානං,
 ජවනාවජ්ජනානං, තදාරම්මණාවජ්ජනානං, වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානං, කදාවි
 ජවනචූතිනං, තදාරම්මණචූතිනඤ්ච අන්තරා භවභිගයානං.
 භවභිගපඤ්චවිඤ්ඤාණානං, භවභිගජවනානඤ්ච අන්තරා ආවජ්ජනයානං.
 පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසම්පට්ච්ඡනානමන්තරා පඤ්චවිඤ්ඤාණයානං.
 පඤ්චවිඤ්ඤාණසන්තීරණානමන්තරා සම්පට්ච්ඡනයානං.
 සම්පට්ච්ඡනවොට්ඨබ්බනානමන්තරා සන්තීරණයානං. සන්තීරණජවනානං,
 සන්තීරණභවභිගානඤ්ච අන්තරා වොට්ඨබ්බනයානං.
 වොට්ඨබ්බනතදාරම්මණානං, වොට්ඨබ්බනභවභිගානං, වොට්ඨබ්බනචූතිනං,
 මනොද්වාරාවජ්ජනතදාරම්මණානං, මනොද්වාරාවජ්ජනභවභිගානං,
 මනොද්වාරාවජ්ජනචූතිනඤ්ච අන්තරා ජවනයානං. ජවනභවභිගානං,
 ජවනචූතිනඤ්ච අන්තරා තදාරම්මණයානං. ජවනපටිසන්ධිනං,
 තදාරම්මණපටිසන්ධිනං, භවභිගපටිසන්ධිනං වා අන්තරා චූතියානං නාම.

20. ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණානි සුඛසන්තීරණස්ස
 පටිසන්ධිවසජ්ජවත්තිභාවාභාවතොතිඅධිජ්ජායො. එවඤ්ච කත්වා පටියානෙ
 “උපෙක්ඛාසහගතං ධම්මං පටිච්ච උපෙක්ඛාසහගතො ධම්මො උජ්ජජ්ජති න
 හෙතුපච්චයා”ති (පටියා. 4.13.179) එවමාගතස්ස උපෙක්ඛාසහගතපදස්ස
 විභවිගෙ “අහෙතුකං උපෙක්ඛාසහගතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, ද්වෙ
 ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො, අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ උපෙක්ඛාසහගතං
 එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා, ද්වෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච එකො ඛන්ධො”ති
 (පටියා. 4.13.179) එවං පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන පටිච්චනයො උද්ධටො,
 ජිතිසහගතසුඛසහගතපදවිභවිගෙ පන “අහෙතුකං ජිතිසහගතං එකං ඛන්ධං
 පටිච්චනයො ඛන්ධා...පෙ.... ද්වෙ ඛන්ධා. අහෙතුකං සුඛසහගතං එකං ඛන්ධං
 පටිච්ච ද්වෙ ඛන්ධා ...පෙ.... එකො ඛන්ධො”ති (පටියා. 4.13.144, 167)
 පවත්තිවසෙනෙව උද්ධටො, න පන “අහෙතුකපටිසන්ධික්ඛණෙ”ත්ථාදිනා
 පටිසන්ධිවසෙන, තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනම්පි අභාවමෙව දීපෙතීති න
 තස්ස පටිසන්ධිවසෙන පවත්ති අත්ථි. යත්ථ පන ලබ්භමානස්සපි කස්සපි
 අවචනං, තත්ථ කාරණං උපරි ආවි භවිස්සති.

25. මනොද්වාරාවජ්ජනස්ස පරිත්තාරම්මණෙ ද්වත්තික්ඛත්තුං
 පවත්තමානස්සපි නත්ථි ජවනකිච්චං තස්ස ආරම්මණරසානුභවනාභාවතොති
 චූත්තං “ආවජ්ජනද්වයවජ්ජිතානි”ති. එවඤ්ච කත්වා චූත්තං අට්ඨකථායං
 “ජවනටියානෙ යත්වා”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා). ඉතරථා
 “ජවනං භූත්වා”ති වත්තබ්බං සියාති. කුසලාකුසලඵලකිරියචිත්තානිති
 එකච්ඡති ලොකියලොකුත්තරකුසලානි, ද්වාදස අකුසලානි, වත්තාරි
 ලොකුත්තරඵලචිත්තානි, අට්ඨාරස තෙභූමකකිරියචිත්තානි.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

එකච්ඡත්තක්ඛණිකම්පි හි ලොකුත්තරමග්ගාදිකං තංසභාවචන්තනාය ජවනකිච්චං නාම, යථා එකෙකගොචරවිසයම්පි සබ්බඤ්ඤාඤාණං සකලවිසයාවබෝධනසාමත්ථියයොගතො න කදාපි තංනාමං විජහතීති.

27. එවං කිච්චභෙදෙන චුත්තානෙව යථාසකං ලබ්භමානකිච්චගණනවසෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා දස්සෙතුං “තෙසු පනා”ත්‍යාදි චුත්තං.

33. පටිසන්ධාදයො චිත්තුප්පාදා නාමකිච්චභෙදෙන පටිසන්ධාදීනං නාමානං, කිච්චානඤ්ච භෙදෙන, අථ වා පටිසන්ධාදයො නාම තත්තාමකා චිත්තුප්පාදා පටිසන්ධාදීනං කිච්චානං භෙදෙන චුද්දස, යානභෙදෙන පටිසන්ධාදීනංයෙව යානානං භෙදෙන දසධා පකාසිතාති යොජනා. එකකිච්චයානද්විකිච්චයානතිකිච්චයානවතුකිච්චයානපඤ්චකිච්චයානාති චිත්තාති යථාක්කමං අට්ඨසට්ඨී, තථා ද්වෙ ව නව ව අට්ඨ ව ද්වෙ වාති නිද්දිසෙති සම්බන්ධො.

කිච්චසඬගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාරසඬගහවණ්ණනා

35. ද්වාරානං, ද්වාරජ්ජවත්තචිත්තානඤ්ච පරිච්ඡේදවසෙන සඬගහො ද්වාරසඬගහො. ආවජ්ජනාදීනං අරුපධම්මානං පවත්තිමුඛභාවතො ද්වාරාති වියාති ද්වාරාති.

36. චක්ඛුමෙවාති පසාදචක්ඛුමෙව.

37. ආවජ්ජනාදීනං මනානං, මනොයෙව වා ද්වාරන්ති මනොද්වාරං. භවඬගන්ති ආවජ්ජනානන්තරං භවඬගං. තෙනාහු පොරාණා –

“සාවජ්ජනං භවඬගන්තු, මනොද්වාරන්ති චුච්චති” ති;

39. තත්ථාති තෙසු චක්ඛාදිද්වාරෙසු චක්ඛුද්වාරෙ ජවත්තාලිස චිත්තාති යථාරහමුප්පජ්ජන්තීති සම්බන්ධො. පඤ්චද්වාරාවජ්ජනමෙකං, චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීති උභයවිපාකවසෙන සත්ත, වොට්ඨබ්බනමෙකං, කාමාවචරජවනාති ව කුසලාකුසලනිරාවජ්ජනකිරියවසෙන එකුනතිංස, තදාරම්මණාති ව අග්ගභිතග්ගභණෙන අට්ඨෙවාති ජවත්තාලිස. යථාරහන්ති ඉට්ඨාදිආරම්මණෙ යොනියොඅයොනියොමනසිකාරනිරනුසයසන්තානාදීනං අනුරූපවසෙන. සබ්බථාපිති ආවජ්ජනාදිතදාරම්මණපරියොසානෙන සබ්බෙනපි පකාරෙන කාමාවචරානෙවාති යොජනා. සබ්බථාපි චතුපඤ්ඤාස චිත්තාතීති වා

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

සම්බන්ධො. සබ්බථාපි තංතංද්වාරිකවසෙන යිතානි අග්ගහිතග්ගහණෙන වක්ඛුද්වාරිකෙසු ඡවත්තාලිසවිත්තෙසු සොතවිඤ්ඤාණාදීනං චතුත්තං යුගලානං පක්ඛෙපෙන චතුපඤ්ඤාසපිත්තාත්ථො.

41. වක්ඛාදිද්වාරෙසු අප්පවත්තනතො, මනොද්වාරසඬ්ඛාතභවඬ්ගතො ආරම්මණන්තරග්ගහණවසෙන අප්පවත්තිතො ච පටිසන්ධාදිවසෙන පවත්තානි එකුනවිසති ද්වාරවිමුත්තානි.

42. ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි සකසකද්වාරෙ, ඡබ්බිසති මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි මනොද්වාරෙයෙව උප්පජ්ජනතො ඡත්තිංස විත්තානි යථාරහං සකසකද්වාරානුරූපං එකද්වාරිකවිත්තානි.

45. පඤ්චද්වාරෙසු සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන, මනොද්වාරෙ ච තදාරම්මණවසෙන පවත්තනතො ඡද්වාරිකානි චෙව පටිසන්ධාදිවසප්පවත්තියා ද්වාරවිමුත්තානි ව.

47. පඤ්චද්වාරිකානි ච ඡද්වාරිකානි ච පඤ්චඡද්වාරිකානි. ඡද්වාරිකානි ච තානි කදාපි ද්වාරවිමුත්තානි වානි ඡද්වාරිකවිමුත්තානි. අථ වා ඡද්වාරිකානි ච ඡද්වාරිකවිමුත්තානි වානි ඡද්වාරිකවිමුත්තානීති එකදෙසසරූපෙකසෙසො දට්ඨබ්බො.

ද්වාරසඬ්ගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආලම්බණසඬ්ගභවණ්ණනා

48. ආරම්මණානං සරූපතො, විභාගතො, තංවිසයවිත්තතො ච සඬ්ගතො ආලම්බණසඬ්ගතො. වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං රූපයති හදයඬ්ගතභාවං පකාසෙතීති රූපං, තදෙව දුබ්බලපුරිසෙන දණ්ඩාදි විය විත්තචෙතසිකෙහි ආලම්බියති, තානි වා ආගන්ත්වා එත්ථ රමන්තීති ආරම්මණන්ති රූපාරම්මණං. සද්දීයතීති සද්දො, සොයෙව ආරම්මණන්ති සද්දාරම්මණං. ගන්ධයති අත්තතො වත්ථුං සුවෙති “ඉදමෙත්ථ අත්ථි”ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය භොතීති ගන්ධො, සොයෙව ආරම්මණං ගන්ධාරම්මණං. රසන්ති තං සත්තා අස්සාදෙන්තීති රසො, සොයෙව ආරම්මණං රසාරම්මණං. පුෂියතීති ඵොට්ඨබ්බං, තදෙව ආරම්මණං ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං. ධම්මොයෙව ආරම්මණං ධම්මාරම්මණං.

49. තත්ථානි තෙසු රූපාදිආරම්මණෙසු, රූපමෙවානි වණ්ණායතනසඬ්ඛාතං රූපමෙව. සද්දාදයොති සද්දායතනාදිසඬ්ඛාතා සද්දාදයො, ආපොධාතුවජ්ජිතභූතත්තයසඬ්ඛාතං ඵොට්ඨබ්බායතනඤ්ච.

50. පඤ්චාරම්මණපසාදානි යපෙත්වා සෙසානි සොළස සුමුරුපානි.

51. පච්චුප්පන්නන්ති වත්තමානං.

52. ඡබ්බිධම්පිති රූපාදිවසෙන ඡබ්බිධම්පි. විනාසාභාවතො අතීතාදිකාලවසෙන නවත්තබ්බත්තා නිබ්බානං, පඤ්ඤත්ති ව කාලවිමුත්තං නාම. යථාරහන්ති කාමාවචරජවනාදිඅභිඤ්ඤාසෙසමහග්ගතාදිජවනානං අනුරූපතො. කාමාවචරජවනානාද්භි භසිතුප්පාදවජ්ජානං ඡබ්බිධම්පි තිකාලිකං, කාලවිමුත්තඤ්ච ආරම්මණං හොති. භසිතුප්පාදස්ස තිකාලිකමෙව. තථා භිස්ස එකන්තපරිත්තාරම්මණං වත්තති. දිබ්බවත්තාදිවසජ්ජවත්තස්ස පන අභිඤ්ඤාජවනස්ස යථාරහං ඡබ්බිධම්පි තිකාලිකං, කාලවිමුත්තඤ්ච ආරම්මණං හොති. විභාගො පනෙත්ථ නවමපරිච්ඡෙදෙ ආවි භවිස්සති. සෙසානං පන කාලවිමුත්තං, අතීතඤ්ච යථාරහමාරම්මණං හොති.

53. ද්වාර...පෙ.... සඬ්ඛාතානං ඡබ්බිධම්පි ආරම්මණං හොතීති සම්බන්ධො, තං පන තෙසං ආරම්මණං න ආවජ්ජනස්ස විය කෙනවි අග්ගහිතමෙව ගොචරභාවං ගච්ඡති, න ව පඤ්චද්වාරිකජවනානං විය එකන්තපච්චුප්පන්නං, නාපි මනොද්වාරිකජවනානං විය තිකාලිකමෙව, අවිසෙසෙන කාලවිමුත්තං වා, නාපි මරණාසන්නතො පුරිමභාගජවනානං විය කම්මකම්මනිමිත්තාදිවසෙන ආගමසිද්ධිවොහාරවිනිමුත්තන්ති ආහ “යථාසම්භවං...පෙ.... සම්මත”න්ති. තත්ථ යථාසම්භවන්ති තංතංභූමිකපටිසන්ධිභවඬගචුතීනං. තංතංද්වාරග්ගහිතාදිවසෙන සම්භවානුරූපතො. කාමාවචරානාද්භි පටිසන්ධිභවඬගානං තාව රූපාදිපඤ්චාරම්මණං ඡද්වාරග්ගහිතං යථාරහං පච්චුප්පන්නමතීතඤ්ච කම්මනිමිත්තසම්මතමාරම්මණං හොති, තථා චුතිවිත්තස්ස අතීතමෙව. ධම්මාරම්මණං පන තෙසං තිණ්ණන්නම්පි මනොද්වාරග්ගහිතමෙව අතීතං කම්මකම්මනිමිත්තසම්මතං, තථා රූපාරම්මණං එකමෙව මනොද්වාරග්ගහිතං එකන්තපච්චුප්පන්නං ගතිනිමිත්තසම්මතන්ති එවං කාමාවචරපටිසන්ධාදීනං යථාසම්භවං ඡද්වාරග්ගහිතං පච්චුප්පන්නමතීතඤ්ච කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසම්මතමාරම්මණං හොති.

මහග්ගතපටිසන්ධාදීසු පන රූපාවචරානං, පයමතතිශාරූප්පානාද්ච ධම්මාරම්මණමෙව මනොද්වාරග්ගහිතං පඤ්ඤත්තිභූතං කම්මනිමිත්තසම්මතං, තථා දුතියවතුත්ථාරූප්පානං අතීතමෙවාති එවං මහග්ගතපටිසන්ධිභවඬගචුතීනං මනොද්වාරග්ගහිතං පඤ්ඤත්තිභූතං, අතීතං වා කම්මනිමිත්තසම්මතමෙව ආරම්මණං හොති.

යෙභුය්‍යාන භවත්තරෙ ඡද්චාරග්ගහිතන්ති බාහුල්ලෙන
අතීතානන්තරහවෙ මරණාසන්නප්පවත්තඡද්චාරිකප්පනෙනි ගහිතං.
අසඤ්ඤිභවතො චුතානඤ්ඤි පටිසන්ධිවිසයස්ස අනන්තරාතීතහවෙ න කෙනවි
ද්චාරෙන ගහණං අත්ථිති තදෙවෙත්ථ යෙභුය්‍යග්ගහණෙන බ්‍යහිවාරිතං.
කෙවලඤ්ඤි කම්මබලෙනෙව තෙසං පටිසන්ධියා කම්මනිමිත්තාදිකමාරම්මණං
උපට්ඨාති. තථා හි සච්චසඬ්ඛෙපෙ අසඤ්ඤිභවතො චුතස්ස පටිසන්ධිනිමිත්තං
ප්‍රවිජිත්වා –

“භවත්තරකතං කම්මං, යමොකාසං ලභෙ තතො;
හොති සා සන්ධි තෙනෙව, උපට්ඨාපිතගොචරෙ”ති. (ස. ස. 171) –

කෙවලං කම්මබලෙනෙව පටිසන්ධිගොචරස්ස උපට්ඨානං චුත්තං. ඉතරථා හි
ජවනග්ගහිතස්සපි ආරම්මණස්ස කම්මබලෙනෙව උපට්ඨාපියමානත්තා
“තෙනෙවා”ති සාවධාරණවචනස්ස අධිජ්ජායසුඤ්ඤතා ආපජ්ජෙය්‍යාති. නනු ච
තෙසම්පි පටිසන්ධිගොචරො කම්මහවෙ කෙනවි ද්චාරෙන ජවනග්ගහිතො
සම්භවතීති? සච්චං සම්භවති කම්මකම්මනිමිත්තසම්මතො,
ගතිනිමිත්තසම්මතො පන සබ්බෙසම්පි මරණකාලෙයෙව උපට්ඨාතිති කුතො
තස්ස කම්මහවෙ ගහණසම්භවො. අපිචෙත්ථ මරණාසන්නප්පවත්තඡවනෙනි
ගහිතමෙව සන්ධාය “ඡද්චාරග්ගහිත”න්ති චුත්තං, එවඤ්ච කත්වා ආචරියෙන
ඉමස්මිංයෙව අධිකාරෙ පරමත්ථවිනිච්ඡයෙ චුත්තං –

“මරණාසන්නසත්තස්ස, යථොපට්ඨිතගොචරං;
ඡද්චාරෙසු තමාරබ්භ, පටිසන්ධි භවත්තරෙ”ති. (පරම. වී. 89) ;

“පච්චුජ්ජන්ත”න්තාදිනා අනාගතස්ස පටිසන්ධිගොචරභාවං නිවාරෙති. න
හි තං අතීතකම්මකම්මනිමිත්තානි විය අනුභූතං, නාපි
පච්චුජ්ජන්තකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානි විය ආපාඨගතඤ්ච හොතීති,
කම්මකම්මනිමිත්තාදිනඤ්ච සරූපං සයමෙව වක්ඛති.

54. තෙසුති රූපාදිපච්චුජ්ජන්තාදිකම්මාදිආරම්මණෙසු විඤ්ඤාණෙසු.
රූපාදීසු එකෙකං ආරම්මණං එතෙසන්ති රූපාදිඑකකාරම්මණානි.

55. රූපාදිකං පඤ්චවිධම්පි ආරම්මණමෙතස්සාති රූපාදිපඤ්චාරම්මණං.

56. සෙසානීති ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ච්ඡනෙනි අවසෙසානි එකාදස
කාමාවචරවිපාකානි. සබ්බථාපි කාමාවචරාරම්මණානීති සබ්බෙනපි
ඡද්චාරිකද්චාරවිමුත්තජ්ජාරම්මණවසජ්ජවත්තාකාරෙන නිබ්බත්තානිපි
එකන්තකාමාවචරසභාවජ්ජාරම්මණගොචරානි. එත්ථ හි විපාකානි තාව

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

සන්තීරණාදිවසෙන රූපාදිපඤ්චාරම්මණෙ, පටිසන්ධාදිවසෙන ඡළාරම්මණසංඛ්‍යාතෙ කාමාවචරාරම්මණෙයෙව පවත්තන්ති.

භසනවිත්තම්පි පධානසාරූප්පට්ඨානං දිස්වා තුස්සන්තස්ස රූපාරම්මණෙ, භණ්ඩභාජනට්ඨානෙ මහාසද්දං සුත්වා “එවරූපා ලොලුප්පතණ්හා මෙ පභිනා”ති තුස්සන්තස්ස සද්දාරම්මණෙ, ගන්ධාදීහි වේනියපුජනකාලෙ තුස්සන්තස්ස ගන්ධාරම්මණෙ, රසසම්පන්නං පිණ්ඩපාතං සබ්බමචාරීහි භාජනවා පරිභුඤ්ජනකාලෙ තුස්සන්තස්ස රසාරම්මණෙ, ආභිසමාවාරිකවත්තපරිපූරණකාලෙ තුස්සන්තස්ස ඵොට්ඨබ්බාරම්මණෙ, පුබ්බෙතිවාසඤ්ඤාණාදීහි ගහිතකාමාවචරධම්මං ආරබ්භ තුස්සන්තස්ස ධම්මාරම්මණෙති එවං පරිත්තධම්මපරියාපන්නෙස්වෙව ඡස්ස ආරම්මණෙසු පවත්තති.

57. ද්වාදසාකුසලඅට්ඨඤ්ඤාණවිජ්ජයුත්තප්පනවසෙන වීසති විත්තානි අත්තනො ඡළභාවතො ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිතුං න සක්කොන්තීති නවවිධලොකුත්තරධම්මෙ වජ්ජෙත්වා තෙභූමකානි, පඤ්ඤත්තිඤ්ච ආරබ්භ පවත්තන්තීති ආහ “අකුසලානි වෙවා”ත්‍යාදි. ඉමෙසු හි අකුසලතො චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තවිත්තුප්පාදා පරිත්තධම්මෙ ආරබ්භ පරාමසනඅස්සාදනාහිනන්දනකාලෙ කාමාවචරාරම්මණා, තෙනෙවාකාරෙන සත්තවීසති මහග්ගතධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තියං මහග්ගතාරම්මණා, සම්මුතිධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තියං පඤ්ඤත්තාරම්මණා. දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තවිත්තුප්පාදාපි තෙයෙව ධම්මෙ ආරබ්භ කෙවලං අස්සාදනාහිනන්දනවසෙන පවත්තියං, පටිසසම්පයුත්තා ච දුස්සනවිජ්ජපටිසාරවසෙන, විචිකිච්ඡාසහගතො අනිට්ඨධිගමනවසෙන, උද්ධච්චසහගතො වික්ඛිපනවසෙන, අවුපසමවසෙන ච පවත්තියං පරිත්තමහග්ගතපඤ්ඤත්තාරම්මණො, කුසලතො චත්තාරො, කිරියතො චත්තාරොති අට්ඨ ඤ්ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තුප්පාදා සෙක්ඛපුපුජ්ජනඛිණාසවානං අසක්කච්චදානපච්චවෙක්ඛණධම්මස්සවනාදිසු පරිත්තධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ කාමාවචරාරම්මණා, අනිපගුණජ්ඣානපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණා, කසිණනිමිත්තාදිසු පරිකම්මාදිකාලෙ පඤ්ඤත්තාරම්මණාති දට්ඨබ්බං.

58. අරහත්තමග්ගඵලවජ්ජිතසබ්බාරම්මණානි සෙක්ඛපුපුජ්ජනසන්තානෙස්වෙව පවත්තනතො. සෙක්ඛාපි හි යපෙත්වා ලොකියවිත්තං අරහතො මග්ගඵලසංඛ්‍යාතං පාටිපුග්ගලිකවිත්තං ජානිතුං න සක්කොන්තී අනධිගතත්තා, තථා පුපුජ්ජනාදයොපි සොතාපන්නාදීනං, සෙක්ඛානං පන අත්තනො අත්තනො මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණෙසු පරසන්තානගතමග්ගඵලාරම්මණාය අභිඤ්ඤාය පරිකම්මකාලෙ,

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

අභිඤ්ඤාවිත්තෙනෙව මග්ගඵලානං පරිච්ඡින්නදනකාලෙ ච අත්තනො අත්තනො සමානානං, හෙට්ඨිමානඤ්ච මග්ගඵලධම්මෙ ආරබ්භ කුසලජවනානං පවත්ති අත්ථිති අරහත්තමග්ගඵලස්සෙව පටික්ඛෙපො කතො. කාමාවචරමහග්ගතපඤ්ඤත්තිනිබ්බානානි පන සෙක්ඛපුපුඡ්ඡනානං සක්කච්චදානපච්චවෙක්ඛණධම්මස්සවනසඬ්ඛාරසම්මසනකසිණපරිකම්මාදීසු තංතදාරම්මණිකාභිඤ්ඤානං පරිකම්මකාලෙ, ගොත්‍රභූවොදානකාලෙ, දිබ්බවක්ඛාදීහි රූපවිජානනාදිකාලෙ ච කුසලජවනානං ගොචරභාවං ගවිජන්ති.

59. සබ්බථාපි සබ්බාරම්මණානීති කාමාවචරමහග්ගතසබ්බලොකුත්තරපඤ්ඤත්තිවසෙන සබ්බථාපි සබ්බාරම්මණානී, න පන අකුසලාදයො විය සප්පදෙසසබ්බාරම්මණානීත්තාත්ථො. කිරියජවනානඤ්ච සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණාදිවසප්පවත්තියං, වොට්ඨබ්බනස්ස ච තංතංපුරෙවාරිකවසප්පවත්තියං න ච කිඤ්චි අගොචරං නාම අත්ථි.

60. පට්ඨමතතිශාරූප්පාරම්මණත්තා ආරූප්පෙසු දුතියවතුත්ථානි මහග්ගතාරම්මණානී.

61. සෙසානි...පෙ.... පඤ්ඤත්තාරම්මණානීති පන්තරස රූපාවචරානි, පට්ඨමතතිශාරූප්පානි වානි එකවිසති කසිණාදිපඤ්ඤත්තිසු පවත්තනතො පඤ්ඤත්තාරම්මණානී.

63. තෙවීසතිකාමාවචරවිජාකපඤ්චද්ද්වාරාවජ්ජනහසනවසෙන පඤ්චවීසති විත්තානි පරිත්ථම්භි කාමාවචරාරම්මණෙ යෙව භවන්ති. කාමාවචරඤ්චි මහග්ගතාදයො උපාදාය මන්දානුභාවතාය පරිසමන්තතො අත්තං ඛණ්ඩිතං වියානි පරිත්තං. “ඡ විත්තානි මහග්ගතෙයෙවා”ත්තාදිනා සබ්බත්ථ සාවධාරණයොජනා දට්ඨබ්බා.

ආලම්බණසඬ්ඛගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චන්ද්‍රසඬ්ඛගහවණ්ණනා

64. චන්ද්‍රවිභාගතො, තබ්බත්ථුකචිත්තපරිච්ඡෙදවසෙන ච සඬ්ඛගො චන්ද්‍රසඬ්ඛගො. වසන්ති එතෙසු විත්තවෙතසිකා තන්තිස්සයත්තානි චන්ද්‍රති.

65. තානි කාමලොකෙ සබ්බානිපි ලබ්භන්ති පරිපුණ්ණින්ද්‍රියස්ස තත්ථෙව උපලබ්භනතො. පි-සද්දෙන පන අත්ඨබ්බිරාදිවසෙන කෙසඤ්චි අසම්භවං දීපෙති.

66. සානාදිත්තයං නත්ථී බ්‍රහ්මානං කාමවිරාගභාවනාවසෙන ගන්ධරසථොට්ඨබ්බෙසු විරත්තතාය තබ්බිසයප්පසාදෙසුපි විරාගසභාවතො. බුද්ධදස්සනධම්මස්සවනාදිඅත්ථං පන චක්ඛුසොතෙසු අවිරත්තභාවතො චක්ඛාදිද්වයං තත්ථ උපලබ්භති.

67. අරූපලොකෙ සබ්බානිපි ඡ වත්ථුනි න සංවිජ්ජන්ති අරූපීනං රූපවිරාගභාවනාබලෙන තත්ථ සබ්බෙන සබ්බං රූපප්පචත්තියා අභාවතො.

68. පඤ්චවිඤ්ඤාණානෙව නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙත ධාතුයොති පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුයො.

69. මනනමත්තා ධාතු මනොධාතු.

70. මනොයෙව විසිට්ඨවිජානනකිව්වයොගතො විඤ්ඤාණං නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙත ධාතු වාති මනොවිඤ්ඤාණධාතු. මනසො විඤ්ඤාණධාතූති වා මනොවිඤ්ඤාණධාතු. සා හි මනනොයෙව අනන්තරපච්චයතො සම්භූයමනසොයෙව අනන්තරපච්චයභූතාති මනසො සම්බන්ධිතී හොති. සන්තීරණත්තයස්ස, අට්ඨමභාවිපාකානං, පටිසද්වයස්ස, පට්ඨමග්ගස්ස, හසිතුප්පාදස්ස, පන්තරසරූපාවචරානඤ්ච වසෙන පචත්තා යථාචුත්තමනොධාතුපඤ්චවිඤ්ඤාණධාතූහි අවසෙසා මනොවිඤ්ඤාණධාතු සඬබ්බාතා ච තිංස ධම්මා න කෙවලං මනොධාතුයෙව, තථා හදයං නිස්සායෙව පචත්තන්ති සම්බන්ධො.

සන්තීරණමභාවිපාකානි හි එකාදස ද්වාරාභාවතො, කිව්වාභාවතො ච ආරූප්පෙ න උප්පජ්ජන්ති. පටිසස්ස අනීවරණාවත්ථස්ස අභාවතො තංසහගතං විත්තද්වයං රූපලොකෙපි නත්ථී, පගෙව ආරූප්පෙ. පට්ඨමග්ගොපි පරතොසොසපච්චයාභාවෙ සාවකානං අනුප්පජ්ජනතො, බුද්ධපච්චෙකබුද්ධානඤ්ච මනුස්සලොකතො අඤ්ඤත්ථ අනිබ්බත්තතො, හසනවිත්තඤ්ච කායාභාවතො, රූපාවචරානි අරූපීනං රූපවිරාගභාවනාවසෙන තදාරම්මණෙසු ඤානෙසුපි විරත්තභාවතො අරූපහවෙ න උප්පජ්ජන්ති සබ්බානිපි එතානි තෙත්තිංස විත්තානි හදයං නිස්සායෙව පචත්තන්ති.

71. පඤ්චරූපාවචරකුසලතො අවසෙසානි ද්වාදස ලොකියකුසලානි, පටිසද්වයතො අවසෙසානි දස අකුසලානි, පඤ්චද්වාරාවජ්ජනහසනරූපාවචරකිරියෙහි අවසෙසානි තෙරස කිරියවිත්තානි, පට්ඨමග්ගතො අවසෙසානි සත්ත අනුත්තරානි වාති ඉමෙසං වසෙන ද්වෙවත්තාලීසවිධා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසඬබ්බාතා ධම්මා

පඤ්චවොකාරභවවසෙන හදයං නිස්සාය වා, චතුරවොකාරභවවසෙන අනිස්සායවා පවත්තන්ති.

73. කාමෙ භවෙ ඡවත්ථුං නිස්සිතා සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො, රූපෙ භවෙ තිවත්ථුං නිස්සිතා ඝාතවිඤ්ඤාණාදිත්තයවජ්ජිතා චතුබ්බිධා විඤ්ඤාණධාතුයො, ආරුජ්පෙ භවෙ අනිස්සිතා එකා මනොවිඤ්ඤාණධාතු මනාති යොජනා.

74. කාමාවචරවිපාකපඤ්චද්ද්වාරාවජ්ජනපටිසද්ද්වයභසනවසෙන සත්තවිසති කාමාවචරානි, පන්තරස රූපාවචරානි, පට්මමග්ගොති තෙවත්තාලීස නිස්සායෙව ජායරෙ, තතොයෙව අවසෙසා ආරුජ්පවිපාකවජ්ජිතා ද්වෙවත්තාලීස නිස්සාය ව අනිස්සාය ව ජායරෙ, පාකාරුජ්පා චත්තාරො අනිස්සිතායෙවාති සම්බන්ධො.

වත්ථුසඬගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඬගභවණ්ණනාය

පකිණ්ණකපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. විථිපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. ඉව්චෙවං යථාචුත්තනයෙන චිත්තුජ්ජාදානං චතුත්තං බත්ඨානං උත්තරං වෙදනාසඬගභාදිවිභාගතො උත්තමං පහෙදසඬගහං කත්වා පුන කාමාවචරාදීනං තිණ්ණං භූමීනං, ද්විහෙතුකාදිපුග්ගලානඤ්ච හෙදෙන ලක්ඛිතං “ඉදං එත්තකෙහි පරං, ඉමස්ස අනන්තරං එත්තකානි චිත්තානි”ති එවං පුබ්බාපරචිත්තෙහි නියාමිතං පටිසන්ධිපවත්තිසු චිත්තුජ්ජාදානං පවත්තිසඬගහං නාම තත්තාමකං සඬගහං යථාසම්භවතො සමාසෙන පවක්ඛාමීති යොජනා.

2. වත්ථුද්වාරාරම්මණසඬගහා හෙට්ඨා කලීතාපි පරිපුණ්ණං කත්වා පවත්තිසඬගහං දස්සෙතුං පුන නික්ඛිත්තා.

3. විසයානං ද්වාරෙසු, විසයෙසු ව චිත්තානං පවත්ති විසයජ්ජවත්ති.

4. තත්ථාති තෙසු ඡසු ඡක්කෙසු.

විථිජක්කවණ්ණනා

6. “චක්ඛුද්වාරෙ පවත්තා විථි චිත්තපරම්පරා චක්ඛුද්වාරවිථි”ත්ථාදිතා ද්වාරවසෙන, “චක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්බන්ධිනී විථි තෙන සහ

එකාරම්මණඵකද්වාරිකතාය සභවරණභාවතො චක්ඛුච්ඤ්ඤාණවිථි”තායාදිනා විඤ්ඤාණවසෙන වා විථිනං නාම යොජනා කාතබ්බාති දස්සෙනුං “චක්ඛුද්වාරවිථි”තායාදි වුත්තං.

විථිජක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විථිහෙදවණ්ණනා

7. “අතිමහන්න”න්තායාදිසු එකචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා ආපාථාගතං සොළසචිත්තක්ඛණායුකං අතිමහන්නං නාම. ද්විතිචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා පන්තරසචුද්දසචිත්තක්ඛණායුකං මහන්නං නාම. චතුචිත්තක්ඛණතො පටියාය යාව නවචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා තෙරසචිත්තක්ඛණතො පටියාය යාව අටියචිත්තක්ඛණායුතං පරිත්තං නාම. දසචිත්තක්ඛණතො පටියාය යාව පන්තරසචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා සත්තචිත්තක්ඛණතො පටියාය යාව ද්විචිත්තක්ඛණායුකං අතිපරිත්තං නාම. එවඤ්ච කත්වා චක්ඛති “එකචිත්තක්ඛණාතීතානී”තායාදි. විභූතං පාකටං. අවිභූතං අපාකටං.

විථිහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චද්වාරවිථිවණ්ණනා

8. කථන්ති කෙන පකාරෙන අතිමහන්නාදිවසෙන විසයවචන්ථානන්ති පුච්ඡිත්වා චිත්තක්ඛණවසෙන තං පකාසෙනුං “උප්පාදධීති”තායාදි ආරද්ධං. උප්පජ්ජනං උප්පාදො, අත්තපට්ඨාගො. භඤ්ජනං භඩ්දගො, සරූපචිනාසො. උභින්නං වෙමජ්ඣෙක භඩ්දාභිමුඛප්පවත්ති ධීති නාම. කෙච් පන චිත්තස්ස ධීතික්ඛණං පටිසෙධෙන්ති. අයඤ්භි නෙසං අධිප්පායො – චිත්තයමකෙ (විභ. මූලට්. 20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා; යම. 2.චිත්තයමක.81, 102) “උප්පන්නං උප්පජ්ජමාන”න්ති එවමාදිපදානං විභඩ්දගෙ “භඩ්දක්ඛණෙ උප්පන්නං, නො ච උප්පජ්ජමානං, උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නඤ්චෙව උප්පජ්ජමානඤ්චා”තායාදිනා (යම. 2.චිත්තයමක.81, 102) භඩ්දුප්පාදාව කථිතා, න ධීතික්ඛණො. යදි ච චිත්තස්ස ධීතික්ඛණොපි අත්ථි, “ධීතික්ඛණෙ භඩ්දක්ඛණෙ වා”ති වත්තබ්බං සියා. අථ මතං “උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො පඤ්ඤායති, ධීතස්ස අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායතීති (අ. නි. 3.47) සුත්තන්තපාඨතො ධීතික්ඛණො අත්ථි”ති, තත්ථපි එකස්මිං ධම්මෙ අඤ්ඤථත්තස්ස අනුප්පජ්ජනතො, පඤ්ඤාණවචනතො ච පබන්ධධීතියෙව අධිප්පෙතා, න ච බණ්ඩිති, න ච අභිධම්මෙ ලබ්භමානස්ස අවචනෙ කාරණං අත්ථි, තස්මා යථාධම්මසාසනෙ අවචනමපි අභාවමෙව දීපෙතීති. තත්ථ වුච්චනෙ යථෙව හි එකධම්මාධාරභාවෙපි උප්පාදභඩ්දානං අඤ්ඤො උප්පාදක්ඛණො, අඤ්ඤො භඩ්දක්ඛණොති උප්පාදාවන්ථාය භින්නා භඩ්දාවන්ථා ඉච්ඡිතා.

ඉතරථා හි “අඤ්ඤායෙව ධම්මො උප්පජ්ජති, අඤ්ඤා නිරුජ්ඣති”ති ආපජ්ජෙය්‍යා, එවමෙව උප්පාදහඬිගාවත්ථාහි හින්තා හඬිගාහිමුඛාවත්ථාපි ඉච්ඡිතබ්බා, සා යිති නාම. පාළියං පන වෙනෙය්‍යාජ්ඣාසයානුරොධතො නයදස්සනවසෙන සා න චුත්තා. අභිධම්මදෙසනාපි හි කදාවි වෙනෙය්‍යාජ්ඣාසයානුරොධෙන පවත්තති, යථා රූපස්ස උප්පාදො උපවයො සන්තතිති ද්විධා හින්දිත්වා දෙසිතො, සුත්තෙ ව “තීණිමානි, හික්ඛවෙ, සඬ්ඛතස්ස සඬ්ඛතලක්ඛණානි. කතමානි තීණි? උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො පඤ්ඤායති, යිතස්ස අඤ්ඤාත්තං පඤ්ඤායති”ති එවං සඬ්ඛතධම්මස්සෙව ලක්ඛණදස්සනත්ථං උප්පාදාදිනං චුත්තත්තා න සක්කා පබන්ධස්ස පඤ්ඤත්තිසභාවස්ස අසඬ්ඛතස්ස යිති තත්ථ චුත්තාති විඤ්ඤාතුං. උපසග්ගස්ස ව ධාත්වත්ථෙයෙව පවත්තනතො “පඤ්ඤායති”ති එතස්ස විඤ්ඤායතීති අත්ථො. තස්මා න එත්තාවතා චිත්තස්ස යිතික්ඛණො පටිබාහිතුං යුත්තොති සුචුත්තමෙතං “උප්පාදයීතිහඬිගවසෙනා”ති. එවඤ්ච කත්වා චුත්තං අට්ඨකථායම්පි “එකෙකස්ස උප්පාදයීතිහඬිගවසෙන තයො තයො ඛණා”ති (විහ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා).

9. අරූපං ලහුපරිණාමං, රූපං ගරුපරිණාමං ගාහකගාහෙනබ්බහාවස්ස තංතංඛණවසෙන උප්පජ්ජනතොති ආහ “තානී”ත්‍යාදි. තානීති තාදිසානි. සත්තරසන්නං චිත්තානං ඛණානි විය ඛණානි සත්තරසචිත්තක්ඛණානි, තානි චිත්තක්ඛණානි සත්තරසානි වා සම්බන්ධො. විසුං විසුං පන එකපඤ්ඤාස චිත්තක්ඛණානි භොන්ති. රූපධම්මානන්ති විඤ්ඤත්තිලක්ඛණරූපවජ්ජානං රූපධම්මානං. විඤ්ඤත්තිද්වයඤ්චි එකචිත්තක්ඛණායුකං. තථා හි තං චිත්තානුපරිවත්තිධම්මෙසු චුත්තං. ලක්ඛණරූපෙසු ව ජාති වෙව අනිච්චතා ව චිත්තස්ස උප්පාදහඬිගක්ඛණෙහි සමානායුකා, ජරතා පන එකුනපඤ්ඤාසචිත්තක්ඛණායුකා. එවඤ්ච කත්වා වදන්ති –

“තං සත්තරසචිත්තායු, විතා විඤ්ඤත්තිලක්ඛණ”න්ති (ස. ස. 60) ;

කෙචි (විහ. මූලටී. 20) පන “පටිච්චසමුප්පාදට්ඨකථායං ‘එත්තාවතා එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා භොන්ති, අථාවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ’ති (විසුද්ධි. 2.623; විහ. අට්ඨ. 227) වචනතො සොළසචිත්තක්ඛණානි රූපධම්මානමායු. උප්පජ්ජමානමෙව හි රූපං හවඬිගවලනස්ස පච්චයො භොතී”ති වදන්ති, තයිදමසාරං “පටිසන්ධිචිත්තෙන සහුප්පන්නං කම්මජරූපං තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති, පටිසන්ධිචිත්තස්ස යිතික්ඛණෙ උප්පන්නං අට්ඨාරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති”ත්‍යාදිනා (විහ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) අට්ඨකථායමෙව සත්තරසචිත්තක්ඛණස්ස ආගතත්තා. යත්ථ පන සොළසචිත්තක්ඛණානෙව පඤ්ඤායන්ති, තත්ථ චිත්තජ්ජවත්තියා පච්චයභාවයොග්‍යක්ඛණවසෙන තයො තීතො.

හෙට්ඨිමකොටියා හි එකච්ඡත්තක්ඛණමපි අතික්කන්තස්සෙව රූපස්ස ආපාඨාගමනසාමත්ථියන්ති අලමතිච්ඡත්ථාරෙන.

10. එකච්ඡත්තස්ස ඛණං විය ඛණං එකච්ඡත්තක්ඛණං, තං අතීතං එතෙසං, එතානි චා තං අතීතාතීති එකච්ඡත්තක්ඛණාතීතානි. ආපාඨමාගච්ඡන්තීති රූපසද්දාරම්මණානි සකසකට්ඨානෙ යත්ථාව ගොචරභාවං ගච්ඡන්තීති ආභොගානුරූපං අනෙකකලාපගතානි ආපාඨං ආගච්ඡන්ති, සෙසානි පන සානාදිනිස්සයෙසු අල්ලිනානෙව විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණානිති එකෙකකලාපගතානිපි. එකෙකකලාපගතාපි හි පසාදා විඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවං ගච්ඡන්ති, තෙ පන භවඤ්ඤාචලනස්ස අනන්තරපච්චයභූතෙන භවඤ්ඤානෙ සද්ධිං උප්පන්නා. “ආච්ඡන්නෙ සද්ධිං උප්පන්නා”ති අපරෙ.

ද්වික්ඛත්තුං

භවඤ්ඤා

චලිතෙති

විසදිසවිඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතුභාවසඬ්ඛාතභවඤ්ඤාචලනවසෙන පුරිමග්ගහිතාරම්මණස්මිංයෙව ද්වික්ඛත්තුං භවඤ්ඤා පවත්තෙ. පඤ්චස්ස හි පසාදෙසු යොග්‍යාදෙසාවත්ථානවසෙන ආරම්මණෙ සට්ඨිතෙ පසාදසට්ඨිතානුභාවෙන භවඤ්ඤාසන්නති වොච්ඡිජ්ජමානා සහසා අනොච්ඡිජ්ජත්වා යථා වෙගෙන ධාවන්තො යාතුකාමොපි පුරිසො එකද්විපදවාලෙ අතික්කමිත්ථාව තිට්ඨති, එවං ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජත්ථාව ඔච්ඡිජ්ජති. තත්ථ පයමච්ඡිත්තං භවඤ්ඤාසන්නති. වාලෙන්තං විය උප්පජ්ජතිති භවඤ්ඤාචලනං, දුතියං තස්ස ඔච්ඡිජ්ජනාකාරෙන උප්පජ්ජනතො භවඤ්ඤාපච්ඡෙදොති වොහරන්ති. ඉධ පන අවිසෙසෙන චුත්තං “ද්වික්ඛත්තුං භවඤ්ඤා චලිතෙ”ති.

නනු ච රූපාදිනා පසාදෙ සට්ඨිතෙ තන්තිස්සිතස්සෙව චලනං යුත්තං, කථං පන හද්‍යවත්ථුනිස්සිතස්ස භවඤ්ඤාස්සාති? සන්නතිවසෙන එකාබද්ධත්තා. යථා හි හෙරියා එකස්මිං තලෙ ධීතසක්ඛරාය මක්ඛිකාය නිසින්තාය අපරස්මිං තලෙ දණ්ඩාදිනා පහටෙ අනුක්කමෙන හෙරිවම්මවරත්තාදීනං චලනෙන සක්ඛරාය චලිතාය මක්ඛිකාය උප්පතිත්ථා ගමනං හොති, එවමෙව රූපාදිනා පසාදෙ සට්ඨිතෙ තන්තිස්සයෙසු මහාභූතෙසු චලිතෙසු අනුක්කමෙන තංසම්බන්ධානං සෙසරූපානමපි චලනෙන හද්‍යවත්ථුමහි චලිතෙ තන්තිස්සිතස්ස භවඤ්ඤාස්ස චලනාකාරෙන පවත්ති හොති. චුත්තඤ්ඤා –

“සට්ඨිතෙ අඤ්ඤාචත්ථුමහි, අඤ්ඤානිස්සිතකම්පනං;

එකාබද්ධෙන හොතීති, සක්ඛරොපමයා වදෙ”ති. (ස. ස. 176);

භවඤ්ඤාසාත්තති භවඤ්ඤාප්පවාහං. ආච්ඡන්නන්ති “කිං නාමෙත”න්ති වදන්තං විය ආභොගං කුරුමානං. පස්සන්නන්ති පච්චක්ඛන්තො පෙක්ඛන්තං.

නනු ව “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා”ති (දී. නි. 1.213; අ. නි. 3.62; විභ. 517) වචනතො චක්ඛුන්ද්‍රියමෙව දස්සනකිවචං සාදෙති, න විඤ්ඤාණන්ති? නයිදමෙවං, රූපස්ස අන්ධභාවෙන රූපදස්සනෙ අසමත්ථභාවතො. යදි ව තං රූපං පස්සති, තථා සති අඤ්ඤවිඤ්ඤාණසමඛිගිනොපි රූපදස්සනප්පසඛිගො සියා. යදි එවං විඤ්ඤාණස්ස තං කිවචං සාධෙති, විඤ්ඤාණස්ස අප්පට්ඨන්ධත්තා අන්තරිතරූපස්සපි දස්සනං සියා. හොතු අන්තරිතස්සපි දස්සනං, යස්ස ඵලිකාදිතිරොහිතස්ස ආලොකපට්ඨන්ධො නත්ථි, යස්ස පන කුට්ටාදිඅන්තරිතස්ස අලොකපට්ඨන්ධො අත්ථි. තත්ථ පච්චයාභාවතො විඤ්ඤාණං නුප්පජ්ජතිති න තස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන ගහණං හොති. “චක්ඛුනා”ති පනෙත්ථ තෙන ද්වාරෙන කරණභූතෙනාති අධිජ්ජායො. අථ වා නිස්සිතකිරියා නිස්සයප්පට්ඨන්ධො චුත්තා යථා “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති”ති.

සම්පට්ඨජන්තන්ති තමෙව රූපං පටිග්ගණ්හන්තං විය. සන්තීරයමානන්ති තමෙව රූපං වීමංසන්තං විය. වචන්ථපෙන්තන්ති තමෙව රූපං සුට්ඨු සල්ලක්ඛෙන්තං විය. යොනිසොමනසිකාරාදිවසෙන ලද්ධො පච්චයො එතෙනාති ලද්ධපච්චයං. යං කිඤ්චි ජවනන්ති සම්බන්ධො. මුච්ඡාමරණාසන්නකාලෙසු ව ජප්පඤ්චපි ජවනාති පවත්තන්තිති ආහ “යෙභුයොයනා”ති. ජවනානුබන්ධානීති පටිසොතගාමිනාවං නදීසොතො විය කිඤ්චි කාලං ජවනං අනුගතාති. තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං ආරම්මණමෙතෙසන්ති තදාරම්මණාති “බ්‍රහ්මස්සරො”ත්‍යාදීසු විය මජ්ඣිමනිකායෙහි, තදාරම්මණාති ව තාති පාකාති වාති තදාරම්මණපාකාති. යථාරහන්ති ආරම්මණජවනසත්තානුරූපං. තථා පවත්තිං පන සයමෙව පකාසයිස්සති, හවඛිගපාතොති වීථිවිත්තවසෙන අප්පවත්තිත්වා විත්තස්ස හවඛිගපාතො විය, හවඛිගවසෙන උජ්ජත්තිති චුත්තං හොති. එත්ථ ව වීථිවිත්තප්පවත්තියා සුඛග්ගහණත්ථං අම්බොපමාදිකං ආහරන්ති, තත්‍රිදං අම්බොපමාමත්තං (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) – එකො කිර පුරිසො ඵලිතම්බරුක්ඛමුලෙ සසීසං පාරුපිත්වා නිද්දායන්තො ආසන්නෙ පතිතස්ස එකස්ස අම්බඵලස්ස සද්දෙන පබුජ්ඣත්වා සීසතො වත්ථං අපනෙත්වා චක්ඛුං උම්මීලෙන්වා දිස්වා ව තං ගහෙන්වා මද්දිත්වා උපසිඛිසිත්වා පක්කභාවං ඤත්වා පරිභුඤ්ජිත්වා මුඛගතං සහ සෙම්භෙන අජ්ඣොහරිත්වා පුන තත්ථෙව නිද්දායති. තත්ථ පුරිසස්ස නිද්දායනකාලො විය හවඛිගකාලො, ඵලස්ස පතිතකාලො විය ආරම්මණස්ස පසාදසට්ඨනකාලො, තස්ස සද්දෙන පබුද්ධකාලො විය ආවජ්ජනකාලො, උම්මීලෙන්වා ඔලොකිතකාලො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණප්පවත්තිකාලො, ගහිතකාලො විය සම්පට්ඨජනකාලො, මද්දනකාලො විය සන්තීරණකාලො, උපසිඛිසනකාලො විය වොට්ඨබ්බනකාලො, පරිභොගකාලො විය ජවනකාලො, මුඛගතං සහ

සෙම්හෙන අජ්ඣොභරණකාලො විය තදාරම්මණකාලො, පුන නිද්දායනකාලො විය පුන භවචගකාලො.

ඉමාය ව උපමාය කිං දීපිතං හොති? ආරම්මණස්ස පසාදසට්ඨනමෙව කිච්චං, ආවජ්ජනස්ස විසයාභුජනමෙව, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස දස්සනමත්තමෙව, සම්පට්ච්ඡනාදීනඤ්ච පටිග්ගණ්හනාදීමත්තමෙව, ජවනස්සෙව පන ආරම්මණරසානුභවනං, තදාරම්මණස්ස ව තෙන අනුභූතස්සෙව අනුභවනන්ති එවං කිච්චවසෙන ධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අසංකිණ්ණතා දීපිතා හොති. එවං පවත්තමානං පන විත්තං “ආවජ්ජනං නාම භුත්වා භවචගානන්තරං හොති, ත්වං දස්සනාදීසු අඤ්ඤතරං භුත්වා ආවජ්ජනානන්තරං”න්ත්‍යාදිනා නියුඤ්ජකෙ කාරකෙ අසතිපි උතුබ්ඡනියාමාදි (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) විය විත්තනියාමවසෙනෙව පවත්තතිති වෙදිතබ්බං.

11. එත්තාවතා සත්තරස විත්තක්ඛණානි පරිපුරෙන්තිති සම්බන්ධො.

12. අජ්ජහොන්තාතීතකන්ති අජ්ජහොන්තං භුත්වා අතීතං. නත්ථි තදාරම්මණුප්පාදොති වුද්දසවිත්තක්ඛණායුකෙ තාව ආරම්මණස්ස නිරුද්ධත්තාව තදාරම්මණං නුප්පජ්ජති. න හි එකථිටියං කෙසුචි පච්චුප්පන්තාරම්මණෙසු කානිචි අතීතාරම්මණානි හොන්ති. පන්තරසවිත්තක්ඛණායුකෙසුපි ජවනුප්පත්තිතො පරං එකමෙව විත්තක්ඛණං අවසිට්ඨන්ති ද්වික්ඛත්තුං තදාරම්මණුප්පත්තියා අජ්ජහොනකභාවතො නත්ථි දුතියතදාරම්මණස්ස උප්පත්තිති පට්ඨමිපි නුප්පජ්ජති. ද්වික්ඛත්තුමෙව හි තදාරම්මණුප්පත්ති පාළියං නියමිතා විත්තජ්ජවත්තිගණනායං සබ්බචාරෙසු “තදාරම්මණානි ද්වෙ”ති (විහ. අට්ඨ. 227) ද්වින්නමෙව විත්තචාරානං ආගතත්තා. යං පන පරමත්ථවිනිච්ඡයෙ වුත්තං –

“සකිං ද්වෙ වා තදාලම්බං, සකිමාවජ්ජනාදයො”ති (පරම. වි. 116), තං මජ්ඣිමභාණකමතානුසාරෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. යස්මා පන මජ්ඣිමභාණකානං වාදො හෙට්ඨා වුත්තපාළියා අසංසන්දනතො සම්මොභවිතොදනීයං (විහ. අට්ඨ. 227) පටික්ඛිත්තොව, තස්මා ආචරියෙනපි අත්තනා අනධිජ්ජෙතත්තායෙව ඉධ වෙව නාමරූපපරිච්ඡෙදෙ ව සකිං තදාරම්මණුප්පත්ති න වුත්තා.

13. වොට්ඨබ්බනුප්පාදතො පරං ජවිත්තක්ඛණාවසිට්ඨායුකමිපි ආරම්මණං අප්පායුකභාවෙන පරිදුබ්බලත්තා ජවනුප්පත්තියා පච්චයො න හොති. ජවනඤ්චි උප්පජ්ජමානං නියමෙන සත්තවිත්තක්ඛණායුකෙයෙව උප්පජ්ජන්ති අධිජ්ජායෙනාහ “ජවනමිපි අනුප්පජ්ජන්තිවා”ති. හෙතුමිහි වායං ත්වාපච්චයො, ජවනස්සපි අනුප්පත්තියාති අත්ථො. ඉතරථා හි අපරකාලකිරියාය

සමානකත්තුකතා න ලබ්භතීති. ද්වන්තික්ඛත්තුන්ති ද්වික්ඛත්තුං වා තික්ඛත්තුං වා. කෙච් පන “තික්ඛත්තු”න්ති ඉදං වචනසිලිට්ඨතාමත්තජ්ජයොජන”න්ති වදන්ති, තං පන තෙසං අභිනිවෙසමත්තං. න හි “ද්වික්ඛත්තුං වොට්ඨබ්බනමෙව පරිවත්තති”ති චුත්තෙපි වචනස්ස අසිලිට්ඨතාවො අත්ථී, න ච තික්ඛත්තුං පවත්ති යා බාධකං කිඤ්චි වචනං අට්ඨකථාදීසු අත්ථී. එවඤ්ච කත්වා තත්ථ තත්ථ සිහළසංවණ්ණනාකාරාපි “ද්වික්ඛත්තුං වා තික්ඛත්තුං වා”ඉච්චෙව වණ්ණෙණන්ති. වොට්ඨබ්බනමෙව පරිවත්තතිති වොට්ඨබ්බනමෙව පුනස්පුනං උජ්ජජ්ජති. තං පන අජ්ජත්වා අන්තරා චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීසු යත්වා චිත්තජ්ජවත්තියා නිවත්තනං නත්ථී.

ආනන්දාචරියො පනෙත්ථ (ධ. ස. මූලටී. 498 විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා) “ආවජ්ජනා කුසලාකුසලානං බන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.417) ආවජ්ජනය කුසලාකුසලානං අනන්තරපච්චයභාවස්ස චුත්තත්තා වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනානඤ්ච අත්ථන්තරාභාවතො සති උජ්ජත්තියං වොට්ඨබ්බනං කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියජවනානං එකන්තතො අනන්තරපච්චයභාවෙනෙව පවත්තෙය්‍ය, නො අඤ්ඤාතා මුච්ඡාකාලාදීසු මන්දිභූතවෙගතාය ජවනපාරිපූරියා පරිත්තාරම්මණං නියමිතබ්බං, න වොට්ඨබ්බනස්ස ද්වන්තික්ඛත්තුං පවත්ති යාති දීපෙති. කිඤ්චාපි එවං දීපෙති, තිහෙතුකවිපාකානි පන අනන්තරපච්චයභාවෙන චුත්තානෙව. බීණාසවානං චුතිවසෙන පවත්තානි න කස්සචි අනන්තරපච්චයභාවං ගච්ඡන්තීති තානි විය වොට්ඨබ්බනම්පි පච්චයවෙකල්ලතො කුසලාකුසලාදීනං අනන්තරපච්චයො න භොතීති න න සක්කා වත්තුං, තස්මා අට්ඨකථාසු ආගතනායෙනෙවත්ථ පරිත්තාරම්මණං නියමිතන්ති.

14. නත්ථී වීථිචිත්තුජ්ජපාදො උපරිමකොටියා සත්තචිත්තක්ඛණායුකස්සපි ද්වන්තික්ඛත්තුං වොට්ඨබ්බනුජ්ජත්තියා අජ්ජභොනකභාවතො වීථිචිත්තානං උජ්ජපාදො නත්ථී, භවඬගපාතොව භොතීති අධිජ්ජායො. භවඬගවලනමෙවාති අවධාරණඵලං දස්සෙතුං “නත්ථී වීථිචිත්තුජ්ජපාදො”ති චුත්තං. අපරෙ පන “නත්ථී භවඬගුපච්ඡෙදො”ති අවධාරණඵලං දස්සෙන්නි, තං පන වීථිචිත්තුජ්ජපාදාභාවවචනෙනෙව සිද්ධං. සති හි වීථිචිත්තුජ්ජපාදෙ භවඬගං උපච්ඡිජ්ජති. භවඬගුපච්ඡෙදනාමෙන පන හෙට්ඨාපි විසුං අචුත්තත්තා ඉධ අවිසෙසෙන චුත්තං.

15. සබ්බසො වීථිචිත්තුජ්ජත්තියා අභාවතො පච්ඡිමචාරොවිධමොසචාරවසෙන චුත්තො, අඤ්ඤත්ථ (ධ. ස. අට්ඨ. 498 විපාකුද්ධාරකථා) පන දුතියතතියචාරාපි තදාරම්මණජවනෙහි සුඤ්ඤත්තා “මොසචාරා”ති චුත්තා. ආරම්මණභූතානි විසයභූතා, පච්චයභූතා ච. පච්චයොපි හි “ආරම්මණ”න්ති චුච්චති “න ලච්ඡති මාරො ඔතාරං, න ලච්ඡති මාරො

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

ආරම්මණ''න්ත්‍යාදීසු (දී. නි. 3.80) විය. තෙනෙවෙත්ථ මොසවාරස්සපි ආරම්මණභූතා විසයජ්ජවත්තීති සිද්ධං. අතිපරිත්තාරම්මණඤ්ඤි මොසවාරපඤ්ඤාපනස්ස පච්චයො හොති. ඉතරථා හි භවඤ්ඤාපනස්ස සකසකගොවරෙයෙව පවත්තනතො පච්ඡිමවාරස්ස අතිපරිත්තාරම්මණෙ පවත්ති නත්ථිති ''චතුත්තං වාරානං ආරම්මණභූතා''ති වචනං දුරුපපාදනං සියාති.

16. පඤ්චද්වාරෙ යථාරහං තංතංද්වාරානුරූපං, තංතංපච්චයානුරූපං, තංතංආරම්මණාදිඅනුරූපඤ්ච උජ්ජජ්ජමානාති විටිචිත්තාති ආවජ්ජනදස්සනාදිසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනජ්ජනතදාරම්මණවසෙන අවිසෙසතො සත්තෙව හොන්ති. චිත්තුජ්ජාදා චිත්තානං විසුං විසුං උජ්ජත්තිවසෙන උජ්ජජ්ජමානචිත්තානියෙව වා චතුද්දස ආවජ්ජනාදිපඤ්චකසත්තජ්ජනතදාරම්මණද්වයවසෙන. චිත්ථාරා පන චතුපඤ්ඤාස සබ්බෙසමෙව කාමාවචරානං යථාසම්භවං තත්ථ උජ්ජජ්ජනතො,

එත්ථාති විසයජ්ජවත්තිසඬගහෙ.

පඤ්චද්වාරවිටිචිත්තණා නිට්ඨිතා.

මනොද්වාරවිටි

පරිත්තජ්ජනවාරවණණා

17. මනොද්වාරිකචිත්තානං අතීතානාගතම්පි ආරම්මණං හොතීති තෙසං අතිමහන්තාදිවසෙන විසයවචත්ථානං කාතුං න සක්කාති විභූතාවිභූතවසෙනෙවෙතං නියමෙතුං ''යදි විභූතමාරම්මණ''න්ත්‍යාදි චුත්තං.

19. එත්ථාති මනොද්වාරෙ. එකචත්තාලීස පඤ්චද්වාරාවෙණිකානං ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණමනොධාතුත්තයවසෙන තෙරසචිත්තානං තත්ථ අජ්ජවත්තනතො.

පරිත්තජ්ජනවාරවණණා නිට්ඨිතා.

අජ්ජනාජ්ජනවාරවණණා

20. විභූතාවිභූතහෙදො නත්ථි ආරම්මණස්ස විභූතකාලෙයෙව අජ්ජනාසම්භවතො.

21. තත්ථ හි ඡබ්බිසතිමහග්ගතලොකුත්තරජ්ජනෙසු යං කිඤ්චි ජවනං අජ්ජනාවිටිමොතරතීති සම්බන්ධො. පරිකම්මොපචාරානුලොමගොත්‍රභූතාමෙන

යථාක්කමං උප්පජ්ජන්වා නිරුද්දෙනි යොජනා. පට්ඨවිත්තඤ්ඤි අප්පනාය පරිකම්මන්තා පටිසංඛාරකභූතන්තා පරිකම්මං. දුතියං සමීපචාරිත්තා උපචාරං. නාවචාසන්තොපි හි නාතිදුරප්පවන්ති සමීපචාරී නාම හොති, අප්පනං උපෙච්ච වරතීති වා උපචාරං. තතියං පුබ්බභාගෙ පරිකම්මානං, උපරිඅප්පනාය ව අනුකූලත්තා අනුලොමං. චතුත්ථං පරිත්තගොත්තස්ස, පුපුජ්ජනගොත්තස්ස ව අභිභවනතො, මහග්ගතගොත්තස්ස, ලොකුත්තරගොත්තස්ස ව භාවනතො වඩ්ඪනතො ගොත්‍රභූ, ඉමානි චත්තාරි නාමානි චතුක්ඛත්තුං පවත්තියං අනවසෙසතො ලබ්භන්ති, තික්ඛත්තුං පවත්තියං පන උපචාරානුලොමගොත්‍රභූනාමෙනෙව ලබ්භන්ති. අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.804) පන පුරිමානං තිණ්ණං, ද්විත්තං වා අවිසෙසෙනපි පරිකම්මාදිනාමං චුත්තං, චතුක්ඛත්තුං, තික්ඛත්තුමෙව වා පඤ්චමං, චතුත්ථං වා උප්පජ්ජිතබ්බඅප්පනානුරූපතොති අධිප්පායො. පරිකම්මාදිනාමානං අනවසෙසතො ලබ්භමානචාරදස්සනත්ථං “චතුක්ඛත්තු”න්ති ආදිතො චුත්තං, ගණනපටිපාටිවසෙන පන “පඤ්චමං වා”ති ඔසානෙ චුත්තං.

යථාරහන්ති බ්ජ්ජාහිඤ්ඤදන්ධාහිඤ්ඤානුරූපං. බ්ජ්ජාහිඤ්ඤස්ස හි තික්ඛත්තුං පවත්තකාමාවචරජවනානන්තරං චතුත්ථං අප්පනාවිත්තමුප්පජ්ජති. දන්ධාහිඤ්ඤස්ස චතුක්ඛත්තුං පවත්තජවනානන්තරං පඤ්චමං අප්පනා උප්පජ්ජති, යස්මා පන අලද්ධාසෙවනං අනුලොමං ගොත්‍රභූ උප්පාදෙතුං න සක්කොති, ලද්ධාසෙවනම්පි ව ඡට්ඨං සත්තමං භවඬගස්ස ආසන්නභාවෙන පපාතාසන්නපුරිසො විය අප්පනාවසෙන පතිට්ඨාතුං න සක්කොති, තස්මා චතුත්ථතො ඔරං, පඤ්චමතො පරං වා අප්පනා න හොතීති දට්ඨබ්බං. යථාහිනීභාරවසෙනාති

රූපාරූපලොකුත්තරමග්ගඵලානුරූපසමථවිපස්සනාභාවනාවිත්තාහිනීභරණානු රූපතො, අප්පනාය වීථි අප්පනාවීථි. “තතො පරං භවඬගපාතොව හොතී”ති එත්තකෙයෙව චුත්තෙ චතුත්ථං, පඤ්චමං වා ඔතිණ්ණඅප්පනාතො පරං භවඬගපාතොව හොති, න මග්ගානන්තරං ඵලවිත්තං, සමාපත්තිවීථියඤ්ච ඤානඵලවිත්තානි පුනප්පුනන්ති ගණ්භෙය්‍යුන්ති පුන “අප්පනාවසානෙ”ති චුත්තං. නිකායන්තරියා කිර ලොකියප්පනාසු පට්ඨකප්පනාතො පරං සත්තමජවනපුරණත්ථං ද්වත්තික්ඛත්තුං කාමාවචරජවනානම්පි පවත්ති. වණ්ණෙන්නීති තෙසං මතිනිසෙධනත්ථං “භවඬගපාතොවා”ති සාවධාරණං චුත්තං.

22. තත්ථාති තෙසු අට්ඨඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනෙසු, තෙසු ව ඡබ්බිසතිමහග්ගතලොකුත්තරජවනෙසු. තත්ථාති වා තස්මිං අප්පනාවාරො. සොමනස්සසහගතජවනානන්තරන්ති සොමනස්සසහගතානං චතුත්තං කුසලකිරියජවනානං අනන්තරං. සොමනස්සසහගතාවාති චතුක්කජ්ඣානස්ස,

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

සුක්ඛවිපස්සකාදීනං මග්ගඵලස්ස ච වසෙන සොමනස්සසහගතාව, න පන උපෙක්ඛාසහගතා භින්නවෙදනානං අඤ්ඤමඤ්ඤං ආසෙවනපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා. පාටිකඬ්ඛිතබ්බාති පසංසිතබ්බා, ඉච්ඡිතබ්බාති චූත්තං හොති. තත්ථාපීති තස්මිං එකවෙදනජවනවාරෙපි. කුසලජවනානන්තරන්ති චතුබ්බිධඤ්ඤාණසම්පයුත්තකුසලජවනානන්තරං කුසලජවනමජ්ජෙති, න කිරියජවනං භින්නසන්තානො නිබ්බත්තනතො. හෙට්ඨිමඤ්ච ඵලත්තයමජ්ජෙති සමාපත්තිවිටීයන්තාධිප්පායො.

23. සුඛපුඤ්ඤම්භා සොමනස්සසහගතතිහෙතුකකුසලද්වයතො පරං අග්ගඵලවිපාකකිරියවජ්ජිතලොකියලොකුත්තරචතුක්කජ්ඣානජවනවසෙන ද්වත්තිංස, උපෙක්ඛකා තිහෙතුකකුසලද්වයතො පරං තථෙව පඤ්චමජ්ඣානාති ද්වාදස, සුඛිතක්‍රියතො තිහෙතුකද්වයතො පරං කිරියජ්ඣානචතුක්කස්ස, අග්ගඵලචතුක්කස්ස ච වසෙන අට්ඨ, උපෙක්ඛකා තිහෙතුකද්වයතො පරං උපෙක්ඛාසහගතරූපාරූපකිරියපඤ්චකස්ස, අග්ගඵලස්ස ච වසෙන ඡ අප්පනා සම්භොන්ති.

24. එත්ථාති විටීසඬිගභාධිකාරො.

අප්පනාජවනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මනොද්වාරවිටීවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පනාජවනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තදාරම්මණනියමවණ්ණනා

25. සබ්බත්ථාපීති පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙපි.

26. ඉට්ඨෙති ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ. අතිඉට්ඨාරම්මණඤ්ඤි විසුං වක්ඛති. කුසලවිපාකාති පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පට්ඨිජනසන්තීරණතදාරම්මණානීති සම්බන්ධො. ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ සන්තීරණතදාරම්මණානි උපෙක්ඛාසහගතානෙවාති ආහ “අතිඉට්ඨෙ පන සොමනස්සසහගතානෙවා”ති. විපාකස්ස හි කම්මානුභාවතො පචත්තමානස්ස ආදාසෙ මුඛනිමිත්තං විය නිබ්බිකජ්ජනාය පකජ්ජෙත්වා ගහණාභාවතො යථාරම්මණමෙව වෙදනායොගො හොති, කුසලාකුසලානං පන අප්පනීනවිපල්ලාසෙසු සන්තානෙසු පචත්තියා අතිඉට්ඨෙපි ඉට්ඨමජ්ඣත්තඅනිට්ඨාකාරතො, අනිට්ඨෙපි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තාකාරතො ගහණං හොති. තථා හි අස්සද්ධාදීනං බුද්ධාදීසු අතිඉට්ඨාරම්මණෙසුපි උපෙක්ඛාජවනං හොති, තිත්ථියාදීනඤ්ච දොමනස්සජවනං, ගම්භීරපකතිකාදීනඤ්ච පටික්කුලාරම්මණෙ

උපෙක්ඛාජවනං, සුනබාදිනඤ්ච තත්ථ සොමනස්සජවනං, පුරිමපච්ඡාභාගජ්ජවත්තානි පන විපාකානි යථාවත්ථුකානෙව. අපිච අසුච්ඡස්සනෙ සුමනායමානානං සුනබාදිනන්ති. චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිනං පන අතිඉට්ඨානිට්ඨෙසු පවත්තමානානම්පි උපෙක්ඛාසහගතභාවෙ කාරණං හෙට්ඨා කථිතමෙව.

27. තත්ථාපීති තදාරම්මණෙසුපි. සොමනස්සසහගතකිරියජවනාවසානෙති සහෙතුකාහෙතුකසුඛසහගතකිරියපඤ්චකාවසානෙ. බීණාසවානං විත්තවිපල්ලාසාභාවෙන කිරියජවනානිපි යථාරම්මණමෙව පවත්තන්තිති වුත්තං. “සොමනස්සසහගතකිරියජවනාවසානෙ”ත්‍යාදි. කෙච් පන ආචරියා “පට්ඨානෙ (ධ. ස. මූලටී. 498 විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා) ‘කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ විපාකො තදාරම්මණතා උජ්ජජ්ජති’ති (පට්ඨා. 3.1.98) කුසලාකුසලානමෙවානන්තරං තදාරම්මණං වුත්තන්ති නත්ථි කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණුජ්ජාදො”ති වදන්ති. තත්ථ වුව්වතෙ – යදි අබ්‍යාකතානන්තරම්පි තදාරම්මණං වුව්වෙය්‍ය. පරිත්තාරම්මණෙ වොට්ඨබ්බනානන්තරම්පි තස්ස පවත්ති. මඤ්ඤෙය්‍යුන්ති කිරියජවනානන්තරං තදාරම්මණං න වුත්තං, න පන අලබ්භනතො. ලබ්භමානස්සපි හි කෙනචි අධිජ්ජායෙන කත්ථවි අවචනං දිස්සති, යථා තං ධම්මසඬ්ඨගහෙ ලබ්භමානම්පි හදයවත්ථු දෙසනාහෙදපරිභාරත්ථං න වුත්තන්ති.

28. දොමනස්ස...පෙ.... උපෙක්ඛාසහගතානෙව හවන්ති, න සොමනස්සසහගතානි අඤ්ඤමඤ්ඤං විරුද්ධසභාවත්තා. තෙනෙව හි පට්ඨානෙ දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සං, තදනන්තරඤ්ච දොමනස්සං අනුද්ධට්ඨං. තථා හි “සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො ධම්මො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ත්‍යාදිනා (පට්ඨා. 1.2.45) සුඛදුක්ඛවෙදනාය සම්පයුත්තා ධම්මා අත්තනො අත්තනො සමානවෙදනාසම්පයුත්තානං අදුක්ඛමසුඛවෙදනාය සම්පයුත්තකානඤ්ච අනන්තරපච්චයභාවෙන ද්විසු ද්විසු වාරෙසු වුත්තා, අදුක්ඛමසුඛවෙදනාය සම්පයුත්තකා පන සමානවෙදනාසම්පයුත්තානං, ඉතරවෙදනාද්වයසම්පයුත්තානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයභාවෙන තීසු වාරෙසුති එවං වෙදනාත්තිකෙ සත්තෙව අනන්තරපච්චයචාරා වුත්තා. යදි ච දොමනස්සානන්තරං සොමනස්සං, සොමනස්සානන්තරං චා දොමනස්සං උජ්ජජ්ජෙය්‍ය, සුඛදුක්ඛවෙදනාසම්පයුත්තානම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤං අනන්තරපච්චයවසෙන ද්වෙ වාරෙ වඩ්ඪෙත්ථා නච වාරා චත්තබ්බා සීයුං, න පනෙවං වුත්තා. තස්මා න තෙසං තදනන්තරං උජ්ජත්ති අත්ථි. එත්ථ ච “සොමනස්සසහගතකිරියජවනාවසානෙ”ත්‍යාදිනා අයම්පි නියමො අනුඤ්ඤාතො –

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

“පරිත්තකුසලාදොස-පාපසාතක්‍රියාජවා;
පඤ්චස්වෙකං තදාලම්බං, සුඛිතෙසු යථාරහං.

“පාපාකාමසුභා වෙව, සොපෙක්ඛා ව ක්‍රියාජවා;
සොපෙක්ඛෙසු තදාලම්බං, ඡස්වෙකමනුරූපතො”ති.

අයඤ්ඡි ජවනෙන තදාරම්මණනියමො අබ්‍යභිවාරී.

“ඤාණසම්පයුත්තජවනතො
ඤාණසම්පයුත්තතදාරම්මණ”න්ත්‍යාදිනායජපවත්තො පන අනෙකන්තිකො.
යෙභුයොන හි අකුසලජවනෙසු පරිචිතස්ස කදාචි කුසලජවනෙසු ජවිතෙසු,
කුසලජවනෙසු වා පරිචිතස්ස කදාචි අකුසලජවනෙසු ජවිතෙසු අකුසලානන්තරං
පවත්තපරිවයෙන තිහෙතුකජවනතොපි පරං අහෙතුකතදාරම්මණං හොති, තථා
කුසලානන්තරං පවත්තපරිවයෙන අකුසලජවනතො පරං
තිහෙතුකතදාරම්මණමිපි, පටිසන්ධිනිබ්බත්තකකම්මතො පන අඤ්ඤකම්මෙන
තදාරම්මණජපවත්තියං වත්තබ්බමෙව නත්ථී. තථා ව චුත්තං පට්ඨානෙ
“අහෙතුකෙ ඛන්ධෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති,
කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ අහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උජ්ජජනී,
කුසලාකුසලෙ නිරුද්ධෙ සහෙතුකො විපාකො තදාරම්මණතා උජ්ජජනී”ති
(පට්ඨා. 3.1.98).

තස්මාති යස්මා දොමනස්සජවනාවසානෙ උපෙක්ඛාසහගතානෙව හොන්ති.
තස්මා දොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං
උජ්ජජනීති සම්බන්ධො. ‘සොමනස්සපටිසන්ධිකස්සා’ති ඉමිනාව
භවභිගපාතාභාවො දීපිතොව හොති දොමනස්සානන්තරං
සොමනස්සාභාවතොති තං අවත්වා තදාරම්මණාභාවමෙව පරිකප්පෙන්තො ආහ
“යදි තදාරම්මණසම්භවො නත්ථී”ති. සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස
තිත්ථියාදිතො බුද්ධාදිඅතිඉට්ඨාරම්මණෙ පි පටිහතචිත්තස්ස දොමනස්සජවනෙ
ජවිතෙ චුත්තනායෙන සොමනස්සතදාරම්මණස්ස අතිඉට්ඨාරම්මණෙ ව
උපෙක්ඛාසහගතතදාරම්මණස්ස අනුජ්ජජනතො, කෙනචි වා අසජ්ජායෙන
පරිහීනලොකියජ්ඣානං ආරබ්භ “පණ්ණිකම්මො මෙ නට්ඨො”ති විජ්ජට්ඨාරං
ජනෙන්තස්ස දොමනස්සජවනෙ සති අකාමාවචරාරම්මණෙ
තදාරම්මණාභාවතො යදි තදාරම්මණස්ස උජ්ජජනීසම්භවො නත්ථීති
අධිජ්ජායො.

පරිචිතපුබ්බන්ති පුබ්බෙ පරිචිතං, තස්මිං භවෙ යෙභුයොන ගහිතපුබ්බං.
උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උජ්ජජනී නිරාවජ්ජනමිපි. යථා තං නිරොධා
වුට්ඨගන්තස්ස ඵලචිත්තන්ත්‍යාධිජ්ජායො. යථාහු –

“නිරාවජ්ජං කථං චිත්තං, හොති තෙනඤ්ඤි සම්මතං;
නියමො න විනාවජ්ජං, නිරොධා ඵලදස්සනා”ති.

කෙන පන කිව්වෙන ඉදං චිත්තං පවත්තතීති? තදාරම්මණකිව්වෙන තාව න පවත්තති ජවනාරම්මණස්ස අග්ගභණ්ණතො, නාපි සන්තීරණකිව්වෙන යථාසම්පට්ච්ඡිතස්ස සන්තීරණවසෙන අප්පවත්තනතො, පටිසන්ධිවුත්තිසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි, පාරිසෙසතො පන භවස්ස අභිගභාවතො භවභිගකිව්වෙනාති යුත්තං සියා. ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙනපි (ධ. ස. අනුට්. 498 විපාකුද්ධාරකථාවණ්ණනා) හි අයමත්ථො දස්සිතොව. යං පන පටිසන්ධිභවභිගානං ධම්මතො, ආරම්මණතො ව සමානතං වක්ඛති, තං යෙභුය්‍යතොති දට්ඨබ්බං. න හි ඉදමෙකං යානං වජ්ජෙත්වා පටිසන්ධිභවභිගානං විසදිසනා අත්ථි. තමනන්තරිත්වාති තං අත්තතො අනන්තරං අඛ්‍යවහිතං කත්වා, තදනන්තරන්තාස්ථො.

29. කාමාවචර...පෙ.... ඉච්ඡන්තීති එත්ථ කාමාවචරජවනාවසානෙයෙව තදාරම්මණං ඉච්ඡන්ති කාමතණ්හානිදානකම්මනිබ්බත්තත්තා. න හි තං කාමතණ්හාගෙතුකෙන කම්මුනා ජනිතං අතංසභාවස්ස රූපාරූපාවචරලොකුත්තරජවනස්ස අනන්තරං උප්පජ්ජති. කිංකාරණා? අජනකත්තා, ජනකසමානත්තාභාවතො ව. යථා හි ගෙහතො බහි නික්ඛම්තුකාමො බාලකො ජනකං, තංසදිසං වා අභිගුලියං ගහෙත්වා නික්ඛමති, නාඤ්ඤං රාජපුරිසාදිං, එවං භවභිගවිසයතො අඤ්ඤත්ථ පවත්තමානං තදාරම්මණං ජනකං කාමාවචරකුසලාකුසලං, තංසදිසං වා කාමාවචරකිරියජවනං අනුබන්ධති, න පන තස්ස විසදිසානි මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි. තථා කාමාවචරසත්තානමෙව තදාරම්මණං ඉච්ඡන්ති, න බ්‍රහ්මානං තදාරම්මණුපනිස්සයස්ස කාමාවචරපටිසන්ධිබ්බස්සභාවතො. තථා කාමාවචරධම්මෙස්ථෙව ආරම්මණභූතෙසු ඉච්ඡන්ති. න ඉතරෙසු අපරිචිතත්තා. යථා හි සො බාලකො ජනකං, තංසදිසං වා අනුගච්ඡන්තොපි අරඤ්ඤාදිඅපරිචිතට්ඨානං ගච්ඡන්තං අනනුබන්ධිත්වා පමුඛභිගණාදිමිහි පරිචිතට්ඨානෙයෙව අනුබන්ධති, එවමිදමපි රූපාවචරාදිඅපරිචිතාරම්මණං ආරබ්භ පවත්තන්තං නානුබන්ධති. අපිව කාමතණ්හායත්තකම්මජනිතත්තාපි එතං කාමතණ්හාරම්මණෙසු පරිත්තධම්මෙස්ථෙව පවත්තතීති වුත්තොවායමත්ථො. හොන්ති චෙත්ථ –

“ජනකං තංසමානං වා, ජවනං අනුබන්ධති;
න තු අඤ්ඤං තදාලම්බං, බාලදාරකලීලයා.

“බ්බස්සභාවතො නත්ථි, බ්‍රහ්මානමපි ඉමස්ස හි;
පටිසන්ධිමනො බ්බං, කාමාවචරසඤ්ඤිතං.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

“යානෙ පරිවිතෙයෙව, තං ඉදං බාලකො විය;
අනුයාතීති නාඤ්ඤත්ථ, හොති තණ්හාවසෙන වා”ති.

නනු ව “කාමාවචරපටිසන්ධිබ්භාවතො”ති චුත්තං, තථා ව
චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනම්පි අභාවො ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති
ඉන්ද්‍රියජ්ජවත්තිආනුභාවතො, ද්වාරවිටීභෙදෙ චිත්තනියමතො ව.

තදාරම්මණනියමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජවනනියමවණ්ණනා

32. මන්දජ්ජවත්තියන්ති මරණාසන්නකාලෙ චත්ථුද්ධිබලතාය
මන්දිභූතවෙගත්තා මන්දං හුත්වා පවත්තියං. මරණකාලාදීසූති ආදි-සද්දෙන
මුච්ඡාකාලං සඬගණ්හාති.

33. භගවතො...පෙ.... වදන්තීති භගවතො යමකපාටිභාරියකාලාදීසූ
උදකක්ඛන්ධඅග්ගික්ඛන්ධජ්ජවත්තනාදිඅත්ථං විසුං විසුං පාදකජ්ඣානං
සමාපජ්ජීත්වා තතො වුට්ඨාය ඥානධම්මෙ විසුං විසුං ආවජ්ජෙන්තස්ස
ආවජ්ජනවසිතාය මත්ථකජ්ජත්තියා ආවජ්ජනතජ්ජරොව චිත්තාභිනිභාරො
හොතීති යථාවජ්ජිතඥානඬිගාරම්මණානි චත්තාරි, පඤ්චවා
පච්චවෙක්ඛණජවනචිත්තානි පවත්තන්තීති වදන්ති (විසුද්ධි. 1.78)
අට්ඨකථාවරියා. “භගවතො”ති ව ඉදං නිදස්සනමත්තං අඤ්ඤෙසම්පි
ධම්මසෙනාපතිආදීනං එවරූපෙ අවිවායිකකාලෙ අපරිපුණ්ණජවනානං
පවත්තනතො. තථා ව චුත්තං අට්ඨකථායං “අයඤ්ච මත්ථකජ්ජත්තා වසිතා
භගවතො යමකපාටිභාරියකාලෙ අඤ්ඤෙසං වා එවරූපෙ කාලෙ”ති (විසුද්ධි.
1.78). “චත්තාරි පඤ්ච වා”ති ව පනෙතං තික්ඛිත්තද්‍රියමුදිත්තද්‍රියවසෙන
ගහෙතබ්බන්ති ආවරියධම්මපාලත්ථෙරෙන (විසුද්ධි. මහා. 1.78) චුත්තං,
තස්මා භගවතො චත්තාරි, අඤ්ඤෙසං පඤ්චපීති යුත්තං විය දිස්සති.

34. ආදිකම්මිකස්සාති ආදිතො කතයොගකම්මස්ස. පයමං නිබ්බන්තා
අප්පනා පයමකජ්ජනා. අභිඤ්ඤාජවනානම්පි “පයමකජ්ජනායා”ති අධිකාරො
සියාති ආහ “සබ්බදාපී”ති, පයමුජ්ජත්තිකාලෙ, විණ්ණවසිකාලෙ ව
පඤ්චාභිඤ්ඤාජවනානි එකචාරමෙව ජවන්තීත්තාත්ථො.

35. මග්ගායෙව උජ්ජප්පනතො මග්ගුජ්ජපාදා. යථාරහන්ති පඤ්චමං වා
චතුත්ථං වා උජ්ජන්තමග්ගානුරූපං. සත්තජවනපරමත්තා හි එකාවජ්ජනවිටීයා
චතුත්ථං උජ්ජන්තමග්ගතො පරං තීති ඵලචිත්තානි, පඤ්චමං
උජ්ජන්තමග්ගතො පරං ද්වෙ වා හොන්ති.

36. නිරොධසමාපත්තිකාලෙති නිරොධස්ස පුබ්බභාගෙ.
චතුත්ථාරුප්පචනන්ති කුසලකිරියානං අඤ්ඤතරං
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනජවනං. අනාගාමීඤ්ඤාසවායෙව
නිරොධසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති, න සොතාපන්නසකදාමිනොති චුත්තං
“අනාගාමිඵලං වා අරහත්තඵලං වා”ති. විහත්තිවිපල්ලාසො චෙත්ථ දට්ඨබ්බො
“අනාගාමිඵලෙ වා අරහත්තඵලෙ වා”ති. තෙනාහ “නිරුද්ධෙ”ති. යථාරහන්ති
තංතංපුග්ගලානුරූපං.

38. සබ්බත්ථාපි සමාපත්තිවිටීයන්ති සකලායපි ඤානසමාපත්තිවිටීයං,
ඵලසමාපත්තිවිටීයඤ්ච.

39. පරිත්තානි ජවනානි සත්තක්ඛන්තුං මනානි උක්කංසකොටියා.
මග්ගාභිඤ්ඤා පන සක්ඛං එකචාරමෙව මනා. අවසෙසානි
අභිඤ්ඤාමග්ගවජ්ජිනානි මහග්ගතලොකුත්තරජවනානි බහුනිපි ලබ්භන්ති
සමාපත්තිවිටීයං අභොරත්තමිපි පවත්තනතො. අපි-සද්දෙන
ලොකියජ්ඣානානි පට්ඨකප්පනායං, අන්තිමඵලද්වයඤ්ච නිරොධානන්තරං
එකචාරං, ඵලවිත්තානි මග්ගානන්තරං ද්වන්තික්ඛන්තුමිපිති සම්පිණ්ඨෙති.

ජවනනියමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලහෙදවණ්ණනා

40. ඉදානි දුභෙතුකාභෙතුකාපායිකාභෙතුකතිභෙතුකවසෙන චතුබ්බිධානං
පුපුජ්ජනානං, මග්ගට්ඨඵලට්ඨවසෙන අට්ඨවිධානං අරියානන්ති ද්වාදසන්තං
පුග්ගලානං උප්පජ්ජනකවිටීවිත්තපරිච්ඡෙදදස්සන්තං පට්ඨමං තාව තෙසං
වජ්ජිතබ්බවිත්තානි දස්සෙතුමාහ “දුභෙතුකානමභෙතුකානඤ්චා”තාදි.
පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසහගතාලොභාදොසවසෙන ද්වෙ භෙතු ඉමෙසන්ති
ද්විභෙතුකා. තාදිසානං භෙතුනං අභාවතො අභෙතුකා. ම-කාරො
පදසන්ධිකරො. අප්පනාජවනානි න ලබ්භන්ති විපාකාවරණසබ්භාවතො.
ද්විභෙතුකාභෙතුකපටිසන්ධි හි “විපාකාවරණ”න්ති චුච්චති.
අප්පනාජවනාභාවතොයෙව අරහත්තං නත්ථිති කිරියජවනානි න ලබ්භන්ති.

41. “සභෙතුකං (පට්ඨා. 3.1.102) භවඤ්ඤං අභෙතුකස්ස භවඤ්ඤස්ස
අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති පාඨතො අභෙතුකානමිපි නානාකම්මෙන
ද්විභෙතුකතදාරම්මණං සම්භවති, ද්විභෙතුකානං වත්තබ්බමෙව නත්ථි.
මූලසන්ධියා පන ජළභාවතො උභින්නමිපි නත්ථි තිභෙතුකතදාරම්මණන්ති ආහ
“තථා ඤාණසම්පයුත්තවිපාකානි වා”ති. ආවරියජොතිපාලත්ථෙරෙන පන
“සභෙතුකං භවඤ්ඤ”න්ති අවිසෙසෙන චුත්තත්තා අභෙතුකානමිපි
තිභෙතුකතදාරම්මණං වත්වා ඉධ ඤාණසම්පයුත්තවිපාකාභාවච්චනස්ස

පරිභාසවසෙන “සො එව පුච්ඡිතබ්බො, යො තස්ස කත්තා”ති වුත්තං, තං පන පරිභාසවසෙන වුත්තම්පි ආචරියං පුච්ඡිත්වාච විජානනත්ථං වුත්තවචනං විය ධීතං. තථා හි ආචරියෙනෙවෙත්ථ කාරණං පරමත්ථවිනිච්ඡයෙ වුත්තං -

“ඤාණපාකා න චත්තන්ති, ජලත්තා මූලසන්ධියා”ති; (පරම. වී. 271);

අපරෙ පන “යථා අහෙතුකානං සහෙතුකතදාරම්මණං හොති, එවං ද්විහෙතුකානං තිහෙතුකතදාරම්මණම්පි”ති චණ්ණෙන්ති, තෙසං මනානුරොධෙන ච ඉධාපි ඤාණසම්පයුත්තවිපාකපටික්ඛෙපො අහෙතුකෙයෙව සන්ධායාති වදන්ති. තත්ථ පන පමාණපාඨාභාවතො ආචරියෙන උභින්නම්පි සාධාරණවසෙන ඤාණසම්පයුත්තවිපාකාභාවෙ කාරණං චත්වා සමකමෙව විත්තපරිච්ඡෙදස්ස දස්සිතත්තා තෙසං වචනං වීමංසිත්වා සම්පට්ච්ඡිතබ්බං. අහෙතුකාපෙක්ඛාය වෙත්ථ “සුගතිය”න්ති වචනං, තං පන අත්ථතො අනුඤ්ඤාතද්විහෙතුකවිපාකානං තත්ථෙව සම්භවදස්සනපරං. තෙනාහ “දුග්ගතියං පනා”ත්තාදි.

43. තිහෙතුකෙසුති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසහගතාලොභාදොසාමොභවසෙන තිහෙතුකෙසු පුපුජ්ජාදීසු නවවිධපුග්ගලෙසු.

45. දිට්ඨි...පෙ.... සෙක්ඛානන්ති සික්ඛාය අපරිපූරකාරිත්වාය සික්ඛනසීලත්වාය “සෙක්ඛා”ති ලද්ධනාමානං සොතාපන්නසකදාගාමීනං පුග්ගලානං පට්ඨමග්ගෙනෙව සක්කායදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡානං පහීනත්තා තංසහගතජ්වනාති වෙච ච-සද්දෙන ආකඨසීතාති ඛිණාසවාචෙණිකාති කිරියජ්වනාති ච න ලබ්භන්ති.

46. පටිසජ්වනාති වාති දොමනස්සජ්වනාති වෙච දිට්ඨිසම්පයුත්තවිච්ඡිකිච්ඡාසහගතකිරියජ්වනාති ච.

47. ලොකුත්තර...පෙ.... සමුප්පජ්ජන්ති චතුත්තං මග්ගානං එකච්ඡිත්තක්ඛණිකභාවෙන පුග්ගලන්තරෙසු අසම්භවතො, හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමානඤ්ච උපරුපරිසමාපත්තියා අනධිගතත්තා, උපරුපරිපුග්ගලානඤ්ච අසමුග්ගාටිකමම්මකිලෙසනිරොධෙන පුපුජ්ජනෙහි විය සොතාපන්නානං සොතාපන්නාදීහි පුග්ගලන්තරභාවූපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා ච අට්ඨපි ලොකුත්තරජ්වනාති යථාසකං මග්ගඵලට්ඨානං අරියානමෙව සමුප්පජ්ජන්ති.

48. ඉදානි තෙසං තෙසං පුග්ගලානං යථාපටික්ඛිත්තජ්වනාති වජ්ජෙන්වා පාරිසෙසතො ලබ්භමානජ්වනාති සම්පිණ්ඩෙන්වා දස්සෙතුං

“අසෙක්ඛාන”න්ත්‍යාදි චූත්තං. තිවිධසික්ඛාය පරිපූරකාරිභාවතො අසෙක්ඛානං
බිණාසවානං තෙත්තිංසවිධකුසලාකුසලස්ස, හෙට්ඨිමඵලත්තයස්ස,
විථිමුත්තානඤ්ච නවමහග්ගතවිපාකානං වසෙන පඤ්චවත්තාලීසවජ්ජිතානි
සෙසානි තෙවිසතිකආමාවචරවිපාකවිසතිකිරියඅරහත්තඵලවසෙන
චතුරත්තාලීස විථිවිත්තානි සම්භවා යථාලාභං කාමභවෙ යිතානං වසෙන
උද්දිසෙ.

සෙක්ඛානං

අට්ඨාරසකිරියජවනදිට්ඨිවිවිකිච්ඡාසහගතපඤ්චකඅග්ගඵලමහග්ගතවිපාකවසෙ
න තෙත්තිංස වජ්ජෙත්වා
තෙවිසතිකආමාවචරවිපාකආවජ්ජනද්වයඵකවිසතිකුසලසත්තාකුසලහෙට්ඨිමඵ
ලත්තයවසෙන ඡප්පඤ්ඤාස විථිවිත්තානි යථාසම්භවං උද්දිසෙ අවිසෙසතො.
විසෙසතො පන සොතාපන්නසකදාගාමීනං ඵකපඤ්ඤාස, අනාගාමීනං
ඵකුනපඤ්ඤාස, අවසෙසානං චතුත්තං පුට්ඨජ්ජනානං
අට්ඨාරසකිරියජවනසබ්බලොකුත්තරමහග්ගතවිපාකවසෙන පඤ්චතිංස
වජ්ජෙත්වා අවසෙසානි
කාමාවචරවිපාකආවජ්ජනද්වයලොකියකුසලාකුසලවසෙන චතුපඤ්ඤාස
විථිවිත්තානි යථාසම්භවතො උද්දිසෙ අවිසෙසතො. විසෙසතො පන
තිහෙතුකානං චතුපඤ්ඤාසෙව ලබ්භන්ති, ද්විහෙතුකාහෙතුකානං
ඤාණසම්පයුත්තවිපාකඅජ්ජනාජවනවජ්ජිතානි ඵකවත්තාලීස, ආපායිකානං
තානෙව ද්විහෙතුකවිපාකවජ්ජිතානි සත්තතිංස විථිවිත්තානිති දට්ඨබ්බං.

පුග්ගලානං වසෙන චිත්තජ්ජවත්තිහෙදො පුග්ගලහෙදො.

පුග්ගලහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භූමිවිභාගවණ්ණනා

49. සබ්බානිසි විථිවිත්තානි උපලබ්භන්ති ඡන්තං ද්වාරානං, සබ්බෙසඤ්ච
පුග්ගලානං තත්ථ සම්භවතො. යථාරහන්ති තංතංභවානුරූපං,
තංතංපුග්ගලානුරූපඤ්ච.

52. ත්‍යාදිනා සානවිඤ්ඤාණාදීනම්පි පටික්ඛෙපො හෙස්සතීති
රූපාවචරභූමියං පටිසජ්චනතදාරම්මණානෙව පටික්ඛිත්තානි. සබ්බත්ථාපීති
කාමභවෙ, රූපභවෙ, අරූපභවෙ ව.

54. කාමභවෙ යථාරහං විථිමුත්තවජ්ජානි අසීති විථිවිත්තානි, රූපභවෙ
පටිසද්වයඅට්ඨතදාරම්මණසානාදිවිඤ්ඤාණජක්කවිථිමුත්තකවසෙන
පඤ්චවිසති වජ්ජෙත්වා සෙසානි

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

ආවජ්ජනද්වයනවඅහෙනුකවිපාකතෙපඤ්ඤාසප්පනවසෙන චතුසට්ඨී, අරුපෙහවෙ

තෙවීසතිකාමාවචරවිපාකපයමමග්ගපඤ්ඤවදසරුපාවචරපටිසද්වයආරුප්පවිපාක කිරියමනොධාතුහසනවසෙන සත්තවත්තාලීස වජ්ජෙත්වා සෙසානි ඡබ්බීසති පරිත්තප්පනඅට්ඨආරුප්පප්පනසත්තලොකුත්තරප්පනමනොද්වාරාවජ්ජනවසෙන ද්වෙවත්තාලීස විත්තානි ලබ්භරෙ උපලබ්භන්ති.

කෙච් පන “රුපහවෙ අනිට්ඨාරම්මණාභාවතො ඉධාගතානංයෙව බ්‍රහ්මානං අකුසලවිපාකසම්භවොති තානි පරිභාපෙත්වා පඤ්චපරිත්තවිපාකෙහි සද්ධිං රුපහවෙ සට්ඨියෙව විථිවිත්තානී”ති වදන්ති. ඉධ පන තත්ථ ධන්වාපි ඉමං ලොකං පස්සන්තානං අනිට්ඨාරම්මණස්ස අසම්භවො න සක්කා වත්තුන්ති තෙහි සද්ධිංයෙව තත්ථ චතුසට්ඨී චුත්තානි. එවඤ්ච කත්වා චුත්තං ධම්මානුසාරණියං “යදා බ්‍රහ්මානො කාමාවචරං අනිට්ඨාරම්මණං ආලම්බන්ති, තදා තං සුගතියම්පි අකුසලවිපාකවක්ඛුසොතවිඤ්ඤාණමනොධාතුසන්තීරණානං උප්පත්ති සම්භවතී”ති.

භූමිවසෙන විභාගො භූමිවිභාගො.

භූමිවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

55. යථාසම්භවන්ති තංතංද්වාරෙසු, තංතංභවෙසු වා සම්භවානුරූපතො. යාවතායුකන්ති පටිසන්ධිතො පරං භවනිකන්තිවසෙන පවත්තමනොද්වාරිකවිත්තවිථිතො පටිඨාය චුතිවිත්තාවසානං, තතො පුබ්බෙ පවත්තභවඤ්ඤාවසානං වා අබ්බොවජින්නා අසති නිරොධසමාපත්තියන්ති අධිප්පායො.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඤ්ඤාවණ්ණනාය

විථිපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. විථිමුත්තපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. එත්තාවතා විථිසඤ්ඤා දස්සෙත්වා ඉදානි විථිමුත්තසඤ්ඤා දස්සෙතුමාරහන්තො ආහ “විථිවිත්තවසෙනෙව”න්ත්‍යාදි. එවං යථාමුත්තනායෙන විථිවිත්තවසෙන පවත්තියං පටිසන්ධිතො අපරභාගෙ චුතිපරියොසානං පවත්තිසඤ්ඤා නාම සඤ්ඤා උදිරිතො, ඉදානි තදනන්තරං සන්ධියං පටිසන්ධිකාලෙ, තදාසන්නතාය තංගහණෙනෙව ගහිතචුතිකාලෙ ව පවත්තිසඤ්ඤා චුච්චතීති යොජනා.

භූමිවතුක්කවණ්ණනා

3. පුඤ්ඤසම්මතා අයා යෙභුයොන අපගතොති අපායො, සොයෙව භූමි භවන්ති එත්ථ සත්තාති අපායභූමි. අනෙකවිධසම්පත්තිඅධිට්ඨානතාය සොභනා ගන්තබ්බතො උපපජ්ජිතබ්බතො ගතීති සුගති, කාමතණ්හාසභවරිතා සුගති කාමසුගති, සායෙව භූමිති කාමසුගතිභූමි. එවං සෙසෙසුපි.

4. අයතො සුඛතො නිග්ගතොති නිරයො. තිරො අඤ්චිතාති තිරච්ඡානා, තෙසං යොති තිරච්ඡානයොති. යවන්ති තාය සත්තා අමිස්සිතාපි සමානජාතිතාය මිස්සිතා විය භොන්තිති යොති. සා පන අත්ථතො ඛන්ධානං පවත්තිවිසෙසො. පකට්ඨෙන සුඛතො ඉතා ගතාති පෙතා, නිජ්ඣාමතණ්හිකාදිභෙදානං පෙතානං විසයො පෙත්තිවිසයො. එත්ථ පන තිරච්ඡානයොතිපෙත්තිවිසයග්ගහණෙන ඛන්ධානංයෙව ගහණං තෙසං තාදිසස්ස පරිච්ඡින්නොකාසස්ස අභාවතො. යත්ථ වා තෙ අරඤ්ඤපබ්බතපාදාදිකෙ නිබද්ධවාසං වසන්ති, තාදිසස්ස ධානස්ස වසෙන ඔකාසොපි ගහෙතබ්බො. න සුරන්ති ඉස්සරියකිලාදීහි න දිබ්බන්තිති අසුරා, පෙතාසුරා. ඉතරෙ පන න සුරා සුරජපටිපක්ඛාති අසුරා, ඉධ ව පෙතාසුරානමෙව ගහණං ඉතරෙසං තාවතිංසෙසු ගහණස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තථා හි චුත්තං ආවරියෙන –

“තාවතිංසෙසු දෙවෙසු, වෙපචිත්තාසුරා ගතා”ති; (නාම. පරි. 438) ;

5. සතිසුරභාවබ්බන්තවරියයොග්ගතාදිගුණෙහි උක්කට්ඨමනතාය මනො උස්සන්තං එතෙසන්ති මනුස්සා. තථා හි පරමසතිනෙපක්කාදිජ්ජත්තා බුද්ධාදයොපි මනුස්සභූතායෙව. ජම්බුදීපවාසීනො චෙත්ථ නිජ්ජරියායතො මනුස්සා. තෙහි පන සමානරූපාදිතාය සද්ධිං පරිත්තදීපවාසීහි ඉතරමහාදීපවාසීනොපි “මනුස්සා”ති චුච්චන්ති. ලොකියා පන “මනුනො ආදිබත්තියස්ස අපච්චං පුත්තාති මනුස්සා”ති වදන්ති. මනුස්සානං නිවාසභූතා භූමි ඉධ මනුස්සා. එවං සෙසෙසුපි.

වතුසු මහාරාජෙසු හත්ති එතෙසං, වතුන්තං වා මහාරාජානං නිවාසට්ඨානභූතෙ වාතුමහාරාජෙ භවාති වාතුමහාරාජිකා. මාසෙන මාණුවෙන සද්ධිං තෙත්තිංස සහපුඤ්ඤකාරිනො එත්ථ නිබ්බත්තාති තංසභවරිතට්ඨානං තෙත්තිංසං, තදෙව තාවතිංසං, තංනිවාසො එතෙසන්ති තාවතිංසාති වදන්ති. යස්මා පන “සහස්සං වාතුමහාරාජිකානං සහස්සං තාවතිංසාන”න්ති (අ. නි. 3.81) වචනතො සෙසවක්කවාලෙසුපි ඡකාමාවචරදෙවලොකා අත්ථී, තස්මා නාමමත්තමෙව එතං තස්ස දෙවලොකස්සාති ගහෙතබ්බං. දුක්ඛතො යාතා අපයාතාති යාමා. අත්තතො සිරිසම්පත්තියා තුසං පීතිං ඉතා ගතාති තුසිතා.

නිම්මානෙ රති එතෙසන්ති නිම්මානරතීනො. පරනිම්මිතෙසු භොගෙසු අත්තනො වසං වත්තෙන්තීති පරනිම්මිතවසවත්තීනො.

7. මහාබ්‍රහ්මානං පරිවාරිකත්තා තෙසං පරිසති භවාති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා. තෙසං පුරොහිතට්ඨානෙ ධීතත්තා බ්‍රහ්මපුරොහිතා. තෙහි තෙහි ක්කානාදීහි ගුණවිසෙසෙහි බ්‍රහ්මිතා පරිවුද්ධාති බ්‍රහ්මානො, වණ්ණවත්තතාය වෙව දීඝායුකතාදීහි ව බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීහි මහන්තා බ්‍රහ්මානොති මහාබ්‍රහ්මානො. තයොපෙතෙ පණ්ණරතනපභාවභාසිතසමානතලවාසිනො.

8. උපරිමෙහි පරිත්තා ආහා එතෙසන්ති පරිත්තාහා. අප්පමාණා ආහා එතෙසන්ති අප්පමාණාහා. වලාහකතො විජ්ජු විය ඉතො විතො ව ආහා සරති නිස්සරති එතෙසං සප්පිතිකජ්ඣානනිබ්බත්තක්ඛන්ධසන්තානත්තාති ආහස්සරා. දණ්ඩදීපිකාය වා අවච්චි විය එතෙසං සරීරතො ආහා ඡිජ්ජිත්වා ඡිජ්ජිත්වා පතන්තී විය සරති නිස්සරතීති ආහස්සරා. යථාචුත්තාය වා පහාය ආහාසනසීලාති ආහස්සරා. එතෙපි තයො පණ්ණරතනපභාවභාසිතෙකතලවාසිනො.

9. සුභාති එකග්ග්ග්හා අවලා සරීරාහා වුවචති, සා උපරිබ්‍රහ්මෙහි පරිත්තා එතෙසන්ති පරිත්තසුභා. අප්පමාණා සුභා එතෙසන්ති අප්පමාණසුභා. පහාසමුදයසඬ්ඛාතෙහි සුභෙහි කිණ්ණා ආකිණ්ණාති සුභකිණ්ණා. “සුභාකිණ්ණා”ති ව වත්තබ්බෙ ආ-සද්දස්ස රස්සත්තං, අන්තිමණ-කාරස්ස ව භ-කාරං කත්වා “සුභකිණ්ණා”ති වුත්තං. එතෙපි පණ්ණරතනපභාවභාසිතෙකතලවාසිනො.

10. ක්කානජ්ජභාවනිබ්බත්තං විපුලං එලමෙතෙසන්ති වෙහජ්ඵලා. සඤ්ඤාචිරාගභාවනානිබ්බත්තරූපසන්තතිමත්තත්තා නත්ථි සඤ්ඤා, තංමුඛෙන චුත්තාවසෙසා අරූපක්ඛන්ධා ව එතෙසන්ති අසඤ්ඤා. තෙයෙව සත්තාති අසඤ්ඤස්සත්තා. එතෙපි පණ්ණරතනපභාවභාසිතෙකතලවාසිනො. සුද්ධානං අනාගාමීඅරහන්තානමෙව ආවාසාති සුද්ධාවාසා. අනුනයපටිඝාභාවතො වා සුද්ධො ආවාසො එතෙසන්ති සුද්ධාවාසා, තෙසං නිවාසභූමිපි සුද්ධාවාසා.

11. ඉමෙසු පන පඨමතලවාසිනො අප්පකෙන කාලෙන අත්තනො යානං න විජහන්තීති අවිහා. දුතියතලවාසිනො න කෙනචි තප්පන්තීති අතප්පා. තතියතලවාසිනො පරමසුන්දරරූපත්තා සුඛෙන දිස්සන්තීති සුදස්සා. චතුත්ථතලවාසිනො සුපරිසුද්ධදස්සනත්තා සුඛෙන පස්සන්තීති සුදස්සිනො. පඤ්චමතලවාසිනො පන උක්කට්ඨසම්පත්තිකත්තා නත්ථි එතෙසං කනිට්ඨභාවොති අකනිට්ඨා.

12. ආකාසානඤ්චායතනෙ පචත්තා පයමාරුජ්ජපටිපාකභූතචතුක්ඛන්ධා එව,
තෙහි පරිච්ඡින්නඛකාසො වා ආකාසානඤ්චායතනභූමි. එවං සෙසෙසුපි.

13. පුටුජ්ජනා, සොතාපන්නා ච සකදාගාමිනො වාපි පුග්ගලා සුද්ධාවාසෙසු
සබ්බථා න ලබ්භන්තිති සම්බන්ධො. පුටුජ්ජනාදීනඤ්ච පටික්ඛෙපෙන
අනාගාමිඅරහත්තානමෙව තත්ථ ලාභො වුත්තො භොති.

14. සෙසට්ඨානෙසුති සුද්ධාවාසඅපායඅසඤ්ඤිවජ්ජිතෙසු සෙසට්ඨානෙසු
අරියා, අනරියාපි ච ලබ්භන්ති.

භූමිචතුක්කචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසන්ධිචතුක්කචණ්ණනා

16. ඔක්කන්තික්ඛණෙති පටිසන්ධික්ඛණෙ.

17. ජාතියා අන්ධො ජච්චන්ධො. කිඤ්චාපි ජාතික්ඛණෙ අණ්ඩජලාබුජා
සබ්බෙපි අචක්ඛුකාව. තථාපි චක්ඛාදිඋජ්ජජනාරහකාලෙපි
චක්ඛුජ්ජන්තිවිබන්ධකකම්මජ්ජට්ඨානිකසාමත්ථියෙන දින්නපටිසන්ධිනා,
ඉතරෙතපි වා කම්මෙන අනුජ්ජාදෙනබ්බචක්ඛුකො සත්තො ජච්චන්ධො නාම.
අපරෙ පන “ජච්චන්ධොති පසුනියංයෙව අන්ධො, මාතුකුච්ඡියං අන්ධො හුත්වා
නික්ඛන්තොති අත්ථො, තෙන දුභෙතුකතිභෙතුකානං මාතුකුච්ඡියං චක්ඛුස්ස
අවිපජ්ජනං සිද්ධ”න්ති වදන්ති. ජච්චන්ධාදීනන්ති එත්ථ ආදිග්ගහණෙන
ජච්චබධිරජච්චවුගජච්චජලජච්චුම්මත්තකපණ්ඩකඋභතොඛාඤ්ජනකනපුංසක
මම්මාදීනං සඬගහො. අපරෙ පන “එකච්චෙ අභෙතුකපටිසන්ධිකා
අවිකලිත්ථියා හුත්වා ථොකං විචාරණපකතිකා භොන්ති, තාදිසානම්පි
ආදිසද්දෙන සඬගහො”ති වදන්ති. භූමිමදෙවෙ සිතා නිස්සිතා තග්ගතිකත්තාති
භූමිමස්සිතා. සුඛසමුස්සයතො විනිපාතාති විනිපාතිකා.

18. සබ්බත්ථාපි කාමසුගතියන්ති දෙවමනුස්සවසෙන සත්තවිධායපි
කාමසුගතියං.

21. තෙසුති යථාචුත්තපටිසන්ධියුත්තෙසු පුග්ගලෙසු, අපායාදීසු වා.
ආයුජ්ජමාණගණනාය නියමො නත්ථි කෙසඤ්චි විරායුකත්තා, කෙසඤ්චි
විරතරායුකත්තා ච. තථාවාහු –

“ආපායිකමනුස්සායු-
පරිච්ඡෙදො න විජ්ජති;
තථා හි කාලො මන්ධාතා,

යක්ඛා කෙවි විරායුනො’ති. —

අපායෙසු හි කම්මමෙව පමාණං, තත්ථ නිබ්බත්තානං යාව කම්මං නබ්බති. තාව චචනාභාවතො, තථා භූමිමදෙවානං. තෙසුපි හි නිබ්බත්තා කෙවි සත්තාභාදිකාලං තිට්ඨන්ති, කෙවි කප්පමත්තමිපි, තථා මනුස්සානමිපි කදාවි තෙසමිපි අසඬ්ඛොයායායුකත්තා කදාවි දසවස්සායුකත්තා. “යො විරං ජීවති, සො වස්සසතං ජීවති, අප්පං වා හිංයො (දී. නි. 2.7; සං. නි. 1.145; අ. නි. 7.74), දුතියං වස්සසතං න පාපුණාති”ති ඉදං පන අප්පත්තකාලිකෙ සන්ධාය වුත්තං.

22. දිබ්බානි පඤ්චවස්සසතානීති මනුස්සානං පඤ්ඤාස වස්සානි එකදිනං, තදනුරූපතො මාසසංවච්ඡරෙ පරිච්ඡින්නදිත්වා දිබ්බප්පමාණානි පඤ්චවස්සසතානි ආයුප්පමාණං හොති. වුත්තමිපි චෙතං —

“යානි පඤ්ඤාස වස්සානි, මනුස්සානං දිනො තහිං;
තිංසරත්තිදිවො මාසො, මාසා ද්වාදස සංවච්ඡරං;
තෙන සංවච්ඡරෙනායු, දිබ්බං පඤ්චසතං මත”න්ති.

මනුස්සගණනායානි මනුස්සානං සංවච්ඡරගණනාය. තතො චතුග්ගණන්ති වාතුමහාරාජිකානං පඤ්ඤාසමානුස්සකවස්සපරිමිතං දිවසං, දිබ්බානි ච පඤ්චවස්සසතානි දිගුණං කත්වා දිබ්බවස්සසහස්සානි තාවතිංසානං සම්භවතීති එවං දිවසසංවච්ඡරදිගුණවසෙන චතුග්ගණං, තං පන දිබ්බගණනාය වස්සසහස්සං, මනුස්සගණනාය සට්ඨිවස්සසතසහස්සාධිකානිකොට්ඨපමාණං හොති. තතො චතුග්ගණං යාමානන්ති තාවතිංසානමායුප්පමාණතො වුත්තනෙයෙන චතුග්ගණං, දිබ්බගණනාය ද්විසහස්සං, මනුස්සගණනාය චත්තාරිසවස්සසතසහස්සාධිකා වුද්දස වස්සකොට්ඨො හොන්ති. තතො චතුග්ගණං තුසිතානන්ති දිබ්බානි චත්තාරි වස්සසහස්සානි, මනුස්සගණනාය සට්ඨිවස්සසතසහස්සාධිකා සත්තපඤ්ඤාස වස්සකොට්ඨො. තතො චතුග්ගණං නිම්මානරතීනන්ති දිබ්බානි අට්ඨවස්සසහස්සානි, මනුස්සගණනාය ද්වෙ වස්සකොට්ඨසතානි චත්තාරිසවස්සසතසහස්සාධිකා තිංස වස්සකොට්ඨො ව. තතො චතුග්ගණං පරනිම්මිතවසවත්තීනන්ති දිබ්බානි සොළස වස්සසහස්සානි.

23. මනුස්සගණනං පන සයමෙව දස්සෙන්තො ආහ “නවසතඤ්චා”ත්තාදි. වස්සානං සම්බන්ධි නවසතං එකවිස කොට්ඨො, තථා සට්ඨි ව වස්සසතසහස්සානි වසවත්තීසු ආයුප්පමාණන්ති සම්බන්ධො.

25. දුතියජ්ඣානභූමියන්ති චතුක්කනයවසෙන වුත්තං. තතො පරං පවත්තියං, චචනකාලෙ ච තථාරූපමෙව භවභිගවුතිවසෙන පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣතීති යොජනා.

29. තෙසුති තාහි ගහිතපටිසන්ධිකෙසු බ්‍රහ්මෙසු. කප්පස්සාති අසඬ්ඛ්‍යායාකප්පස්ස. න හි බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීනං තිණ්ණං මහාකප්පවසෙන ආයුපරිච්ඡේදො සම්භවති එකකප්පෙපි තෙසං අවිනාසාභාවෙන පරිපුණ්ණකප්පෙ අසම්භවතො. තථා හෙස (විසුද්ධි. 2.409) ලොකො සත්තවාරෙසු අග්ගිනා විනස්සති, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙන, පුන සත්තවාරෙසු අග්ගිනා, අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙනාති එවං අට්ඨසු අට්ඨකෙසු පරිපුණ්ණෙසු පච්ඡිමෙ වාරෙ වාතෙන විනස්සති. තත්ථ පයමජ්ඣානතලං උපාදාය අග්ගිනා, දුතියතතියජ්ඣානතලං උපාදාය උදකෙන, චතුත්ථජ්ඣානතලං උපාදාය වාතෙන විනස්සති. වුත්තම්පි චෙතං -

“සත්ත සත්තග්ගිනා වාරා, අට්ඨමෙ අට්ඨමෙ දකා;
චතුසට්ඨි යදා පුණ්ණා, එකො වායුවරො සියා.

“අග්ගිනාහස්සරා හෙට්ඨා, ආපෙන සුභකිණ්හතො;
චෙහජ්ජලතො වාතෙන, එවං ලොකො විනස්සතී”ති. -

තස්මා තිණ්ණම්පි පයමජ්ඣානතලානං එකකප්පෙපි අවිනාසාභාවතො සකලකප්පෙ තෙසං සම්භවො නත්ථීති අසඬ්ඛ්‍යායාකප්පවසෙන තෙසං ආයුපරිච්ඡේදො දට්ඨබ්බො. දුතියජ්ඣානාදිතලතො පට්ඨාය පන පරිපුණ්ණස්ස මහාකප්පස්ස වසෙන, න අසඬ්ඛ්‍යායාකප්පවසෙන. අසඬ්ඛ්‍යායාකප්පොති ච යොජනායාමවිත්ථාරතො සෙතසාසපරාසිතො වස්සසතවස්සසතච්චයෙන එකෙකඛ්ඡස්ස හරණෙන සාසපරාසිතො පරික්ඛයෙපි අක්ඛයසභාවස්ස මහාකප්පස්ස චතුත්ථභාගො. සො පන සත්ථරොගදුබ්භික්ඛානං අඤ්ඤතරසංවට්ටෙන බහුසු විනාසමුපගතෙසු අවසිට්ඨසත්තසන්තානප්පවත්තකුසලකම්මානුභාවෙන දසවස්සතො පට්ඨාය අනුක්කමෙන අසඬ්ඛ්‍යායායුකප්පමාණෙසු සත්තෙසු පුන අසද්ධම්මසමාදානවසෙන කමෙන පරිභාසිත්වා දසවස්සායුකෙසු ජාතෙසු රොගාදීනං අඤ්ඤතරසංවට්ටෙන සත්තානං විනාසජ්ජත්තියාව “අයමෙකො අන්තරකප්පො”ති එවං පරිච්ඡින්නස්ස අන්තරකප්පස්ස වසෙන චතුසට්ඨිඅන්තරකප්පජ්ජමාණො හොති, “විසතිඅන්තරකප්පජ්ජමාණො”ති ච වදන්ති.

45. ආකාසානඤ්චායතනං උපගච්ඡන්තීති ආකාසානඤ්චායතනුපගා.

49. එකමෙවානි භූමිතො, ජාතිතො, සම්පයුත්තධම්මතො, සඬ්ඛාරතො ච සමානමෙව. එකජාතියන්ති එකස්මිං භවෙ.

පටිසන්ධිවතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කම්මවතුක්කවණ්ණනා

50. ඉදානි කම්මවතුක්කං චතුහාකාරෙහි දස්සෙතුං “ජනක”න්ත්‍යාදි ආරද්ධං, ජනයතීති ජනකං. උපත්ථම්මෙහිති උපත්ථම්මිහකං. උපගන්ත්වා පිළෙහිති උපපිළකං. උපගන්ත්වා සාතෙහිති උපසාතකං.

තත්ථ පටිසන්ධිපවත්තීසු විපාකකටත්තාරූපානං නිබ්බත්තකා කුසලාකුසලචෙතනා ජනකං නාම. සයං විපාකං නිබ්බත්තෙතුං අසක්කොන්තමිපි කම්මන්තරස්ස විරතරවිපාකනිබ්බත්තනෙ පච්චයභූතං, විපාකස්සෙව චා සුබ්බුක්ඛභූතස්ස විච්ඡේදපච්චයානුප්පත්තියා, උපබ්බහනපච්චයුප්පත්තියා ච ජනකසාමත්ථියානුරූපං විරතරප්පවත්තිපච්චයභූතං කුසලාකුසලකම්මං උපත්ථම්මිහකං නාම. කම්මන්තරජනිතවිපාකස්ස ඛ්‍යාධිධාතුසමතාදිනිමිත්තවිබාධනෙන විරතරප්පවත්තිවිනිබන්ධකං යං කිඤ්චි කම්මං උපපිළකං නාම. දුබ්බලස්ස පන කම්මස්ස ජනකසාමත්ථියං උපහච්ච විච්ඡේදකපච්චයුප්පාදනෙන තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා සයං විපාකනිබ්බත්තකකම්මං උපසාතකං නාම.

ජනකොපසාතකානඤ්ඤි අයං විසෙසො – ජනකං කම්මන්තරස්ස විපාකං අනුපච්ඡින්නිත්වා ච විපාකං ජනෙති, උපසාතකං උපච්ඡේදනපුබ්බකන්ති ඉදං තාව අට්ඨකථාසු (විසුද්ධි. 2.687; අ. නි. අට්ඨ. 2.3.34) සන්නිට්ඨානං. අපරෙ පන ආචරියා “උපපිළකකම්මං ඛන්ධාබාධතාදිපච්චයොපසංභාරෙන කම්මන්තරස්ස විපාකං අන්තරන්තරා විබාධති. උපසාතකං පන තං සබ්බසො උපච්ඡින්නිත්වා අඤ්ඤස්ස ඔකාසං දෙති, න පන සයං විපාකනිබ්බත්තකං. එවඤ්ඤි ජනකතො ඉමස්ස විසෙසො සුපාකටො”ති වදන්ති. කිච්චවසෙනාති ජනනඋපත්ථම්මහනඋපපිළනඋපච්ඡේදනකිච්චවසෙන.

51. ගරුකන්ති මහාසාවජ්ජං, මහානුභාවඤ්ච අඤ්ඤෙන කම්මෙන පටිබාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යකම්මං. ආසන්නන්ති මරණකාලෙ අනුස්සරිතං, තදා කතඤ්ච. ආච්ඡිණන්ති අභිණ්භසො කතං, එකචාරං කත්වාපි චා අභිණ්භසො සමාසෙවිතං. කටත්තාකම්මන්ති ගරුකාදිභාවං අසම්පත්තං කතමත්තතොයෙව කම්මන්ති වත්තබ්බකම්මං.

තත්ථ කුසලං චා භොතු අකුසලං චා, ගරුකාගරුකෙසු යං ගරුකං අකුසලපක්ඛෙ මාතුසාතකාදිකම්මං, කුසලපක්ඛෙ මහග්ගතකම්මං චා, තදෙව

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

පයමං විපච්චති සතිපි ආසන්නාදිකම්මෙ පරිත්තං උදකං ඔත්ථරිත්වා ගච්ඡන්තො මහොසො විය. තථා හි තං “ගරුක”න්ති වුච්චති. තස්මිං අසති දුරාසන්නෙසු යං ආසන්නං මරණකාලෙ අනුස්සරිතං, තදෙව පයමං විපච්චති, ආසන්නකාලෙ කතෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි. තස්මිම්පි අසති ආචිණ්ණානාචිණ්ණෙසු ච යං ආචිණ්ණං සුසීලයං වා, දුස්සීලයං වා, තදෙව පයමං විපච්චති. කටත්තාකම්මං පන ලද්ධාසෙවනං පුරිමානං අභාවෙන පටිසන්ධිං ආකඬ්ඨතීති ගරුකං සබ්බපයමං විපච්චති. ගරුකෙ අසති ආසන්නං, තස්මිම්පි අසති ආචිණ්ණං, තස්මිම්පි අසති කටත්තාකම්මං. තෙනාහ “පාකදානපරියායෙනා”ති, විපාකදානානුක්කමෙනාත්තත්ථො.

අභිධම්මාවතාරාදීසු පන ආසන්නතො ආචිණ්ණං පයමං විපච්චන්තං කත්වා චුත්තං. යථා පන ගොගණපරිපුණ්ණස්ස චජස්ස ද්වාතරෙ විචටෙ අපරභාගෙ දම්මගවබලවගවෙසු සන්තෙසුපි යො චජද්වාරස්ස ආසන්නො භොති, අත්තමසො දුබ්බලජරග්ගවොපි, සොයෙව පයමතරං නික්ඛමති, එවං ගරුකතො අඤ්ඤෙසු කුසලාකුසලෙසු සන්තෙසුපි මරණකාලස්ස ආසන්නත්තා ආසන්නමෙව පයමං විපාකං දෙතීති ඉධ තං පයමං චුත්තං.

52. දිට්ඨධම්මො පච්චක්ඛන්තො පච්චුප්පන්නො අත්තභාවො, තත්ථ චෙදිතබ්බං විපාකානුභවනවසෙනාති දිට්ඨධම්මචෙදනීයං. දිට්ඨධම්මතො අනන්තරං උපපජ්ජිත්වා චෙදිතබ්බං උපපජ්ජචෙදනීයං. අපරෙ අපරෙ දිට්ඨධම්මතො අඤ්ඤස්මිං යත්ථ කත්ථවි අත්තභාවෙ චෙදිතබ්බං කම්මං අපරාපරියචෙදනීයං. අභොසි එව කම්මං, න තස්ස විපාකො අභොසි, අත්ථි, භවිස්සති වාති එවං චත්තබ්බකම්මං අභොසිකම්මං.

තත්ථ පටිපක්ඛෙහි අනභිභූතතාය, පච්චයවිසෙසෙන පටිලද්ධවිසෙසතාය ච බලවභාවජ්ජත්තා තාදිසස්ස පුබ්බාහිසඬ්ඛාරස්ස වසෙන සාතිසයා හුත්වා තස්මිංයෙව අත්තභාවෙ ඵලදායීනී පයමජ්චනචෙතනා දිට්ඨධම්මචෙදනීයං නාම. සා හි චුත්තජ්ජකාරෙන බලවජ්ජත්තානෙ ගුණවිසෙසයුත්තෙසු උපකාරානුපකාරවසජ්ජවත්තියා, ආසෙවනාලාභෙන අජ්ජවිපාකතාය ච ඉතරද්වයං විය පචත්තසන්නානුපරමාපෙක්ඛං, ඔකාසලාභාපෙක්ඛඤ්ඤා කම්මං න භොතීති ඉධෙව පුජ්ජමත්තං විය පචත්තිවිපාකමත්තං අභෙතුකඵලං දෙති. අත්ථසාධිකා පන සත්තමජ්චනචෙතනා සන්නිට්ඨාපකචෙතනාභූතා චුත්තනෙයෙන පටිලද්ධවිසෙසා අනන්තරත්තභාවෙ විපාකදායීනී උපපජ්ජචෙදනීයං නාම. සා ච පටිසන්ධිං දත්වාච පචත්තිවිපාකං දෙති. පටිසන්ධියා පන අදින්නාය පචත්තිවිපාකං දෙතීති නත්ථි. චුති අනන්තරඤ්ඤි උපපජ්ජචෙදනීයස්ස ඔකාසො. පටිසන්ධියා පන දින්නාය ජාතිසතෙපි පචත්තිවිපාකං දෙතීති ආවරියා. යථාචුත්තකආරණවිරහතො දිට්ඨධම්මචෙදනීයාදිභාවං අසම්පත්තා ආදිපරියොසානචෙතනානං මජ්ඣෙ පචත්තා පඤ්ඤා චෙතනා විපාකදානසභාවස්ස අනුපච්ඡින්නත්තා යදා කදාචි

ඔකාසලාභෙ සති පටිසන්ධිපවත්තිසු විපාකං අභිනිජ්ඣාදෙන්ති අපරාපරියවෙදනියං නාම. සකසකකාලාතීතං පන පුරිමකම්මද්වයං, තතියම්පි ච සංසාරජ්ජවත්තියා වොච්ඡින්නාය අභොසිකම්මං නාම.

පාකකාලවසෙනාති පච්චුජ්ජන්තො, තදනන්තරො, යදා කදාචිති එවං පුරිමානං තිණ්ණං යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන, ඉතරස්ස තංකාලාභාවවසෙන ච. අභොසිකම්මස්ස හි කාලාතික්කමතොව තං වොහාරො.

53. පාකයානවසෙනාති පටිසන්ධියා විපච්චනභූමිවසෙන.

54. ඉදානි අකුසලාදිකම්මානං කායකම්මද්වාරාදිවසෙන පවත්තිං, තන්තිද්දෙසමුඛෙන ච තෙසං පාණාතිපාතාදිවසෙන දසවිධාදිභෙදඤ්ච දස්සෙතූං “තත්ථ අකුසල”න්ත්තාදි ආරද්ධං. කායද්වාරෙ පවත්තං කම්මං කායකම්මං. එවං වච්ඡිකම්මාදීති.

55. පාණස්ස සණ්ඨකං පතිතූං අදන්වා අතීව පාතනං පාණාතිපාතො. කායවාචාහි අදින්නස්ස ආදානං අදින්නාදානං. මෙටුනවිතික්කමසඬ්ඛාතෙසු කාමෙසු මිච්ඡා වරණං කාමෙසු මිච්ඡාවාරො.

තත්ථ පාණොති වොහාරතො සත්තො, පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං. තස්මිං පාණෙ පාණසඤ්ඤිතො ජීවිතින්ද්‍රියපච්ඡෙදකජ්ජයොගසමුට්ඨාපිකා වධකචෙතනා පාණාතිපාතො. පරහණ්ඨෙ තථාසඤ්ඤිතො තදාදායකජ්ජයොගසමුට්ඨාපිකා ථෙය්‍යචෙතනා අදින්නාදානං. අසද්ධම්මසෙවනවසෙන කායද්වාරජ්ජවත්තා අගන්තබ්බට්ඨානවිතික්කමචෙතනා කාමෙසුමිච්ඡාවාරො නාම. සුරාපානම්පි එත්ථෙව සඬ්ඛග්ගතීති වදන්ති රසසඬ්ඛාතෙසු කාමෙසු මිච්ඡාවාරභාවතො. කායවිඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ කායද්වාරෙති කායෙන අධිජ්ජායවිඤ්ඤාපනතො, සයඤ්ච කායෙන විඤ්ඤෙය්‍යත්තා කායවිඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ අභික්කමාදිජනකචිත්තජ්ජායොධාත්වාධිකකලාපස්ස විකාරභූතෙ සන්ථම්භනාදීනං සහකාරීකාරණභූතෙ වොපනකායභාවතො, කම්මානං පවත්තිමුඛභාවතො ච කායද්වාරසඬ්ඛාතෙ කම්මද්වාරෙ.

කිඤ්චාපි හි තංතංකම්මසහගතචිත්තුජ්ජාදෙනෙව සා විඤ්ඤත්ති ජනියති. තථාපි තස්සා තථා පවත්තමානාය තංසමුට්ඨාපකකම්මස්ස කායකම්මාදිවොහාරො භොතීති සා තස්සෙව පවත්තිමුඛභාවෙන චත්තුං ලබ්භති. “කායද්වාරෙ චුත්තිතො”ති එත්තකෙයෙව චුත්තෙ “යදි එවං කම්මද්වාරවත්ථානං න සියා. කායද්වාරෙ හි පවත්තං ‘කායකම්ම’න්ති චුච්චති, කායකම්මස්ස ච පවත්තිමුඛභූතං ‘කායද්වාර’න්ති. පාණාතිපාතාදිකං

පන වාචාය ආණාපෙත්තස්ස කායකම්මං වච්ඡ්චාරෙපි පවත්තනීති ද්වාරොන කම්මවවත්ථානං න සියා, තථා මුසාවාදාදිං කායවිකාරොන කරොත්තස්ස වච්චකම්මං කායද්වාරෙපි පවත්තනීති කම්මෙන ද්වාරවවත්ථානම්පි න සියා’ති අයං වොදනා පච්චුපට්ඨෙය්‍යාති බාහුල්ලචුත්තිකා වවත්ථානං දස්සෙතුං “බාහුල්ලචුත්තිකො”ති චුත්තං. කායකම්මඤ්ඤි කායද්වාරෙයෙව බහුලං පවත්තති, අප්පං වච්ඡ්චාරෙ, තස්මා කායද්වාරෙයෙව බහුලං පවත්තනතො කායකම්මභාවො සිද්ධො වනවරකාදීනං වනවරකාදිභාවො විය. තථා කායකම්මමෙව යෙහුයොන කායද්වාරෙ පවත්තති, න ඉතරානි, තස්මා කායකම්මස්ස යෙහුයොන එත්ථෙව පවත්තනතො කායකම්මද්වාරභාවො සිද්ධො බ්‍රාහ්මණගාමාදීනං බ්‍රාහ්මණගාමාදිභාවො වියාති නත්ථි කම්මද්වාරවවත්ථානෙ කොචි විබන්ධොති අයමෙත්ථාධිප්පායො.

56. මුසාති අභූතං වත්ථු, තං තච්ඡතො වදන්ති එතෙනාති මුසාවාදො. පිසති සාමග්ගිං සඤ්චුණ්ණෙති වික්ඛිපති, පියභාවං සුඤ්ඤං කරොතීති වා පිසුණා. අත්තානම්පි පරම්පි ඵරුසං කරොති, කකථො විය බරසම්ඵස්සාති වා ඵරුසා. සං සුඛං, හිතඤ්ච ඵලති විසරති විනාසෙතීති සම්ඵං, අත්තතො, පරෙසඤ්ච අනුපකාරං යං කිඤ්චි, තං පලපති එතෙනාති සම්ඵප්පලාපො.

තත්ථ අභූතං වත්ථුං භූතතො පරං විඤ්ඤාපෙතුකාමස්ස තථා විඤ්ඤාපනප්පයොගසමුට්ඨාපිකා වෙනනා මුසාවාදො. සො පරස්ස අත්ථහෙදකරොව කම්මපථො හොති, ඉතරො කම්මමෙව. පරෙසං හෙදකාමතාය, අත්තප්පියකාමතාය වා පරහෙදකරවච්ඡපයොගසමුට්ඨාපිකා සංකිලිට්ඨවෙනනා පිසුණුවාචා, සාපි ද්විසු හින්තෙසුයෙව කම්මපථො. පරස්ස මම්චිඡෙදකරවච්ඡපයොගසමුට්ඨාපිකා එකත්තඵරුසවෙනනා ඵරුසවාචා. න හි විත්තසණ්භතාය සති ඵරුසවාචා නාම හොති. සිතාහරණාදිඅනත්ථවිඤ්ඤාපනප්පයොගසමුට්ඨාපිකා සංකිලිට්ඨවෙනනා සම්ඵප්පලාපො, සො පන පරෙහි තස්මිං අනත්ථෙ ගහිතෙයෙව කම්මපථො. වච්චිඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ වච්ඡ්චාරෙති වාචාය අධිප්පායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච වාචාය විඤ්ඤායතීති වච්චිඤ්ඤත්තිසඬ්ඛාතෙ වච්චිහෙදකරප්පයොගසමුට්ඨාපකචිත්තසමුට්ඨානපථවිධාත්වාධිකකලාපස්ස විකාරභූතෙ වොපනවාචාභාවතො, කම්මානං පවත්තිමුඛභාවතො ව වච්ඡ්චාරසඬ්ඛාතෙ කම්මද්වාරෙ. බාහුල්ලචුත්තිකොති ඉදං චුත්තනයමෙව.

57. පරසම්පත්තිං අහිමුඛං ඤායති ලොභවසෙන වින්තෙතීති අහිප්ඤ්ඤා. බ්‍යාපජ්ජති හිතසුඛං එතෙනාති බ්‍යාපාදො. මිච්ඡා විපරිතතො පස්සතීති මිච්ඡාදිට්ඨි.

තත්ථ “අහො වත ඉදං මම සියා”ති එවං පරහණ්ඩාහිඡ්ඤායනං අභිඡ්ඤා, සා පරහණ්ඩස්ස අත්තනො නාමනෙනෙව කම්මපටො හොති. “අහො වතායං සත්තො විනස්සෙය්‍යා”ති එවං මනොපදොසො ඛ්‍යාපාදො. “නත්ථී දින්න”ත්තයාදිනා නයෙන විපරිතදස්සනං මිච්ඡාදිට්ඨි. එත්ථ පන නත්ථීකඅහෙතුකඅකිරියදිට්ඨිහියෙව කම්මපට්ඨෙදො. ඉමෙසං පන අභිගාදිවචත්ථානවසෙන පපඤ්චො තත්ථ තත්ථ (දී. නි. අට්ඨ. 1.8; ධ. ස. අට්ඨ. 1 අකුසලකම්මපට්ඨකථා; පාරා. අට්ඨ. 2.172) ආගතනයෙන දට්ඨබ්බො. අඤ්ඤත්‍රාපි විඤ්ඤත්තියාති කායවච්චිඤ්ඤත්තිං විනාපි, තං අසමුට්ඨාපෙත්වාපිත්‍යත්ථො. විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකච්ඡත්තසම්පයුත්තා චෙත්ථ අභිඡ්ඤාදයො චෙතනාපක්ඛිකාව හොන්ති.

58. දොසමූලෙන ජායන්තීති සහජාතාදිපච්චයෙන දොසසඬ්ඛාතමූලෙන, දොසමූලකච්ඡත්තෙන වා ජායන්ති, න ලොහමූලාදීහි. භසමානාපි හි රාජානො දොසච්ඡත්තෙනෙව පාණවං ආණාපෙන්නී, තථා ඵරුසවාචාඛ්‍යාපාදෙසුපි යථාරහං දට්ඨබ්බං. මිච්ඡාදස්සනස්ස අභිනිවිසිතබ්බවත්ථුසු ලොහපුබ්බබ්ගමමෙව අභිනිවිසනතො ආහ “මිච්ඡාදිට්ඨි ව ලොහමූලෙනා”ති. සෙසානි චත්තාරිපි ද්විහි මූලෙහි සම්භවන්තීති යො තාව අභිමතං චත්ථුං, අනභිමතං වා අත්තබන්ධුපරිත්තාණාදිප්පයොජනං සන්ධාය හරති, තස්ස අදින්නාදානං ලොහමූලෙන හොති. චෙරනිය්‍යාතනත්ථං හරත්තස්ස දොසමූලෙන. නීතිපාඨකප්පමාණතො දුට්ඨනිග්ගහණත්ථං පරසන්තකං හරත්තානං රාජුනං, බ්‍රාහ්මණානඤ්ච “සබ්බමිදං බ්‍රාහ්මණානං රාජුහි දින්නං, තෙසං පන සබ්බදුබ්බලභාවෙන අඤ්ඤෙ පරිභුඤ්ජන්ති, අත්තසන්තකමෙව බ්‍රාහ්මණා පරිභුඤ්ජන්ති”ත්තයාදිනි චත්ථා සකසඤ්ඤාය එවං යං කිඤ්චි හරත්තානං, කම්මඵලසම්බන්ධාපවාදිනඤ්ච මොහමූලෙන. එවං මුසාවාදාදිසුපි යථාරහං යොජෙතබ්බං.

63. ඡසු ආරම්මණෙසු තිවිධකම්මවසෙන උප්පජ්ජමානම්පෙතං තිවිධනියමෙන උප්පජ්ජතීති ආහ “තථා දානසීලභාවනාවසෙනා”ති. දසධා නිද්දිසියමානානං හි ද්වින්නං, පුන ද්වින්නං, තිණ්ණඤ්ච යථාක්කමං දානාදිසු තිස්ථෙව සඬ්ඛහො. කාරණං පනෙත්ථ පරතො චක්ඛාම. ඡළාරම්මණෙසු පන තිවිධකම්මද්වාරෙසු ව නෙසං පචත්තියොජනා අට්ඨකථාදිසු (ධ. ස. අට්ඨ. 156-159) ආගතනයෙන ගහෙතබ්බා.

65. දීයති එතෙනාති දානං, පරිච්චාගචෙතනා. එවං සෙසෙසුපි. සීලතීති සීලං, කායවච්ඡිකම්මානි සමාදහති, සම්මා යපෙතීත්‍යත්ථො, සීලයති වා උපධාරෙතීති සීලං, උපධාරණං පනෙත්ථ කුසලානං අධිට්ඨානභාවො. තථා හි චුත්තං “සීලෙ පතිට්ඨායා”ත්තයාදි (සං. නි. 1.23, 192). භාවෙති කුසලෙ ධම්මෙ ආසෙවති වඩ්ඪෙති එතායාති භාවනා. අපවායති පුජාවසෙන සාමීචි.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

කරොති එතෙනාති අපවායනං. තංතංකිච්චකරණෙ ඛ්‍යාට්ඨස්ස භාවො වෙය්‍යාවච්චං. අත්තනො සන්තානෙ නිබ්බත්තා පත්ති දීයති එතෙනාති පත්තිදානං. පත්තිං අනුමොදති එතායාති පත්තානුමොදනා. ධම්මං සුඤ්ඤානී එතෙනාති ධම්මස්සවනං. ධම්මං දෙසෙන්ති එතායාති ධම්මදෙසනා. දිට්ඨියා උජ්ජකරණං දිට්ඨිජුකම්මං.

තත්ථ සානුසයසන්තානවතො පරෙසං පුජානුග්ගහකාමතාය අත්තනො විජ්ජමානවත්ථුපරිච්චජනවසජ්ජවත්තවෙතනා දානං නාම, දානවත්ථුපරියෙසනවසෙන, දින්නස්ස සොමනස්සවිත්තෙන අනුස්සරණවසෙන ච පවත්තා පුබ්බපච්ඡාභාගවෙතනා එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡන්ති. එවං සෙසෙසුපි යථාරහං දට්ඨබ්බං. නිච්චසීලාදිවසෙන පඤ්ච, අට්ඨ, දස වා සීලානි සමාදියන්තස්ස, පරිපුරෙන්තස්ස, අසමාදිශිත්වාපි සම්පත්තකායවච්ඡුච්චරිතතො විරමන්තස්ස, පබ්බජන්තස්ස, උපසම්පදමාළකෙ සංවරං සමාදියන්තස්ස, චතුපාරිසුද්ධිසීලං පරිපුරෙන්තස්ස ච පවත්තවෙතනා සීලං නාම. චත්තාලිසාය කම්මට්ඨානෙසු, ඛන්ධාදීසු ච භූමිසු පරිකම්මසම්මසනවසජ්ජවත්තා අජ්ජනං අජ්ජන්තා ගොත්‍රභූපරියොසානවෙතනා භාවනා නාම, නිරවජ්ජවිජ්ජාදිපරියාපුණ්ණවෙතනාපි එත්ථෙව සමොධානං ගච්ඡති.

වයසා, ගුණෙහි ච ජෙට්ඨානං වීචරාදීසු පච්චාසාරහිතෙන අසංකිලිට්ඨජ්ඣාසයෙන පච්චුට්ඨානආසනාහිනිභාරාදිවිධිනා බහුමානකරණවෙතනා අපවායනං නාම. තෙසමෙව, ගීලානානඤ්ච යථාචුත්තජ්ඣාසයෙන තංතංකිච්චකරණවෙතනා වෙය්‍යාවච්චං නාම. අත්තනො සන්තානෙ නිබ්බත්තස්ස පුඤ්ඤස්ස පරෙහි සාධාරණභාවං පච්චාසීසනවෙතනා පත්තිදානං නාම. පරෙහි දින්නස්ස, අදින්නස්සපි වා පුඤ්ඤස්ස මච්ඡෙරමලවිනිස්සටෙන විත්තෙන අබ්භානුමොදනවෙතනා පත්තානුමොදනා නාම. එවම්මං ධම්මං සුත්වා තත්ථ චුත්තනයෙන පටිපජ්ජන්තො “ලොකියලොකුත්තරගුණවිසෙසස්ස භාගී භවිස්සාමි, බහුස්සුතො වා හුත්වා පරෙසං ධම්මදෙසනාදීහි අනුග්ගණ්හිස්සාමි”ති එවං අත්තනො, පරෙසං වා හිතඵරණවසජ්ජවත්තෙන අසංකිලිට්ඨජ්ඣාසයෙන හිතුපදෙසසවනවෙතනා ධම්මස්සවනං නාම, නිරවජ්ජවිජ්ජාදිසවනවෙතනාපි එත්ථෙව සඬගය්හති. ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛතාය යොනියො මනසි කරොතො හිතුපදෙසවෙතනා ධම්මදෙසනා නාම, නිරවජ්ජවිජ්ජාදිඋපදිසනවෙතනාපි එත්ථෙව සඬගහං ගච්ඡති. “අත්ථි දින්න”න්තයාදිනයජ්ජවත්තසම්මාදස්සනවසෙන දිට්ඨියා උජ්ජකරණං දිට්ඨිජුකම්මං නාම.

යදි එවං ඤාණවිජ්ජයුත්තවිත්තුප්පාදස්ස දිට්ඨිජුකම්මපුඤ්ඤකිරියභාවො න ලබ්භතීති? නො න ලබ්භති පුරිමපච්ඡිමවෙනනානම්පි තංතංපුඤ්ඤකිරියාස්වෙව සඬගණ්භනතො. කිඤ්චාපි හි උජුකරණවෙලායං ඤාණසම්පයුත්තමෙව විත්තං හොති, පුරිමපච්ඡාභාගෙ පන ඤාණවිජ්ජයුත්තම්පි සම්භවතීති තස්සපි දිට්ඨිජුකම්මභාවො උපපජ්ජතීති අලමතිජ්ජපඤ්ඤවෙන.

ඉමෙසු පන දසසු පත්තිදානානුමොදනා දානෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති තංසභාවත්තා. දානම්පි හි ඉස්සාමච්ඡෙරානං පටිපක්ඛං, එතෙපි. තස්මා සමානජ්ජපටිපක්ඛතාය එකලක්ඛණත්තා තෙ දානමයපුඤ්ඤකිරියවත්ථුම්හි සඬගස්භන්ති. අපවායනවෙය්‍යාවච්චාසීලමයපුඤ්ඤව සඬගස්භන්ති චාරිත්තසීලභාවතො. දෙසනාසවනදිට්ඨිජුකා පන කුසලධම්මාසෙවනභාවතො භාවනාමයෙ සඬගහං ගච්ඡන්තිති (දී. නි. ටී. 3.305) ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන වුත්තං. අපරෙ පන “දෙසෙන්නො, සුණන්නො ච දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා ලක්ඛණානි පටිච්ඡ්ඤා පටිච්ඡ්ඤා දෙසෙති, සුණාති ච, තානි ච දෙසනාසවනානි පටිවෙධමෙවාහරන්තිති දෙසනාසවනාභාවනාමයෙ සඬගහං ගච්ඡන්ති”ති වදන්ති. ධම්මදානසභාවතො දෙසනා දානමයෙ සඬගහං ගච්ඡන්තිති සක්කා වත්තුං. තථා හි වුත්තං “සබ්බදානං ධම්මදානං ජිනාතී”ති (ධ. ප. 354) . තථා දිට්ඨිජුකම්මං සබ්බත්ථාපි සබ්බෙසං නියමනලක්ඛණත්තා. දානාදීසු හි යං කිඤ්චි “අත්ථි දින්න”න්ත්තාදිනායජ්ජවත්තාය සම්මාදිට්ඨියා විසොධිතං මහජ්ඵලං හොති මහානිසංසං, එවඤ්ච කත්වා දීඝනිකායට්ඨකථායං (දී. නි. අට්ඨ. 3.305; ධ. ස. අට්ඨ. 156-159 පුඤ්ඤකිරියවත්ථාදිකථා) “දිට්ඨිජුකම්මං සබ්බෙසං නියමලක්ඛණ”න්ති වුත්තං. එවං දානසීලභාවනාවසෙන තීසු ඉතරෙසං සඬගණ්භනතො සඬබ්බෙපතො තිවිධමෙව පුඤ්ඤකිරියවත්ථු හොතීති දට්ඨබ්බං, තථා වෙව ආචරියෙන හෙට්ඨා දස්සිතං.

67. මනොකම්මමෙව විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තාභාවෙන කායද්වාරාදීසු අජ්ජවත්තනතො. තඤ්ච රූපාවචරකුසලං භාවනාමයං දානාදිවසෙන අජ්ජවත්තනතො. අජ්ජනාජ්ජත්තං පුබ්බභාගජ්ජවත්තානං කාමාවචරභාවතො. ඤානඬගහෙදෙනාති පටිපදාදිහෙදතො අනෙකවිධත්තෙපි අඬගාතික්කමවසෙන නිබ්බත්තජ්ඣානඬගහෙදතො පඤ්චවිධං හොති.

68. ආරම්මණහෙදෙනාති කසිණුග්ගාට්ඨාකාසං, ආකාසවිසයං මනො, තදභාවො, තදාලම්ඛං විඤ්ඤාණන්ති චතුබ්බිධන්ති ඉමෙසං චතුන්නං ආරම්මණානං හෙදෙන.

69. එත්ථාති ඉමෙසු පාකට්ඨානවසෙන චතුබ්බිධෙසු කම්මෙසු. උද්ධච්චරහිතන්ති උද්ධච්චසහගතවෙනනාරහිතං එකාදස්විධං අකුසලකම්මං.

කිං පනෙත්ථ කාරණං අධිමොක්ඛවිරහෙන සබ්බදුබ්බලම්පි විචිකිච්ඡාසහගතං පටිසන්ධිං ආකඨස්සති, අධිමොක්ඛසම්පයොගෙන තතො බලවත්තම්පි උද්ධච්චසහගතං නාකඨස්සති? පටිසන්ධිදානසභාවාභාවතො. බලවං ආකඨස්සති, දුබ්බලං නාකඨස්සති හි අයං විචාරණා පටිසන්ධිදානසභාවෙසුයෙව. යස්ස පන පටිසන්ධිදානසභාවොයෙව නත්ථී, න තස්ස බලවහාවො පටිසන්ධිආකඨස්සතෙ කාරණං.

කථං පනෙතං විඤ්ඤාතබ්බං උද්ධච්චසහගතස්ස පටිසන්ධිදානසභාවො නත්ථීති? දස්සනෙනපහාතබ්බෙසු අනාගතත්තා. තිව්ධා හි අකුසලා දස්සනෙන පහාතබ්බා, භාවනාය පහාතබ්බා, සියා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සියා භාවනාය පහාතබ්බාති. තත්ථ දිට්ඨිසහගතවිචිකිච්ඡාසහගතවිත්තුප්පාදා දස්සනෙන පහාතබ්බා නාම පයමං නිබ්බානදස්සනවසෙන “දස්සන”න්ති උද්ධනාමෙන සොතාපත්තිමග්ගෙන පහාතබ්බත්තා. උද්ධච්චසහගතවිත්තුප්පාදො භාවනාය පහාතබ්බො නාම අග්ගමග්ගෙන පහාතබ්බත්තා. උපරිමග්ගත්තයඤ්ඤි පයමමග්ගෙන දිට්ඨිනිබ්බානෙ භාවනාවසෙන පවත්තනතො “භාවනා”ති වුවවති. දිට්ඨිවිප්පයුත්තදොමනස්සසහගතවිත්තුප්පාදා පන සියා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සියා භාවනාය පහාතබ්බා තෙසං අපායනිබ්බත්තකාවත්ථාය පයමමග්ගෙන, සෙසබ්බලාබ්බලාවත්ථාය උපරිමග්ගෙනි පභීයමානත්තා. තත්ථ සියා දස්සනෙන පහාතබ්බම්පි දස්සනෙන පහාතබ්බසාමඤ්ඤෙන ඉධ “දස්සනෙන පහාතබ්බ”න්ති වොහරන්ති.

යදි ච උද්ධච්චසහගතං පටිසන්ධිං දදෙය්‍ය, තදා අකුසලපටිසන්ධියා සුගතියං අසම්භවතො අපායෙස්වෙව දදෙය්‍ය. අපායගමනීයඤ්ච අවස්සං දස්සනෙන පහාතබ්බං සියා. ඉතරථා අපායගමනීයස්ස අප්පභීනත්තා සෙක්ඛානං අපායුප්පත්ති ආපජ්ජති, න ච පනෙතං යුත්තං “චතුහපායෙහි ච විප්පමුත්තො (බු. පා. 6.11; සු. නි. 234), අවිනිපාතධම්මො”ති (පාරා. 21; සං. නි. 5.998) ආදිවචනෙහි සහ විරුජ්ඣනතො. සති ච පනෙනස්ස දස්සනෙන පහාතබ්බභාවෙ “සියා දස්සනෙන පහාතබ්බා”ති ඉමස්ස විහඬිගෙ වත්තබ්බං සියා, න ච පනෙතං චුත්තන්ති. අථ සියා “අපායගාමිනියො රාගො දොසො මොහො තදෙකට්ඨා ච කිලෙසා”ති එවං දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු චුත්තත්තා උද්ධච්චසහගතවේතනාය තත්ථ සඬිගහො සක්කා වත්තුන්ති. තං න, තස්ස එකන්තතො භාවනාය පහාතබ්බභාවෙන චුත්තත්තා. චුත්තඤ්ඤෙනං – “කතමෙ ධම්මා භාවනාය පහාතබ්බා? උද්ධච්චසහගතො විත්තුප්පාදො”ති (ධ. ස. 1406), තස්මා දස්සනෙන පහාතබ්බෙසු අවචනං ඉමස්ස පටිසන්ධිදානාභාවං සාධෙති. නනු ච පටිසම්භිදාවිහඬිගෙ –

“යස්මිං සමයෙ අකුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්චසම්පයුත්තං රූපාරම්මණං වා...පෙ.... ධම්මාරම්මණං වා, යං යං

වා පනාරබ්භ තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති...පෙ.... අවික්ඛෙපො හොති, ඉමෙ ධම්මා අකුසලා. ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා, තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා’ති (විභ. 730-731) –

එවං උද්ධව්වසහගතචිත්තුප්පාදං උද්ධරිත්වා තස්ස විපාකොපි උද්ධටොති කථමස්ස පටිසන්ධිදානාභාවො සම්පටිච්ඡිතබ්බොති? නායං පටිසන්ධිදානං සන්ධාය උද්ධටො. අථ ඛො පචත්තිවිපාකං සන්ධාය. පට්ඨානෙ පන –

“සහජාතා දස්සනෙන පහාතබ්බා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො, නානාක්ඛණිකා දස්සනෙන පහාතබ්බා චෙතනා විපාකානං බන්ධානං, කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 2.8.89) –

දස්සනෙන පහාතබ්බචෙතනාය එව සහජාතනානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවං උද්ධරිත්වා “සහජාතා භාවනාය පහාතබ්බා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 2.8.89) භාවනාය පහාතබ්බචෙතනාය සහජාතකම්මපච්චයභාවො උද්ධටො, න පන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො, න ච නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයං විනා පටිසන්ධිදාකඩ්ඪනං අත්ථි, තස්මා නත්ථි තස්ස සබ්බථාපි පටිසන්ධිදානන්ති. යං පනෙකෙ වදන්ති “උද්ධව්වචෙතනා උභයවිපාකමිති න දෙති පට්ඨානෙ නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා”ති, තං තෙසං මනිමත්තං පටිසම්භිදාවිභවිතො උද්ධව්වසහගතානමිති පචත්තිවිපාකස්ස උද්ධටත්තා, පට්ඨානෙ ච පටිසන්ධිවිපාකභාවමෙව සන්ධාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා. යදි හි පචත්තිවිපාකං සන්ධාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො වූව්වෙය්, තදා පටිසන්ධිවිපාකමිතිස්ස මඤ්ඤෙය්දානන්ති ලබ්භමානස්සපි පචත්තිවිපාකස්ස වසෙන නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තො, තස්මා න සක්කා තස්ස පචත්තිවිපාකං නිවාරෙතුං. තෙනාහ “පචත්තියං පනා”ත්ථාදි. ආවරියබුද්ධමිත්තාදයො පන අත්ථි උද්ධව්වසහගතං භාවනාය පහාතබ්බමිති. අත්ථි න භාවනාය පහාතබ්බමිති, තෙසු භාවනාය පහාතබ්බං සෙක්ඛසන්තානප්පචත්තං, ඉතරං පුපුඡ්ජනසන්තානප්පචත්තං, ඵලදානඤ්ච පුපුඡ්ජනසන්තානප්පචත්තස්සෙව න ඉතරස්සාති එවං උද්ධව්වසහගතං ද්විධා විභජිත්වා එකස්ස උභයවිපාකදානං, එකස්ස සබ්බථාපි විපාකාභාවං වණ්ණෙන්නි. යො පනෙත්ථ තෙසං විනිච්ඡයො, යඤ්ච තස්ස නිරාකරණං, යඤ්ච සබ්බථාපි විපාකාභාවවාදීනං මතපටික්ඛෙපනං ඉධ අවුත්තං, තං සබ්බං පරමත්ථමඤ්ජුසාදීසු, විසෙසතො ච අභිධම්මත්ථවිකාසිනියා නාම අභිධම්මාවතාරසංවණ්ණනායං වුත්තනායෙන වෙදිතබ්බං.

සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙති සුගතිදුගතිවසෙන සබ්බස්මිම්පි කාමලොකෙ. යථාරහන්ති ද්වාරාරම්මණානුරූපං. අපායෙසුපි යං නාගසුපණ්ණාදීනං මහාසම්පත්තිවිසයං විපාකවිඤ්ඤාණං, යඤ්ච නිරයවාසීනං මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරදස්සනාදීසු උප්පජ්ජති විපාකවිඤ්ඤාණං, තං කුසලකම්මස්සෙව ඵලං. න හි අකුසලස්ස ඉට්ඨවිපාකො සම්භවති. චුත්තඤ්ඤෙන “අට්ඨානමෙන, භික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං අකුසලස්ස කම්මස්ස ඉට්ඨො කන්තො විපාකො සංවිජ්ජති”ති (ම. නි. 3.131; අ. නි. 1.284-286; විභ. 809), තස්මා කුසලකම්මං අපායෙසුපි අහෙතුකවිපාකානි ජනෙති. අඤ්ඤභූමිකස්ස ච කම්මස්ස අඤ්ඤභූමිකවිපාකාභාවතො කාමවිරාගභාවනාය කාමතණ්හාවිසයවිඤ්ඤාණුප්පාදනායොගතො එකන්තසදිසවිපාකත්තා ච මහග්ගතානුත්තරකුසලානං රූපාවචරකම්මෙන අහෙතුකවිපාකුප්පත්තියා අභාවතො රූපලොකෙපි යථාරහං රූපාදිවිසයානි තානි අභිනිජ්ජාදෙතිති චුත්තං “සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ”ත්තාදි.

71. ඵලං පන විපච්චන්තං කම්මං සොළසකද්වාදසකඅට්ඨකවසෙන තිධා විපච්චතීති දස්සෙතුං “තත්ථාපි”ත්තාදි චුත්තං. තත්ථාපිති ඵලං විපච්චමානෙපි කුසලකම්මෙ. උක්කට්ඨන්ති කුසලපරිවාරලාභතො, පච්ඡා ආසෙවනප්පචත්තියා වා විසිට්ඨං. යඤ්චි කම්මං අත්තතො පචත්තිකාලෙ පුරිමපච්ඡාභාගප්පචත්තෙහි කුසලකම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා වා ආසෙවනලාභෙන සමුදාවිණ්ණං. තං උක්කට්ඨං. යං පන කරණකාලෙ අකුසලකම්මෙහි පරිවාරිතං, පච්ඡා වා “දුක්කට්මෙන මයා”ති විජ්ජට්ඨාරූප්පාදනෙන පරිභාවිතං, තං ඔමකන්ති දට්ඨබ්බං.

පට්ඨන්ධිත්ති එකමෙව පට්ඨන්ධිං. න හි එකෙන කම්මෙන අනෙකාසු ජාතීසු පට්ඨන්ධි භොති, පචත්තිවිපාකො පන ජාතිසතෙපි ජාතිසහස්සෙපි භොති. යථාහ “තිරච්ඡානගතෙ දානං දත්වා සතගුණා දක්ඛිණා පාටිකඬ්ඛිතබ්බා”ති (ම. නි. 3.379). යස්මා පනෙත්ථ ඤාණං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිනිමිත්තස්ස මොහස්ස, සබ්බාකුසලස්සෙව වා පට්ඨක්ඛං, තස්මා තංසම්පයුත්තං කම්මං ජච්චන්ධාදිවිපත්තිපච්චයං න භොතීති තිහෙතුකං අතිදුබ්බලම්පි සමානං දුහෙතුකපට්ඨන්ධිමෙව ආකඬ්ඨති, නාහෙතුකං. දුහෙතුකඤ්ච කම්මං ඤාණසම්පයොගාභාවතො ඤාණඵලප්පාදනෙ අසමත්ථං, යථා තං අලොභසම්පයොගාභාවතො අලොභඵලප්පාදනෙ අසමත්ථං අකුසලකම්මන්ති තං අතිඋක්කට්ඨම්පි සමානං දුහෙතුකමෙව පට්ඨන්ධිං ආකඬ්ඨති, න තිහෙතුකන්ති චුත්තං “තිහෙතුකමොමකං දුහෙතුකමුක්කට්ඨඤ්චා”ත්තාදි.

ඵත්ථ සියා – යථා පට්ඨම්භිදාමග්ගෙ “ගතිසම්පත්තියා ඤාණසම්පයුත්තෙ අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති භොති”ති (පටි. ම. 1.231) කුසලස්ස කම්මස්ස ජවනක්ඛණෙ තිණ්ණං, නිකන්තික්ඛණෙ ද්විත්තං, පට්ඨන්ධික්ඛණෙ

තිණ්ණඤ්ච හෙතුනං වසෙන අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා ඤාණසම්පයුත්තුපපත්ති, තථා “ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිජ්ජයුත්තෙ ඡන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොති”ති (පටි. ම. 1.233) ඡවනක්ඛණෙ ද්විත්තං, නිකන්තික්ඛණෙ ද්විත්තං, පටිසන්ධික්ඛණෙ ද්විත්තඤ්ච හෙතුනං වසෙන ඡන්තං හෙතුනං පච්චයා ඤාණවිජ්ජයුත්තුපපත්ති වුත්තා, එවං “ගතිසම්පත්තියා ඤාණවිජ්ජයුත්තෙ සත්තන්තං හෙතුනං පච්චයා උපපත්ති හොති”ති තිහෙතුකකම්මෙන දුහෙතුකපටිසන්ධියා අවුත්තත්තා නත්ථි තිහෙතුකස්ස දුහෙතුකපටිසන්ධිආකඩ්ඪනන්ති? නයිදමෙවං දුහෙතුකොමකකම්මෙන අහෙතුකපටිසන්ධියා විය තිහෙතුකොමකකම්මෙන සාමන්ථියානුරූපතො දුහෙතුකපටිසන්ධියාව දාතඛිබ්බත්තා, කම්මසරික්ඛකවිපාකදස්සන්ථං පන මහාථෙරෙන සාවසෙසො පාඨො කතො. ඉතරථා “චතුත්තං හෙතුනං පච්චයා”ති වචනාභාවතො දුහෙතුකකම්මෙන අහෙතුකුපපත්තියාපිඅභාවො ආපජ්ජති, තස්මා යථා සුගතියං ඡච්චන්ධබ්බිරාදිවිපත්තියා අහෙතුකුපපත්තිං වජ්ජෙත්වා ගතිසම්පත්තියා සහෙතුකුපපත්තිදස්සන්තං දුහෙතුකුපපත්ති එව උද්ධටා, න අහෙතුකුපපත්ති, එවං කම්මසරික්ඛකවිපාකදස්සන්තං තිහෙතුකකම්මෙන තිහෙතුකුපපත්ති එව උද්ධටා, න දුහෙතුකුපපත්ති, න පන අලඛිතතොති දට්ඨබ්බං.

74. එවං එකාය චෙතනාය සොළස විපාකානි එත්ථෙව ද්වාදසකමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්මිති පවත්තස්ස තිපිටකවුළුනාගත්ථෙරවාදස්ස වසෙන විපාකජ්ජවත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි එකාය චෙතනාය ද්වාදස විපාකානි එත්ථෙව දසකමග්ගො අහෙතුකට්ඨකම්මිති ආගතස්ස මොරවාපිවාසිමහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරවාදස්සපි වසෙන දස්සෙතුං අසඬ්ඛාරං සසඬ්ඛාරවිපාකානී”තාදි වුත්තං. යථා මුඛෙ චලිතෙ ආදාසතලෙ මුඛනිමිත්තං චලති, එවං අසඬ්ඛාරකුසලස්ස අසඬ්ඛාරවිපාකොව හොති, න සසඬ්ඛාරොති එවං ආගමනතොව සඬ්ඛාරහෙදොති අයමෙත්ථාධිජ්ජායො. යස්මා පන විපාකස්ස සඬ්ඛාරහෙදො පච්චයවසෙන ඉච්ඡිතො, න කම්මවසෙන, තස්මා එස කෙවිවාදො කතො.

තෙසන්ති තෙසං එවංවාදීනං. යථාක්කමන්ති තිහෙතුකුක්කට්ඨාදීනං අනුක්කමෙන. ද්වාදස විපාකානීති තිහෙතුකුක්කට්ඨඅසඬ්ඛාරිකසසඬ්ඛාරිකකම්මස්ස වසෙන යථාක්කමං සසඬ්ඛාරිකචතුක්කචජ්ජිතානි, අසඬ්ඛාරිකචතුක්කචජ්ජිතානි ව ද්වාදස විපාකානි, තථා තිහෙතුකොමකස්ස, දුහෙතුකුක්කට්ඨස්ස ව කම්මස්ස වසෙන දුහෙතුකසසඬ්ඛාරද්වයචජ්ජිතානි, දුහෙතුකාසඬ්ඛාරද්වයචජ්ජිතානි ව දස විපාකානි, දුහෙතුකොමකස්ස වසෙන දුහෙතුකද්වයචජ්ජිතානි ව අට්ඨ විපාකානි

යථාච්ඡත්තස්ස “තිහෙතුකමුක්කට්ඨ”න්ත්‍යාදිනා චුත්තනයස්ස අනුසාරෙන අනුස්සරණෙන යථාසම්භවං තස්ස තස්ස සම්භවානුරූපතො උද්දිසෙ.

75. පරිතො අත්තං ඛණ්ඩිතං විය අප්පානුභාවන්ති පරිත්තං. පකට්ඨභාවං නීතන්ති පණිතං, උභින්නං මජ්ඣෙ භවං මජ්ඣිමං. තත්ථ “පටිලද්ධමත්තං අනාසෙවිතං පරිත්ත”න්ති අවිසෙසතොව අට්ඨකථායං චුත්තං, තථා “නාතිසුභාවිතං අපරිපුණ්ණවසිභාවං මජ්ඣිමං. අතිවිය සුභාවිතං පන සබ්බසො පරිපුණ්ණවසිභාවං පණිත”න්ති. ආචරියෙන පනෙත්ථ පරිත්තම්පි ඊසකං ලද්ධාසෙවනමෙවාධිප්පෙතන්ති දිස්සති. තථා භානෙන නාමරූපපරිච්ඡේදෙ –

“සමානාසෙවනෙ උද්ධෙ, විජ්ජමානෙ මහබ්බලෙ;
අලද්ධා තාදිසං හෙතුං, අභිඤ්ඤා න විපච්චති”ති. (නාම. පරි. 474) ;

සමානභූමිකතොව ආසෙවනලාභෙන බලවභාවතො මහග්ගතධම්මානං විපාකදානං වත්ථා තදභාවතො අභිඤ්ඤාය අවිපච්චනං චුත්තං. භීතෙනි ඡන්දවිත්තවීරියවීමංසාහි නිබ්බත්තිතං වා පරිත්තං. මජ්ඣිමෙහි ඡන්දාදිහි මජ්ඣිමං. පණිතෙනි පණිතන්ති අලමතිජ්ජපඤ්චෙන.

84. පඤ්චමජ්ඣානං භාවෙත්ථාති අභිඤ්ඤාභාවං අසම්පත්තං පඤ්චමජ්ඣානං තිවිධම්පි භාවෙත්ථා. අභිඤ්ඤාභාවජ්ජත්තස්ස පන අවිපාකභාවො “අලද්ධා තාදිස”න්ත්‍යාදිනා (නාම. පරි. 474) ආචරියෙන සාධිතො. මූලටීකාකාරාදයො පන අඤ්ඤාථාපි තං සාධෙත්ති. තං පන සඬ්ඛෙපතො, තත්ථ තත්ථ විත්ථාරතො ච අභිධම්මත්ථවිකාසිනියං චුත්තනයෙන දට්ඨබ්බං. සඤ්ඤාචරාගං භාවෙත්ථාති “සඤ්ඤා රොගො, සඤ්ඤා ගණ්ඨො”ත්‍යාදිනා, “ධි විත්තං ධිබ්බතං විත්ත”න්ත්‍යාදිනා වා නයෙන අරූපජ්ජවත්තියා ආදීනවදස්සනෙන තදභාවෙ ච පණිතභාවසන්තිට්ඨානෙන වායොකසිණෙ කෙසඤ්චි මනෙන පරිච්ඡින්නාකාසකසිණෙ වා භාවනාබලෙන තෙන පටිලහිතබ්බභාවෙ අරූපස්ස අනිබ්බත්තිසභාවාපාදනවසෙන අරූපවිරාගභාවනං භාවෙත්ථා අඤ්ඤාසත්තෙසු උජ්ජජ්ජන්ති කම්මකිරියවාදිනො තිත්ථියා ඵවාත්‍යාධිප්පායො. තෙ පන යෙන ඉරියාපට්ඨන ඉධ මරන්ති. තෙනෙව තත්ථ නිබ්බත්තිත්ති දට්ඨබ්බං.

86. අනාගාමිනො පන සුද්ධාවාසෙසු උජ්ජජ්ජන්ති අනාගාමිනොයෙව අරියා පුපුජ්ජනාදිකාලෙ, පච්ඡාපි වා පඤ්චමජ්ඣානං තිවිධම්පි භාවෙත්ථා සද්ධාදිඉන්ද්‍රියවෙමත්තතානුක්කමෙන පඤ්චසු සුද්ධාවාසෙසු උජ්ජජ්ජන්ති.

87. යථාක්කමං භාවෙත්ථා යථාක්කමං ආරූප්පෙසු උජ්ජජ්ජන්ති යොජනා යථාක්කමන්ති ච පට්ඨාරූප්පාදිඅනුක්කමෙන. සබ්බම්පි චෙතං තස්ස

තස්සෙව ඤානස්ස ආවේණිකභූමිවසෙන චුත්තං. නිකන්තියා පන සති පුටුප්පනාදයො යථාලද්ධප්ඤානස්ස භූමිභූතෙසු සුද්ධාවාසවජ්ජිතෙසු යත්ථ කත්ථවි නිබ්බත්තන්ති, තථා කාමහවෙපි කාමාවචරකම්මලෙන. ‘ඉප්ඤ්ඤි, භික්ඛවෙ, සීලවතො වෙතොපණ්ඩි විසුද්ධත්තා’ති (අ. නි. 8.35) හි චුත්තං. අනාගාමීනො පන කාමරාගස්ස සබ්බසො පහීනත්තා කාමහවෙසු නිකන්තිං න උප්පාදෙන්තිති කාමලොකවජ්ජිතෙ යථාලද්ධප්ඤානභූමිභූතෙ යත්ථ කත්ථවි නිබ්බත්තන්ති. සුද්ධාවාසෙසු හි අනාගාමීනොයෙව නිබ්බත්තන්තිති නියමො අත්ථි. තෙ පන අඤ්ඤත්ථ න නිබ්බත්තන්තිති නියමො නත්ථි. එවඤ්ඤ කත්ථා චුත්තං ආචරියෙන –

“සුද්ධාවාසෙස්වනාගාමි-පුග්ගලාවොපපජ්ජරෙ;
කාමධාතුමහි ජායන්ති, අනාගාමිවිචජ්ජිතා”ති. (පරම. වී. 205) ;

සුක්ඛවිපස්සකාපි පනෙන මරණකාලෙ එකන්තෙනෙව සමාපත්තිං නිබ්බත්තෙන්ති සමාධිමිහි පරිපූරකාරීභාවතොති දට්ඨබ්බං. “ඉත්ථියොපි පන අරියා වා අනරියා වා අට්ඨසමාපත්තිලාභිනියො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසුයෙව නිබ්බත්තන්ති”ති අට්ඨකථායං (විභ. අට්ඨ. 809; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.279 ආදයො; ම. නි. අට්ඨ. 3.130) චුත්තං. අපිචෙන්ථ වෙහජ්ඵලඅකනිට්ඨචතුත්ථාරුප්පභවානං සෙට්ඨභවභාවතො තත්ථ නිබ්බත්තා අරියා අඤ්ඤත්ථ නුප්පජ්ජන්ති, තථා අවසෙසෙසු උපරුපරි බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තා හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමෙසු. චුත්තඤ්ඤෙනං ආචරියෙන –

“වෙහජ්ඵලෙ අකනිට්ඨෙ, භවග්ගෙ ව පතිට්ඨිතා;
න පුනාඤ්ඤත්ථ ජායන්ති, සබ්බෙ අරියපුග්ගලා;
බ්‍රහ්මලොකගතා හෙට්ඨා, අරියා නොපපජ්ජරෙ”ති. (නාම. පරි. 452-453) ;

කම්මචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චුතිපටිසන්ධික්කම්මවණ්ණනා

89. “ආයුක්ඛයෙනා”ත්‍යාදීසු සතිපි කම්මානුභාවෙ තංතංගතීසු යථාපරිච්ඡින්නස්ස ආයුතො පරික්ඛයෙන මරණං ආයුක්ඛයමරණං. සතිපි තත්ථ තත්ථ පරිච්ඡින්නායුසෙසෙ ගතිකාලාදිපච්චයසාමග්ගියඤ්ඤි තංතංභවසාධකස්ස කම්මුතො පරිනිට්ඨිතවිපාකත්තා මරණං කම්මක්ඛයමරණං. ආයුකම්මානං සමකමෙව පරික්ඛිණත්තා මරණං උභයක්ඛයමරණං. සතිපි තස්මිං දුට්ඨෙ පුරිමභවසිද්ධස්ස කස්සචි උපච්ඡෙදකකම්මුතො බලෙන සත්ථභරණාදිහි උපක්කමෙහි උපච්ඡිජ්ජමානසන්තානානං, ගුණමහන්තෙසු වා කතෙන කෙනවි උපක්කමෙන ආයුහිතඋපච්ඡෙදකකම්මුතා පටිබාහිතසාමන්ථියස්ස කම්මස්ස

තංතං අත්තභාවජ්ජවත්තනෙ අසමත්ථභාවතො දුස්සිමාරකලාබුරාජාදීනං විය තඨිබ්බෙණයෙව යානාවාවනවසෙන පවත්තමරණං උපච්ඡේදකමරණං නාම. ඉදං පන තෙරයිකානං උත්තරකුරුවාසීනං කෙසඤ්චි දෙවානඤ්ච න භොති. තෙනාහු

“උපක්කමෙන වා කෙසඤ්චිපච්ඡේදකකම්මුතා”ති. (ස. ස. 62) ;

මරණස්ස උප්පත්ති පවත්ති මරණුප්පත්ති.

90. මරණකාලෙති මරණාසන්නකාලෙ. යථාරහන්ති තංතංගතීසු උප්පජ්ජනකසත්තානුරූපං, කත්ථවි පන අනුප්පජ්ජමානස්ස ඛිණාසවස්ස යථොපට්ඨිතං නාමරූපධම්මාදිකමෙව චුතිපරියොසානානං ගොචරභාවං ගව්ඡති, න කම්මකම්මනිමිත්තාදයො. උපලද්ධපුබ්බන්ති චෙතියදස්සනාදිවසෙන පුබ්බෙ උපලද්ධං. උපකරණභූතන්ති පුප්ඵාදිවසෙන උපකරණභූතං. උපලභිතබ්බන්ති අනුභවිතබ්බං. උපභොගභූතන්ති අවිජරාවිමානකප්පරුක්ඛනිරයග්ගිආදිකං. උපභුඤ්ජිතබ්බං. අවිජරාවිමානකප්පරුක්ඛමාතුකුච්ඡිආදිගතං හි රූපායතනං සුගතිනිමිත්තං. නිරයග්ගිනිරයපාලාදිගතං දුග්ගතිනිමිත්තං. ගතියා නිමිත්තං ගතිනිමිත්තං.

කම්මබලෙනාති පටිසන්ධිනිබ්බත්තකස්ස කුසලාකුසලකම්මස්ස ආනුභාවෙන. ඡන්තං ද්වාරානන්ති වක්ඛමානනයෙන යථාසම්භවං ඡන්තං උපපත්තිද්වාරානං, යදි කුසලකම්මං විපච්චති, තදා පරිසුද්ධං කුසලචිත්තං පවත්ති, අථ අකුසලකම්මං, තදා උපක්කිලිට්ඨං අකුසලචිත්තන්ති ආහ “විපච්චමානක...පෙ.... කිලිට්ඨං වා”ති. තෙනාහ භගවා “නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, හික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති, අනුබ්බඤ්ජනස්සාදගධිතං වා, තස්මිං වෙ සමයෙ කාලං කරොති, යානමෙතං විජ්ජති, යං ද්විත්තං ගතීනං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජේයා නිරයං වා තිරච්ඡානයොතිං වා”ති (සං. නි. 4.235). තත්ථොණතං වාති තස්මිං උපපජ්ජිතබ්බහවෙ ඔණතං විය, තත්ථොණතං එවාති වා පදච්ඡේදො. “බාහුල්ලෙනා”ති එත්ථ අධිප්පායො “යෙභුයොන භවන්තරෙ”ති එත්ථ චුත්තනයෙන දට්ඨබ්බො. අථ වා “යථාරහ”න්ති ඉමිනාව සො සක්කා සඬගහෙතූන්ති “බාහුල්ලෙනා”ති ඉමිනා සහසා ඔච්ඡිජ්ජමානජීවිතානං සණ්ඨකං මරන්තානං විය න අභික්ඛණමෙවාති දීපිතන්ති විඤ්ඤායති. අභිනවකරණවසෙනාති තඨිබ්බෙණ කරියමානං විය අත්තානං අභිනවකරණවසෙන.

91. පච්චාසන්නමරණස්සාති එකවීථිප්පමාණායුකවසෙන, තතො වා කිඤ්චි අධිකායුකවසෙන සමාසන්නමරණස්ස. වීථිචිත්තාවසානෙති තදාරම්මණපරියොසානානං, ජවනපරියොසානානං වා වීථිචිත්තානං අවසානෙ.

තත්ථ “කාමභවතො චචිත්වා තත්ථෙව උප්පජ්ජමානානං තදාරම්මණපරියොසානානි, සෙසානං ජවනපරියොසානානි”ති ධම්මානුසාරණියං වුත්තං. භවඬගක්ඛයෙවාති යදි එකජවනවීරීතො අධිකතරායුසෙසො සියා, තදා භවඬගාවසානෙ වා උප්පජ්ජත්වා නිරුජ්ඣති. අථ එකචිත්තක්ඛණායුසෙසො සියා, තදා වීරීචිත්තාවසානෙ, තඤ්ච අතීතකම්මාදිවිසයමෙව. “තස්සානන්තරමෙව”ති ඉමිනා අන්තරාභවවාදිමතං පටික්ඛිපති.

යථාරහන්ති කම්මකරණකාලස්ස, විපාකදානකාලස්ස ච අනුරූපවසෙන. අථ වා විපච්චමානකකම්මානුරූපං අනුසයවසෙන, ජවනසහජාතවසෙන වා පවත්තිඅනුරූපතොත්තත්ථො. නනු ව “අවිජ්ජානුසයපරික්ඛිත්තෙනා”ත්තාදි වුත්තං. ජවනසහජාතානඤ්ච කථං අනුසයභාවොති? නායං දොසො අනුසයසදිසතාය තාසම්පි අනුසයවොහාරභාවතො. ඉතරථා අකුසලකම්මසහජාතානං භවතණ්භාසහජාතානං වා වුත්තිආසන්නජවනසහජාතානඤ්ච සඬගහො න සියා. අවිජ්ජාව අප්පභීනට්ඨෙන අනුසයනතො පවත්තනතො අනුසයො, තෙන පරික්ඛිත්තෙන පරිවාරිතෙන. තණ්භානුසයොව මූලං පධානං සහකාරිකාරණභූතං ඉමස්සාති තණ්භානුසයමූලකො. සඬබ්බාරොතාති කුසලාකුසලකම්මෙන කම්මසහජාතඵස්සාදිධම්මසමුදායෙන වුත්තිආසන්නජවනසහජාතෙන වා, තෙන ජනියමානං. අවිජ්ජාය හි පටිච්ඡන්තාදීනවිසයෙ තණ්භා නාමෙති, ඛිපනකසඬබ්බාරසම්මතා යථාවුත්තසඬබ්බාරා ඛිපන්ති, යථාහු –

“අවිජ්ජාතණ්භාසඬබ්බාර-සහජෙහි අපායිනං;
විසයාදීනවච්ඡාදිනමනක්ඛිපකෙහි තු.

“අප්පභීනෙහි සෙසානං, ඡාදනං නමනම්පි ව;
ඛිපකා පන සඬබ්බාරා, කුසලාව භවන්තිහා”ති. (ස. ස. 164-165);

සම්පයුත්තෙහි පරිග්ගය්හමානන්ති අත්තනා සම්පයුත්තෙහි ඵස්සාදිහි ධම්මෙහි සම්පයුත්තපච්චයාදිනා පරිවාරෙත්වා ගය්හමානං, සහජාතානමධිට්ඨානභාවෙන පුබ්බඬගමභූතන්ති අත්තනා සහජාතානං පතිට්ඨානභාවෙන පධානභූතං. “මනොපුබ්බඬගමා ධම්මා”ති (ධ. ප. 1-2) හි වුත්තං. භවන්තරපටිසන්ධානවසෙනාති පුරිමභවන්තරස්ස, පච්ඡිමභවන්තරස්ස ච අඤ්ඤමඤ්ඤං එකාබද්ධං විස පටිසන්දහනවසෙන උප්පජ්ජමානමෙව පතිට්ඨාති, න ඉතො ගන්ත්වාත්තාධිප්පායො. න හි පුරිමභවපරියාපන්නො කොචි ධම්මො භවන්තරං සඬකමති, නාපි පුරිමභවපරියාපන්නහෙතුහි විනා උප්පජ්ජති පටිසංසපදීපමුද්දා වියාති අලමතිප්පසඤ්චෙන.

92. මන්දං භුක්වා පවත්තානි මන්දස්පවත්තානි. පච්චුප්පන්තාරම්මණෙසු ආපාඨගතෙසු මනොද්වාලෙ ගතිනිමිත්තවසෙන, පඤ්චද්වාලෙ කම්මනිමිත්තවසෙනාත්තාධිප්පායො. පටිසන්ධිභවභිග්ගානම්පි

පච්චුප්පන්තාරම්මණො ලබ්භතීති මනොද්වාලෙ තාව පටිසන්ධියා චතුත්තං භවභිග්ගානඤ්ච, පඤ්චද්වාලෙ පන පටිසන්ධියාව පච්චුප්පන්තාරම්මණභාවො ලබ්භති. තථා හි කස්සචි මනොද්වාලෙ ආපාඨමාගතං පච්චුප්පන්තං ගතිනිමිත්තං ආරබ්භ උප්පන්තාය තදාරම්මණපරියොසානාය චිත්තවීරියා අනන්තරං චුතිචිත්තෙ උප්පන්නෙ තදනන්තරං පඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ ආරම්මණෙ පවත්තාය පටිසන්ධියා චතුත්තං භවභිග්ගානං, පඤ්චද්වාලෙ ච ඤාතකාදීහි උපට්ඨාපිතෙසු දෙයාධම්මෙසු වණ්ණාදිකෙ ආරබ්භ යථාරහං පවත්තාය චිත්තවීරියා චුතිචිත්තස්ස ච අනන්තරං එකචිත්තක්ඛණායුකෙ ආරම්මණෙ පවත්තාය පටිසන්ධියා පච්චුප්පන්තාරම්මණෙ පවත්ති උපලබ්භතීති අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපො, චිත්ථාරො පන විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.620 ආදයො) විභභිගට්ඨකථායං. (විභ. අට්ඨ. 227) වා සඬබ්බාරපච්චයාවිඤ්ඤාණපදවණ්ණනායං චුත්තනයෙන දට්ඨබ්බො. ඡද්වාරග්ගහිතන්ති කම්මනිමිත්තං ඡද්වාරග්ගහිතං, ගතිනිමිත්තං ඡට්ඨද්වාරග්ගහිතන්ති යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. අපරෙ පන අවිසෙසතො වණ්ණෙත්ති. සච්චසඬබ්බෙපෙපි තෙනොවාධිප්පායෙන ඉදං චුත්තං -

“පඤ්චද්වාලෙ සියා සන්ධි, විනා කම්මං ද්විගොවරෙ”ති; (ස. ස. 173);

අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.624-625; විභ. අට්ඨ. 227) පන “ගතිනිමිත්තං මනොද්වාලෙ ආපාඨමාගවිජති”ති චුත්තත්තා, තදාරම්මණාය ච පඤ්චද්වාරිකපටිසන්ධියා අදස්සිතත්තා, මූලට්ඨකාදීසු ච “කම්මබ්බලෙන උපට්ඨාපිතං වණ්ණායතනං සුපිතං පස්සන්තස්ස විය දිබ්බවක්ඛුස්ස විය ච මනොද්වාලෙයෙව ගොචරභාවං ගවිජති”ති (විසුද්ධි. මහා. 2.623) නියමෙත්වා චුත්තත්තා තෙසං වචනං න සම්පට්චිජන්ති ආචරියා. “පච්චුප්පන්තඤ්චා”ති එත්ථ ගතිනිමිත්තං තාව පච්චුප්පන්තාරම්මණං යුජ්ජති, කම්මනිමිත්තං පන පටිසන්ධිජනකකම්මස්සෙව නිමිත්තභූතං අධිප්පෙතන්ති කථං තස්ස චුතිආසන්නජවනෙහි ගහිතස්ස පච්චුප්පන්තභාවො සම්භවති. න හි තදෙව ආරම්මණුපට්ඨාපකං, තදෙව පටිසන්ධිජනකං භවෙයා උපවිතභාවාභාවතො අනස්සාදිතත්තා ච. “කතත්තා උපවිතත්තා”ති (ධ. ස. 431) හි වචනතො පුනස්පුනං ලද්ධාසෙවනමෙව කම්මං පටිසන්ධිං ආකඬ්ඪති. පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 1.232) ච නිකන්තික්ඛණෙ ද්විත්තං හෙතුනං පච්චයාපි සහෙතුකපටිසන්ධියා චුත්තත්තාකතුපවිතම්පි කම්මං තණ්හාය අස්සාදිතමෙව විපාකං අභිනිජ්ඣාදෙති, තදා ච පටිසන්ධියා සමානවීරියං විය පවත්තමානානි චුතිආසන්නජවනානි කථං පුනස්පුනං ලද්ධාසෙවනානි සිද්ධං,

කථංඤ්ච තානි තදා කණ්භාය පරාමට්ඨානි. අපිව පච්චුප්පන්නං කම්මනිමිත්තං
චුතිආසන්නප්පවත්තානං පඤ්චද්වාරිකජවනානං ආරම්මණං හොති.
“පඤ්චද්වාරිකකම්මඤ්ච පටිසන්ධිනිමිත්තකං න හොති පරිදුබ්බලභාවතො”ති
අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.620; විභ. අට්ඨ. 227) චුත්තන්ති සච්චමෙතං.
ඤාතකාදීහි උපට්ඨාපිතෙසු පන පුප්ඵාදීසු සන්නිභිතෙස්ථෙව මරණසම්භවතො
තත්ථ වණ්ණාදිකං ආරබ්භ චුතිආසන්නවීටිතො පුරිමභාගප්පවත්තානං
පටිසන්ධිජනනසමත්ථානං මනොද්වාරිකජවනානං ආරම්මණභූතෙන සහ
සමානත්තා තදෙකසන්නතිපතිතං චුතිආසන්නජවනග්ගහිතම්පි පච්චුප්පන්නං
වණ්ණාදිකං කම්මනිමිත්තභාවෙන චුත්තං. එවඤ්ච කත්වා චුත්තං
ආනන්දාවරියෙන “පඤ්චද්වාරෙ ව ආපාඨමාගච්ඡන්තං පච්චුප්පන්නං
කම්මනිමිත්තං ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්නතියං උප්පන්නං, තංසදිසඤ්ච
දට්ඨබ්බ”න්ති (විභ. මූලට්. 227; විසුද්ධි. මහා. 2.623) .

94. යථාරහන්ති දුතියවතුත්ථපඨමතතියානං පටිසන්ධිනං අනුරූපතො.

98. ආරූප්පචුතියා පරං හෙට්ඨිමාරූප්පවජ්ජිතා ආරූප්පපටිසන්ධියො
හොන්ති උපරූපරිඅරූපීනං හෙට්ඨිමහෙට්ඨිමකම්මස්ස අනායුහනතො,
උපචාරජ්ඣානස්ස පන බලවභාවතො තස්ස විපාකභූතා කාමතිහෙතුකා
පටිසන්ධියො හොන්ති. රූපාවචරචුතියා පරං අහෙතුකරහිතා
උපචාරජ්ඣානානුභාවෙනෙව දුහෙතුකතිහෙතුකපටිසන්ධියො සිද්ධං,
කාමතිහෙතුම්භා චුතිතො පරං සබ්බා එව කාමරූපාරූපභවපරියාපන්නා යථාරහං
අහෙතුකාදිපටිසන්ධියො සිද්ධං. ඉතරො දුහෙතුකාහෙතුකචුතිතො පරං
කාමෙස්ථෙව භවෙසු තිහෙතුකාදිපටිසන්ධියො සිද්ධං.

චුතිපටිසන්ධික්කමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

99. පටිසන්ධියා නිරොධස්ස අනන්තරතො පටිසන්ධිනිරොධානන්තරතො.
තදෙව චිත්තන්ති තංසදිසතාය තබ්බොහාරප්පවත්තත්තා තදෙව චිත්තං යථා
“තානියෙව ඔසධානී”ති. අසති වීථිචිත්තුප්පාදෙති අන්තරන්තරා වීථිචිත්තානං
උප්පාදෙ අසති, චුතිචිත්තං හුත්වා නිරූප්ඤ්ඤි තදෙව චිත්තන්ති සම්බන්ධො.

101. පරිවත්තන්තා පවත්තන්ති යාව වට්ටමූලසමුච්ඡේදාත්‍යධිප්පායො.

102. යථා ඉහ භවෙපටිසන්ධි වෙව භවභිගඤ්ච වීටියො ව චුති ව, තථා පුන
භවන්තරෙ පටිසන්ධිභවභිගන්ති එවමාදිකා අයං චිත්තසන්නති පරිවත්තතීති
යොජනා. කෙච් පන ඉමස්මිං පරිච්ඡේදෙ වීථිමුත්තසභිගහස්සෙව දස්සිතත්තා
පටිසන්ධිභවභිගචුතිනමෙව ඉධ ගහණං යුත්තන්තාධිප්පායෙන
“පටිසන්ධිභවභිගවීටියො”ති ඉමස්ස පටිසන්ධිභවභිගප්පවාහානි අත්ථං වදන්ති,

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

තං තෙසං මතිමත්තං පවත්තිසඤ්ඤානදස්සනාවසානෙ තත්ථ සඤ්ඤානානං සබ්බෙසමෙව නිගමනස්ස අධිප්පෙතත්තා. එවඤ්ඤි සති “පටිසඤ්ඤාය පනෙතමද්ධුව”න්ති එත්ථ සබ්බෙසමෙව එත-සද්දෙන පරාමසනං සුට්ඨ උපපන්නං හොති. එතං යථාචුත්තං වට්ටපවත්තං අද්ධුවං අනිච්චං පලොකධම්මං පටිසඤ්ඤාය පච්චවෙක්ඛිත්වා බුද්ධා පණ්ඩිතා විරාය විරකාලං සුඛිකතා හුත්වා අවිචුතං ධූවං අවචනධම්මං පදං නිබ්බානං අධිගන්ත්වා මග්ගඵලඤ්ඤාණෙන සවිජ්ඣත්වා තතොයෙව සුට්ඨ සමුච්ඡින්නසිනෙහබන්ධනා සමං නිරුපධිසෙසනිබ්බානධාතුං එස්සන්ති පාපුණ්ණස්සන්ති.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඤ්ඤාවණ්ණනාය

විථිමුත්තපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. රූපපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. එවං තාව චිත්තවෙනසිකවසෙන දුට්ඨං අභිධම්මත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි රූපං, තදනන්තරඤ්ඤා නිබ්බානං දස්සෙතුමාරහන්තො ආහ “එත්තාවතා”ත්තාදි. සප්පහෙදප්පවත්තිකා උද්දෙසනිද්දෙසපටිනිද්දෙසවසෙන තීහි පරිච්ඡෙදෙහි චුත්තප්පහෙදවත්තො, පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන ද්විතී පරිච්ඡෙදෙහි චුත්තප්පවත්තිවත්තො ච චිත්තවෙනසිකා ධම්මා එත්තාවතා පඤ්චහි පරිච්ඡෙදෙහි විහත්තා හි යස්මා, ඉදානි යථානුප්පත්තං රූපං පවුච්චතීති යොජනා.

2. ඉදානි යථාපටිඤ්ඤාතරූපවිභාගත්ථං මාතිකං යපෙන “සමුද්දෙසා”ත්තාදි චුත්තං. සබ්බෙපතො උද්දිසනං සමුද්දෙසො. එකවිධාදිවසෙන විහජනං විභාගො, සමුට්ඨාති එතස්මා ඵලන්ති සමුට්ඨානං, කම්මාදයො රූපජනකපච්චයා. චක්ඛුදසකාදයො කලාපා. පවත්තික්කමතො චෙති භවකාලසත්තහෙදෙන රූපානං උප්පත්තික්කමතො.

රූපසමුද්දෙසවණ්ණනා

3. උපාදින්නානුපාදින්නසන්තානෙසු සසම්භාරධාතුවසෙන මහන්තා හුත්වා භූතා පාතුභූතාති මහාභූතා (ධ. ස. අට්ඨ. 584). අථවා අනෙකවිධඅඛිභූතවිසෙසදස්සනෙන, අනෙකාභූතදස්සනෙන චා මහන්තාති අඛිභූතාති, අභූතාති චා එතෙසුති මහාභූතා, මායාකාරාදයො. තෙහි සමානා සයං අනිලාදිසභාවානෙව නිලාදිඋපාදායරූපදස්සනාදිතොති මහාභූතා. මනාපවණ්ණසණ්ඨානාදිහි චා සත්තානං වඤ්චිකා යක්ඛිනිආදයො විය මනාපඉත්ථිපුරිසරූපදස්සනාදිනා සත්තානං වඤ්චකත්තා මහන්තාති අභූතාති එතෙසුති මහාභූතා. චුත්තම්භි හෙතං –

“මහත්තා පාතුභුතාති, මහාභුතසමාති වා;
වඤ්චකත්තා අභුතෙන, ‘මහාභුතා’ති සම්මතා”ති. (අභිධ. 626) ;

අප වා මහත්තපාතුභාවතො මහත්තාති භවත්ති එතෙසු උපාදාරූපාති, භුතාති වාති මහාභුතාති. මහාභුතෙ උපාදාය පවත්තං රූපං උපාදායරූපං. යදි එවං “එකං මහාභුතං පටිච්ච තතො මහාභුතා”ත්‍යාදිවචනතො (පටිඨා. 1.1.53) එකෙකමහාභුතා සෙසමහාභුතානං නිස්සයා භොන්තීති තෙසම්පි උපාදායරූපතාපසඬගොති? නයිදමෙවං උපාදායෙව පවත්තරූපානං තංසමඤ්ඤාසිද්ධිතො. යඤ්චි මහාභුතෙ උපාදියති, සයඤ්ච අඤ්ඤෙහි උපාදියති. න තං උපාදායරූපං. යං පන උපාදියතෙව, න කෙනචි උපාදියති, තදෙව උපාදායරූපන්ති නත්ථි භුතානං තඛ්ඛොභාරජ්ජපසඬගො. අපිව චතුත්තං මහාභුතානං උපාදායරූපන්ති උපාදායරූපලක්ඛණන්ති නත්ථි තයො උපාදාය පවත්තානං උපාදායරූපතාති.

4. පඨනට්ඨෙත පඨවී, තරුපබ්බතාදීනං පකතිපඨවී විය සහජාතරූපානං පතිට්ඨානභාවෙන පක්ඛායති, උපට්ඨාතීති චුත්තං භොති, පඨවී එව ධාතු සලක්ඛණධාරණාදිතො නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨෙත සරීරසෙලාවයවධාතුසදිසත්තා වාති පඨවීධාතු. ආපෙති සහජාතරූපාති පත්ථරති, ආපායති වා බ්‍රූහෙති වඩ්ඨෙතිති ආපො. තෙජෙති පරිපාවෙති, නිසෙති වා තික්ඛභාවෙන සෙසභුතත්තයං උස්මාපෙතීති තෙජො. වායති දෙසත්තරූප්පත්තිහෙතුභාවෙන භුතසඬ්ඝාතං පාපෙතීති වායො. චතස්සොපි පනොතා යථාක්කමං කථිනත්තදවත්තඋණ්හත්තවිත්ථම්භනත්තලක්ඛණාති දට්ඨබ්බං.

5. චක්ඛාදීනං වචනත්ථො හෙට්ඨා කථිතොව. පසාදරූපං නාම චතුත්තං මහාභුතානං පසන්නභාවහෙතුකත්තා. තං පන යථාක්කමං දට්ඨුකාමතාසොතුකාමතාසායිතුකාමතාසායිතුකාමතාච්ඡිසිතුකාමතානිදානකම්ම සමුට්ඨානභුතජ්ජසාදලක්ඛණං. තත්ථ චක්ඛු තාව මජ්ඣෙ කණ්හමණ්ඩලස්ස උභකාසිරජ්ජමාණෙ අභිමුඛෙ ඨිතානං සරීරසණ්ඨානුජ්ජපත්තිපදෙසෙ තෙලම්ච පිචුපට්ඨාති සත්තක්ඛිපට්ඨාති ඛ්‍යාපෙත්වා ධාරණනභාපනමණ්ඩනඛිජනකිච්චාහි චතුහි ධාතීහි විය ඛත්තියකුමාරො සන්ධාරණඛන්ධනපරිපාවනසමුදිරණකිච්චාහි චතුහි ධාතුහි කතුපකාරං උතුචිත්තාභාරෙහි උපත්ථම්භියමානං ආයුතා පරිපාලියමානං වණ්ණාදිහි පරිවාරිතං යථායොගං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනං වත්ථුද්වාරභාවං සධෙත්තං පවත්තති, ඉතරං “සසම්භාරචක්ඛු”ති වුච්චති. එවං සොතාදයොපි යථාක්කමං සොතඛිලඛිතත්තරෙ අඬගුලිවෙධනාකාරං උපචිතනනුතම්ඛලොමං, නාසිකඛිතත්තරෙ අජපදසණ්ඨානං, ජීවිහාමජ්ඣෙ උජ්ජලදලග්ගසණ්ඨානං පදෙසං අභිඛ්‍යාපෙත්වා පවත්තන්ති, ඉතරං පන යථෙත්වා කම්මජතෙජස්ස පතිට්ඨානට්ඨානං කෙසග්ගලොමග්ගනඛග්ගසුක්ඛවම්මානි ව අවසෙසං

සකලසරීරං ඵරිත්වා පචත්තති. ඵචං සන්තෙපි ඉතරෙහි තස්ස සඬකරො න භොති හින්තනිස්සයලක්ඛණත්තා. ඵකනිස්සයානිපි හි රූපරසාදීනි ලක්ඛණභෙදතො අසංකිණිණාති කිං පන හින්තනිස්සයා පසාදා.

6. ආපොධාතුයා සුබ්බමභාවෙන චුඡිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා චුත්තං “ආපොධාතු විචජ්ජිතං භූතත්තයසඬබ්බත්”න්ති. කිඤ්චාපි හි සිත්තා චුඡිත්වා ගය්හති, සා පන තෙජොයෙව. මන්දෙ හි උණ්හත්තෙ සිත්ඛුද්ධි සිත්තාසඬබ්බත්තස්ස කස්සපි ගුණස්ස අභාවතො. තයිදං සිත්ඛුද්ධියා අනවට්ඨිතභාවතො විඤ්ඤායති පාරාපාරෙ විය. තථා හි සම්මකාලෙ ආතපෙ යත්වා ඡායං පවිට්ඨානං සිත්ඛුද්ධි භොති, තත්ථෙව විරකාලං ඨිතානං උණ්හඛුද්ධි. යදි ච ආපොධාතු සිත්තා සියා, උණ්හභාවෙන සහ ඵකස්මිං කලාපෙ උපලබ්භෙය්‍ය, න වෙචං උපලබ්භති, තස්මා විඤ්ඤායති “න ආපොධාතු සිත්තා”ති. යෙ පන “දවතා ආපොධාතු, සා ච චුඡිත්වා ගය්හති”ති වදන්ති, තෙ වත්තබ්බා “දවතා නාම චුඡිත්වා ගය්හතීති ඉදං ආයස්මන්තානං අභිමානමත්තං සණ්ඨානෙ වියා”ති. චුත්තඤ්ඤෙතං පොරාණෙහි –

“දවතාසහචුත්තීති, තිණි භූතාති සම්චුසං;
දවතං සම්චුසාමීති, ලොකොයමහිමඤ්ඤති.

“භූතෙ චුඡිත්වා සණ්ඨානං, මනසා ගණ්හතො යථා;
පච්චක්ඛතො චුසාමීති, විඤ්ඤෙය්‍යා දවතා තථා”ති.

ගොවරරූපං නාම පඤ්චවිඤ්ඤාණවිසයභාවතො. ගාවො ඉන්ද්‍රියානි වරන්ති ඵත්ථාති ගොවරන්ති හි ආරම්මණස්සෙතං නාමං. තං පනෙතං පඤ්චවිධම්පි යථාක්කමං චක්ඛුචිඤ්ඤාණාදීනං ගොවරභාවලක්ඛණං, චක්ඛාදිපටිහනනලක්ඛණං වා.

7. ඉත්ථියා භාවො ඉත්ථත්තං (ධ. ස. අට්ඨ. 632). පුරිසස්ස භාවො පුරිසත්තං. තත්ථ ඉත්ථිලිඬගනිමිත්තකුත්තාකප්පභෙතුභාවලක්ඛණං ඉත්ථත්තං, පුරිසලිඬගාදිභෙතුභාවලක්ඛණං පුරිසත්තං. තත්ථ ඉත්ථිනං අඬගජාතං ඉත්ථිලිඬගං. සරාධ්ප්පායා ඉත්ථිනිමිත්තං “ඉත්ථි”ති සඤ්ජානනස්ස පච්චයභාවතො. අවිසද්ධානගමනනිසජ්ජාදි ඉත්ථිකුත්තං. ඉත්ථිසණ්ඨානං ඉත්ථාකප්පො. පුරිසලිඬගාදීනිපි චුත්තනෙයෙන දට්ඨබ්බාති. අට්ඨකථායං පන අඤ්ඤථා ඉත්ථිලිඬගාදීනි චණ්ණිකාති. තං පන ඵචං සඬගභත්වා වදන්ති –

“ලිඬගං හත්ථාදිසණ්ඨානං, නිමිත්තං මිහිතාදිකං;
කුත්තං සුජ්ජාදිතා කීළා, ආකප්පො ගමනාදික”න්ති.

භාවරූපං නාම භවති එතෙන ඉත්ථාදිඅභිධානං, බුද්ධි වාති කත්වා. තං පනෙතං කාශින්ද්‍රියං විය සකලසරීරං ඵරිත්වා තිට්ඨති.

8. හදයමෙව මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුනං නිස්සයත්තා චත්ථු වාති හදයචත්ථු. තථා හි තං ධාතුද්වයනිස්සයභාවලක්ඛණං, තඤ්ච හදයකොසඛ්භන්තරෙ අඛිප්පසතමත්තං ලොභිතං නිස්සාය පවත්නති. රූපකණ්ඨෙ අවුත්තස්සපි පනෙතස්ස ආගමනො, යුත්තිතො ච අත්ථිභාවො දට්ඨබ්බො. තත්ථ, තං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච චත්තන්ති “යං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.8) ඵවමාගතං පට්ඨානචචනං ආගමො. යුත්ති පනෙවං දට්ඨබ්බො –

“නිජ්ඵන්තභූතිකාධාරා, ද්වෙ ධාතු කාමරූපිනං;
රූපානුබන්ධවුත්තිත්තා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො විය.

“චක්ඛාදිනිස්සිතානෙතා, තස්සඤ්ඤාධාරභාවනො;
නාපි රූපාදිකෙ තෙසං, බහිද්ධාපි පවත්තිතො.

“න වාපි ජීවිතං තස්ස, කිච්චන්තරනියුත්තිතො;
න ච භාවද්වයං තස්මිං, අසන්තෙපි පවත්තිතො.

“තස්මා තදඤ්ඤං චත්ථු තං, භූතිකන්ති විජානියං;
චත්ථාලම්බදුකානන්තු, දෙසනාහෙදතො ඉදං;
ධම්මසඛිගණිපායස්මිං, න අක්ඛාතං මහෙසිනා”ති.

9. ජීවන්ති තෙනාති ජීවිතං, තදෙව කම්මජරූපපරිපාලනෙ ආධිපච්චයොගතො ඉන්ද්‍රියන්ති ජීවිතින්ද්‍රියං. තථා හෙතං කම්මජරූපපරිපාලනලක්ඛණං. යථාසකං ඛණමත්තට්ඨායිනම්පි හි සහජාතානං පවත්තිහෙතුභාවෙනෙව අනුපාලකං. න හි තෙසං කම්මංයෙව යිතිකාරණං හොති ආහාරජාදීනං ආහාරාදි විය කම්මස්ස තඬ්ඛණාභාවනො. ඉදං පන සහ පාවනග්ගිනා අනවසෙසඋපාදින්නකායං බ්‍යාපෙත්වා පවත්නති.

10. කබලං කත්වා අජ්ඣොභරියතීති කබලීකාරො ආහාරො, ඉදඤ්ච සචත්ථුකං කත්වා ආහාරං දස්සෙතුං වුත්තං. සෙන්ද්‍රියකායොපත්ථම්භනහෙතුභූතා පන අඛිගමඬ්ඛිගානුසාරී රසහරසඬ්ඛාතා අජ්ඣොභරිතබ්බාහාරසිනෙහභූතා ඔජා ඉධ ආහාරරූපං නාම. තථා හෙතං සෙන්ද්‍රියකායොපත්ථම්භනහෙතුභාවලක්ඛණං, ඔජට්ඨමකරූපාහරණලක්ඛණං වා.

11. කක්ඛලත්තාදිනා අත්තනො අත්තනො සභාවෙන උපලබ්භනතො සභාවරූපං නාම. උප්පාදාදිහි, අනිච්චතාදිහි වා ලක්ඛණෙහි සහිතන්ති සලක්ඛණං. පරිච්ඡේදාදිභාවං විනා අත්තනො සභාවෙනෙව කම්මාදිහි පච්චයෙහි නිප්ඵන්නත්තා නිප්ඵරූපං නාම. රූප්පනසභාවො රූපං, තෙන යුත්තම්පි රූපං, යථා “අරිසසො, නීලුප්පල”න්ති, ස්වායං රූප-සද්දො රුළුභියා අතංසභාවෙපි පවත්තතිති අපරෙන රූප-සද්දෙන විසෙසෙත්වා “රූපරූප”න්ති චුත්තං යථා “දුක්ඛදුක්ඛ”න්ති. පරිච්ඡේදාදිභාවං අතික්කමිත්වා සභාවෙනෙව උපලබ්භනතො ලක්ඛණත්තයාරොපනෙන සම්මසිතුං අරහත්තා සම්මසනරූපං.

12. න කස්සතීති අකාසො. අකාසොයෙව ආකාසො, නිජ්ජීවට්ඨොන ධාතු වාති ආකාසධාතු. චක්ඛුදසකාදිඵකෙකකලාපගතරූපානං කලාපන්තරෙහි අසංකිණ්ණභාවාපාදනවසෙන පරිච්ඡේදකං, තෙහි වා පරිච්ඡිජ්ජමානං, තෙසං පරිච්ඡේදමත්තං වා රූපං පරිච්ඡේදරූපං. තඤ්ඤි තං තං රූපකලාපං පරිච්ඡින්නන්තං විය හොති. විජ්ජමානෙපි ච කලාපන්තරභූතෙහි කලාපන්තරභූතානං සම්පුට්ඨභාවෙ තංතංරූපවිචිත්තතා රූපපරියන්තො ආකාසො. යෙසඤ්ච සො පරිච්ඡේදො, තෙහි සයං අසම්පුට්ඨොයෙව. අඤ්ඤාං පරිච්ඡින්නතා න සියා තෙසං රූපානං ඛ්‍යාපිභාවාපත්තිතො. අඛ්‍යාපිතා හි අසම්පුට්ඨතා. තෙනාහ භගවා “අසම්පුට්ඨං චතුහි මභාභූතෙහි”ති (ධ. ස. 637).

13. චලමානකායෙන අධිජ්ජායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච තෙන විඤ්ඤායතීති කායවිඤ්ඤත්ති. සවිඤ්ඤාණකසද්දසඬ්ඛාතවාචාය අධිජ්ජායං විඤ්ඤාපෙති, සයඤ්ච තාය විඤ්ඤායතීති වච්චිඤ්ඤත්ති. තත්ථ අභික්කමාදිජනකචිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා සහජාතරූපසන්ථම්භනසන්ධාරණවලිතෙසු සහකාරීකාරණභූතො ඵන්දමානකායඵන්දනතංභෙතුකවායොධාතුවිනිවුත්තො මහන්තං පාසාණං උක්ඛිපන්තස්ස සබ්බථාමෙන ගහණකාලෙ උස්සාහනවිකාරො විය රූපකායස්ස පරිඵන්දනපච්චයභාවෙන උපලබ්භමානො විකාරො කායවිඤ්ඤත්ති. සා හි ඵන්දමානකායෙන අධිජ්ජායං විඤ්ඤාපෙති. න හි විඤ්ඤත්තිවිකාරරහිතෙසු රුක්ඛචලනාදීසු “ඉදමෙස කාරෙතී”ති අධිජ්ජායග්ගහණං දිට්ඨන්ති. හත්ථචලනාදීසු ච ඵන්දමානකායග්ගහණානන්තරං අවිඤ්ඤායමානන්තරෙහි මනොද්වාරජවනෙහි ගය්හමානත්තා සයඤ්ච කායෙන විඤ්ඤායති.

කථං පන විඤ්ඤත්තිවසෙන හත්ථචලනාදියො භොන්තීති? වුවුවනෙ — ඵකාවජ්ජනවීරියං සත්තසු ජවනෙසු සත්තමජවනසමුට්ඨානවායොධාතු විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතාව පට්ඨමජවනාදිසමුට්ඨානාහි වායොධාතූහි ලද්ධොපත්ථම්භා දෙසන්තරූප්පත්තිභෙතුභාවෙන චලයති චිත්තජං, පුරිමජවනාදිසම්භූතා පන සන්ථම්භනසන්ධාරණමත්තකරා තස්ස උපකාරාය භොන්තීති. යථා හි සත්තහි යුගෙහි ආකඬ්ඨිතබ්බසකටෙ සත්තමයුගයුත්තායෙව

ගොණා හෙට්ඨා ඡසු යුගෙසු යුත්තගොණෙහි ලද්දුපත්ථම්භා සකටං වාලෙන්ති, පට්ඨාසුගාදියුත්තා පන උපත්ථම්භනසන්ධාරණමත්තමෙව සාධෙන්නා තෙසං උපකාරාය හොත්ති, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

දෙසන්තරුප්පත්තියෙව චෙත්ථ චලනං උප්පන්නදෙසතො කෙසග්ගමත්තමපි ධම්මානං සඬ්ඛිකමනාභාවතො. ඉතරථා තෙසං අඛ්‍යාපාරකතා, බණ්ඩකතා ච න සියා. දෙසන්තරුප්පත්තිහෙතුභාවොති ච යථා අත්තනා සහජරූපානි හෙට්ඨිමඡවනසමුට්ඨිතරූපෙහි පතිට්ඨිතට්ඨානතො අඤ්ඤත්ථ උප්පජ්ජන්ති, එවං තෙහි සහ තත්ථ උප්පත්තියෙවාති දට්ඨබ්බං, එත්ථ පන විත්තපෙ චලිතෙ තංසම්බන්ධෙන ඉතරමපි චලති නදීසොතෙ පක්ඛිත්තසුක්ඛගොමයපිණ්ඩං විය. තථා චලයිතුං අසක්කොන්ති යොපි පට්ඨමඡවනාදියමුට්ඨානවායොධාතුයො විඤ්ඤත්තිවිකාරසහිතායෙව යෙන දිසාභාගෙන අයං අභික්කමාදීති පවත්තෙතුකාමො, තදභිමුඛභාවවිකාරසම්භවතො. එවඤ්ඤා කත්වා මනොද්චාරාවජ්ජනස්සපි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකත්තං වක්ඛති. වච්චෙදකරවිත්තසමුට්ඨානපට්ඨිධාතුයා අක්ඛරුප්පත්තිට්ඨානගතඋපාදින්නරූපෙහි සහ සට්ඨනපච්චයභූතො එකො විකාරො වච්චිඤ්ඤත්ති. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං කායවිඤ්ඤත්තියං චුත්තනයෙන දට්ඨබ්බං.

අයං පන විසෙසො – යථා තත්ථ “එන්ද්‍රියානකායග්ගහණානන්තර”න්ති චුත්තං, එවමිධ “සුයාමානසද්දසවනානන්තර”න්ති යොජෙතබ්බං. ඉධ ච සන්ථම්භනාදීනං අභාවතො සත්තමඡවනසමුට්ඨිතාත්තාදිනා න ලබ්භති. සට්ඨනෙන හි සද්ධිංයෙව සද්දො උප්පජ්ජති. සට්ඨනඤ්ඤා පට්ඨමඡවනාදියුපි ලබ්භතෙව. එත්ථ ච යථා උස්සාපෙත්වා බද්ධගොසීසතාලපණ්ණාදිරූපානි දිස්වා තදනන්තරප්පවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්චාරවිථියා ගොසීසාදීනං උදකසහචාරිතප්පකාරං සඤ්ඤාණං ගහෙත්වා උදකග්ගහණං හොති, එවං විජ්ජන්ද්‍රියානසමුච්චාරියමානකායසද්දො ගහෙත්වා තදනන්තරප්පවත්තාය අවිඤ්ඤායමානන්තරාය මනොද්චාරවිථියා පුරිමසිද්ධසම්බන්ධුපනිස්සයාය සාධිප්පායවිකාරග්ගහණං හොතීති අයං ද්වින්නං සාධාරණා උපමා.

14. ලහුභාවො ලහුතා. මුදුභාවො මුදුතා. කම්මඤ්ඤභාවො කම්මඤ්ඤතා. යථාක්කමඤ්ඤවෙතා අරොගිනො විය රූපානං අගරුතා සුපරිමද්දිතවම්මස්ස විය අකථිතතා සුධන්තසුචණ්ණස්ස විය සරීරකිරියානං අනුකූලභාවොති දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිජ්ජන්තස්සපි හි ලහුතාදිත්තයස්ස තංතංවිකාරාධිකරූපෙහි නානත්තං චුච්චති, දන්ධන්තකරධාතුක්ඛොභජ්ජපිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො හි රූපවිකාරො ලහුතා. ථද්ධන්තකරධාතුක්ඛොභජ්ජපිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො මුදුතා. සරීරකිරියානං අනුකූලභාවකරධාතුක්ඛොභජ්ජපිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො කම්මඤ්ඤතාති.

15. උපවයනං උපවයො, පයමවයොත්තාත්ථො “උපඤ්ඤත්ත”න්ත්‍යාදිසු විය උප-සද්දස්ස පයමත්ථජොතනතො. සන්තානො සන්තති, පබන්ධොත්තාත්ථො. තත්ථ පටිසන්ධිතො පටියාය යාව චක්ඛාදිදසකානං උප්පත්ති, එත්ථන්තරෙ රුප්ප්පාදො උපවයො නාම. තතො පරං සන්තති නාම. යථාසකං ඛණමත්තට්ඨායීනං රූපානං නිරොධාහිමුඛභාවවසෙන ජීරණං ජරා, සායෙව ජරතා, නිව්ච්චුභාවෙන න ඉච්චං අනුපගන්තබ්බන්ති අනිච්චං, තස්ස භාවො අනිච්චතා, රූපපරිභෙදො. ලක්ඛණරූපං නාම ධම්මානං තංතංඅවත්ථාවසෙන ලක්ඛණභෙතුත්තා.

16. ජාතිරූපමෙවාති පටිසන්ධිතො පටියාය රූපානං ඛණ ඛණ උප්පත්තිභාවතො ජාතිසඬ්ඛාතං රුප්ප්පත්තිභාවෙන චතුසත්තතිරූපප්පට්ඨද්ධවුත්තිත්තා රූපසම්මතඤ්ච ජාතිරූපමෙව උපවයසන්තතිභාවෙන පවුච්චති පයමුපරිනිව්චත්තසඬ්ඛාතප්පවත්තිආකාරභෙදතො වෙනෙයාවසෙන “උපවයො සන්තති”ති (ධ. ස. 642) විහජිත්වා වුත්තත්තා. එවඤ්ච කත්වා තාසං නිද්දෙසෙ අත්ථතො අභෙදං දස්සෙතුං “යො ආයතනානං ආවයො, සො රූපස්ස උපවයො. යො රූපස්ස උපවයො, සා රූපස්ස සන්තති”ති (ධ. ස. 641-642) වුත්තං. එකාදසවිධම්පිති සභාගසඬ්ඛගවසෙන එකාදසප්පකාරම්පි.

17. චත්තාරො භූතා, පඤ්ච පසාදා, චත්තාරො විසයා, දුච්චො භාවො, හදයරූපම්ච්චපි ඉදං ජීවිතාභාරරූපෙහි ද්විති සහ අට්ඨාරසවිධං, තථා පරිච්ඡෙදො ච දුච්චා විඤ්ඤත්ති, තිච්චො විකාරො, චතුඛ්ඛිධං ලක්ඛණන්ති රූපානං පරිච්ඡෙදවිකාරාදිභාවං විනා විසුං පච්චයෙහි අනිඛ්ඛත්තත්තා ඉමෙ අනිප්පන්නා දස චෙති අට්ඨවිසතිවිධං භවෙ.

රූපසමුද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපවිභාගවණ්ණනා

18. ඉදානි යථාඋද්දිට්ඨරූපානං එකවිධාදිනයදස්සනත්ථං “සබ්බඤ්ච පනෙත”න්ත්‍යාදි වුත්තං. සම්පයුත්තස්ස අලොභාදිභෙතුතො අභාවා අභෙතුකං. යථාසකං පච්චයවන්තතාය සප්පච්චයං. අත්තානං ආරබ්භ පවත්තෙහි කාමාසවාදීහි සහිතත්තා සාසවං. පච්චයෙහි අභිසඬ්ඛතත්තා සඬ්ඛතං. උපාදානක්ඛන්ධසඬ්ඛාතෙ ලොකෙ නියුත්තතාය ලොකීයං. කාමතණ්හාය අවචරිතත්තා කාමාවචරං. අරූපධම්මානං විය කස්සපි ආරම්මණස්ස අග්ගහණතො නාස්ස ආරම්මණන්ති අනාරම්මණං. තද්ධිගාදිවසෙන පහාතබ්බතාභාවතො අප්පහාතබ්බං. ඉති-සද්දො පකාරත්ථො, තෙන “අඛ්‍යාකත”න්ත්‍යාදිකං සබ්බං එකවිධනයං සඬ්ඛණ්හාති.

19. අජ්ඣත්තිකරූපං අත්තභාවසඬ්ඛාතං අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස පවත්තත්තා. කාමං අඤ්ඤෙයි හි අජ්ඣත්තසම්භූතා අත්ථි, රුළුභිවසෙන පන චක්ඛාදිකංයෙව අජ්ඣත්තිකං. අථ වා “යදි මයං න හොම, ත්වං කට්ඨකලිඬගරූපමො භවිස්සසී”ති වදන්තා විය අත්තභාවස්ස සාතිසයං උපකාරත්තා චක්ඛාදීනෙව විසෙසතො අජ්ඣත්තිකානි නාම. අත්තසඬ්ඛාතං වා විත්තං අධිකිච්ච තස්ස ද්වාරභාවෙන පවත්තතීති අජ්ඣත්තං, තදෙව අජ්ඣත්තිකං. තතො ඛනිභූතත්තා ඉතරං තෙවීසතිවිධං බාහිරරූපං.

20. ඉතරං බාවීසතිවිධං අවත්ථුරූපං.

22. අට්ඨවිධම්පි ඉන්ද්‍රියරූපං පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ලිඬගාදීසු සහජරූපපරිපාලනෙ ව ආධිපච්චයොගතො. පසාදරූපස්ස හි පඤ්චවිධස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු ආධිපච්චං අත්තතො පටුමන්දාදිභාවෙන තෙසම්පි පටුමන්දාදිභාවාපාදනතො. භාවද්වයස්සාපි ඉන්ථිලිඬගාදීසු ආධිපච්චං යථාසකං පච්චයෙහි උප්පජ්ජමානානම්පි තෙසං යෙහුයොන සභාවකසන්තානෙයෙව තංතදාකාරෙන උප්පජ්ජනතො, න පන ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවතො. ජීවිතස්ස ච කම්මජපරිපාලනෙ ආධිපච්චං තෙසං යථාසකං ඛණ්ටියානස්ස ජීවිතින්ද්‍රියජපට්ඨත්තා. සයඤ්ච අත්තතා යපිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව පවත්තති නාවිකො විය.

23. විසයවිසයිභාවජ්ජත්තිවසෙන ථුලත්තා ඔළාරිකරූපං. තතොයෙව ගහණස්ස සුකරත්තා සන්තිකෙරූපං ආසන්නරූපං නාම. යො සයං, නිස්සයවසෙන ච සම්පත්තානං, අසම්පත්තානඤ්ච පටිමුඛභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපනනං, සො පටිසො වියාති පටිසො. යථා හි පටිසාතෙ සති දුබ්බලස්ස චලනං හොති, එවං අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිමුඛභාවෙ සති අරූපසභාවත්තා දුබ්බලස්ස භවඬ්ගස්ස චලනං හොති. පටිසො යස්ස අත්ථි තං සජ්ජට්ඨං. තත්ථ සයං සම්පත්ති ථොට්ඨබ්බස්ස, නිස්සයවසෙන සම්පත්ති සානජීවිභාකායගන්ධරසානං, උභයථාපි අසම්පත්ති චක්ඛුසොතරූපසද්දානන්ති දට්ඨබ්බං. ඉතරං සොළසවිධං ඔළාරිකතාදිසභාවාභාවතො සුමුමරූපාදිකං.

24. කම්මතො ජාතං අට්ඨාරසවිධං උපාදින්නරූපං තණ්හාදිට්ඨිහි උපෙතෙන කම්මුතා අත්තතො ඵලභාවෙන ආදින්නත්තා ගහිතත්තා. ඉතරං අග්ගහිතග්ගහණෙනදසවිධං අනුපාදින්නරූපං.

25. දට්ඨබ්බභාවසඬ්ඛාතෙන නිදස්සනෙන සහ වත්තතීති සනිදස්සනං. චක්ඛුවිඤ්ඤාණගොචරභාවො හි නිදස්සනන්ති වුවච්චි තස්ස ච රූපායතනතො අනඤ්ඤත්තෙපි අඤ්ඤෙහි ධම්මෙහි තං විසෙසෙතුං අඤ්ඤං විය කත්වා වත්තුං වට්ටතීති සහ නිදස්සනෙන සනිදස්සනන්ති. ධම්මභාවසාමඤ්ඤෙන හි

එකිභූතෙසු ධම්මෙසු යො නානත්තකරො විසෙසො, සො අඤ්ඤො විය කත්වා උපවර්තුං යුත්තො. එවඤ්ඤි අත්ථවිසෙසාවබ්බොධො හොති.

26. අසම්පත්තවසෙනාති අත්තානං අසම්පත්තස්ස ගොවරස්ස වසෙන, අත්තනා විසයජ්ජදෙසං වා අසම්පත්තවසෙන. චක්ඛුසොතාති හි රූපසද්දෙහි අසම්පත්තාති, සයං වා තාති අසම්පත්තානෙව ආරම්මණං ගණ්හන්ති. තෙනෙනං වුච්චති –

“චක්ඛුසොතං පනෙතෙසු, හොතාසම්පත්තගාහකං;
විඤ්ඤාණුජපත්තිහෙතුත්තා, සන්තරාධිකගොචරෙ.

“තථා හි දුරදෙසට්ඨං, එලිකාදිතිරොහිතං;
මහත්තඤ්ච නගාදීනං, වණ්ණං චක්ඛු උදික්ඛති.

“ආකාසාදිගතො කුච්ඡි-වම්මානන්තරිකොපි ව;
මහන්තො ව සණ්ටාදීනං, සද්දො සොතස්ස ගොචරො.

“ගන්ත්වා විසයදෙසං තං, එරිත්වා ගණ්හන්ති වෙ;
අධිට්ඨානවිධානෙපි, තස්ස සො ගොචරො සියා.

“භූතජ්ජබන්ධතො සො වෙ, යාති ඉන්ද්‍රියසන්තිධිං;
කම්මචිත්තොජ්ජසම්භූතො, වණ්ණො සද්දො ව චිත්තජො.

“න තෙසං ගොචරා හොන්ති, න හි සම්භොන්ති තෙ ඛහි;
වුත්තා ව අවිසෙසෙන, පාඨෙ තංවිසයාව තෙ.

“යදි වෙතං ද්වයං අත්තසම්පංයෙව ගණ්හති;
අක්ඛිවණ්ණං තථා මූලං, පස්සෙය්‍ය හමුකස්ස ව.

“දිසාදෙසවචන්ථානං, සද්දස්ස න භවෙය්‍ය ව;
සියා ව සරවෙධිස්ස, සකණ්ණෙ සරපාතන”න්ති.

ගොවරග්ගාහිකරූපං විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතං හුත්වා
තංතංගොවරග්ගහණසභාවත්තා. ඉතරං තෙවිසතිවිධං අගොවරග්ගාහිකරූපං
ගොවරග්ගහණාභාවතො.

27. වණ්ණිකඛ්බො දට්ඨඛ්බොති වණ්ණො. අත්තනො උදයානන්තරං රූපං
ජනෙතීති ඔජා. අවිනිබ්භොගරූපං කත්ථවිපි අඤ්ඤමඤ්ඤං විනිභුඤ්ජනස්ස
විසුං විසුං පවත්තියා අභාවතො. රූපලොකෙ ගන්ධාදීනං අභාවවාදිමතම්පි හි
තත්ථ තත්ථ (විහ. මූලටී. 227; විහ. අනුටී. 227) ආචරියෙහි පටික්ඛිත්තමෙව.

28. ඉව්වෙවන්ති එත්ථපි ඉති-සද්දො පකාරත්ථො, තෙන ඉධ අනාගතම්පි සබ්බං දුක්ඛකාදිහෙදං සඛගණ්හාති.

රූපවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපසමුට්ඨානනයවණ්ණනා

29. කානි පන තානි කම්මාදිනි, කථං, කත්ථ, කදා ච රූපසමුට්ඨානානීති ආහ “තත්ථා”ත්‍යාදි. පටිසන්ධිමුපාදායාති පටිසන්ධිවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණං උපාදාය. ඛණ ඛණති එකෙකස්ස විත්තස්ස තීඝු තීඝු ඛණෙසු, නිරන්තරමෙවාති චුත්තං හොති. අපරෙ පන විත්තස්ස ධීතික්ඛණං (විභ. මූලටී. 20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා), භඪගක්ඛණෙ ච රූපුප්පාදං (විභ. මූලටී. 20 පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා) පටිසෙධෙන්ති. තත්ථ කිඤ්චාපි ධීතික්ඛණාභාවෙ තෙසං උපපත්ති වෙව තත්ථ චත්තබ්බඤ්ච හෙට්ඨා කථිතමෙව, ඉධාපි පන භඪගක්ඛණෙ රූපුප්පාදාභාවෙ උපපත්තියා තත්ථ චත්තබ්බෙන ච සහ සුඛග්ගහණත්ථං සඛගහෙත්වා වුච්චති –

“උප්පන්නුප්පජ්ජමානන්ති, විභඪගෙ එවමාදිනං;
භඪගක්ඛණස්මිං උප්පන්තං, නො ච උප්පජ්ජමානකං.

“උප්පජ්ජමානමුප්පාදෙ, උප්පන්තඤ්චාතිආදිනා;
භඪගුප්පාදාච අක්ඛාතා, න විත්තස්ස ධීතික්ඛණො.

“උප්පාදො ච වයො වෙව, අඤ්ඤථත්තං ධීතස්ස ච;
පඤ්ඤායතී’ති (අ. නි. 3.47) චුත්තත්තා, ධීති අත්ථිති වෙ මතං.

“අඤ්ඤථත්තස්ස එකස්මිං, ධම්මෙ අනුපලද්ධිතො;
පඤ්ඤාණුවචනා වෙව, පබන්ධට්ඨිති තත්ථපි.

“චුත්තා තස්මා න විත්තස්ස, ධීති දිස්සති පාළියං;
අභිධම්මෙ අභාවොපි, නිසෙධොයෙව සබ්බථා.

“යදා සමුදයො යස්ස, නිරුජ්ඣති තදාස්ස කිං;
දුක්ඛමුප්පජ්ජතීත්‍යෙත්ථ, පඤ්ඤෙ නොති නිසෙධතො.

“රූපුප්පාදො න භඪගස්මිං, තස්මා සබ්බෙපි පච්චයා;
උප්පාදෙයෙව විත්තස්ස, රූපහෙතුති කෙවන.

“චුච්චතෙ තත්ථ එකස්මිං, ධම්මෙයෙව යථා මතා;
උප්පාදාවත්ථතො භින්තා, භඪගාවත්ථා තථෙව තු.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

“භඩ්ගස්සාහිමුඛාවත්ථා, ඉච්ඡිතබ්බා අයං ධීති;
න යදස්සනතො එසා, විභඩ්ගෙන න තු දෙසිතා.

“ලක්ඛණං සඬ්ඛතස්සෙව, චත්තුමුප්පාදආදිනං;
දෙසිතත්තා න තත්ථාපි, පබ්බතස්ස ධීතිරිතා.

“උපසග්ගස්ස ධාතුනමත්ථෙයෙව පවත්තිතො;
පඤ්ඤායතීති චෙතස්ස, අත්ථො විඤ්ඤායතෙ ඉති.

“භඩ්ගෙ රූපස්ස නුප්පාදො, චිත්තජානං වසෙන වා;
ආරූප්පංවාහිසන්ධාය, භාසිතො යමකස්ස හි.

“සභාවොයං යථාලාභ-යොජනාති තතො නහි;
න චිත්තට්ඨිති භඩ්ගෙ ව, න රූපස්ස අසම්භවො”ති.

31. රූපවිරාගභාවනානිබ්බත්තත්තා හෙතුනො තබ්බිධුරතාය, අනොකාසතාය ව අරූපවිපාකා, රූපජනනෙ විසෙසපච්චයෙහි ඤානඩ්ගෙහි සම්පයොගාභාවතො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි වාති වුද්දස චිත්තානි රූපං න සමුට්ඨාපෙතීති වුත්තං. “ආරූප්පවිපාකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිත”න්ති. පටිසන්ධිචිත්තං, පන වුතිචිත්තඤ්ච එකුනවිසති භවඩ්ගස්සෙව අත්තොගධත්තා චිත්තන්තරං න භොතීති න තස්ස වජ්ජනං කතං. කිඤ්චාපි න කතං, පච්ඡාජාතපච්චයරහිතං, පන ආභාරාදීහි ව අනුපත්ථද්ධං දුබ්බලවත්ථුං නිස්සාය පවත්තත්තා, අත්තතො ව ආගන්තුකතාය කම්මජරූපෙහි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං යානං ගහෙත්වා ධීතත්තා ව පටිසන්ධිචිත්තං රූපසමුට්ඨාපකං න භොති. වුතිචිත්තෙ පන අට්ඨකථායං (ධ. ස. අට්ඨ. 636; විහ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) තාව “වූපසන්තවට්ටමුලස්මිං සන්තානෙ සාතිසයං සන්තවුත්තිතාය බ්ණාසවස්සෙව වුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතී”ති (ධ. ස. මූලට්. 636) වුත්තං. ආනන්දාවරියාදයො පන “සබ්බෙසම්පි වුතිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතී”ති වදන්ති. විනිච්ඡයො පන නෙසං සඬ්ඛෙපතො මූලට්ඨිකාදීසු, චිත්ථාරතො ව අභිධම්මත්ථවිකාසිනියං වුත්තනයෙන දට්ඨබ්බො. පයමභවඩ්ගමුපාදායාති පටිසන්ධියා අනන්තරනිබ්බත්තපයමභවඩ්ගතො පට්ඨාය. ඡායන්තමෙව සමුට්ඨාපෙති, න පන ධීතං, හිජ්ජමානං වා අනන්තරාදිපච්චයලාභෙන උප්පාදක්ඛණෙයෙව ජනකසාමත්ථියයොගතො.

32. ඉරියාය කායිකකිරියාය පවත්තිපථභාවතො ඉරියාපථො, ගමනාදි, අත්ථතො තදවත්ථා රූපජ්ජවත්ති. තම්පි සන්ධාරෙති යථාපවත්තං උපත්ථම්භෙති. යථා හි වීථිචිත්තෙහි අබ්බොකිණ්ණෙ භවඩ්ගෙ පවත්තමානෙ අඩ්ගානි ඔසිදන්ති, න එවමෙතෙසු ද්වත්තිංසවිධෙසු, වක්ඛමානෙසු ව

ජබ්බිසතියා ජාගරණවිත්තෙසු පවත්තමානෙසු. තදා පන අභිගානි උපත්ථද්ධානි යථාපවත්තඉරියාපථභාවෙනෙව පවත්තන්ති.

33. විඤ්ඤත්තිමිපි සමුට්ඨාපෙන්ති, න කෙවලං රුපිරියාපථානෙව. අවිසෙසවචනෙපි පනෙත්ථ මනොද්වාරජ්ජපවත්තානෙව වොට්ඨබ්බනජවනානි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකානි, තථා භාසජනකානි ච පඤ්චද්වාරජ්ජපවත්තානං පරිදුබ්බලභාවනොති දට්ඨබ්බං. කාමඤ්ඤෙන්ථ රුපවිනිමුත්තො ඉරියාපථො, විඤ්ඤත්ති චා නත්ථි, තථාපි න සබ්බං රුපසමුට්ඨාපකං චිත්තං ඉරියාපථපත්ථමිහකං, විඤ්ඤත්තිවිකාරජනකඤ්ඤ වොති. යං පන චිත්තං විඤ්ඤත්තිජනකං, තං එකංසතො ඉරියාපථපත්ථමිහකං ඉරියාපථස්ස විඤ්ඤත්තියා සහ අවිනාභාවතො. ඉරියාපථපත්ථමිහකඤ්ඤ රුපජනකන්ති ඉමස්ස විසෙසදස්සනත්ථං රුපතො ඉරියාපථවිඤ්ඤත්තිනං විසුං ගහණං.

34. තෙරසාති කුසලතො චත්තාරි, අකුසලතො චත්තාරි, කිරියතො පඤ්චාති තෙරස. තෙසු හි පුපුජ්ජනා අට්ඨහි කුසලාකුසලෙහි භසන්ති, සෙක්ඛා දිට්ඨිසහගතවජ්ජිතෙහි, අසෙක්ඛා පන පඤ්චහි කිරියවිත්තෙහි, තත්ථාපි බුද්ධා චතුහි සහෙතුකකිරියවිත්තෙහෙව භසන්ති, න අහෙතුකෙන “අතීතංසාදීසු අජ්ජපිහතඤ්ඤාණං පත්වා ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්තාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං ඤාණපුබ්බධිගමං ඤාණානුපරිවත්ති”ති වචනතො (මහානි. 69; චූළනි. මොසරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 85; පටි. ම. 3.5) . න හි විවාරණපඤ්ඤාරහිතස්ස භසිතුජ්ජාදස්ස බුද්ධානං පවත්ති යුත්තාති වදන්ති. භසිතුජ්ජාදවිත්තෙන පන පවත්තියමානමිපි තෙසං සිතකරණං පුබ්බෙතිවාසඅනාගතංසසබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණානං අනුවත්තකත්තා ඤාණානුපරිවත්තියෙවාති. එවඤ්ඤ වත්තා අට්ඨකථායං (ධ. ස. අට්ඨ. 568) “තෙසං ඤාණානං විණ්ණපරියන්තෙ ඉදං චිත්තං භාසයමානං උජ්ජජ්ජති”ති වුත්තං, තස්මා න තස්ස බුද්ධානං පවත්ති සක්කා නිවාරෙතුං.

35. පච්ඡාජාතාදිපච්චයුපත්ථමිහලාභෙන ඨිතික්ඛණෙයෙව උතුඛජානං බලවභාවොති වුත්තං “තෙජොධාතු ඨිතිජ්ජත්තා”ත්තාදි.

37. තත්ථ හදයඉන්ද්‍රියරූපානි නව කම්මතොයෙව ජාතත්තා කම්මජානෙව. යඤ්ඤි ජාතං, ජායති, ජායිස්සති ච, තං “කම්මජ”න්ති වුච්චති යථා දුද්ධන්ති.

40. පච්චුජ්ජන්තපච්චයාපෙක්ඛත්තා ලහුතාදිත්තයං කම්මජං න හොති, ඉතරථා සබ්බදාභාවීහි භවිතබ්බන්ති වුත්තං “ලහුතාදිත්තයං උතුචිත්තාභාරෙහි සම්භොති”ති.

43. එකන්තකම්මජානී නව, චතුෂේසු කම්මජානී නවාති අට්ඨාරස කම්මජානී, පඤ්චවිකාරරූපසද්දඅවිනිබ්බොගරූපආකාසවසෙන පන්තරස විත්තජානී, සද්දො, ලහුතාදිත්තයං, අවිනිබ්බොගාකාසරූපානී නවාති තෙරස උතුජානී, ලහුතාදිත්තයඅවිනිබ්බොගාකාසවසෙන ද්වාදස ආභාරජානී.

44. කෙවලං ජායමානාදිරූපානං ජායමානපරිපච්චමානභිජ්ජමානරූපානං සභාවත්තා සභාවමත්තං විනා අත්තනො ජාතිආදිලක්ඛණාභාවතො ලක්ඛණානි කෙහිවි පච්චයෙහි න ජායන්තීති පකාසිතං. උප්පාදාදියුත්තානඤ්ඤි චක්ඛාදීනං ජාතිආදීනි ලක්ඛණානි විජ්ජන්ති, න එවං ජාතිආදීනං. යදි තෙසම්පි ජාතිආදීනි සිද්ධං, එවං අනවත්ථානමෙව ආපජ්ජෙය්‍ය. යං පන ‘‘රූපායතනං...පෙ.... කබ්ලිකාරො ආභාරො. ඉමෙ ධම්මා විත්තසමුට්ඨානා’’ත්‍යාදීසු (ධ. ස. 1201) ජාතියා කුතොවිජාතත්තං අනුඤ්ඤාතං, තම්පි රූපජනකපච්චයානං රූපුප්පාදනං පති අනුපරතඛ්‍යාපාරානං පච්චයභාවුපගමනක්ඛණෙ ජායමානධම්මවිකාරභාවෙන උපලබ්භමානතං සන්ධායාති දට්ඨබ්බං. යම්පි ‘‘ජාති, භික්ඛවෙ, අනිච්චා සඬ්ඛතා පටිච්චසමුප්පන්නා. ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඬ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්න’’න්ති වචනං (සං. නි. 2.20), තත්ථාපි පටිච්චසමුප්පන්නානං ලක්ඛණභාවතොති අයමෙත්ථාභිසන්ධි. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘පාඨෙ කුතොවි ජාතත්තං, ජාතියා පරියායතො;
සඬ්ඛතානං සභාවත්තා, තීසු සඬ්ඛතතොදිතා’’ති.

රූපසමුට්ඨානනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කලාපයොජනාවණ්ණනා

45. යස්මා පනෙතානි රූපානි කම්මාදිතො උප්පජ්ජමානානිපි න එකෙකං සමුට්ඨහන්ති, අථ ඛො පිණ්ඩතොව. තස්මා පිණ්ඩානං ගණනපරිච්ඡේදං, සරූපඤ්ච දස්සෙතුං ‘‘එකුප්පාදා’’ත්‍යාදි වුත්තං. සහවුත්තිතොති විසුං විසුං කලාපගතරූපවසෙන සහවුත්තිතො, න සබ්බකලාපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සහුප්පත්තිවසෙන.

46. දස පරිමාණා අස්සාති දසකං, සමුදායස්සෙනං නාමං, චක්ඛුතා උපලක්ඛිතං, තප්පධානං වා දසකං චක්ඛුදසකං. එවං සෙසෙසුපි.

47. වච්චිඤ්ඤත්තිග්ගහණෙන සද්දොපි සඬ්ඛගිතො හොති තස්සා තදවිනාභාවතොති වුත්තං ‘‘වච්චිඤ්ඤත්තිදසක’’න්ති.

50. කිං පනෙනෙ එකවිසති කලාපා සබ්බෙපි සබ්බත්ථ භොන්ති, උදාහු කෙවි කත්ථවිති ආහ “තත්ථා”ත්‍යාදි.

කලාපයොජනාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

රූපපචත්තික්කමවණ්ණනා

52. ඉදානි නෙසං සම්භවවසෙන, පචත්තිපටිසන්ධිවසෙන, යොනිවසෙන ව පචත්තිං දස්සෙතුං “සබ්බානිපි පනෙතානි”ත්‍යාදි චුත්තං. යථාරහන්ති සභාවකපරිපුණ්ණායතනානං අනුරූපතො.

53. කමලකුහරගඬිහමලාදිසංසෙදට්ඨානෙසු ජාතා සංසෙදජා. උපපාතො නෙසං අත්ථිති ඔපපාතිකා, උක්කංසගතිපරිච්ඡෙදවසෙන චෙත්ථ විසිට්ඨඋපපාතො ගහිතො යථා “අභිරූපස්ස කඤ්ඤා දාතබ්බා”ති. සත්ත දසකානි පාතුභවත්ති පරිපුණ්ණායතනභාවෙන උපලබ්භනතො. කදාචි න ලබ්භන්ති ජච්චන්ධජච්චබ්බිරජච්චාසානනපුංසකආදිකප්පිකානං වසෙන. තත්ථ සුගතියං මහානුභාවෙන කම්මුතා නිබ්බත්තමානානං ඔපපාතිකානං ඉන්ද්‍රියවෙකල්ලායොගතො චක්ඛුසොතසානාලාභො සංසෙදජානං, භාවාලාභො පට්ඨකප්පිකඔපපාතිකානං වසෙනපි. දුග්ගතියං පන චක්ඛුසොතභාවාලාභො ද්විත්තමිපි වසෙන, සානාලාභො සංසෙදජානමෙව වසෙන, න ඔපපාතිකානං වසෙනාති දට්ඨබ්බං. තථා හි ධම්මභද්‍රයවිහඬිගෙ “කාමධාතුයා උපපත්තික්කමණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවත්ති, කස්සචි දස, කස්සචි අපරානිපි දස, කස්සචි නව, කස්සචි සත්තා”ති (විහ. 1007) වචනතො පරිපුණ්ණින්ද්‍රියස්ස ඔපපාතිකස්ස සද්දායතනවජ්ජිතානි එකාදසායතනානි චුත්තානි. අන්ධස්ස චක්ඛායතනවජ්ජිතානි දස, තථා බ්බිරස්ස සොතායතනවජ්ජිතානි, අන්ධබ්බිරස්ස තදුභයවජ්ජිතානි නව, ගඬිහසෙය්‍යකස්ස චක්ඛුසොතසානජීවිභාසද්දායතනවජ්ජිතානිසත්තායතනානි චුත්තානි. යදි පන අසානකොපි ඔපපාතිකො සියා, අන්ධබ්බිරාසානකානං වසෙන තික්ඛත්තුං දස, අන්ධබ්බිරඅන්ධාසානකබ්බිරාසානකානං වසෙන තික්ඛත්තුං නව, අන්ධබ්බිරාසානකස්ස වසෙන ව අට්ඨ ආයතනානි වත්තබ්බානි සීයුං, න පනෙවං චුත්තානි. තස්මා නත්ථි ඔපපාතිකස්ස සානවෙකල්ලන්ති. තථා ව චුත්තං යමකට්ඨකථායං “අසානකො ඔපපාතිකො නත්ථි. යදි භවෙය්‍ය, කස්සචි අට්ඨායතනානිති වදෙය්‍යා”ති (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක. 18-21) .

සංසෙදජානං පන සානාභාවො න සක්කා නිවාරෙතුං “කාමධාතුයා උපපත්තික්කමණෙ”ත්‍යාදිපාළියා (විහ. 1007) ඔපපාතිකයොනිමෙව සන්ධාය, සත්තායතනග්ගහණස්ස ව අඤ්ඤාදසං අසම්භවතො ගඬිහසෙය්‍යකමෙව සන්ධාය චුත්තත්තා. යං පන “සංසෙදජයොනිකා පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඬිගහං කත්ථා චුත්තා”ති අට්ඨකථාවචනං, තමිපි

පරිපුණ්ණායතනංයෙව සංසෙදජානං ඔපපාතිකෙසු සඬිගභවසෙන චුත්තං. අපරෙ පන යමකෙ සානජිවිහානං සහචාරිතා චුත්තාති අජිවිහස්ස අසම්භවතො අසානකස්සපි අභාවමෙව වණ්ණෙත්ති, තත්ථාපි යථා වක්ඛුසොතාති රූපභවෙ සානජිවිහාහි විනා පවත්තන්ති, න එවං සානජිවිහා අඤ්ඤමඤ්ඤං විනා පවත්තන්ති ද්විත්තම්පි රූපභවෙ අනුප්පජ්ජනතොති එවං විසුං විසුං කාමභවෙ අප්පවත්තිවසෙන තෙසං සහචාරිතා චුත්තාති න න සක්කා වත්තුන්ති.

54. ගබ්භෙ මාතුකුච්ඡියං සෙන්තීති ගබ්භසෙය්‍යකා, තෙයෙව රූපාදීසු සත්තතාය සත්තාති ගබ්භසෙය්‍යකසත්තා. එතෙ අණ්ඩජ්ජලාබුජා. තීණි දසකාති පාතුභවන්ති, යාති “කලලරූප”න්ති චුච්චන්ති, පරිපිණ්ඩිතාති ච තාති ජාතිඋණ්ණාය එකස්ස අංසුතො පසන්නතිලතෙලෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධටස්ස පග්ගරිත්වා අග්ගෙ ධීතබ්බන්දුමත්තාති අවිජාති විජ්ජසන්නාති. කදාවි න ලබ්භති අභාවකසත්තානං වසෙන. තතො පරන්ති පටිසන්ධිතො පරං. පවත්තිකාලෙති සත්තමෙ සත්තාහෙ, ටීකාකාරමතෙන එකාදසමෙ සත්තාහෙ වා. කමෙතාති වක්ඛුදසකපාතුභාවතො සත්තාහාතික්කමෙන සොතදසකං, තතො සත්තාහාතික්කමෙන සානදසකං, තතො සත්තාහාතික්කමෙන ජිවිහාදසකන්ති එවං අනුක්කමෙන. අට්ඨකථායම්පි හි අයමත්ථො දස්සිතොව.

55. ධීතිකාලන්ති පටිසන්ධිවිත්තස්ස ධීතිකාලං. පටිසන්ධිවිත්තසහජාතා හි උතු යානජ්ජත්තා තස්ස ධීතික්ඛණ්ණෙ සුද්ධට්ඨකං සමුට්ඨාපෙති, තදා උප්පන්නා භඬිගක්ඛණ්ණත්‍යාදිනා අනුක්කමෙන උතු රූපං ජනෙති. ඔජාඵරණමුපාදායාති ගබ්භසෙය්‍යකස්ස මාතු අජිකොභටාභාරතො සංසෙදජොපපාතිකානඤ්ඤව මුඛගතසෙම්භාදිතො ඔජාය රසභරණිඅනුසාරෙන සරීරෙ ඵරණකාලතො පට්ඨාය.

56. චුතිචිත්තං උපරිමං එතස්සාති චුතිචිත්තොපරි. කම්මජරූපාති න උප්පජ්ජන්ති තදුප්පත්තියං මරණාභාවතො. කම්මජරූපවිච්ඡේදෙ හි “මතො”ති චුච්චති. යථාහ –

“ආයු උස්මා ව විඤ්ඤාණං, යදා කායං ජහන්තිමං;
අපවිද්ධො තදා සෙති, නිරත්ථංව කලීඬිගර”න්ති. (සං. නි. 3.95 ථොකං විසදිසං);

පුරෙතරන්ති සත්තරසමස්ස උප්පාදක්ඛණ්ණෙ. තතොපරං විත්තජාහාරජරූපඤ්ඤව වොච්ඡිජ්ජති අජිවකසන්නාතො තෙසං උප්පත්තියා අභාවතො යථානිබ්බත්තං විත්තජං, ආහාරජඤ්ඤව තතො පරං කිඤ්චි කාලං පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣති. අපරෙ පන ආචරියා “විත්තජරූපං චුතිචිත්තතො පුරෙතරමෙව වොච්ඡිජ්ජති”ති වණ්ණෙත්ති.

58. රූපලොකෙ ඝානජීවිභාකායානං අභාවෙ කාරණං වූත්තමෙව. භාවද්වයං පන බහලකාමරාගූපනිස්සයත්තා බ්‍රහ්මානඤ්ච තදභාවතො තත්ථ න පවත්ති. ආභාරජකලාපානි ච න ලබ්භන්ති අජ්ඣොභටාභාරාභාවෙන සරිරගතස්සපි ආභාරස්ස රූපසමුට්ඨාපනාභාවතො. බාහිරඤ්චි උතුං, ආභාරඤ්ච උපනිස්සයං ලභිත්වා උතුආභාරා රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති. ජීවිතනවකන්ති කායාභාවතො කායදසකට්ඨානියං ජීවිතනවකං.

59. අතිරිච්ඡති සෙසබ්‍රහ්මානං පටිසන්ධියං, පවත්තෙ ච උපලභිතබ්බරූපතො අවසිට්ඨං හොති, මරණකාලෙ පන බ්‍රහ්මානං සරිරනික්ඛෙපාභාවතො සබ්බෙසම්පි තිසමුට්ඨානානි, ද්විසමුට්ඨානානි ච සහෙව නිරුජ්ඣන්ති.

61. රූපෙසු තෙව්සති ඝානජීවිභාකායභාවද්වයවසෙන පඤ්චන්තං අභාවතො. කෙච්ඡි පන “ලහුතාදිත්තයම්පි තෙසු නත්ථි දන්ධත්තකරාදිධාතුක්ඛොභාභාවතො”ති වදන්ති, තං අකාරණං. න හි වූපසමෙතබ්බාපෙක්ඛා තබ්බිරොධිධම්මජ්ජපවත්ති තථා සති සහෙතුකකිරියචිත්තෙසු ලහුතාදීනං අභාවජ්ජසඬගතො. “සද්දො විකාරො”ත්‍යාදි සබ්බෙසම්පි සාධාරණවසෙන වූත්තං.

රූපපවත්තික්කමචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිබ්බානහෙදවණ්ණනා

62. එත්තාවතා චිත්තචෙතසිකරූපානි විභාගතො නිද්දිසිත්වා ඉදානි නිබ්බානං නිද්දිසන්තො ආහ “නිබ්බානං පනා”ත්‍යාදි. “චතුමග්ගඤ්ඤාණෙන සච්ඡිකාතබ්බ”න්ති ඉමිනා නිබ්බානස්ස තංතංඅරියපුග්ගලානං පච්චක්ඛසිද්ධතං දස්සෙති. “මග්ගඵලානමාරම්මණභූත”න්ති ඉමිනා කල්‍යාණපුපුඡ්ජනානං අනුමානසිද්ධතං. සඬබ්බතධම්මාරම්මණඤ්චි, පඤ්ඤත්තාරම්මණං වා ඤාණං කිලෙසානං සමුච්ඡෙදපට්ඨපස්සම්භතො අසමත්ථං, අත්ථි ච ලොකෙ කිලෙසසමුච්ඡෙදාදි. තස්මා අත්ථි සඬබ්බතසම්මුතිධම්මවිපරිතො කිලෙසානං සමුච්ඡෙදපට්ඨපස්සද්ධිකරානං මග්ගඵලානං ආරම්මණභූතො නිබ්බානං නාම එකො ධම්මොති සිද්ධං. පච්චක්ඛානුමානසිද්ධතාසන්දස්සනෙන ච අභාවමත්තං නිබ්බානන්ති විජ්ජට්ඨන්තානං වාදං නිසෙධෙතීති අලමතිජ්ජපඤ්ඤෙවන. බන්ධාදිහෙදෙ තෙභූමකධම්මෙ හෙට්ඨුපරියවසෙන විනනතො සංසිබ්බනතො වානසඬබ්බාතාය තණ්හාය නික්ඛන්තත්තා විසයාතික්කමචසෙන අතීතත්තා.

63. සභාවතොති අත්තතො සන්තිලක්ඛණෙන. උපාදියති කාමුපාදාදීහීති උපාදි, පඤ්චක්ඛන්ධස්සෙනං අධිවචනං, උපාදියෙව සෙසො කිලෙසෙහීති උපාදියෙසො, තෙන සහ වත්තතීති සඋපාදියෙසා, සා එව නිබ්බානධාතුති

අහිංසකත්ව විභාවිනිවිකා

සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු. කාරණපරියායෙනාති සඋපාදිසෙසාදිවසෙන පඤ්ඤාපනෙ කාරණභූතස්ස උපාදිසෙස භාවාභාවස්ස ලෙසෙන.

64. ආරම්භණතො, සම්පයොගතො ව රාගදොසමොහෙහි සුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤං, සුඤ්ඤමෙව සුඤ්ඤතං, තථා රාගාදිනිමිත්තරහිතත්තා අනිමිත්තං. රාගාදිපණ්ඩරහිතත්තා අප්පණ්ණිතං. සබ්බසංඛාරෙහි වා සුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤතං. සබ්බසංඛාරනිමිත්තාභාවතො අනිමිත්තං. තණ්හාපණ්ඩියා අභාවතො අප්පණ්ණිතං.

65. වචනාභාවතො අවිචුතං. අත්තස්ස පරියොසානස්ස අතික්කන්තත්තා අවිචන්තං. පච්චයෙහි අසංඛිකත්තා අසංඛිකං. අත්තතො උත්තරිතරස්ස අභාවතො, සහධම්මෙන චත්තබ්බස්ස උත්තරස්ස වා අභාවතො අනුත්තරං. වානතො තණ්හාතො මුත්තත්තා සබ්බසො අපගතත්තා වානමුත්තා. මහන්තෙ සීලක්ඛන්ධාදිකෙ එසන්ති ගවෙසන්තිති මහෙසයො. “ඉති විත්ත”න්තයාදි ඡහි පරිච්ඡෙදෙහි විහත්තානං විත්තාදීනං නිගමනං.

නිබ්බානහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අහිංසකත්ව විභාවිනියා නාම අහිංසකත්වසංඛිතවණ්ණනාය

රූපපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සමුච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. සලක්ඛණා විත්තනාදිසලක්ඛණා විත්තවෙතසිකනිජ්ජන්තරූපනිබ්බානවසෙන ද්වාසත්තතිපහෙදා චත්ථධම්මා සභාවධම්මා චුත්තා, ඉදානි තෙසං යථායොගං සභාවධම්මානං එකෙකසමුච්චයවසෙන යොගානුරූපතො අකුසලසංඛිතාදිහෙදං සමුච්චයං රාසිං පචක්ඛාමීති යොජනා.

2. අකුසලානමෙව සභාගධම්මවසෙන සංඛිගහො අකුසලසංඛිගහො. කුසලාදිවසෙන මිස්සකානං සංඛිගහො මිස්සකසංඛිගහො, සච්චාහිසම්බොධිසංඛිතස්ස අරියමග්ගස්ස පක්ඛෙ භවානං බොධිපක්ඛියානං ධම්මානං සතිපට්ඨානාදිහෙදානං සභාගචත්ථවසෙන සංඛිගහො බොධිපක්ඛියසංඛිගහො. ඛන්ධාදිවසෙන සබ්බෙසං සංඛිගහො සබ්බසංඛිගහො.

අකුසලසංඛගහවණ්ණනා

3. පුබ්බකොටියා අපඤ්ඤායනතො විරපාරිවාසියටියෙන, වණතො වා විස්සන්දමානායුසා විය චක්ඛාදිතො විසයෙසු විස්සන්දනතො ආසවා. අථ වා හවතො ආහවග්ගං ධම්මතො ආගොත්‍රභුං සවන්ති පවත්තන්ති ආසවා. අවධිඅත්ථො චෙත්ථ ආ-කාරො, අවධි ච මරියාදාහිවිධිවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ “ආපාටලිපුත්තං වුට්ඨො දෙවො”ත්‍යාදීසු විය කිරියං බහි කත්වා පවත්තො මරියාදො. “ආහවග්ගං සද්දො අබ්බුග්ගතො”ත්‍යාදීසු විය කිරියං බ්‍යාපෙත්වා පවත්තො අභිවිධි. ඉධ පන අභිවිධිමහි දට්ඨබ්බො. තථා හෙතෙ නිබ්බන්තිට්ඨානභූතෙ ච හවග්ගෙ, ගොත්‍රභූමිහි ච ආරම්මණභූතෙ පවත්තන්ති. විජ්ජමානෙසු ච අඤ්ඤෙසු ආහවග්ගං, ආගොත්‍රභුඤ්ච සවන්තෙසු මානාදීසු අත්තත්තනියග්ගහණවසෙන අභිබ්‍යාපනතො මදකරණටියෙන ආසවසදිසත්‍යාය ච එතෙයෙව ආසවභාවෙන නිරුල්භාති දට්ඨබ්බං. කාමොයෙව ආසවො කාමාසවො, කාමරාගො. රූපාරූපහවෙසු ඡන්දරාගො හවාසවො. ඤානනිකන්තිසස්සතදිට්ඨිසහගතො ච රාගො එත්ථෙව සංඛගස්සති. තත්ථ පට්ඨමො උපපත්තිහවෙසු රාගො, දුක්ඛයො කම්මහවෙ, තතියො හවදිට්ඨිසහගතො. ද්වාසට්ඨිවිධා දිට්ඨි දිට්ඨාසවො. දුක්ඛාදීසු චතුසු සච්චෙසු, පුබ්බන්තෙ, අපරන්තෙ, පුබ්බාපරන්තෙ, පට්ච්චසමුප්පාදෙසු වාති අට්ඨසු යානෙසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජාසවො.

4. ඔත්ථරිත්වා හරණතො, ඔහනනතො වා හෙට්ඨා කත්වා හනනතො ඔසිදාපනතො “ඔසො”ති වුච්චති ජලජපවාහො, එතෙ ච සත්තෙ ඔත්ථරිත්වා හනන්තා වට්ඨස්මිං සත්තෙ ඔසිදාපෙත්තා විය භොන්තිති ඔසසදිසත්‍යාය ඔසා, ආසවායෙව පනෙත්ථ යථාචුත්තටියෙන “ඔසා”ති ච වුච්චන්ති.

5. වට්ඨස්මිං, හවයන්තකෙ වා සත්තෙ කම්මවිපාකෙන හවන්තරාදීහි, දුක්ඛෙන වා සත්තෙ යොපෙන්නීති යොගා, හෙට්ඨා චුත්තධම්මාව.

6. නාමකායෙන රූපකායං, පච්චුප්පන්තකායෙන වා අනාගතකායං ගන්ථෙත්ති දුප්පමුඤ්චං වෙයෙත්තිති කායගන්ථා. ගොසිලාදිනා සිලෙන, වතෙන, තදුහයෙන ච සුද්ධිති එවං පරතො අසභාවතො ආමසනං පරාමාසො. “ඉදමෙව සච්චං, මොසමඤ්ඤ”න්ති අභිනිවිසනං දල්හග්ගාහො ඉදං සච්චාහිනිවෙසො.

7. මණ්ඩුකං පන්තගො විය භූසං දල්හං ආරම්මණං ආදියන්තිති උපාදානානි. කාමොයෙව උපාදානං, කාමෙ උපාදියතිති වා කාමුපාදානං. “ඉමිනා මෙ සිලවතාදිනා සංසාරසුද්ධි”ති එවං සිලවතාදීනං ගහණං සිලබ්බතුපාදානං. වදන්ති එතෙනාති වාදො, බන්ධෙහි බ්‍යතිරිත්තාබ්‍යතිරිත්තවසෙන වීසති

පරිකප්පිතස්ස අත්තනො වාදො අත්තවාදො. සොයෙව උපාදානන්ති අත්තවාදූපාදානං.

8. කුමාරාදිවසෙන උප්පජ්ජනකකුසලවිත්තං නිසෙධෙන්ති තථා තස්ස උප්පජ්ජිතුං න දෙන්තිති නීවරණානි, පඤ්ඤාවක්ඛුනො වා ආවරණට්ඨේන නීවරණා. පඤ්ඤා කාමගුණෙසු අධිමත්තරාගසංඛාතො කාමොයෙව ඡන්දනට්ඨේන ඡන්දො වාති කාමච්ඡන්දො. සොයෙව නීවරණන්ති කාමච්ඡන්දනීවරණං. බ්‍යාපජ්ජති විතස්සති එතෙන විත්තන්ති බ්‍යාපාදො, “අනත්ථං මෙ අවරී”ත්‍යාදින යජ්ජවත්තනවට්ඨිකාසාතවත්ථුපදට්ඨානත්‍යා නවට්ඨිකා, අට්ඨානකොපෙන සහ දසවට්ඨිකා වා දොසො, සොයෙව නීවරණන්ති බ්‍යාපාදනීවරණං. ටීනමිද්ධමෙව නීවරණං ටීනමිද්ධනීවරණං. තථා උද්ධවචකුක්කුච්චනීවරණං. කස්මා පනෙන භින්නධම්මා ද්වෙ ද්වෙ එකනීවරණභාවෙන චුත්තාති? කිච්චාභාරපටිපක්ඛානං සමානභාවතො. ටීනමිද්ධානඤ්ඤි විත්තුජ්ජාදස්ස ලයාපාදනකිච්චං සමානං, උද්ධවචකුක්කුච්චානං අවුපසන්තභාවකාරණං. තථා පුරිමානං ද්විත්තං තන්දිවිජම්භිතා ආභාරො, හෙතුත්‍යත්ථො, පච්ඡිමානං ඤාතිබ්‍යසනාදිවිතක්කනං. පුරිමානඤ්ච ද්විත්තං විරියං පටිපක්ඛභූතං, පච්ඡිමානං සමථොති, තෙනාහු පොරාණා –

“කිච්චාභාරවිපක්ඛානං, එකත්තා එකමෙත්ථ භි;
කතමුද්ධවචකුක්කුච්චං, ටීනමිද්ධඤ්ච තාදිනා.

“ලීනතාසන්තතා කිච්චං, තන්දි ඤාතිවිතක්කනං;
හෙතු විරියසමථා, ඉමෙ තෙසං විරොධිනො”ති.

9. අප්පභිනට්ඨේන අනු අනු සන්තානෙ සෙන්තිති අනුසයා, අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තිත්‍යත්ථො. අප්පභිනා හි කිලෙසා කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජනාරහා සන්තානෙ අනු අනු සයිතා විය භොන්තිති තදවත්ථා “අනුසයා”ති වුච්චන්ති. තෙ පන නිජ්ජරියායතො අනාගතා කිලෙසා, අතිතපච්චුජ්ජන්තාපි තංසභාවත්තා තථා වුච්චන්ති. න හි කාලභෙදෙන ධම්මානං සභාවභෙදො අත්ථි, යදි අප්පභිනට්ඨේන අනුසයා, නනු සබ්බෙපි කිලෙසා අප්පභිනා අනුසයා භවෙය්‍යුන්ති? න මයං අප්පභිනතාමත්තෙන “අනුසයා”ති වදාම, අථ ඛො අප්පභිනට්ඨේන ථාමගතා කිලෙසා අනුසයාති. ථාමගමනඤ්ච අනඤ්ඤසාධාරණො කාමරාගාදීනමෙව ආවේණිකො සභාවොති අලං විවාදෙන. කාමරාගොයෙව අනුසයො කාමරාගානුසයො.

10. සංයොජෙන්ති ඛන්ධන්තිති සංයොජනානි.

12. චිත්තං කිලිස්සති උපතප්පති, බාධියති වා එතෙහිති කිලෙසා.

13. කාමභවනාමෙනාති කාමභවසඬ්ඛාතානං ආරම්මණානං නාමෙන. තථාපචත්තන්ති සිලබ්බතාදීනං පරතො ආමසනාදිවසෙන පචත්තං.

14. ආසවා ව ඔසා ව යොගා ව ගන්ථා ව චත්ථුතො ධම්මතො චුත්තනයෙන තයො. තථා උපාදානා දුට්ඨෙ චුත්තා තණ්හාදිට්ඨිවසෙන. නීවරණා අට්ඨ සිද්ධං ටීනමිද්ධඋද්ධච්චකුක්කුච්චානං විසුං ගහණතො. අනුසයා ඡලෙව භොන්ති කාමරාගභවරාගානුසයානං තණ්හාසභාවෙන එකතො ගහිතත්තා. නව සංයොජනා මතා උභයත්ථ චුත්තානං තණ්හාසභාවානං, දිට්ඨිසභාවානඤ්ච එකෙකං සඬ්ගහිතත්තා. කිලෙසා පන සුත්තන්තවසෙන, අභිධම්මවසෙනපි දස. ඉති එවං පාපානං අකුසලානං සඬ්ගහො නවධා චුත්තො. එත්ථ ව –

නවාට්ඨසඬ්ගහා ලොභ-දිට්ඨියො සත්තසඬ්ගහා;
අවිජ්ජා පටිසො පඤ්ච-සඬ්ගහො චතුසඬ්ගහා;
කඬ්ඛා තිසඬ්ගහා මානුද්ධච්චා ටීනං ද්විසඬ්ගහං.

කුක්කුච්චමිද්ධාහිරිකා-නොත්තප්පිස්සා නිගුහනා;
එකසඬ්ගහිතා පාපා, ඉච්චෙවං නවසඬ්ගහා.

අකුසලසඬ්ගභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මිස්සකසඬ්ගභවණ්ණනා

15. භෙතුසු චත්තබ්බං භෙට්ඨා චුත්තමෙව.

16. ආරම්මණං උපගන්ත්වා චිත්තනසඬ්ඛාතෙන උපනිජ්ඣායනට්ඨෙන යථාරහං පච්චනීකධම්මකොපනට්ඨෙන ව ඤානානි ව තානි අඬ්ගානි ව සමුදිතානං අවයවභාවෙන අඬ්ගීයන්ති ඤායන්තිති ඤානඬ්ගානි. අවයවච්චිත්තස්ස ව සමුදායස්ස අභාවෙපි සෙනඬ්ගරථඬ්ගාදයො විය විසුං විසුං අඬ්ගභාවෙන චුච්චන්ති එකතො හුත්වා ඤානභාවෙන. දොමනස්සඤ්චේත්ථ අකුසලඤානඬ්ගං, සෙසානි කුසලාකුසලාබ්‍යාකතඤානඬ්ගානි.

17. සුගතිදුග්ගතීනං, නිබ්බානස්ස ව අභිමුඛං පාපනතො මග්ගා, තෙසං පඨභුතානි අඬ්ගානි, මග්ගස්ස වා අට්ඨඬ්ගිකස්ස අඬ්ගානි මග්ගඬ්ගානි. සම්මා අවිපරිතතො පස්සතිති සම්මාදිට්ඨි. සා පන “අත්ථි දින්න”න්තයාදිවසෙන දසවිධා, පරිඤ්ඤාදිකිච්චවසෙන චතුර්විධා වා. සම්මා සඬ්කප්පෙන්ති එතෙනාති සම්මාසඬ්කප්පො.

නෙක්ඛම්මසඬ්කප්පඅබ්‍යාපාදසඬ්කප්පඅවිහිංසාසඬ්කප්පවසෙන යො නිවිධො.

සම්මාවාදාදයො හෙට්ඨා විභාවිතාව. සම්මා වායමන්ති එතෙනාති සම්මාවායාමො. සම්මා සරන්ති එතායාති සම්මාසති. ඉමෙසං පන හෙදං උපරි වක්ඛති. සම්මා සාමඤ්ච ආධියති එතෙන විත්තන්ති සම්මාසමාධි, පටිමජ්ඣානාදිවසෙන පඤ්චවිධා එකග්ගතා. මිච්ඡාදිට්ඨිආදයො දුග්ගතිමග්ගත්තා මග්ගභිගාති.

18. දස්සනාදීසු වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීහි, යෙභුයොන තංසහිතසන්තානප්පවත්තියං ලිඛිගාදීහි, ජීවනෙ ජීවත්තෙහි කම්මජරුපසම්පයුත්තධම්මෙහි, මනනෙ ජානනෙ සම්පයුත්තධම්මෙහි, සුඛිතාදිභාවෙ සුඛිතාදීහි සහජාතෙහි, සද්දහනාදීසු සද්දහනාදිවසප්පවත්තෙහි තෙහෙව, “අනඤ්ඤාතං ඤස්සාමි”ති පවත්තියං තථාපවත්තෙහි සහජාතෙහි, ආජානනෙ අඤ්ඤාභාවිභාවෙ ච ආජානනාදිවසප්පවත්තෙහි සහජාතෙහි අත්තානං අනුවත්තාපෙත්තා ධම්මා ඉස්සරට්ඨෙන ඉන්ද්‍රියානි නාමාති ආහ “වක්ඛන්ද්‍රිය”න්තයාදි. අට්ඨකථායං (විහ. අට්ඨ. 219; විසුද්ධි. 2.525) පන අපරෙපි ඉන්ද්‍රලිඛිගට්ඨාදයො ඉන්ද්‍රියට්ඨා වුත්තා. ජීවිතින්ද්‍රියන්ති රූපාරූපවසෙන දුට්ඨං ජීවිතින්ද්‍රියං. “අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං, චතුසච්චධම්මමෙව වා ඤස්සාමි”ති එවමජ්ඣාසයෙන පටිපන්නස්ස ඉන්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියං. ආජානාති පටිමග්ගෙන දිට්ඨමරියාදං අනතික්කමිත්වා ජානාති ඉන්ද්‍රියඤ්චාති අඤ්ඤින්ද්‍රියං. අඤ්ඤාතාවිතො වත්තාරි සච්චාති පටිච්ඡක්ඛිත්වා ඨිතස්ස අරහතො ඉන්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං. ධම්මසරූපවිභාවනත්ථඤ්චෙත්ථ පඤ්ඤින්ද්‍රියග්ගහණං, පුග්ගලජ්ඣාසයකිච්චවිවෙසසවිභාවනත්ථං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදීනං ගහණං.

එත්ථ ච සත්තපඤ්ඤත්තියා විසෙසනිස්සයත්තා අජ්ඣත්තිකායතනාති ආදිතො වුත්තාති, මනින්ද්‍රියං පන අජ්ඣත්තිකායතනභාවසාමඤ්ඤෙන එත්ථෙව වත්තබ්බමපි අරූපින්ද්‍රියෙහි සහ එකතො දස්සනත්ථං ජීවිතින්ද්‍රියානන්තරං වුත්තං, සායං පඤ්ඤත්ති ඉමෙසං වසෙන “ඉත්ථි පුරිසො”ති විභාගං ගච්ඡතිති දස්සනත්ථං තදනන්තරං භාවද්වයං, තයිමෙ උපාදින්නධම්මා ඉමස්ස වසෙන තිට්ඨන්තිති දස්සනත්ථං තතො පරං ජීවිතින්ද්‍රියං, සත්තපඤ්ඤිතො ධම්මපුඤ්ඤො පබන්ධවසෙන පවත්තමානො ඉමාහි වෙදනාහි සංකිලිස්සතිති දස්සනත්ථං තතො වෙදනාපඤ්චකං, තාහි පන විසුද්ධිකාමානං වොදානසම්භාරදස්සනත්ථං තතො සද්ධාදිපඤ්චකං, සම්භූතවොදානසම්භාරා ච ඉමෙහි විසුජ්ඣන්තිති විසුද්ධිප්පත්තා, නිට්ඨිතකිච්චා ච භොන්තිති දස්සනත්ථං අත්තෙ තිණි වුත්තාති. එත්තාවතා අධිජ්ජෙතත්ථසිද්ධිති අඤ්ඤෙසං අග්ගහණන්ති ඉදමෙතෙසං අනුක්කමෙන දෙසනාය කාරණන්ති අලමතිප්පපඤ්චෙන.

19.

අසද්ධියකොසජ්ජපමාදඋද්ධච්චඅවිජ්ජාඅභිරිකඅනොත්තජ්ජසඬ්ඛානෙනහි පටිපක්ඛධම්මෙනි අකම්පියට්ඨෙන, සම්පයුත්තධම්මෙසු ථීරභාවෙන ච සද්ධාදීනි සත්ත ඛලානි, අභිරිකානොත්තජ්ජද්වයං පන සම්පයුත්තධම්මෙසු ථීරභාවෙනෙව.

20. අත්තාධීනජ්ජවත්තීනං පතිභූතා ධම්මා අධිපතී. “ජන්දවතො කිංනාම න සිජ්ඣති”ත්‍යාදිකං හි පුබ්බාභිසඬ්ඛාරූපනිස්සයං ලභිත්වා උජ්ජජ්ජමානෙ විත්තෙ ජන්දාදයො ධුරභූතා සයං සම්පයුත්තධම්මෙ සාධයමානා හුත්වා පවත්තන්ති, තෙ ච තෙසං වසෙන පවත්තන්ති, තෙන තෙ අත්තාධීනානං පතිභාවෙන පවත්තන්ති. අඤ්ඤෙසං අධිපතිධම්මානං අධිපතිභාවනිවාරණවසෙන ඉස්සරියං අධිපතිතා. සන්තෙසුපි ඉන්ද්‍රියන්තරෙසු කෙවලං දස්සනාදීසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි අනුවත්තාපනමත්තං ඉන්ද්‍රියතාති අයං අධිපතිඉන්ද්‍රියානං විසෙසො.

21. ඔජට්ඨමකරූපාදයො ආභරන්තීති ආභාරා. කඛළිකාරාභාරො හි ඔජට්ඨමකරූපං ආභරති, එස්සාභාරො තිස්සො වෙදනා, මනොසඤ්ඤවෙතනාභාරසඬ්ඛාතං කුසලාකුසලකම්මං තීසු භවෙසු පටිසන්ධිං. විඤ්ඤාණාභාරසඬ්ඛාතං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං සහජාතනාමරූපෙආභරති, කිඤ්ඤාපි සකසකපච්චයුජ්ජන්තො ආභරන්තා අඤ්ඤෙපි අත්ථී. අජ්ඣත්තිකසන්තතියා පන විසෙසපච්චයත්තා ඉමෙයෙව චත්තාරො “ආභාරා”ති වුත්තා.

කඛළිකාරාභාරහක්ඛානඤ්ඤි සත්තානං රූපකායස්ස කඛළිකාරාභාරො විසෙසපච්චයො කම්මාදිජනිතස්සපි තස්ස කඛළිකාරාභාරූපත්ථම්භබලෙනෙව දසවස්සාදිජ්ජවත්තිසම්භවතො. තථා හෙස “ධාති විය කුමාරස්ස, උපත්ථම්භනකයන්තං විය ගෙහස්සා”ති වුත්තො. එස්සෙපි සුඛාදිවත්ථුභූතං ආරම්මණං චුසන්තොයෙව සුඛාදිවෙදනාපවත්තනෙන සත්තානං ධීතියා පච්චයො හොති. මනොසඤ්ඤවෙතනා කුසලාකුසලකම්මවසෙන ආයුහමානායෙව භවමුලනිජ්ජාදනතො සත්තානං ධීතියා පච්චයො හොති. විඤ්ඤාණං විජානන්තමෙව නාමරූපජ්ජවත්තනෙන සත්තානං ධීතියා පච්චයො හොතීති එවමෙනෙයෙව අජ්ඣත්තිකසන්තානස්ස විසෙසපච්චයත්තා “ආභාරා”ති වුත්තා, එස්සාදීනං දුතියාදිභාවො දෙසනාක්කමතො, න උජ්ජත්තික්කමතො.

26. පඤ්චවිඤ්ඤාණානං විතක්කවිරහෙන ආරම්මණෙසු අභිනිපාතමත්තත්තා තෙසු විජ්ජමානානිපි උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛානි උපනිජ්ඣානාකාරස්ස අභාවතො ඝාතාභිගභාවෙන න උද්ධටානි.

“විතක්කපච්ඡිමකං. හි ක්කානඤ්ඤා”න්ති චූත්තං. ද්විපඤ්ඤාච්ඤානං මනොධාතුත්තිකසන්තීරණත්තිකවසෙන සොළසචිත්තෙසු විරියාභාවතො තත්ථ විජ්ජමානොපි සමාධි බලභාවං න ගච්ඡති. “විරියපච්ඡිමකං බල”න්ති හි චූත්තං. තථා අට්ඨාරසාහෙතුකෙසු හෙතුචිරහතො මග්ගඤ්ඤානි න ලබ්භන්ති. “හෙතුපච්ඡිමකං මග්ගඤ්ඤා”න්ති (ධ. ස. අට්ඨ. 438) හි චූත්තන්ති ඉමමත්ථං මනසි නිධායාහ “ද්විපඤ්ඤාච්ඤානං”තොදි. ක්කානඤ්ඤානි න ලබ්භන්තිති සම්බන්ධො.

27. අධිමොක්ඛවිරහතො විවිකිච්ඡාවිත්තෙ එකග්ගතා චිත්තට්ඨිතිමත්තං,
න පන මිච්ඡාසමාධිසමාධිත්ථියසමාධිබලවොහාරං ගච්ඡතීති ආහ “කථා
විවිකිච්ඡාවිත්තෙ”තයාදි.

28. ද්විභෙතුකතිභෙතුකග්ගහණෙන එකභෙතුකෙසු අධිපතීනං අභාවං දස්සෙති. ජවනෙස්වෙවාති අවධාරණං ලොකියවිපාකෙසු අධිපතීනං අසම්භවදස්සනත්ථං. න හි තෙ ඡන්දාදීනි පුරක්ඛත්වා පවත්තන්ති. විමංසාධිපතීනො ද්විභෙතුකජවනෙසු අසම්භවතො විත්තාහිසඬ්ඛාරූපනිස්සයස්ස ව සම්භවානුරූපතො ලබ්භමානතං සන්ධායාහ “යථාසම්භව”න්ති. එකොව ලබ්භති, ඉතරථා අධිපතිභාවායොගතො, තෙනෙව හි භගවතා “භෙතු භෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං භෙතුපච්චයෙන පච්චයො”ත්තාදිනා (පටියා. 1.1.1) භෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ විය “අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන”න්ත්තාදිනා අවත්වා “ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන”න්ත්තාදිනා (පටියා. 1.1.3) එකෙකාධිපතිවසෙනෙව අධිපතිපච්චයො උද්ධටො.

29. වත්පුතො ධම්මවසෙන හෙතුධම්මා ඡ, ක්කානඨිගානි පඤ්ච
සොමනස්සදොමනස්සුපෙක්ඛානං වෙදනාවසෙන එකතො ගහිතත්තා,
මග්ගඨිගා නව මිච්ඡාසඨිකප්පවායාමසමාධිනං.
විතක්කවීරියවිත්තෙකග්ගතාසභාවෙන සම්මාසඨිකප්පාදීහි එකතො ගහිතත්තා.
ඉන්ද්‍රියධම්මා සොළස පඤ්චන්තං වෙදනින්ද්‍රියානං වෙදනාසාමඤ්ඤෙන,
තිණ්ණං ලොකුත්තරින්ද්‍රියානං පඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස ච ඤාණසාමඤ්ඤෙන එකතො
ගහිතත්තා, රූපාරූපජීවිතින්ද්‍රියානඤ්ච විසුං ගහිතත්තා, බලධම්මා පන
යථාචුත්තනයෙනෙව නව ඊරිතා, අධිපතිධම්මා චත්තාරො චුත්තා, ආහාරා තථා
චත්තාරො චුත්තාති කුසලාදීහි තීහි සමාකිණ්ණො තතොයෙව මිස්සකසඨිගහො
එවංනාමකො සඨිගහො සත්තධා චුත්තො. එත්ථ ච -

පඤ්චසංගහිතා පඤ්ඤා, වායාමෙකග්ගතා පන;
චතුසංගහිතා විත්තං, සති වෙව තිසංගහා.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

සඬකප්පො වෙදනා සද්ධා, දුක්ඛසංඛතා මනා;
එකෙකසංඛතා සෙසා, අට්ඨවිසති භාසිතා.

මිස්සකසංඛතා භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොධිපක්ඛියසංඛතා භවණ්ණනා

30. පට්ඨානීති පට්ඨානං, අසුභග්ගණනාදිවසෙන අනුපවිසිත්වා කායාදිආරම්මණෙ පවත්තතීත්තාත්ථො, සතියෙව පට්ඨානං සතිපට්ඨානං. තං පන කායවෙදනාවිත්තධම්මෙසු අසුභදුක්ඛානිච්චානත්තාකාරග්ගණනවසෙන, සුභසුඛනිච්චඅත්තසඤ්ඤාවිපල්ලාසප්පභානවසෙන ච චතුබ්බිධන්ති චුත්තං “චත්තාරො සතිපට්ඨානා”ති. කුච්ඡිතානං කෙසාදීනං ආයොති කායො, සරීරං, අස්සාසපස්සාසානං වා සමුහො කායො, තස්ස අනුපස්සනා පරිකම්මවසෙන, විපස්සනාවසෙන ච සරණං කායානුපස්සනා. දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසංඛාරදුක්ඛභූතානං වෙදනානං වසෙන අනුපස්සනා වෙදනානුපස්සනා. තථා සරාගමග්ගනාදිවසෙන සම්පයොගභූමිහෙදෙන භින්නස්සෙව විත්තස්ස අනුපස්සනා චිත්තානුපස්සනා. සඤ්ඤාසංඛාරානං ධම්මානං භින්නලක්ඛණානමෙව අනුපස්සනා ධම්මානුපස්සනා.

31. සම්මා පදහන්ති එතෙනාති සම්මප්පධානං, වායාමො. සො ච කිච්චහෙදෙන චතුබ්බිධොති ආහ “චත්තාරො සම්මප්පධානා”ත්තාදි. අසුභමනසිකාරකම්මට්ඨානානුයුඤ්ජනාදිවසෙන වායමනං වායාමො. භියොයාභාවායාති අභිවුද්ධියා.

32. ඉජ්ඣති අධිට්ඨානාදිකං එතායාහි ඉද්ධි, ඉද්ධිවිධඤාණං ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො, ඡන්දොයෙව ඉද්ධිපාදො ඡන්දිද්ධිපාදො.

35. බුජ්ඣතීති බොධි, ආරද්ධවිපස්සකතො පට්ඨාය යොගාවචරො. යාය වා සො සතිආදිකාය ධම්මසාමග්ගියා බුජ්ඣති සච්චානි පටිච්ඡික්ඣති, කිලෙසනිද්දාතො වා වුට්ඨාති, කිලෙසසංඛකොචාභාවතො වා මග්ගඵලප්පත්තියා විකසති, සා ධම්මසාමග්ගී බොධි, තස්ස බොධිස්ස, තස්සා වා බොධියා අභිගභූතා කාරණභූතාති බොජ්ඣංඝිගා, තෙ පන ධම්මවසෙන සත්තවිධාති ආහ “සතිසම්බොජ්ඣංඝිගො”ත්තාදි. සතියෙව සුන්දරො බොජ්ඣංඝිගො, සුන්දරස්ස වා බොධිස්ස, සුන්දරාය වා බොධියා අභිගොති සතිසම්බොජ්ඣංඝිගො. ධම්මෙ විචිනාති උපපරික්ඛතීති ධම්මච්චයො, විපස්සනාපඤ්ඤා. උපෙක්ඛාති ඉධ තත්ත්වමජ්ඣන්තූපෙක්ඛා.

40. “සත්තධා තත්ථ සංඛගහො”ති චත්ථාන පුන තං දස්සෙතුං “සඬකප්පපස්සද්ධි වා”ත්තාදි චුත්තං. තත්ථ වීරියං නවට්ඨානං

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

සම්මජ්ජපදානවතුක්කවිරිදිද්ධිපාදවිරිදින්නද්‍රියවිරියබලසම්බොජ්ඣකුච්ඡගසම්මාවාය
ාමවසෙන නවකිච්චත්තා, සති අට්ඨට්ඨානා
සතිපට්ඨානවතුක්කසතින්ද්‍රියසතිබලසතිසම්බොජ්ඣකුච්ඡගසම්මාසතිවසෙන
අට්ඨකිච්චත්තා. සමාධි චතුට්ඨානො
සමාධින්නද්‍රියසමාධිබලසමාධිසම්බොජ්ඣකුච්ඡගසම්මාසමාධිවසෙන චතුකිච්චත්තා,
පඤ්ඤා පඤ්චට්ඨානා
විමංසිද්ධිපාදපඤ්ඤින්නද්‍රියපඤ්ඤාබලධම්මවිචයසම්බොජ්ඣකුච්ඡගසම්මාදිට්ඨිවසෙන
න පඤ්චකිච්චත්තා, සද්ධා ද්විට්ඨානා සද්ධින්නද්‍රියසද්ධාබලවසෙන
ද්විකිච්චත්තා. එසො උත්තමානං බොධිපක්ඛියභාවෙන විසිට්ඨානං සත්තතිංස
ධම්මානං පවරො උත්තමො විභාගො.

41. ලොකුත්තරෙ අට්ඨවිධෙපි සබ්බෙ සත්තතිංස ධම්මා භොන්ති,
සඬකප්පජිනියො න චා භොන්ති, දුතියජ්ඣානිකෙ සඬකප්පස්ස,
චතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානිකෙ ජිනියා ච අසම්භවතො න භොන්ති චා, ලොකියෙපි
විත්තෙ සිලවිසුද්ධාදි ඡබ්බිසුද්ධිපවත්තියං යථායොගං තංතංකිච්චස්ස
අනුරූපවසෙන කෙචි කත්ථවි විසුං විසුං භොන්ති, කත්ථවි න චා භොන්ති.

බොධිපක්ඛියසඬගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සබ්බසඬගහවණ්ණනා

42. අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාදිහෙදහින්නා තෙ තෙ සභාගධම්මා එකජ්ඣං
රාසට්ඨෙත ඛන්ධා. තෙනාහ භගවා — “තදෙකජ්ඣං අභිසංයුහින්වා
අභිසඬ්ඛිපින්වා අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො”ත්‍යාදි (විභ. 2), තෙ පනෙතෙ
ඛන්ධා භාජනභොජනඛාසක්ඛන්තකාරකභුක්ඛන්තජ්ජපවසෙන පඤ්චෙව
චුත්තාති ආහ “රූපක්ඛන්ධො”ත්‍යාදි. රූපඤ්ඤි වෙදනානිස්සයත්තා
භාජනට්ඨානියං, වෙදනා භුක්ඛන්තබ්බත්තා භොජනට්ඨානියා, සඤ්ඤා
වෙදනාස්සාදලාභහෙතුත්තා ඛාසක්ඛන්තට්ඨානියා, සඬ්ඛාරා අභිසඬ්ඛරණතො
හත්තකාරකට්ඨානියා, විඤ්ඤාණං උපභුක්ඛන්තා භුක්ඛන්තට්ඨානියං.
එත්තාවතා ච අධිජ්ජෙතත්ථසිද්ධිති පඤ්චෙව චුත්තා. දෙසනාක්කමෙපි ඉදමෙව
කාරණං යත්ථ භුක්ඛන්ති, යඤ්ච භුක්ඛන්ති, යෙන ච භුක්ඛන්ති, යො ච භොජකො,
යො ච භුක්ඛන්ති, තෙසං අනුක්කමෙන දස්සෙතුකාමත්තා.

43. උපාදානානං ගොචරා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා, තෙ පන
උපාදානවිසයභාවෙන ගහිතා රූපාදයො පඤ්චෙවාති චුත්තං
“රූපුපාදානක්ඛන්ධො”ත්‍යාදි. සබ්බසභාගධම්මසඬගහත්ථං හි සාසවා,
අනාසවාපි ධම්මා අවිසෙසතො “පඤ්චක්ඛන්ධා”ති දෙසිතා.
විපස්සනාභූමිසන්දස්සනත්ථං පන සාසවා “උපාදානක්ඛන්ධා”ති. යථා

පනෙත්ථ වෙදනාදයො සාසවා, අනාසවා ච, න එවං රූපං, එකන්තකාමාවචරත්තා. සභාගරාසිවසෙන පන තං ඛන්ධෙසු දෙසිතං, උපාදානියභාවෙන, පන රාසිවසෙන ච උපාදානක්ඛන්ධෙසුති දට්ඨබ්බං.

44. ආයතන්ති එත්ථ තංතංද්වාරාරම්මණා චිත්තචෙතසිකා තෙන තෙන කිච්චෙන සට්ඨෙත්ති වායමන්ති, ආයභූතෙ වා තෙ ධම්මෙ එතානි තනොන්ති විත්ථාරෙත්ති, ආයතං වා සංසාරදුක්ඛං නයන්ති පචත්තෙත්ති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං කාරණභූතානිති වා ආයතනානි. අපිච ලොකෙ නිවාසආකරසමොසරණසඤ්ජාතිට්ඨානං “ආයතන”න්ති වුච්චති, තස්මා එතෙපි තංතංද්වාරිකානං, තංතදාරම්මණානඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං නිවාසට්ඨානතාය, තෙසමෙව ආකිණ්ණභාවෙන පචත්තානං ආකරට්ඨානතාය, ද්වාරාරම්මණතො සමොසරන්තානං සමොසරණට්ඨානතාය, තත්ථෙව උප්පජ්ජන්තානං සඤ්ජාතිට්ඨානතාය ච ආයතනානි. තානි පන ද්වාරභූතානි අජ්ඣක්තිකායතනානි ඡ, ආරම්මණභූතානි ච බාහිරායතනානි ඡාති ද්වාදසවිධානීති ආහ “චක්ඛායතන”න්තියාදි. චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති චක්ඛායතනං. එවං සෙසෙසුපි.

එත්ථ අජ්ඣක්තිකායතනෙසු සනිදස්සනසප්පට්ඨාරම්මණත්තා චක්ඛායතනං විභූතන්ති තං පට්ඨං වුත්තං, තදනන්තරං අනිදස්සනසප්පට්ඨාරම්මණානි ඉතරානි, තත්ථාපි අසම්පත්තග්ගාහකසාමඤ්ඤෙන චක්ඛායතනානන්තරං සොතායතනං වුත්තං, ඉතරෙසු සීසතරං ආරම්මණග්ගහණසමත්ථත්තා ඝානායතනං පට්ඨං වුත්තං. පුරතො යපිතමත්තස්ස හි භොජනාදිකස්ස ගන්ධො වාතානුසාරෙන ඝාතෙ පටිභඤ්ඤති, තදනන්තරං පන පදෙසවුත්තිසාමඤ්ඤෙන ජීවිහායතනං වුත්තං, තතො සබ්බට්ඨානිකං කායායතනං, තතො පඤ්චන්තම්පි ගොචරග්ගහණසමත්ථං මනායතනං, යථාවුත්තානං පන අනුක්කමෙන තෙසං තෙසං ආරම්මණානි රූපායතනාදීනි වුත්තානි.

45. අත්තනො සභාවං ධාරෙත්තීති ධාතුයො. අථ වා යථාසම්භවං අනෙකජ්ජකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති, භාරභාරෙහි විය ච භාරො සත්තෙහි ධියන්ති ධාරියන්ති, අවසචත්තනතො දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා, සත්තෙහි ච සංසාරදුක්ඛං අනුවිධියති එතාහි, තථාවිහිතඤ්ච එතාස්ථෙව මීයති යපියති, රසසොණිකාදිසරීරාවයවධාතුයො විය, හරිතාලමනොසිලාදිසෙලාවයවධාතුයො විය ච ඤෙය්‍යාවයවභූතා වාති ධාතුයො. යථාහු –

“විදහති විධානඤ්ච, ධියතෙ ච විධියතෙ;
එතාය ධියතෙ එත්ථ, ඉති වා ධාතුසම්මතා;
සරීරසෙලාවයව-ධාතුයො විය ධාතුයො”ති.

තා පන මනායතනං සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන සත්තධා භින්දිත්වා අවසෙසෙහි එකාදසායතනෙනි සහ අට්ඨාරසධාතූ වුත්තාති ආහ “චක්ඛුධාතූ”ත්‍යාදි. කමකාරණං වුත්තනායෙන දට්ඨබ්බං.

46. අරියකරත්තා අරියානි, තච්ඡභාවතො සච්චානීති අරියසච්චානි. ඉමානි හි චත්තාරො පටිපන්නකෙ, චත්තාරො ඵලට්ඨෙති අට්ඨඅරියපුග්ගලෙ සාධෙත්ති අසති සච්චප්පට්ඨෙධෙ තෙසං අරියභාවානුපගමනතො, සති ච තස්මිං එකන්තෙන තඛ්භාවුපගමනතො ච. දුක්ඛසමුදයනිරොධමග්ගානමෙව පන යථාක්කමං බාධකත්තං පහවත්තං නිස්සරණත්තං නියානිකත්තං, නාඤ්ඤෙසං, බාධකාදිභාවොයෙව ච දුක්ඛාදීනං, න අබාධකාදිභාවො, තස්මා අඤ්ඤත්ථාභාවතත්ථබ්‍යාපිතාසඬාතෙන ලක්ඛණෙන එතානි තච්ඡානි. තෙනාහු පොරාණා –

“බොධානුරූපං චත්තාරො, ඡින්දන්තෙ චතුරො මලෙ;
බීණදොසෙ ච චත්තාරො, සාධෙත්තාරියපුග්ගලෙ.

“අඤ්ඤත්ථ බාධකත්තාදි, න හි එතෙහි ලබ්භති;
නාබාධකත්තමෙතෙසං, තච්ඡානෙතානිචෙතතො”ති.

අරියානං වා සච්චානි තෙහි පටිච්ඡේදාත්මකත්තා, අරියස්ස වා සම්මාසම්බුද්ධස්ස සච්චානි තෙන දෙසිතත්තාති අරියසච්චානි. තානි පන සංකිලිට්ඨාසංකිලිට්ඨඵලහෙතුවසෙන චතුබ්බිධානීති ආහ “චත්තාරි අරියසච්චානී”ත්‍යාදි. තත්ථ කුච්ඡිතත්තා, තුච්ඡත්තා ච දුක්ඛං. කම්මාදිපච්චයසන්නිට්ඨානෙ දුක්ඛප්පත්තිනිමිත්තතාය සමුදයො සමුදෙති එතස්මා දුක්ඛත්ති කත්වා, දුක්ඛස්ස සමුදයො දුක්ඛසමුදයො. දුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධො එත්ථ, එතෙනාති වා දුක්ඛනිරොධො. දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති, පටිපජ්ජන්ති ච තං එතායාති දුක්ඛනිරොධගාමීනිපටිපදා.

47. චෙතසිකානං, සොළසසුමුරුපානං, නිබ්බානස්ස ච වසෙන එකුනසත්තති ධම්මා ආයතනෙසු ධම්මායතනං, ධාතුසු ධම්මධාතූති ච සඬං ගච්ඡන්ති.

49. සෙසා චෙතසිකාති වෙදනාසඤ්ඤාහි සෙසා පඤ්ඤාස චෙතසිකා. කස්මා පන වෙදනාසඤ්ඤා විසුං කතාති? වට්ටධම්මෙසු අස්සාදතදුපකරණභාවතො. තෙභුමකධම්මෙසු හි අස්සාදවසප්පවත්තා වෙදනා, අසුභෙ සුභාදිසඤ්ඤාවිපල්ලාසවසෙන ච තස්සා තදාකාරප්පවත්තීති තදුපකරණභූතා සඤ්ඤා, තස්මා සංසාරස්ස පධානහෙතුතාය එතා විනිභුජ්ජිත්වා දෙසිතාති. වුත්තඤ්ඤෙතං ආචරියෙන –

“වට්ඨමමෙසු අස්සාදං, තදස්සාදුපසෙවනං;
විනිභුජ්ජ නිදස්සෙතුං, ඛන්ධද්වයමුදාහට”න්ති. (නාම. පරි. 649) ;

50. නනු ච ආයතනධාතුසු නිබ්බානං සඬගහිතං, ඛන්ධෙසු කස්මා න සඬගහිතන්ති ආහ “හෙදාභාවෙනා”ත්තාදි. අතීතාදිහෙදහින්තානඤ්චි රාසට්ඨෙත ඛන්ධවොභාරොති නිබ්බානං හෙදාභාවතො ඛන්ධසඬගහතො නිස්සට්ඨං, විනිමුත්තන්ත්තාත්ථො.

51. ඡන්තං ද්වාරානං, ඡන්තං ආරම්මණානඤ්ච හෙදෙන ආයතනානි ද්වාදස භවන්ති, ඡන්තං ද්වාරානං ඡන්තං ආරම්මණානං තදුභයං නිස්සාය උප්පන්නානං තත්තකානමෙව විඤ්ඤාණානං පරියායෙන කමෙන ධාතුයො අට්ඨාරස භවන්ති.

52. තිස්සො භූමියො ඉමස්සාති තිභූමං, තිභූමංයෙව තෙභූමකං. චත්තති එත්ථ කම්මං, තබ්බිපාකො වාති වට්ඨං. තණ්හාති කාමතණ්හාදිවසෙන තිව්ධා, පුන ඡළාරම්මණවසෙන අට්ඨාරසව්ධා, අතීතානාගතපච්චුප්පන්නවසෙන චතුපඤ්ඤාසව්ධා, අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන අට්ඨසතප්පහෙදා තණ්හා. කස්මා පන අඤ්ඤෙසුපි දුක්ඛහෙතුසු සන්තෙසු තණ්හායෙව සමුදයොති චුත්තාති? පධානකාරණත්තා. කම්මවිචිත්තතාහෙතුභාවෙන, හි කම්මසභායභාවූපගමනෙන ච දුක්ඛවිචිත්තතාකාරණත්තා තණ්හා දුක්ඛස්ස විසෙසකාරණන්ති. මග්ගො දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදානාමෙන චුත්තො මග්ගො ලොකුත්තරො මතොති මග්ගොති පුන මග්ගග්ගහණං යොජෙතබ්බං.

53. මග්ගයුත්තා අට්ඨඬ්ඨිකවිනිමුත්තා සෙසා මග්ගසම්පයුත්තා එස්සාදයො ඵලඤ්චෙව සසම්පයුත්තන්ති එතෙ චතුහි සච්චෙහි විනිස්සට්ඨා විනිග්ගතා නිප්පරියායතො, පරියායතො පන අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියනිද්දෙසෙපි “මග්ගඬ්ඨං මග්ගපරියාපන්න”න්ති (ධ. ස. 555) චුත්තත්තා ඵලධම්මෙසු සම්මාදිට්ඨාදීනං මග්ගසච්චෙ, ඉතරෙසඤ්ච මග්ගඵලසම්පයුත්තානං සඬබාරදුක්ඛසාමඤ්ඤෙන දුක්ඛසච්චෙ සඬගහො සක්කා කාතුං. ඵවඤ්චි සති සච්චදෙසනායපි සබ්බසඬගාහිකතා උපපන්නා හොති. කස්මා පනෙතෙ ඛන්ධාදයො ඛහු ධම්මා චුත්තාති? භගවතාපි තට්ඨෙව දෙසිතත්තා. භගවතාපි කස්මා තථා දෙසිතාති? තිව්ධසත්තානුග්ගහස්ස අධිප්පෙතත්තා. නාමරූපතදුභයසම්මුල්භවසෙන හි තික්ඛනාහිතික්ඛමුදින්ද්‍රියවසෙන, සඬබිත්තමජ්ඣමවිත්ථාරරූච්චවසෙන ච තිව්ධා සත්තා. තෙසු නාමසම්මුල්භානං ඛන්ධග්ගහණං නාමස්ස තත්ථ චතුධා විහත්තත්තා, රූපසම්මුල්භානං ආයතනග්ගහණං රූපස්ස තත්ථ අධිදේහාදසධා විහත්තත්තා, උභයමුල්භානං ධාතුග්ගහණං උභයෙසම්පි තත්ථ විත්ථාරතො විහත්තත්තා, තථා තික්ඛින්ද්‍රියානං, සඬබිත්තරූචිකානඤ්ච ඛන්ධාග්ගහණන්ත්තාදි යොජෙතබ්බං. තං පනෙතං තිව්ධමපි

පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතුවසෙන දිට්ඨමෙව උපකාරාවහං. නො අඤ්ඤාපාති සච්චග්ගහණන්ති දට්ඨබ්බං.

සබ්බසංඛගහවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසංඛගහවණ්ණනාය

සමුච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. පච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. ඉදානි යථාචුත්තනාමරූපධම්මානං පටිච්චසමුප්පාදපට්ඨානනයවසෙන පච්චයෙ දස්සෙතුං “යෙස”න්ත්‍යාදි ආරද්ධං. යෙසං පච්චයෙහි සංඛතත්තා සංඛතානං පච්චයුප්පන්නධම්මානං යෙ පච්චයධම්මා යථා යෙනාකාරෙන පච්චයා ධීනියා, උප්පත්තියා ව උපකාරකා, තං විභාගං තෙසං පච්චයුප්පන්නානං, තෙසං පච්චයානං, තස්ස ව පච්චයාකාරස්ස පහෙදං ඉහ ඉමස්මිං සමුච්චයසංඛගහානන්තරෙ යානෙ යථාරහං තංතංපච්චයුප්පන්නධම්මෙ සති තංතංපච්චයානං තංතංපච්චයභාවාකාරානුරූපං ඉදානි පවක්ඛාමීති යොජනා.

2. තත්ථ පච්චයසාමග්ගිං පටිච්ච සමං ගත්ත්වා ඵලානං උප්පාදො ඵතස්මාති පටිච්චසමුප්පාදො, පච්චයාකාරො. නානප්පකාරානි යානානි පච්චයා ඵත්ථාත්‍යාදිනා පට්ඨානං, අනන්තනයසමන්තපට්ඨානමභාපකරණං, තත්ථ දෙසිතන යො පට්ඨානන යො.

3. තත්ථාති තෙසු ද්විසු නයෙසු. තස්ස පච්චයධම්මස්ස භාවෙන භවනසීලස්ස භාවො තබ්භාවභාවිභාවො, සොයෙව ආකාරමත්තං, තෙන උපලක්ඛිතො තබ්භාවභාවිභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතො. එතෙනෙව තදභාවාභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතතාපි අත්ථතො දස්සිතා හොති. අත්ථයඛ්‍යාතිරෙකවසෙන හි පච්චයලක්ඛණං දස්සෙතබ්බං. තෙනාහ භගවා – “ඉමස්මිං සති ඉදං හොති, ඉමස්සුප්පාදා ඉදමුප්පජ්ජති. ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොති, ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣති”ති (ම. නි. 1.404, 406; සං. නි. 2.21; උදා. 1, 2). පටිච්ච ඵලං ඵති ඵතස්මාති පච්චයො. තිට්ඨති ඵලං ඵත්ථ තදායත්තචුත්තිතායාති ධීනි, ආභවිව විසෙසෙත්වා පවත්තා පච්චයසංඛතා ධීනි ආභවිවපච්චයට්ඨිති. පටිච්චසමුප්පාදන යො හි තබ්භාවභාවිභාවාකාරමත්තං උපාදාය පවත්තත්තා හෙතාදිපච්චයනියමවිසෙසං අනපෙක්ඛිත්වා අවිසෙසතොව පවත්තති, අයං පන හෙතාදිතංතංපච්චයානං තස්ස තස්ස ධම්මන්තරස්ස තංතංපච්චයභාවසාමන්තියාකාරවිසෙසං උපාදාය විසෙසෙත්වා පවත්තොති ආභවිවපච්චයට්ඨිතිමාරබ්භ පවුච්චති. කෙච් පන “ආභවිව

කණ්ඨනාලුආදීසු පහරිත්වා වුත්තා යීති ආහව්වපච්චයටයීති”ති වණ්ණෙනති. තං පන සවනමත්තෙනෙව තෙසං අවහසිතබ්බවචනතං පකාසෙති. න හි පටිච්චසමුප්පාදනයො, අඤ්ඤා වා කොචි නයො කණ්ඨනාලුආදීසු අනාහව්ව දෙසෙතුං සක්කාති. වොමිස්සෙත්වාති පටියානනයමිපි පටිච්චසමුප්පාදෙයෙව පක්ඛිපිත්වා තබ්භාවභාවිභාවෙන හෙතාදිපච්චයවසෙන ච මිස්සෙත්වා ආචරියා සඨගහකාරාදයො පපඤ්චෙන්ති විත්ථාරෙන්නි, මයං පන විසුං විසුංයෙව දස්සයිස්සාමාත්‍යධිප්පායො.

පටිච්චසමුප්පාදනයවණ්ණනා

4. න විජානාතීති අවිජ්ජා, අවින්දියං වා කායදුච්චරිතාදිං චින්දති පටිලහති, චින්දියං වා කායසුචරිතාදිං න චින්දති, වෙදිතබ්බං වා චතුසච්චාදිකං න විදිතං කරොති, අවිජ්ජමානෙ වා ජවාපෙති, විජ්ජමානෙ වා න ජවාපෙතීති අවිජ්ජා, චතුසු අරියසච්චෙසු පුබ්බන්තාදීසු චතුසු අඤ්ඤාණස්සෙතං නාමං. අවිජ්ජා එව පච්චයො අවිජ්ජාපච්චයො. තතො අවිජ්ජාපච්චයා සඨබ්බමහිසඨබ්බරොන්නීති සඨබ්බාරා, කුසලාකුසලකම්මාති. තෙ තිවිධා පුඤ්ඤාහිසඨබ්බාරො අපුඤ්ඤාහිසඨබ්බාරො ආනෙඤ්ජාහිසඨබ්බාරොති. තත්ථකාමරූපාවචරා තෙරස කුසලචෙතනා පුඤ්ඤාහිසඨබ්බාරො, ද්වාදස අකුසලචෙතනා අපුඤ්ඤාහිසඨබ්බාරො, චතස්සො ආරුප්පචෙතනා ආනෙඤ්ජාහිසඨබ්බාරොති එවමෙතා එකුනතිංස චෙතනා සඨබ්බාරා නාම. පටිසන්ධිවසෙන එකුනවිසතිවිධං, පචත්තිවසෙන ද්වත්තිංසවිධං විපාකචිත්තං විඤ්ඤාණං නාම. නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපං. තත්ථ නාමං ඉධ වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං, රූපං පන භූතූපාදායහෙදතො දුට්ඨං කම්මසමුට්ඨානරූපං, තදුභයමිපි ඉධ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසහගතන්ති දට්ඨබ්බං. නාමරූපපච්චයාති එත්ථ නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති සරූපෙකසෙසො වෙදිතබ්බො. චක්ඛාදීනි ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි, කෙසඤ්චි මතෙන රූපාදීනි ඡ බාහිරායතනානිපි වා ආයතනං නාම. ඡ ආයතනානි ච ඡට්ඨායතනඤ්ච සලායතනං. චක්ඛුසම්ඵස්සාදිවසෙන ඡද්වාරිකො ඵස්සො ඵස්සො නාම. සුබදුක්ඛුපෙක්ඛාවසෙන තිවිධා වෙදනා.

කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හාති තිවිධා තණ්හා. ඡලාරම්මණාදිවසෙන පන අට්ඨසත්තප්පහෙදා භොන්ති කාමුපාදානාදිවසෙන චත්තාරි උපාදානානි. එත්ථ ච දුබ්බලා තණ්හා තණ්හා නාම, බලවතී උපාදානං. අසම්පත්තවිසයපත්ථනා වා තණ්හා තමසි වොරානං හත්ථප්පසාරණං විය, සම්පත්තවිසයග්ගහණං උපාදානං වොරානං හත්ථප්පත්තස්ස ගහණං විය. අප්පිච්ඡතාපටිපක්ඛා තණ්හා, සන්තොසප්පටිපක්ඛං උපාදානං. පරියෙසනදුක්ඛමූලං තණ්හා, ආරක්ඛදුක්ඛමූලං උපාදානන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො. කම්මභවො උපපත්තිභවොති දුට්ඨො භවො. තත්ථ පටිමො භවති

එතස්මා ඵලන්ති භවො, සො කාමාවචරකුසලාකුසලාදිවසෙන ඵකුන්තිංසවිධො. දුතියො පන භවතීති භවො, සො කාමභවාදිවසෙන නවවිධො. උපාදානපච්චයා භවොති චෙන්ථ උපපත්තිභවොපි අධිජ්ජෙතො. භවපච්චයා ඡාතීති කම්මභවොව. සො හි ඡාතියා පච්චයො හොති, න ඉතරො. සො හි පයමාහිනිබ්බත්තක්ඛන්ධසභාවො ඡාතියෙව, න ච තදෙව තස්ස කාරණං යුත්තං. තෙසං තෙසං සත්තානං තංතංගතිආදීසු අත්තභාවපටිලාභො ඡාති. තථානිබ්බත්තස්ස ච අත්තභාවස්ස පුරාණභාවො ඡරා. එතස්සෙව එකභවපරිච්ඡින්නස්ස පරියොසානං මරණං. ඤාතිබ්‍යසනාදීහි චුට්ඨස්ස විත්තසන්තාපො සොකො. තස්සෙව වච්ඡලාපො පරිදෙවො. කායිකදුක්ඛවෙදනා දුක්ඛං. මානසිකදුක්ඛවෙදනා දොමනස්සං. ඤාතිබ්‍යසනාදීහි චුට්ඨස්ස අධිමත්තවෙතොදුක්ඛජ්ජභාවිතො භූසො ආයාසො උපායාසො.

එත්ථ ච සතිපි වත්ථාරම්මණාදිකෙ පච්චයන්තරෙ අවිජ්ජාදිඵකෙකපච්චයග්ගහණං පධානභාවතො, පාකටභාවතො වාති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච අවිජ්ජානුසයිතෙයෙව සත්තානෙ සඬබ්‍රාහ්මණං විපාකධම්මභාවෙන පවත්තනතො අවිජ්ජාපච්චයාසඬබ්‍රාහ්මණභවන්ති, විඤ්ඤාණඤ්ච සඬබ්‍රාහ්මණිකං හුත්වා භවන්තරෙ පතිට්ඨාති. න හි ජනකාභාවෙ තස්සුජ්ජත්ති සියා, තස්මා සඬබ්‍රාහ්මණපච්චයා විඤ්ඤාණං. නාමරූපඤ්ච පුබ්බඬගමාධිට්ඨානභූතවිඤ්ඤාණපත්ථද්ධං පටිසන්ධිපවත්තීසු පතිට්ඨහතීති විඤ්ඤාණපච්චයානාමරූපං, සලායතනඤ්ච නාමරූපනිස්සයමෙව ඡබ්බිධඵස්සස්ස ද්වාරභාවෙන යථාරහං පවත්තති, නො අඤ්ඤථාති නාමරූපපච්චයා සලායතනං. එස්සො ච සලායතනසම්භවෙයෙව ආරම්මණං ඵුසති. න හි ද්වාරභාවෙ තස්සුජ්ජත්ති සියාති සලායතනපච්චයා එස්සො. ඉට්ඨානිට්ඨමජ්ඣත්තඤ්ච ආරම්මණං ඵුසන්තොයෙව වෙදනං වෙදයති, නො අඤ්ඤථාති එස්සපච්චයා වෙදනා. වෙදනීයෙසු ච ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිතො වෙදනාහෙතුකා තණ්හා සමුට්ඨාතීති වෙදනාපච්චයා තණ්හා. තණ්හාසිනෙහිපිපාසිතායෙව ච උපාදානීයෙසු ධම්මෙසු උපාදාය දළ්භභාවාය සංවත්තන්ති. තණ්හාය හි රූපාදීනි අස්සාදෙත්වා අස්සාදෙත්වා කාමෙසු පාතබ්‍යතං ආපජ්ජන්තීති තණ්හා කාමුපාදානස්ස පච්චයො. තථා රූපාදිහෙදෙගධිතො “නත්ථි දින්ත”න්තාදිනා මිච්ඡාදස්සනං සංසාරතො මුච්චිතුකාමො අසුද්ධිමග්ගෙ සුද්ධිමග්ගපරාමාසං බන්ධෙසු අත්තත්තනියගාහභූතං අත්තවාදදස්සනද්වයඤ්ච ගණ්හාති, තස්මා දිට්ඨුපාදාදිනම්පි පච්චයොති තණ්හාපච්චයා උපාදානං. යථාරහං සම්පයොගානුසයවසෙන උපාදානපතිට්ඨිතායෙව සත්තා කම්මායුහනාය සංවත්තන්තීති උපාදානං භවස්ස පච්චයො. උපපත්තිභවසඬබ්‍රාහ්මණා ච ඡාති කම්මභවහෙතුකායෙව. බීජතො අඬකුරො විය තත්ථ තත්ථ සමුපලබ්භතීති

හවො ජාතියා පච්චයො නාම. සති ච ජාතියා එව ජරාමරණසම්භවො. න හි අජාතානං ජරාමරණසම්භවො හොතීති ජාති ජරාමරණානං පච්චයොති එවමෙනෙසං තඛ්භාවභාවිභාවො දට්ඨබ්බො.

එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොතීති යථාචුත්තෙන පච්චයපරම්පරවිධිනා, න පන ඉස්සරනිම්මානාදිහි එතස්ස වට්ටසඬ්ඛාතස්ස කෙවලස්ස සුඛාදිහි අසම්මිස්සස්ස, සකලස්ස වා දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස දුක්ඛරාසිස්ස න සුඛසුභාදීනං සමුදයො නිබ්බන්ති හොති. එත්ථ ඉමස්මිං පච්චයසඬ්ඛාතාධිකාරෙ.

5. අතති සතතං ගච්ඡති පවත්තතීති අද්ධා, කාලො.

6. අවිජ්ජාසඬ්ඛාරා අතීතො අද්ධා අතීතභවපරියාපන්නහෙතුනමෙවෙත්ථ අධිජ්ජෙතත්තා, අද්ධාග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාදීනං ධම්මානමෙව ගහණං තඛ්ඛිනිමුත්තස්ස කස්සපි කාලස්ස අනුපලබ්භනතො. නිරුද්ධානුප්පාදා එව හි ධම්මා අතීතානාගතකාලවසෙන උප්පාදාදික්ඛණත්තයපරියාපන්නා ච පච්චුප්පන්නකාලවසෙන වොහරීයන්ති. ජාතිජරාමරණං අනාගතො අද්ධා පච්චුප්පන්නහෙතුතො අනාගතෙ නිබ්බන්තනතො. මජ්ඣෙ පච්චුප්පන්නො අද්ධා අතීතහෙතුතො ඉධ නිබ්බන්තනකඵලසභාවත්තා, අනාගතඵලස්ස ඉධ හෙතුසභාවත්තා ච මජ්ඣෙ විඤ්ඤාණාදීනි අට්ඨඬ්ඛානි පච්චුප්පන්නො අද්ධා.

8. නනු සොකපරිදෙවාදයොපි අඬ්ඛනාවෙන වත්තඛ්ඛාති ආහ “සොකාදිවචන”න්ත්‍යාදි. සොකාදිවචනං ජාතියා නිස්සන්දස්ස අමුඛ්‍යඵලමත්තස්ස නිදස්සනං, න පන විසුං අඬ්ඛදස්සනන්ත්‍යත්ථො.

9. තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා හොන්තීති කිලෙසභාවසාමඤ්ඤතො අවිජ්ජාග්ගහණෙන තණ්හුපාදානානි, කම්මභවසාමඤ්ඤතො සඬ්ඛාරග්ගහණෙන කම්මභවො ගහිතො. තථා තණ්හුපාදානභවග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාසඬ්ඛාරා ගහිතාති සම්බන්ධො. එත්ථාපි චුත්තනයෙන තෙසං ගහණෙන තෙසං සඬ්ඛහො දට්ඨබ්බො, විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඵස්සවෙදනානං ජාතිජරාහඬ්ඛාව ජාතිජරාමරණන්ති ච චුත්තාති ආහ “ජාතිජරාමරණග්ගහණෙනා”න්ත්‍යාදි.

10. අතීතෙ හෙතවො පඤ්චාති සරූපතො චුත්තානං ද්විත්තං අවිජ්ජාසඬ්ඛාරානං, සඬ්ඛභවසෙන ගහිතානං තිණ්ණං තණ්හුපාදානභවානඤ්ච වසෙන පච්චුප්පන්නඵලස්ස පච්චයා අතීතභවෙ නිබ්බන්තා හෙතවො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකන්ති අතීතහෙතුපච්චයා ඉධ පච්චුප්පන්නෙ නිබ්බන්තං විඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකං. ඉදානි හෙතවො පඤ්චාති සරූපතො චුත්තානං

තණ්හාදීනං තිණ්ණං, සඬගහතො ලද්ධානං අවිජ්ජාසඬබ්බරානං ද්විත්තඤ්ච වසෙන ආයතිං ඵලස්ස පච්චයා ඉදානි හෙතවො පඤ්ච. ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති ජාතිජරාමරණග්ගහණෙන චුත්තං පච්චුප්පන්නහෙතුපච්චයා අනාගතෙ නිබ්බත්තනකච්ඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකන්ති ඵලං වීසති අතීතාදීසු තත්ථ තත්ථ ආකිරියන්තීති ආකාරා.

අතීතහෙතූනං, ඉදානි ඵලපඤ්චකස්ස ච අන්තරා ඵකො සන්ධි, ඉදානි ඵලපඤ්චකස්ස, ඉදානි හෙතූනඤ්ච අන්තරා ඵකො, ඉදානි හෙතූනං, ආයතිං ඵලස්ස ච අන්තරා ඵකොති ඵලං තිසන්ධි. චුත්තඤ්ඤෙනං – “සඬබ්බරවිඤ්ඤාණානමන්තරා ඵකො, වෙදනාතණ්හානමන්තරා ඵකො, භවජාතීනමන්තරා ඵකො සන්ධි”ති. එත්ථ හි හෙතූතොඵලස්ස අවිච්ඡෙදස්පවත්තිභාවතො හෙතුඵලසම්බන්ධභූතො පටිමො සන්ධි, තථා තතියො, දුතියො පන ඵලතො හෙතූතො අවිච්ඡෙදස්පවත්තිභාවතො ඵලහෙතුසම්බන්ධභූතො. ඵලභූතොපි හි ධම්මො අඤ්ඤාස්ස හෙතුසභාවස්ස ධම්මස්ස පච්චයොති. සඬබ්බිසියන්ති එත්ථ අවිජ්ජාදයො, විඤ්ඤාණාදයො වාති සඬබ්බෙපො, අතීතහෙතු, එතරහි විපාකො, එතරහි හෙතු ආයතිං විපාකොති චත්තාරො සඬබ්බෙපාති චතුසඬබ්බෙපා.

11. කම්මභවසඬබ්බාතො භවෙකදෙසොති එත්ථ ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයවෙනනා භවො නාම, පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයවෙනනා සඬබ්බරාති වෙදිතබ්බා. අවසෙසා වාති විඤ්ඤාණාදිපඤ්චකජාතිජරාමරණවසෙන සත්තවිධා පච්චුප්පන්නඵලවසෙන චුත්තධම්මා. උපපත්තිභවසඬබ්බාතො භවෙකදෙසොති පන අනාගතපරියාපන්නා වෙදිතබ්බා. භව-සද්දෙන කම්මභවස්සපි චුච්චමානත්තා භවෙකදෙස-සද්දො චුත්තො.

12. පුබ්බත්තස්ස අවිජ්ජා මූලං. අපරන්තස්ස තණ්හා මූලන්ති ආහ අවිජ්ජාතණ්හාවසෙන ද්වෙ මූලානී”ති.

13. තෙසමෙව අවිජ්ජාතණ්හාසඬබ්බාතානං වට්ටමූලානං නිරොධෙන අනුප්පාදධම්මතාපත්තියා සච්චස්පට්ටෙධතො සිද්ධාය අප්පවත්තියා වට්ටං නිරුජ්ඣති. අභිණ්හසො අභික්ඛණං ජරාමරණසඬබ්බාතාය මුච්ඡාය පිළිතානං සත්තානං සොකාදිසමප්පිතානං කාමාසවාදිආසවානං සමුප්පාදතො පුන අවිජ්ජා ච පවත්තති. “ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො”ති (ම. නි. 1.103) හි චුත්තං. එතෙන අවිජ්ජායපි පච්චයො දස්සිතො හොති, ඉතරථා පට්ටිච්චසමුප්පාදවක්කං අබද්ධං සියාති. ඉච්චෙවං චුත්තනයෙන ආබද්ධං අවිච්ඡින්නං අනාදිකං ආදිරහිතං තිභූමකපරියාපන්නත්තා තෙභූමකං කිලෙසකම්මවිපාකවසෙන

තිවට්ඨානං පටිච්චසමුප්පාදොති පටිඨපෙසි පඤ්ඤපෙසි මහාමුනි සම්මාසම්බුද්ධො.

පටිච්චසමුප්පාදනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිඨානනයවණ්ණනා

14. එවං පටිච්චසමුප්පාදනයං විභාගතො දස්සෙත්වා ඉදානි පටිඨානනයං දස්සෙතුං “හෙතුපච්චයො”ත්‍යාදි වුත්තං. තත්ථ භිනොති පතිට්ඨාති එතෙනාති හෙතු. අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං භි-සද්දො ඉධ පතිට්ඨත්ථොති දට්ඨබ්බො. භිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අභිභරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තප්පච්චයං එලං ගච්ඡති පවත්තති වුද්ධිං විරුල්භිං ආපජ්ජතීති හෙතු. හෙතු ච සො පච්චයො වාති හෙතුපච්චයො. හෙතු භුත්වා පච්චයො, හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං හොති. මූලට්ඨෙන හෙතු, උපකාරට්ඨෙන පච්චයොති සඨ්ඛෙපතො මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො. සො පන පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං උභයත්ථ සම්පයුත්තානං නාමධම්මානඤ්ච රුක්ඛස්ස මූලානි විය සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනසඨ්ඛාතමූලට්ඨෙන උපකාරකා ඡ ධම්මාති දට්ඨබ්බං.

ආලම්බියති දුබ්බලෙන විය දණ්ඩාදිකං චිත්තචෙතසිකෙහි ගස්හතීති ආරම්මණං. චිත්තචෙතසිකා භි යං යං ධම්මං ආරබ්භ පවත්තන්ති, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං ආරම්මණපච්චයො නාම. න භි සො ධම්මො අත්ථී, යො චිත්තචෙතසිකානං ආරම්මණපච්චයභාවං න ගච්ඡෙය්‍ය. අත්තාධීනප්පවත්තීනං පතිභූතො පච්චයො අධිපතිපච්චයො.

න විජ්ජති පච්චයුප්පන්නෙන සහ අන්තරං එතස්ස පච්චයස්සාති අනන්තරපච්චයො. සණ්ඨානාභාවෙන සුට්ඨු අනන්තරපච්චයො සමනන්තරපච්චයො. අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපචිත්තුප්පාදජනනසමත්ථො පුරිමපුරිමනිරුද්ධො ධම්මො “අනන්තරපච්චයො”, “සමනන්තරපච්චයො”ති ව වුච්චති. බ්‍යඤ්ජනමත්තෙනෙව භි තෙසං විසෙසො. අත්ථතො පන උභයමිපි සමනන්තරනිරුද්ධස්සෙවාධිවචනං. න භි තෙසං අත්ථතො හෙදො උපලබ්භති. යං පන කෙචි වදන්ති “අත්ථානන්තරත්‍යා අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරත්‍යා සමනන්තරපච්චයො”ති, තං “නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං එලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ත්‍යාදිහි (පට්ඨා. 1.1.417) විරුජ්ඣති. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං භි සත්තාභාදිකාලං නිරුද්ධං එලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයො, තස්මා අභිනිවෙසං අකත්වා බ්‍යඤ්ජනමත්තතොචෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතො. පුබ්බධම්මනිරොධස්ස භි

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

පච්ඡාජාතධම්මප්පාදනස්ස ච අත්තරාභාවෙන උප්පාදනසමත්ථතාය නිරොධො අනන්තරපච්චයතා, “ඉදම්තො උද්ධං, ඉදං හෙට්ඨා, ඉදං සමන්තතො”ති අත්තනා එකත්තං උපනෙත්වා විය සුට්ඨු අනන්තරභාවෙන උප්පාදෙනුං සමත්ථං හුත්වා නිරොධො සමනන්තරපච්චයතාති එවං බ්‍යඤ්ජනමත්තතොව හෙදො. නිරොධපච්චයස්සපි හි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස අසඤ්ඤුප්පත්තියා පුරිමස්ස ච චුතිචිත්තස්ස කාලන්තරෙපි උප්පජ්ජන්තානං ඵලපටිසන්ධිනං අත්තරා සමානජාතියෙන අරූපධම්මෙන බ්‍යවධානාභාවතො භින්නජාතිකානඤ්ච රූපධම්මානං බ්‍යවධානකරණෙ අසමත්ථතාය නිරන්තරූප්පාදනෙ එකත්තං උපනෙත්වා විය උප්පාදනෙ ච සමත්ථතා අත්ථිති තෙසම්පි අනන්තරසමනන්තරපච්චයතා ලබ්භති, තස්මා ධම්මතො අවිසෙසෙපි තථා තථා බුජ්ඣනකානං වෙනෙය්‍යානං වසෙන උපසග්ගත්ථවිසෙසමත්තතොව හෙදො පච්චෙතබ්බොති.

අත්තතො අනුප්පත්තියා සහුප්පත්තානම්පි අනුප්පත්තීතො පකාසස්ස පදීපො විය සහුප්පත්තානං සහුප්පාදභාවෙන පච්චයො සහජාතපච්චයො, අරූපිතො චතුක්ඛන්ධා, චත්තාරො මහාභූතා, පටිසන්ධික්ඛණෙ චත්ථුච්ඡාකා ච ධම්මා.

අඤ්ඤමඤ්ඤං උපත්ථම්භයමානං තිදණ්ඩං විය අත්තතො උපකාරකධම්මානං උපත්ථම්භකභාවෙන පච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො. අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙව ච උපකාරකතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා, න සහජාතමත්තෙනාති අයමෙනෙසං ද්වින්නං විසෙසො. තථා හි සහජාතපච්චයභාවියෙව කොචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න හොති චිත්තජරූපානං සහජාතපච්චයභාවිතො නාමස්ස උපාදාරූපානං සහජාතපච්චයභාවීනං මහාභූතානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවස්ස අනුද්ධටත්තා. යදි හි සහජාතභාවෙනෙව අත්තතො උපකාරකානං උපකාරකතා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා සියා, තදා සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙහි සමානෙහි භවිතබ්බන්ති.

චිත්තකම්මස්ස පටො විය සහජාතනාමරූපානං නිස්සයභූතා චතුක්ඛන්ධා, තරුපබ්බතාදීනං පථවී විය ආධාරණතොයෙව සහජාතරූපසත්තවිඤ්ඤාණධාතූනං යථාක්කමං නිස්සයා භූතරූපං, චත්ථු වාති ඉමෙ නිස්සයපච්චයො නාම නිස්සියති නිස්සිතකෙහිති කත්වා, බලවභාවෙන නිස්සයො පච්චයො උපනිස්සයපච්චයො උප-සද්දස්ස අතිසයජොතකත්තා, තස්ස පන හෙදං චක්ඛති.

ඡ චත්ථුති, ඡ ආරම්මණාති වාති ඉමෙ පච්චයුප්පත්තතො පඨමං උප්පජ්ජිත්වා පචත්තමානභාවෙන උපකාරකො පුරෙජාතපච්චයො.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

පච්ඡාජාතපච්චයෙ අසති සන්තානට්ඨිතිහෙතුභාවං ආගච්ඡන්තස්ස කායස්ස උපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකා පච්ඡාජාතා චිත්තචේතසිකා ධම්මා පච්ඡාජාතපච්චයො. සො ගිජ්ඣාපොතකසරීරානං ආභාරාසා චේතනා විය දට්ඨබ්බො.

පුරිමපුරිමපරිචිතගන්ථො විය උත්තරඋත්තරගන්ථස්ස කුසලාදිභාවෙන අත්තසදිසස්ස පගුණබලවභාවවිසිට්ඨය අත්තසමානජාතියතාගාහණං ආසෙවනං, තෙන පච්චයා සජාතියධම්මානං සජාතියධම්මාව ආසෙවනපච්චයො. භින්නජාතිකා හි භින්නජාතිකෙහි ආසෙවනපගුණෙන පගුණබලවභාවවිසිට්ඨං කුසලාදිභාවසඬ්ඛාතං අත්තනො ගතිං ගාභාපෙතුං න සක්කොන්ති, න ච සයං තතො ගණ්හන්ති, තෙ පන අනන්තරාතීතාති ලොකියකුසලාකුසලාති චෙව අනාවජ්ජනකිරියජවනාති වාති දට්ඨබ්බං. චිත්තජපයොගසඬ්ඛාතකිරියාභාවෙන සහජාතානං නානාක්ඛණිකානං විපාකානං, කටත්තාරූපානඤ්ච උපකාරිකා චේතනා කම්මපච්චයො.

අත්තනො නිරුස්සාහසන්තභාවෙන සහජාතනාමරූපානං නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකා විපාකචිත්තචේතසිකා විපාකපච්චයො. තෙ හි පයොගෙන අසාධෙතබ්බතාය කම්මස්ස කටත්තා නිජඵජ්ජමානමත්තනො නිරුස්සාහසන්තභාවා හොන්ති, න කිලෙසවූපසමසන්තභාවා. තථා සන්තභාවතොයෙව හි හවඬිගාදයො දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යා. අභිනිපාතසම්පට්ච්ඡනසන්තීරණමත්තා පන විපාකා දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යාව. ජවනජපවත්තියාව නෙසං රූපාදිග්ගහිතතා විඤ්ඤායති.

රූපාරූපානං උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකා චිත්තාරො ආභාරා ආභාරපච්චයො. සතිපි හි ජනකභාවෙ උපත්ථම්භකත්තමෙව ආභාරස්ස පධානකිච්චං. ජනයන්තොපි ආභාරො අවිච්ඡෙදවසෙන උපත්ථම්භෙත්තො ච ජනෙතීති උපත්ථම්භකභාවො ච ආභාරභාවො. තෙසු තෙසු කිච්චෙසු පච්චයුජ්ජන්තධම්මෙහි අත්තානං අනුවත්තාපනසඬ්ඛාතාධිපතියට්ඨෙන පච්චයො ඉන්ද්‍රියපච්චයො.

ආරම්මණුපනිජ්ඣානලක්ඛණුපනිජ්ඣානවසෙන උපගන්ත්වා ආරම්මණනිජ්ඣානකා චිතක්කාදයො ඥානපච්චයො. සුගතීතො පුඤ්ඤෙතො, දුග්ගතීතො පාපතො වා නිය්‍යානට්ඨෙන උපකාරකා සම්මාදිට්ඨාදයො මග්ගපච්චයො.

පරමත්ථතො භින්නාපි ඵකිභාවගතා විය ඵකුජ්ජාදාදිභාවසඬ්ඛාතසම්පයොගලක්ඛණෙන උපකාරකා නාමධම්මා ච සම්පයුත්තපච්චයො. අඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධතාය යුත්තාපි සමානා

විජ්ජයුත්තභාවෙන විසංසට්ඨතාය නානත්තූපගමනෙන උපකාරකා වත්ථුචිත්තවෙතසිකා විජ්ජයුත්තපච්චයො.

පච්චුජ්ජන්තසභාවසඬ්ඛානෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකා “සහජාතං පුරෙජාත”න්ත්‍යාදිනා වක්ඛමානධම්මා අත්ථිපච්චයො. සතිපි හි ජනකත්තෙ යිතියංයෙව සාතිසයො අත්ථිපච්චයානං බ්‍යාපාරොති උපත්ථම්භකතාව තෙසං ගහිතා. එකස්මිං එස්සාදිසමුදායෙ පවත්තමානෙ දුතියස්ස අභාවනො අත්තනො යිතියා ඔකාසං අලහන්තානං අනන්තරමුජ්ජපජ්ජමානකචිත්තවෙතසිකානං ඔකාසදානවසෙන උපකාරකා අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තවෙතසිකා නත්ථිපච්චයො.

අත්තනො සභාවාවිගමනෙන අජ්ජපවත්තමානානං විගතභාවෙන උපකාරකායෙව ධම්මා විගතපච්චයො. නිරොධානුපගමනවසෙන උපකාරකා අත්ථිපච්චයා ව අවිගතපච්චයො. සසභාවතාමත්තෙන උපකාරකතා අත්ථිපච්චයතා, නිරොධානුපගමනවසෙන උපකාරකතා අවිගතපච්චයතාති පච්චයතාවිසෙසො තෙසං ධම්මාවිසෙසෙපි දට්ඨබ්බො. ධම්මානඤ්චි සමත්ථතාවිසෙසං සබ්බාකාරෙන ඤත්වා හගවතා චතුර්විසතිපච්චයා දෙසිතාති හගවති සද්ධාය “එවං විසෙසා එතෙ ධම්මා”ති සුතමයඤ්ඤාණං උජ්ජාදෙත්වා චින්තාභාවනාමයඤ්ඤාණෙහි තදභිසමයාය යොගො කරණීයො. අවිසෙසෙපි හි ධම්මසාමග්ගියස්ස තථා තථා විනෙතබ්බපුග්ගලානං වසෙන හෙට්ඨා චුත්තොපි පච්චයො පුන පකාරන්තෙන චුච්චති අහෙතුකදුකං වත්වාපි හෙතුච්ජ්ජයුත්තදුකං වියාති දට්ඨබ්බං.

15. නාමං චතුක්ඛන්ධසඬ්ඛාතං නාමං තාදිසස්සෙව නාමස්ස ඡධා ඡහාකාරෙහි පච්චයො හොති, තදෙව නාමරූපීනං සමුදිතානං පඤ්චධා පච්චයො හොති, රූපස්ස පුන භූතූපාදායහෙදස්ස එකධා පච්චයො හොති, රූපඤ්ච නාමස්ස එකධා පච්චයො, පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි නාමස්ස ද්විධා ද්විජ්ජකාරා පච්චයා හොන්ති, ද්වයං පන නාමරූපද්වයං සමුදිතං ද්වයස්ස තාදිසස්සෙව නාමරූපද්වයස්ස නවධා පච්චයො වෙති එවං පච්චයා ඡබ්බිධා යිතා.

16. විපාකබ්‍යාකතං කම්මවසෙන විපාකභාවජ්ජන්තං කම්මවෙගක්ඛිත්තපතිතං විය හුත්වා පවත්තමානං අත්තනො සභාවං ගාහෙත්වා පරිභාවෙත්වා නෙව අඤ්ඤං පවත්තෙති, න ච පුරිමවිපාකානුභාවං ගහෙත්වා උජ්ජපජ්ජති. “න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක”න්ති (පට්ඨා. 1.1.221) වචනතො ව අහෙතුකකිරියෙසු හසිතුජ්ජාදස්සෙව ආසෙවනතාඋද්ධරණෙන ආවජ්ජනද්වයං ආසෙවනපච්චයො න හොති, තස්මා ජවනානෙව ආසෙවනපච්චයභාවං ගච්ඡන්තිති ආහ “පුරිමානි ජවනානි”ත්‍යාදි.

අවිසෙසවචනෙපෙත්ථ ලොකියකුසලාකුසලාඛ්‍යාකතජවනානෙව දට්ඨබ්බාති ලොකුත්තරජවනානං ආසෙවනභාවස්ස අනුද්ධට්ඨතා.

එවඤ්ඤා කත්වා චුත්තං පට්ඨානට්ඨකථායං (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.12) “ලොකුත්තරො පන ආසෙවනපච්චයො නාම නත්ථී”ති. තත්ථ හි කුසලං භින්නජාතිකස්ස පුරෙවරත්තා න තෙන ආසෙවනගුණං ගණ්භාපෙති, එලචිත්තාති ච ජවනවසෙන උප්පජ්ජමානානිපි විපාකාඛ්‍යාකතෙ චුත්තනයෙන ආසෙවනං න ගණ්භන්ති, න ච අඤ්ඤං ගාභාපෙත්ති. යම්පි “ආසෙවනවිනිමුත්තං ජවනං නත්ථී”ති ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන චුත්තං, තම්පි යෙහුයාවසෙන චුත්තන්ති විඤ්ඤායති. ඉතරථා ආචරියස්ස අසමපෙක්ඛිතාහිධායකත්තජ්ජසඬගො සියා. මග්ගො පන ගොත්‍රභූතො ආසෙවනං න ගණ්භාතිති නත්ථී භූමිආදිවසෙන නානාජාතිතාය අනධිජ්ජෙතත්තා. තථා හි චුත්තං පට්ඨානෙ “ගොත්‍රභූ මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො, වොදානං මග්ගස්ස ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”ති (පට්ඨා. 1.1.426). එකුප්පාදාදිවතුබ්බිධසම්පයොගලක්ඛණාභාවතො සහුප්පන්නානම්පි රූපධම්මානං සම්පයුත්තපච්චයතා නත්ථීති චුත්තං “චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤාමඤ්ඤා”න්ති.

17. හෙතුක්ඛානඬගමග්ගඬගාති සහජාතානං නාම රූපානන්ති තයොපෙනෙ පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ඤා රූපානං, උභයත්ථ සහජාතානං නාමානඤ්ඤා හෙතාදිපච්චයෙන පච්චයා හොත්ති. “සහජාතරූපන්ති හි සබ්බත්ථ පටිසන්ධියං කම්මසමුට්ඨානානං, පවත්තියං චිත්තසමුට්ඨානාන”න්ති වක්ඛති. සහජාතා චෙතනාති අන්තමසො වක්ඛුට්ඨඤ්ඤාණාදිහිපි සහජාතචෙතනා. සහජාතානං නාම රූපානන්ති සබ්බාපි චෙතනා නාමානං, පටිසන්ධිසහගතා චෙතනා කම්මසමුට්ඨානරූපානං, පවත්තියං රූපසමුට්ඨාපකචිත්තසහගතා චෙතනා චිත්තසමුට්ඨානරූපානඤ්ඤා. නානාක්ඛණිකා චෙතනාති විපාකක්ඛණතො නානාක්ඛණෙ අතීතභවාදීසු නිබ්බත්තා කුසලාකුසලචෙතනා. නාමරූපානන්ති උභයත්ථාපි නාමරූපානං. විපාකක්ඛන්ධාති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදිකා විපාකා අරූපක්ඛන්ධා. කම්මසමුට්ඨානම්පි හි රූපං විපාකචොභාරං න ලභති අරූපධම්මභාවෙන, සාරම්මණභාවෙන ච කම්මසදිසෙසු අරූපධම්මෙස්ථෙව විපාක-සද්දස්ස නිරුළුභත්තා.

18. පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්සාති පච්චයධම්මතො පුරෙ උප්පන්නස්ස ඉමස්ස රූපකායස්ස. කථං පන පච්චයුප්පන්නස්ස පුරෙ නිබ්බත්තියං පච්ජාජාතස්ස පච්චයතාති? නනු චුත්තං “පච්ජාජාතපච්චයෙ අසති

සන්තානටිඨිතිහෙතුකභාවං ආගච්ඡන්තස්සා”ති, තස්මා සන්තානප්පවත්තස්ස හෙතුභාවුපත්ථම්හනෙ ඉමස්ස බ්‍යාපාරොති න කොචි වීරොධො.

19. පටිසන්ධියං චක්ඛාදිවත්ථුනං අසම්භවතො, සති ච සම්භවෙ තංතංවිඤ්ඤාණානං පච්චයභාවානුපගමනතො, හදයවත්ථුනො ච පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහුප්පන්තස්ස පුරෙජාතකතාභාවතො චුත්තං “ඡවත්ථුති පවත්තිය”න්ති. “පඤ්චාරම්මණාති පඤ්චවිඤ්ඤාණවිටීයා”ති ච ඉදං ආරම්මණපුරෙජාතනිද්දෙසෙ ආගතං සන්ධාය චුත්තං. පඤ්භාවාරෙ පන “සෙක්ඛා වා පුටුප්පනා වා චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සන්ති”ත්‍යාදිනා (පටියා. 1.1.424) අවිසෙසෙන පච්චුප්පන්තචක්ඛාදීනම්පි ගහිතත්තා ධම්මාරම්මණම්පි ආරම්මණපුරෙජාතං මනොවිඤ්ඤාණවිටීයා ලබ්භති. අත්ථතො හෙතං සිද්ධං, යං පච්චුප්පන්තධම්මාරම්මණං ගහෙත්වා මනොද්වාරිකවිටී පවත්ති, තං තස්ස ආරම්මණපුරෙජාතං හොතිති.

22. පකතියා එව පච්චයන්තරරහිතෙන අත්තතො සභාවෙනෙව උපනිස්සයො පකතුපනිස්සයො. ආරම්මණානන්තරෙහි අසංමිස්සො පුථගෙව කොචි උපනිස්සයොති චුත්තං හොති. අථ වා පකතො උපනිස්සයො පකතුපනිස්සයො. පකතොති චෙත්ථ ප-කාරො උපසග්ගො, සො අත්තතො ඵලස්ස උප්පාදනසමත්ථභාවෙන සන්තානෙ නිප්ඵාදිතභාවං, ආසෙවිතභාවඤ්ච දීපෙති, තස්මා අත්තතො සන්තානෙ නිප්ඵන්තො රාගාදි, සද්ධාදි, උපසෙවිතො වා උතුහොජනාදි පකතුපනිස්සයො. තථා චෙව නිද්දිසති.

23. ගරුකතන්ති ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛිතං. තථා හි “දානං දත්වා සීලං සමාදිශිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛිති”ත්‍යාදිනා (පටියා. 1.1.413) දානසීලඋපොසථකම්මපුබ්බෙකතසුචිණ්ණකුසානගොත්‍රභූවොදානමග්ගාදීනි ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛණවසෙන අස්ස නිද්දෙසො පවත්තො.

24. “පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ඛන්ධානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො”ත්‍යාදිනා (පටියා. 1.1.423) නයෙන අනන්තරපච්චයෙන සද්ධිං නානත්තං අකත්වා අනන්තරුපනිස්සයස්ස ආගතත්තා චුත්තං “අනන්තරනිරුද්ධා”ත්‍යාදි. එවං සන්තෙපි අත්තතො අනන්තරං අනුරුපවිත්තුප්පාදවසෙන අනන්තරපච්චයො, බලවකාරණවසෙන අනන්තරුපනිස්සයපච්චයොති අයමෙතෙසං විසෙසො.

25. යථාරහං අජ්ඣත්තඤ්ච ඛනිද්ධා ච රාගාදයො...පෙ.... සෙනාසනඤ්චාති යොජනා. රාගාදයො හි අජ්ඣත්තං නිජ්ඣාදිකා, පුග්ගලාදයො ඛනිද්ධා සෙවිතා. තථා හි චුත්තං ආවරියෙන -

“රාගසද්ධාදයො ධම්මා, අජ්ඣත්තමනුචාසිතා;
සත්තසංඛාරධම්මා ච, ඛනිද්ධොපනිසෙවිතා”ති. (නාම. පරි. 827);

අථ වා අජ්ඣත්තඤ්ච ඛනිද්ධා ච කුසලාදිධම්මානන්ති යථායීතවසෙනෙව යොජනා අත්තනො හි රාගාදයො ච අත්තනො කුසලාදිධම්මානං කල්‍යාණමිත්තස්ස සද්ධාදිකෙ නිස්සාය කුසලං කරොන්තානං පරෙසඤ්ච නිස්සයා හොන්ති.

තත්ථ කාමරාගාදයො නිස්සාය කාමභවාදීසු නිබ්බත්තනත්ථං, රාගාදිචූපසමත්ථඤ්ච දානසීලපොසප්ඡ්ඤානාහිඤ්ඤාවිපස්සනාමග්ගභාවනා, රාගාදිහෙතුකා ච උපරුපරිරාගාදයො හොන්තීති යථාරහං දට්ඨබ්බං. යං යඤ්චි නිස්සාය යස්ස යස්ස සම්භවො, තං තං තස්ස තස්ස පකතූපනිස්සයො හොති. පච්චයමභාපදෙසො හෙස, යදිදං “උපනිස්සයපච්චයො”ති චුත්තං. තථා වාහ “ඛනුධා හොති පකතූපනිස්සයො”ති. සද්ධාදයොති සීලසුතවාගපඤ්ඤා. අත්තනො සද්ධාදිකඤ්ච උපනිස්සාය අත්තනො දානසීලාදයො, තථා කල්‍යාණමිත්තානං සද්ධාදයො උපනිස්සාය පරෙසඤ්ච දානසීලාදයො හොන්තීති පාකට්ඨමෙතං. සුඛං දුක්ඛන්ති කායිකං සුඛං දුක්ඛං. පුග්ගලොති කල්‍යාණමිත්තාදිපුග්ගලො. භොජනන්ති සප්පායාදිභොජනං, උතුපි තාදිසොච.

27. “අධිපති...පෙ.... පච්චයා හොන්ති”ති සංඛිට්ඨෙපෙන චුත්තමත්ථං විත්ථාරෙතුං “තත්ථ ගරුකතමාරම්මණ”න්තයාදි චුත්තං. ගරුකතමාරම්මණන්ති පච්චවෙක්ඛණඅස්සාදාදිනා ගරුකතං ආරම්මණං. තඤ්චි ඤානමග්ගඵලවිපස්සනානිබ්බානාදිහෙදං පච්චවෙක්ඛණඅස්සාදාදිමග්ගඵලාදිධම්මෙ අත්තාධිනෙ කරොතීති ආරම්මණාධිපති නාම. ගරුකාතබ්බතාමත්තෙන ආරම්මණාධිපති. ගරුකතොපි බලවකාරණට්ඨෙන ආරම්මණූපනිස්සයොති අයමෙනෙසං විසෙසො. සහජාතා...පෙ.... නාමරූපානන්ති ඡන්දවිත්තවීරියවීමංසානං, වසෙන චතුබ්බිධොපි සහජාතාධිපති යථාරහං සහජාතනාමරූපානං පවත්තියංයෙව සහජාතාධිපතිවසෙන පච්චයො.

28. රූපධම්මස්ස අරූපධම්මං පති සහජාතපච්චයතා පටිසන්ධියං චත්ථුවසෙන චුත්තාති ආහ “චත්ථුවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤ”න්ති -

30. යස්මා පන අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථම්භනවසෙනෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා, න සහජාතමත්තතොති පවත්තියං රූපං නාමානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න භොති, තස්මා වුත්තං “චිත්තවෙනසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤ”න්ති. තථා උපාදාරූපානි ච භූතරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා න භොන්තිති වුත්තං “මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤ”න්ති.

31. නනු ච “අරුපිනො ආහාරා සහජාතානං නාමරූපාන”න්ති වුත්තං, එවඤ්ච සති අසඤ්ඤීනං සහජාතාහාරස්ස අසම්භවතො “සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා”ති කථමිදං නියතීති? වුච්චතෙ — මනොසඤ්ඤවෙනනාහාරවසජ්ජවත්තස්ස කම්මස්ස, තංසහගතානම්පි වා සෙසාහාරානං කම්මුපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයත්තපරියායං ගහෙත්වා සබ්බසත්තානං ආහාරට්ඨිතිකතා වුත්තා, න ආහාරපච්චයභාවතොති.

32. “පඤ්ච පසාදා”ත්තාදීසු නනු ඉත්ථිත්ථියපුරිසිත්ථියා න ගහිතාති? සච්චං න ගහිතා. යදිපි තෙසං ලිඬගාදීහි අනුවත්තනීයතා අත්ථි, සා පන න පච්චයභාවතො. යථා හි ජීවිතාහාරා යෙසං පච්චයා භොන්ති, තෙසං අනුපාලකා උපත්ථම්භකා අත්ථි, අවිගතපච්චයභූතා ච භොන්ති, න එවං ඉත්ථිපුරිසභාවා ලිඬගාදීනං කෙනචි උපකාරෙන උපකාරා භොන්ති. කෙවලං පන යථාසකෙහෙව කම්මාදිපච්චයෙහි පවත්තමානං ලිඬගාදීනං යථා ඉත්ථාදිග්ගහණස්ස පච්චයභාවො භොති, තතො අඤ්ඤෙදනාකාරෙන තං-සහිතසත්තානෙ අජ්ජවත්තිතො ලිඬගාදීහි අනුවත්තනීයතා, ඉත්ථියතා ච තෙසං වුච්චති, තස්මා න තෙසං ඉත්ථියපච්චයභාවො වුත්තො.

33. යෙසං නාමානං චක්ඛාදීනං අබ්භන්තරතො නික්ඛමන්තානං විය පවත්තානං, යෙසඤ්ච රූපානං නාමසන්තිස්සයෙනෙව උජ්ජජ්ජමානානං සම්පයොගාසඬකා භොති, තෙසමෙව විජ්ජයුත්තපච්චයතා. රූපානං පන රූපෙහි සාසඬකා නත්ථි. චත්ථුසන්තිස්සයෙනෙව ජායන්තානං විසයභාවමත්තං ආරම්මණන්ති තෙනාපි තෙසං සම්පයොගාසඬකා නත්ථිති යෙසං සම්පයොගාසඬකා අත්ථි, තෙසමෙව විජ්ජයුත්තපච්චයතාපි වුත්තාති ආහ “ඔක්කන්තික්ඛණෙ චත්ථු”ත්තාදි.

34. සබ්බථා සබ්බාකාරෙන යථාරහං නාමවසෙන වුත්තං තිවිධං සහජාතං, දුට්ඨං පුරෙජාතං, එකවිධං පච්ඡාජාතඤ්ච පච්චයජාතං, ආහාරෙසු කඤ්ඤිකාරො ආහාරො, රූපජීවිතිත්ථියන්ති අයං පඤ්චවිධොපි අත්ථිපච්චයො, අවිගතපච්චයො ච භොති. පච්චුජ්ජන්තසභාවෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තා අත්ථිභාවාභාවෙන අනුපකාරකානමෙව අත්ථිභාවෙන උපකාරකතා අත්ථිපච්චයභාවොති නත්ථි නිබ්බානස්ස සබ්බදා භාවිතො අත්ථිපච්චයතා, අවිගතපච්චයතා ච. උජ්ජාදාදියුත්තානං වා

නත්ථිභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො, විගතභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො ච උපකාරකභාවො අත්ථිපච්චයනාදිකාති න තස්ස තප්පච්චයත්තප්පසඬගො. රූපජීවිතින්ද්‍රියඤ්චෙන්ථ ඔජා විය යීතික්ඛණෙව උපකාරකත්තා සහජාතපච්චයෙසු න ගය්හතීති විසුං වුත්තං.

35. ඉදානි සබ්බෙපි පච්චයා සඬබ්බෙපතොපි චතුර්ධායෙවාති දස්සෙතුං “ආරම්මණු...පෙ.... ගච්ඡන්ති”ති වුත්තං. න හි සො කොපි පච්චයො අත්ථි, යො විත්තචෙතසිකානං ආරම්මණභාවං න ගච්ඡෙය්‍ය, සකසකපච්චයුප්පන්නස්ස ච උපනිස්සයභාවං න ගච්ඡති, කම්මහෙතුකත්තා ච ලොකප්පවත්තියා ඵලහෙතුපචාරවසෙන සබ්බෙපි කම්මසභාවං නාතිවත්තන්ති, තෙ ච පරමත්ථතො ලොකසම්මුතිවසෙන ච විජ්ජමානායෙවාති සබ්බෙපි චතුසු සමොධානං ගච්ඡන්ති.

36. ඉදානි යං වුත්තං තත්ථ තත්ථ “සහජාතරූප”න්ති, තං සබ්බං න අවිසෙසතො දට්ඨබ්බන්ති දස්සෙතුං “සහජාතරූප”න්ත්‍යාදි වුත්තං. පටිසන්ධියඤ්ඤි විත්තසමුට්ඨානරූපාභාවතො පවත්තියං කම්මසමුට්ඨානානඤ්ච විත්තචෙතසිකෙහි සහුප්පත්තිනියමාභාවතො සහජාතරූපන්ති සබ්බත්ථාපි පවත්තෙ විත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපසඬබ්බාතකම්මජරූපානඤ්ච වසෙන දූවිධං හොති. කම්මස්ස කතත්තා නිබ්බත්තමානානි රූපානි කටත්තාරූපානි.

37. ඉති ඵලං වුත්තනායෙන සම්භවා යථාසම්භවං තෙකාලිකා අනන්තරසමනන්තරආසෙවනනත්ථිවිගතවසෙන පඤ්චන්තං අතීතකාලිකානං, කම්මපච්චයස්ස අතීතවත්තමානවසෙන ද්විකාලිකස්ස, ආරම්මණඅධිපතිඋපනිස්සයපච්චයානං තිකාලිකානං, ඉතරෙසං පන්නරසන්නං පච්චුප්පන්නකාලිකානඤ්ච වසෙන කාලත්තයවත්තො, නිබ්බාතපඤ්ඤත්තිවසෙන කාලවිමුත්තා ච, චක්ඛාදිරාගාදිසද්ධාදිවසෙන අජ්ඣත්තිකා ච, පුග්ගලඋතුහොජනාදිවසෙන තතො බහිද්ධා ච, පච්චයුප්පන්නභාවෙන සඬබ්බා ච, කථා තප්පටිපක්ඛභාවෙන අසඬබ්බා ච ධම්මා පඤ්ඤත්තිනාමරූපානං වසෙන සඬබ්බෙපතො තිවිධා යීතා සබ්බථා පටියානෙ අනන්තනයසමන්තපටියානෙ පකරණෙ චතුර්විසතිසඬබ්බානා පච්චයා නාමාති යොජනා.

38. තත්ථාති තෙසු පඤ්ඤත්තිනාමරූපෙසු.

පටියානනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්ඤාත්තිහෙදවණ්ණනා

39. වචනීයවාචකහෙදා දුට්ඨා පඤ්ඤාත්තීති චුත්තං
 “පඤ්ඤාපියත්තා”ත්‍යාදි. පඤ්ඤාපියත්තාති තෙන තෙන පකාමරෙන
 ඤාපෙතඛිබ්බත්තා, ඉමිනා රූපාදිධම්මානං
 සමුභසන්තානාදිඅවත්ථාවිසෙසාදිහෙදා සම්මුතිසච්චභූතා
 උපාදාපඤ්ඤාත්තිසඛිබ්බාතා අත්ථපඤ්ඤාත්ති චුත්තා. සා හි නාමපඤ්ඤාත්තියා
 පඤ්ඤාපියති. පඤ්ඤාපනානොති පකාමරෙහි අත්ථපඤ්ඤාත්තියා ඤාපනානො.
 ඉමිනා හි පඤ්ඤාපෙතීති “පඤ්ඤාත්ති”ති ලද්ධනාමානං අත්ථානං
 අභිධානසඛිබ්බාතා නාමපඤ්ඤාත්ති චුත්තා.

40. භූතපරිණාමාකාරමුපාදායාති පථවාදිකානං මහාභූතානං පබන්ධවසෙන
 පවත්තමානානං පත්ථපඛිගහනාදිආකාමරෙන පරිණාමාකාරං
 පරිණතභාවසඛිබ්බාතං ආකාරං උපාදාය නිස්සයං කත්වා. තථා තථාති
 භූමාදිවසෙන. භූමිපඛිබ්බාදිකාති භූමිපඛිබ්බතරුක්ඛාදිකා සන්තානපඤ්ඤාත්ති.
 සම්භාරසන්තීවෙසාකාරන්ති දාරුමත්තිකාතන්තාදීනං සම්භාරානං
 උපකරණානං සන්තීවෙසාකාරං රචනාදිවිසිට්ඨතංතංසණ්ඨානාදිආකාරං.
 රථසකථාදිකාති රථසකථගාමසථපථාදිකා සමුභපඤ්ඤාත්ති.
 චන්දාවට්ඨනාදිකන්ති චන්දිමසුරියනක්ඛත්තානං සිනෙරුං පදක්ඛිණවසෙන
 උදයාදිආවට්ඨනාකාරං. දිසාකාලාදිකාති පුරත්ථිමදිසාදිකා දිසාපඤ්ඤාත්ති,
 පුඛිබ්බණ්ඩාදිකා කාලපඤ්ඤාත්ති, මාසොත්තුවෙසාබ්බමාසාදිකා තංතංනාමවිසිට්ඨා
 මාසාදිපඤ්ඤාත්ති ව. අසම්ප්ලිට්ඨාකාරන්ති තංතංරූපකලාපෙහි අසම්ප්ලිට්ඨං
 සුසිරාදිආකාරං. කූපගුහාදිකා ති කූපගුහඡේද්දාදිකා ආකාසපඤ්ඤාත්ති.
 තංතංභූතනිමිත්තන්ති පථවිකසිණාදිතංතංභූතනිමිත්තං. භාවනාවිසෙසන්ති
 පරිකම්මාදිහෙදං භාවනාය පබන්ධවිසෙසං. කසිණනිමිත්තාදිකාති
 කසිණසුභනිමිත්තාදිහෙදා යොගීනං උපට්ඨිතා උග්ගහපටිභාගාදිහෙදා
 නිමිත්තපඤ්ඤාත්ති. එවමාදිප්පහෙදාති
 කසිණුග්ග්ථිමාකාසනිරොධකසිණාදිහෙදා ව. අත්ථච්ඡායාකාමරෙනාති
 පරමත්ථධම්මස්ස ඡායාකාමරෙන පටිභාගාකාමරෙන.

41. නාමනාමකම්මාදිනාමෙනාති නාමං නාමකම්මං නාමධෙයාං නිරුත්ති
 ඛ්‍යාඤ්ජනං අභිලාපොති ඉමෙහි ඡහි නාමෙහි. තත්ථ අත්ථෙපසු නමතීති නාමං. තං
 අන්වත්ථරුජ්ඣිවසෙන දුට්ඨං, සාමඤ්ඤගුණකිරියායදිච්ඡාවසෙන චතුඛිබ්බං.
 නාමමෙව නාමකම්මං. තථා නාමධෙයාං. අක්ඛරද්වාමරෙන අත්ථං නීහරිත්වා
 උත්ති කථනං නිරුත්ති, අත්ථං ඛ්‍යාඤ්ජයතීති ඛ්‍යාඤ්ජනං. අභිලපතීති අභිලාපො,
 සද්දගතඅක්ඛරසන්තීවෙසක්කමො. සා පනායං නාමපඤ්ඤාත්ති
 විජ්ජමානඅවිජ්ජමානතද්දුභයසංයොගවසෙන ඡබ්බිධා භොතීති දස්සෙතුං.

“විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති”ත්‍යාදි චූත්තං, එතාය පඤ්ඤාපෙත්තිති
“රූපවෙදනා”ත්‍යාදිනා පකාසෙත්ති.

42. උභිත්තන්ති විජ්ජමානාවිජ්ජමානානං ද්විත්තං. පඤ්චාභිඤ්ඤා, ආසවක්ඛයඤ්ඤාණන්ති ඡ අභිඤ්ඤා අස්සාති ඡළභිඤ්ඤො. එත්ථ ච අභිඤ්ඤානං විජ්ජමානත්තා, තප්පට්ඨාහිනො පුග්ගලස්ස අවිජ්ජමානත්තා ච අයං විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති නාම. තථා ඉත්ථියා අවිජ්ජමානත්තා, සද්දස්ස ච විජ්ජමානත්තා ඉත්ථිසද්දොති අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. පසාදවක්ඛුනො, තන්තිස්සිතවිඤ්ඤාණස්ස ච විජ්ජමානත්තා චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ති විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. රඤ්ඤො ච පුත්තස්ස ච සම්මුතිසච්චභූතත්තා රාජපුත්තොති අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති.

43. වව්ඤ්ජාසානුසාරෙනාති භූමිපබ්බතරූපවෙදනාදිවච්චිමයසද්දස්ස අනුසාරෙන අනුගමනෙන අනුස්සරණෙන ආරම්මණකරණෙන පචත්තාය සොතවිඤ්ඤාණවිචියා පචත්තිනො අනන්තරං උප්පන්නස්ස මනොද්චාරස්ස නාමචිත්තනාකාරජ්ජපචත්තස්ස මනොද්චාරිකවිඤ්ඤාණසන්නාතස්ස “ඉද්ධිදිසස්ස අත්ථස්ස නාම”න්ති පුබ්බෙයෙව ගහිතසඬකෙතොපනිස්සයස්ස ගොචරා ආරම්මණභූතා තතො නාමග්ගහණතො පරං යස්සා සම්මුතිපරමත්ථවිසයාය නාමපඤ්ඤත්තියා අනුසාරෙන අනුගමනෙන අත්ථා සම්මුතිපරමත්ථහෙදා විඤ්ඤායන්ති, සායං භූමිපබ්බතරූපවෙදනාදිකා පඤ්ඤාපෙතබ්බත්ථපඤ්ඤාපිකා ලොකසඬකෙතෙන නිමිමිතා ලොකචොභාරෙන සිද්ධා, මනොද්චාරග්ගහිතා අක්ඛරාවලිභූතා පඤ්ඤත්ති විඤ්ඤෙය්‍යා පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්තිසඬබාතා නාමපඤ්ඤත්තිති විඤ්ඤෙය්‍යා.

එත්ථ ච සොතවිඤ්ඤාණවිචියා අනන්තරභාවිනිං මනොද්චාරිකවිචිමපි සොතවිඤ්ඤාණවිචිග්ගහණෙනෙව සඬගහෙත්වා “සොතවිඤ්ඤාණවිචියා”ති චූත්තං. ස්වාදිසද්දඤ්ඨි සුණන්තස්ස එකමෙකං සද්දං ආරබ්භ පච්චුප්පන්නාතිතාරම්මණවසෙන ද්වෙ ද්වෙ ජවනචාරා, බුද්ධියා ගහිතනාමපණ්ණත්තිභූතං අක්ඛරාවලිමාරබ්භ එකොති එවං සොතවිඤ්ඤාණවිචියා අනන්තරාය අතීතසද්දාරම්මණාය ජවනවිචියා අනන්තරං නාමපඤ්ඤත්තියා ගහණං, තතො පරං අත්ථාවබ්බොධොති ආචරියා.

පඤ්ඤත්තිහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඬගහවණ්ණනාය

පච්චයපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. කම්මට්ඨානපරිච්ඡෙදවණ්ණනා

1. ඉතො පච්චයනිද්දෙසතො පරං නිවරණානං සමනට්ඨෙත සමථසඬ්ඛාතානං, අනිච්චාදිවිවිධාකාරතො දස්සනට්ඨෙත විපස්සනාසඬ්ඛාතානඤ්ච ද්විත්තං භාවනානං දුට්ඨමිපි කම්මට්ඨානං දුට්ඨභාවනාකම්මස්ස පවත්තිට්ඨානතාය කම්මට්ඨානභූතමාරම්මණං උත්තරුත්තරයොගකම්මස්ස පදට්ඨානතාය කම්මට්ඨානභූතං භාවනාවිථිඤ්ච යථාක්කමං සමථවිපස්සනානුක්කමෙන පවත්තමිති යොජනා.

සමථකම්මට්ඨානං

වර්තහෙදවණ්ණනා

3. රාගො ව වර්තා පකතීති රාගවර්තා. එවං දොසවර්තාදයොපි. වර්තසඬ්ඛගහොති මූලවර්තවසෙන පුග්ගලසඬ්ඛගහො, සංසග්ගවසෙන පන තෙසට්ඨි වර්තා භොන්ති. චුත්තඤ්ඤි -

“රාගාදිකෙ තිකෙ සත්ත, සත්ත සද්ධාදිකෙ තිකෙ;
එකද්විතිකමූලමිහි, මිස්සතො සත්තසත්තක”න්ති.

එත්ථ හි රාගවර්තා දොසවර්තා මොහවර්තා රාගදොසවර්තා රාගමොහවර්තා දොසමොහවර්තා රාගදොසමොහවර්තානි එවං රාගාදිකෙ තිකෙ සත්තකමෙකං. තථා සද්ධාවර්තා බුද්ධිවර්තා විතක්කවර්තා සද්ධාබුද්ධිවර්තා සද්ධාබුද්ධිවිතක්කවර්තා බුද්ධිවිතක්කවර්තා සද්ධාබුද්ධිවිතක්කවර්තානි සද්ධාදිකෙපි තිකෙ එකන්ති එවං ද්වෙ තිකෙ අමිස්සෙත්වා චුද්දස වර්තා භොන්ති. රාගාදිතිකෙ පන එකද්විතිකමූලවසෙන සද්ධාදිතිකෙන සහ යොජිතෙ රාගසද්ධාවර්තා රාගබුද්ධිවර්තා රාගවිතක්කවර්තා රාගසද්ධාබුද්ධිවර්තා රාගසද්ධාවිතක්කවර්තා රාගබුද්ධිවිතක්කවර්තා රාගසද්ධාබුද්ධිවිතක්කවර්තානි රාගමූලනයෙ එකං සත්තකං, තථා “දොසසද්ධාවර්තා දොසබුද්ධිවර්තා දොසවිතක්කවර්තා”ත්තාදිනා දොසමූලනයෙපි එකං, “මොහසද්ධාවර්තා”ත්තාදිනා මොහමූලනයෙපි එකන්ති එවං එකමූලනයෙ සත්තකත්තයං භොති. යථා චෙත්ථ, එවං ද්විමූලකනයෙපි “රාගදොසසද්ධාවර්තා රාගදොසබුද්ධිවර්තා රාගදොසවිතක්කවර්තා”ත්තාදිනා සත්තකත්තයං. තිමූලකනයෙ පන “රාගදොසමොහසද්ධාවර්තා”ත්තාදිනා එකං සත්තකන්ති එවං මිස්සතො සත්තසත්තකවසෙන එකුනපඤ්ඤාස වර්තා භොන්ති. ඉති ඉමා එකුනපඤ්ඤාස, පුරිමා ව චුද්දසානි තෙසට්ඨි වර්තා දට්ඨබ්බා. කෙවි පන දිට්ඨියා සද්ධිං “චතුසට්ඨි”ති වණ්ණෙත්ති.

වර්තහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භාවනාහෙදවණ්ණනා

4. භාවනාය පටිසම්ඛාරකම්මභූතා, ආදිකම්මභූතා වා පුබ්බභාගභාවනා පරිකම්මභාවනා නාම. නිවරණවික්ඛම්භනතො පටියාය ගොත්‍රභූපරියොසානා කාමාවචරභාවනා උපචාරභාවනා නාම. අප්පනාය සමීපචාරිත්තා ගාමුපචාරාදයො විය. මහග්ගතභාවප්පත්තා අප්පනාභාවනා නාම අප්පනාසම්ඛාතවිතක්කපමුඛත්තා. සමිපයුත්තධම්මෙහි ආරම්මණෙ අප්පෙත්තො විය පවත්තනීති විතක්කො අප්පනා. තථා හි සො “අප්පනා ඛාප්පනා”ති (ධ. ස. 7) නිද්දිට්ඨො. තප්පමුඛතාවසෙන පන සබ්බෙපි මහග්ගතානුත්තරඤ්ඤානධම්මා “අප්පනා”ති වුවවන්ති.

භාවනාහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිමිත්තහෙදවණ්ණනා

5. පරිකම්මස්ස නිමිත්තං ආරම්මණත්තාති පරිකම්මනිමිත්තං, කසිණමණ්ඩලාදි. තදෙව චක්ඛුනා දිට්ඨං විය මනසා උග්ගහෙතබ්බං නිමිත්තං, උග්ගණ්හන්තස්ස වා නිමිත්තන්ති උග්ගහනිමිත්තං. තප්පටිභාගං වණ්ණාදිකසිණදොසරහිතං නිමිත්තං උපචාරප්පනානං ආරම්මණත්තාති පටිභාගනිමිත්තං.

6. පට්ඨියෙව කසිණං එකදෙසෙ අට්ඨන්තවා අනන්තස්ස ඵරිතබ්බතාය සකලට්ඨෙතාති පට්ඨිකසිණං, කසිණමණ්ඩලං. පටිභාගනිමිත්තං, තදාරම්මණඤ්ච ඤාතං ‘පට්ඨිකසිණ’න්ති වුවවති. තථා ආපොකසිණාදීසුපි. තත්ථ පට්ඨාදීනි වත්තාරි භූතකසිණානි. නීලාදීනි වත්තාරි වණ්ණකසිණානි, පරිච්ඡින්නාකායො ආකාසකසිණං, වන්දාදිආලොකො ආලොකකසිණන්ති දිට්ඨබ්බං.

7. උද්ධං ධුමාතං සුනං ඡවසරීරං උද්ධුමාතං, තදෙව කුච්ඡිතට්ඨෙතඋද්ධුමාතකං. එවං සෙසෙසුපි. සෙනරත්තාදිනා විමිස්සිතං යෙභුයොන නීලවණ්ණං ඡවසරීරං විනීලකං විසෙසතො නීලකන්ති කත්වා. විස්සවන්තපුබ්බකං විපුබ්බකං. මජ්ඣෙ ද්විධා ඡින්නං විච්ඡිද්දකං. සොණසිඬගාලාදීහි විවිධාකාරෙන බායිතං වික්ඛායිතකං. සොණසිඬගාලාදීහි විවිධෙනාකාරෙන බණ්ඩත්වා තත්ථ තත්ථ බිත්තං වික්ඛිත්තකං. කාකපදාදිආකාරෙන සත්ථෙත හනිත්වා විවිධං බිත්තං හතවික්ඛිත්තකං. ලොහිතපග්ගරණකං ලොහිතකං. කිම්බුලපග්ගරණකං පුළුවකං. අන්තමසො එකමිපි අට්ඨි අට්ඨිකං.

8. අනු අනු සරණං අනුස්සති, අරහතාදිබුද්ධගුණාරම්මණා අනුස්සති බුද්ධානුස්සති. ස්වාක්ඛාතතාදිධම්මගුණාරම්මණා අනුස්සති ධම්මානුස්සති. සුප්පට්ඨපත්තතාදියංසගුණාරම්මණා අනුස්සති සංඝානුස්සති. අඛණ්ඩතාදිනා සුපරිසුද්ධස්ස අත්තනො සීලගුණස්ස අනුස්සරණං සීලානුස්සති. විගතමලමච්ඡෙරතාදිවසෙන අත්තනො වාගානුස්සරණං වාගානුස්සති. “යෙහි සද්ධාදීහි සමන්තාගතා දෙවා දෙවත්තං ගතා, තාදිසා ගුණා මයි සත්ති”ති එවං දෙවතා සක්ඛිට්ඨානෙ යපෙත්වා අත්තනො සද්ධාදිගුණානුස්සරණං දෙවතානුස්සති. සබ්බදුක්ඛපසමභූතස්ස නිබ්බානස්ස ගුණානුස්සරණං උපසමානුස්සති. ජීවිතින්ද්‍රියුපච්ඡෙදභූතස්ස මරණස්ස අනුස්සරණං මරණානුස්සති. කෙසාදිකායකොට්ඨාසෙ ගතා පචත්තා සති කායගතාසති. ආනඤ්ච අපානඤ්ච ආනාපානං, අස්සාසපස්සාසා, තදාරම්මණා සති ආනාපානස්සති.

9. මිජ්ජති සිනිය්හතීති මෙත්තා, මිත්තෙසු භවාති වා මෙත්තා, සා සත්තානං හිතසුඛපසංභරණලක්ඛණා. පරදුක්ඛාපනයනකාමතාලක්ඛණා කරුණා. පරසම්පත්තිපමොදලක්ඛණා මුදිතා. ඉට්ඨානිට්ඨෙසු මජ්ඣිමනිකාකාරප්පචත්තිලක්ඛණා උපෙක්ඛා. අප්පමාණසත්තාරම්මණත්තා අප්පමඤ්ඤා. උත්තමවිහාරභාවතො, උත්තමානං වා විහාරභාවතො බ්‍රහ්මවිහාරො.

10. ගමනපරියෙසනපරිභොගාදිපච්චවෙක්ඛණවසෙන කබ්බිකාරාහාරෙ පටිකුලන්ති පචත්තා සඤ්ඤා ආහාරෙ පටිකුලසඤ්ඤා.

11. පථව්ඨාතුආදීනං චතුත්තං ධාතුනං සලක්ඛණතො කෙසාදිසසම්භාරාදිතො ච වචත්ථානං චතුර්ධාතුවචත්ථානං.

12. අරුපෙ ආරම්මණෙ පචත්තා ආරුප්පා.

නිමිත්තභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සප්පායභෙදවණ්ණනා

13. ඉදානි තස්ස තස්ස පුග්ගලස්ස වරිතානුකූලකම්මට්ඨානං දස්සෙතුං “වරිතාසු පනා”ත්‍යාදිමාහ. රාගො ව චරිතං පකති එතස්සාති රාගචරිතො, රාගබ්‍රලො පුග්ගලො, රාගස්ස උප්පිපච්චනීකභාවතො අසුභකම්මට්ඨානං තස්ස සප්පායං. ආනාපානං මොහවරිතස්ස, විතක්කවරිතස්ස ච සප්පායං බුද්ධිවිසයභාවෙන මොහප්පට්ඨකත්තා, විතක්කසන්ධාවනස්ස නිවාරකත්තා ච. ඡ බුද්ධානුස්සතිආදයො සද්ධාවරිතස්ස සප්පායා සද්ධාවුද්ධිභෙතුභාවතො.

17. මරණඋපසමසඤ්ඤාවචන්ථානානි බුද්ධිවර්තස්ස සප්පායානි ගම්භීරභාවතො බුද්ධියා එව විසයත්තා.

18. සෙසානීති
චතුබ්බිධභූතකසිණආකාසආලෝකකසිණආරුප්පචතුක්කවසෙන දසවිධානි. තත්ථාපීති තෙසු දසසු කම්මට්ඨානෙසු. පුටුලං මොහවර්තස්ස සප්පායං සම්බාධෙ ඔකාසෙ චිත්තස්ස භියොයාසොමත්තාය සම්මුය්භනතො. බුද්දකං චිතක්කවර්තස්ස සප්පායං මහන්තාරම්මණස්ස චිතක්කසන්ධාවනපච්චයත්තා. උජුචිපච්චනීකතො චෙව අතිසප්පායතාය චෙතං චුත්තං. රාගාදීනං පන අවික්ඛම්භිකා, සද්ධාදීනං වා අනුපකාරිකා කසිණාදිභාවනා නාම නත්ථි.

සප්පායහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භාවනාහෙදවණ්ණනා

19. සබ්බත්ථාපීති චත්තාලීසකම්මට්ඨානෙසුපි නත්ථි අප්පනා, බුද්ධගුණාදීනං පරමත්ථභාවතො, අනෙකවිධත්තා, එකස්සපි ගම්භීරභාවතො ව. බුද්ධානුස්සතිආදීසු දසසු කම්මට්ඨානෙසු අප්පනාවසෙන සමාධිස්ස පතිට්ඨාතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා අප්පනාභාවං අප්පත්ථා සමාධි උපචාරභාවෙන පතිට්ඨාති. ලොකුත්තරසමාධි, පන දුතියචතුත්ථාරුප්පසමාධි ව සභාවධම්මෙපි භාවනාවිසෙසවසෙන අප්පනං පාපුණාති. විසුද්ධිභාවනානුක්කමවසෙන හි ලොකුත්තරො අප්පනං පාපුණාති. ආරම්මණසමතික්කමභාවනාවසෙන ආරුප්පසමාධි. අප්පනාප්පත්තස්සෙව හි චතුත්ථස්සානසමාධිතො ආරම්මණසමතික්කමනමත්තං හොති.

21. පඤ්චපි ඤානානි එතෙසමත්ථි, තත්ථ නියුත්තානීති වා පඤ්චකප්ඤානිකානි.

22. අසුභභාවනාය පටිකුලාරම්මණත්තා චණ්ඩසොතාය නදියා අරිත්තබලෙන නාවා විය චිතක්කබලෙනෙව තත්ථ චිත්තං පචත්තතීති අසුභකම්මට්ඨානෙ අචිතක්කප්ඤානාසම්භවතො “පයමප්ඤානිකා”ති චුත්තං.

23. මෙත්තාකරුණාමුදිතානං දොමනස්සසහගතඛ්‍යාපාදවිහිංසානභිරතීනං පහායකත්තා දොමනස්සප්පටිපක්ඛෙන සොමනස්සෙනෙව සහගතතා යුත්තාති “මෙත්තාදයො තයො චතුක්කප්ඤානිකා”ති චුත්තා.

24. “සබ්බෙ සත්තා සුඛිතා හොත්තු, දුක්ඛා මුච්චන්තු, ලද්ධසුඛසම්පත්තිතො මා විගච්ඡන්තු”ති මෙත්තාදිවසප්පචත්තඛ්‍යාපාරත්තයං පහාය සත්තෙසු
කම්මස්සකතාදස්සනෙන

මජ්ඣිමනිකායාපට්ඨකපච්ඡේදනානිබ්බන්තයාය තත්ත්වමජ්ඣිමනිකායා
බලවතරත්තා උපෙක්ඛාබ්බන්තවිභාරස්ස සුඛසහගතාසම්භවතො “උපෙක්ඛා
පඤ්චමජ්ඣානිකා”ති වුත්තා.

භාවනාහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ගොවරහෙදවණ්ණනා

26. යථාරහන්ති තංතංආරම්මණානුරූපතො. කස්සපි ආරම්මණස්ස
අපරිබ්බන්තතාය “පරියායෙනා”ති වුත්තං.

27. කසිණාසුභකොට්ඨාසානාපානස්සනීස්වෙව හි
පරිබ්බන්තනිමිත්තසම්භවොති.

28. පථවිමණ්ඩලාදීසු නිමිත්තං උග්ගණ්හන්තස්සාති ආදිමහි තාව
චතුපාරිසුද්ධිසිලං විසොධෙත්වා දසවිධං පලිබොධං උපවිජින්දිත්වා
පියගරුභාවනීයාදිගුණසමන්තාගතං කල්‍යාණමිත්තං උපසංකම්භත්වා අත්තතො
වරියානුකූලං කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා අට්ඨාරසවිධං අනනුරූපවිහාරං පභාය
පඤ්චඩ්ගසමන්තාගතෙ අනුරූපවිහාරෙ විහරන්තස්ස
කෙසනබහරණාදිබුද්දකපලිබොධුපවිජේදං කත්වා කසිණමණ්ඩලාදීනි පුරතො
කත්වා ආනාපානකොට්ඨාසාදීසු විත්තං යපෙත්වා නිසිදිත්වා “පථවි
පථවි”ත්‍යාදිනා තංතංභාවනානුක්කමෙන පථවිකසිණාදීසු තංතදාරම්මණසු
නිමිත්තං උග්ගණ්හන්තස්ස. අයමෙත්ථ සංඛ්ඛෙපො. විත්ථාරතො පන භාවනා
විසුද්ධිමග්ගතො (විසුද්ධි. 1.54 ආදයො) ගහෙතඛිබ්බා. දුට්ඨමපි හි
භාවනාවිධානං ඉධ ආවරියෙන අතිසංඛ්ඛෙපතො වුත්තං, තදත්ථදස්සනත්ථඤ්ච
විත්ථාරනායෙ ආහරියමානෙ අතිප්පපඤ්චො සියාති මයමපි තං න
විත්ථාරෙස්සාම. යදා පන තං නිමිත්තං විත්තෙන සමුග්ගහිතන්ති ඵලං
පවත්තානුපුබ්බභාවනාවසෙන යදා තං පරිකම්මනිමිත්තං විත්තෙන සම්මා
උග්ගහිතං හොති. මනොද්වාරස්ස ආපාට්ඨාගතන්ති චක්ඛුං නිමිතීලෙත්වා,
අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා වා මනසි කරොන්තස්ස කසිණමණ්ඩලසදිසමෙව හුත්වා
මනොද්වාරිකජවනානං ආපාටං ආගතං හොති.

29. සමාධියනීති විසෙසතො විත්තෙකග්ගතාපත්තියා සමාහිතා හොති.

30. විත්තසමාධානවසෙන පුග්ගලොපි සමාහිතොයෙවාති වුත්තං “තථා
සමාහිතස්සා”ති. තප්පට්ඨාගන්ති උග්ගහනිමිත්තසදිසං, තතොයෙව හි තං
“පට්ඨාගනිමිත්ත”න්ති වුච්චති. තං පන උග්ගහනිමිත්තතො අතිපරිසුද්ධං
හොති. චක්ඛුධම්මවිමුච්චිතන්ති පරමත්ථධම්මතො විමුත්තං, චක්ඛුධම්මතො වා

කසිණමණ්ඩලගතකසිණදොසතො විනිමුත්තං. භාවනාය නිබ්බත්තත්තා භාවනාමයං. සමප්පිනන්ති සුට්ඨ අප්පිනං.

31. තතො පටියායාති පටිභාගනිමිත්තුප්පත්තිතො පටියාය.

33. පඤ්චස්ස ක්කානඤ්ඤස්ස ඵකෙකාරම්මණෙ උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං චතුපඤ්චපචනකතිපයභවඤ්ඤානො පරං අගන්ත්වා අපරාපරං ක්කානඤ්ඤාවජ්ජනසමත්ථතා ආවජ්ජනවසිකා නාම. සමාපජ්ජිතුකාමතානන්තරං කතිපයභවඤ්ඤානො පරං අගන්ත්වා උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං සමාපජ්ජිතුං සමත්ථතා සමාපජ්ජනවසිකා නාම. සෙතු විය සීඝ්‍රසොත්තාය නදියා ඔසං භවඤ්ඤාවෙගං උපවිජිත්තදිත්වා යථාපරිච්ඡින්නකාලං ක්කානං යපෙතුං සමත්ථතා භවඤ්ඤාපාතතො රක්ඛණයොග්‍යතා අධිට්ඨානවසිකා නාම. යථා පරිච්ඡින්නකාලං අනතික්කමිත්වා ක්කානතො වුට්ඨානසමත්ථතා වුට්ඨානවසිකා නාම. අථ වා යථාපරිච්ඡින්නකාලතො උද්ධං ගන්තුං අදත්වා යපනසමත්ථතා අධිට්ඨානවසිකා නාම. යථාපරිච්ඡින්නකාලතො අන්තො අවුට්ඨහිත්වා යථාකාලවසෙනෙව වුට්ඨානසමත්ථතා වුට්ඨානවසිකා නාමාති අලමතිප්පපඤ්ඤෙව. පච්චවෙක්ඛණවසිකා පන ආවජ්ජනවසිකාය ඵච සිද්ධා. ආවජ්ජනානන්තරපචනානෙව හි පච්චවෙක්ඛණපචනාති නාම. විතක්කාදිඔලාරිකඤ්ඤානං පභානායාති දුතියජ්ඣානාදිහි විතක්කාදිඔලාරිකඤ්ඤානං ක්කානක්ඛණෙ අනුප්පාදාය. පදහතොති පරිකම්මං කරොන්තස්ස. තස්ස පන උපචාරභාවනා නිප්ඵන්නා නාම හොති විතක්කාදීස්ස නිකන්තිවික්ඛම්භනතො පටියායාති දට්ඨබ්බං. යථාරහන්ති තංතං ක්කානිකකසිණාදිආරම්මණානුරූපං.

36. ආකාසකසිණස්ස උග්ගාටෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා වුත්තං “ආකාසවජ්ජිතෙස්ස”ති. කසිණන්ති කසිණපටිභාගනිමිත්තං. උග්ගාටෙත්වාති අමනසිකාරවසෙන උද්ධරිත්වා. අනන්තවසෙන පරිකම්මං කරොන්තස්සාති “අනන්තං ආකාසං, අනන්තං ආකාස”න්ති ආකාසං ආරබ්භ පරිකම්මං කරොන්තස්ස, න පන කෙවලං “අනන්තං අනන්ත”න්ති. ඵචං විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනෙපි. “අනන්ත”න්ති අවත්වාපි “ආකාසො ආකාසො (විසුද්ධි. 1.276), විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණ”න්ති (විසුද්ධි. 1.281) මනසි කාතුං වට්ටතිති ආචරියා.

39. “සන්තමෙතං, පණිතමෙත”න්ති පරිකම්මං කරොන්තස්සාති අභාවමත්තාරම්මණතාය “ඵතං සන්තං, ඵතං පණිත”න්ති භාවෙන්තස්ස.

40. අවසෙසෙස්ස වාති කසිණාදිහි සහ අප්පනාවහකම්මට්ඨානතො අවසෙසෙස්ස බුද්ධානුස්සතිආදීස්ස අට්ඨස්ස, සඤ්ඤාවචත්ථානෙස්ස වාති දසස්ස කම්මට්ඨානෙස්ස. පරිකම්මං කත්වාති “සො භගවා ඉතිපි අරහං, ඉතිපි

සම්මාසම්බුද්ධෝ''ත්‍යාදිනා (විසුද්ධි. 1.124) චුත්තවිධානෙන පරිකම්මං කත්වා. සාධුකමුග්ගහිතෙනි බුද්ධාදිගුණනිත්තපොණපබ්භාරවිත්තතාවසෙන සුට්ඨු උග්ගහිතෙ. පරිකම්මඤ්ච සමාධියතීති පරිකම්මභාවනා සමාහිතා නිජ්ජප්පති. උපචාරො ච සම්පජ්ජතීති නිවරණානි වික්ඛම්භෙන්තො උපචාරසමාධි ච උප්පජ්ජති.

41. අභිඤ්ඤාවසෙන පවත්තමානන්ති අභිවිසෙසතො ජානනට්ඨෙන අභිඤ්ඤාසංඛ්‍යාතං ඉද්ධිවිධාදිපඤ්චලොකියාභිඤ්ඤාවසෙන පවත්තමානං, අභිඤ්ඤාපාදකපඤ්චමජ්ඣානා වුට්ඨනිත්වාති කසිණානුලොමාදීහි වුද්දසහාකාරෙහි (විසුද්ධි. 2.365) චිත්තං පරිදමෙත්වා අභිනීභාරක්ඛමං කත්වා උපෙක්ඛෙකග්ගතායොගතො අනුරූපත්තා ච රූපාවචරපඤ්චමජ්ඣානමෙව අභිඤ්ඤානං පාදකං පතිට්ඨාභූතං පථවාදිකසිණාරම්මණං පඤ්චමජ්ඣානං, තං සමාපජ්ජිත්වා තතො වුට්ඨාය. අධිට්ඨෙය්‍යාදිකමාවජ්ජෙත්වාති ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස පරිකම්මකාලෙ අධිට්ඨාතඛිං විකුඛ්ඛනීයං සතාදිකං කොමාරරූපාදිකං, දිබ්බසොතස්ස පරිකම්මකාලෙ ථුලසුඛමභෙදං සද්දං, චෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස පරිකම්මකාලෙ පරස්ස භද්‍යඛිගතවණ්ණදස්සනෙන සරාගාදිභෙදං චිත්තං, පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණස්ස පරිකම්මසමයෙ පුරිමභවෙසු චුතිචිත්තාදිභෙදං පුබ්බෙ නිචුත්ථක්ඛන්ධං, දිබ්බවක්ඛුස්ස පරිකම්මසමයෙ ඔභාසඵරිතට්ඨානගතං රූපං ච ආවජ්ජෙත්වා.

පරිකම්මං කරොන්තස්සාති “සතං හොමි, සහස්සං හොමි”ත්‍යාදිනා පරිකම්මං කරොන්තස්ස. රූපාදීසුති පරිකම්මවිසයභූතෙසු රූපපාදකජ්ඣානසද්දපරචිත්තපුබ්බෙතිචුත්ථක්ඛන්ධාදිභෙදෙසු ආරම්මණෙසු. එත්ථ හි ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණස්ස තාව පාදකජ්ඣානං, කායො, රූපාදිඅධිට්ඨානෙ රූපාදීනි වාති ඡ ආරම්මණානි. තත්ථ පාදකජ්ඣානං අතීතමෙව, කායො පච්චුප්පන්තො, ඉතරං පච්චුප්පන්තමනාගතං වා. දිබ්බසොතස්ස පන සද්දොයෙව, සො ච බො පච්චුප්පන්තො. පරචිත්තවිජානනාය පන අතීතෙ සත්තදිවසෙසු, අනාගතෙ සත්තදිවසෙසු ච පවත්තං පරිත්තාදීසු යං කිඤ්චි තිකාලිකං චිත්තමෙව ආරම්මණං හොතීති මහාඅට්ඨකථාවරියා (විසුද්ධි. 2.416; ධ. ස. අට්ඨ. 1434) .

සඛිගහකාරා පන “චත්තාරොපි ඛන්ධා”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1434) වදන්ති, කථං පනස්සා පච්චුප්පන්තචිත්තාරම්මණතා, නනු ච ආවජ්ජනාය ගහිතමෙව ඉද්ධිචිත්තස්ස ආරම්මණං හොති, ආවජ්ජනාය ච පච්චුප්පන්තචිත්තමාරම්මණං කත්වා නිරුජ්ඣමානාය තංසමකාලමෙව පරස්ස චිත්තමපි නිරුජ්ඣතීති ආවජ්ජනජවනානං කාලවසෙන එකාරම්මණතා න සියා, මග්ගඵලවීරීතො අඤ්ඤත්ථ ආවජ්ජනජවනානං කථඤ්ච නානාරම්මණතා න අධිප්පෙතාති? අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.416; ධ. ස. අට්ඨ. 1434) තාව

සත්තතිඅද්ධාපච්චුප්පන්නාරම්මණතා යොජ්ජා. ආනන්දාවරියො (ධ. ස. මූලටී. 1434 ටොක විසදිසං) පන භණති “පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය පච්චුප්පන්නාදිවිභාගං අකත්වා කෙවලං ‘ඉමස්ස චිත්තං ජානාමි’විවෙව පරිකම්මං කත්වා පුනපි පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අවිසෙසෙනෙව චිත්තං ආවජ්ජෙත්වා තිණ්ණං, චතුත්තං වා පරිකම්මානං අනන්තරං වෙතොපරියඤාණෙන පරස්ස චිත්තං පටිවිජ්ඣති රූපං විය දිබ්බවක්ඛුනා. පච්ඡා කාමාවචරචිත්තෙන සරාගාදිවචත්ථානම්පි කරොති නීලාදිවචත්ථානං විය. තානි ච සබ්බානි අභිමුඛිභූතචිත්තාරම්මණානෙව, අනිට්ඨෙ ච යානෙ නානාරම්මණතාදොසො නත්ථී අභින්නාකාරජ්ජවත්තිතො”ති. පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤාණස්ස පුබ්බෙ නිවුත්ථක්ඛන්ධා, ඛන්ධජ්ජට්ඨිකානි ච නාමගොත්තානි, නිබ්බානඤ්ච ආරම්මණං හොති, දිබ්බවක්ඛුස්ස පන රූපමෙව පච්චුප්පන්තත්ති අයමෙතෙසං ආරම්මණවිභාගො. යථාරහමජ්ජෙතීති තංතංපරිකම්මානුරූපතො අජ්ජෙති.

42. ඉදානි ආරම්මණානං හෙදෙන අභිඤ්ඤාහෙදං දස්සෙතුං “ඉද්ධිවිධා”ත්ථාදිමාහ. අධිට්ඨානාදි ඉද්ධිජ්ජහෙදො ඵතිස්සාති ඉද්ධිවිධා. දිබ්බානං සොතසදිසතාය, දිබ්බවිභාරසන්තිස්සිතතාය ච දිබ්බඤ්ච තං සොතඤ්චාති දිබ්බසොතං. පරෙසං චිත්තං විඤ්ඤායති ඵතායාති පරචිත්තවිජානනා. අත්තනො සන්තානෙ නිවුත්ථවසෙන වෙව ගොචරනිවාසවසෙන ච පුබ්බෙ අතීතභවෙසු ඛන්ධාදීනං අනුස්සරණං පුබ්බෙතිවාසානුස්සති. වුත්තනයෙන දිබ්බඤ්ච තං චක්ඛු වාති දිබ්බවක්ඛු. ‘චුතුපපාතඤාණ’න්ති පන දිබ්බවක්ඛුමෙව වුවචති. යථාකම්මුපගඤාණඅනාගතංසඤාණානිපි දිබ්බවක්ඛුවසෙනෙව ඉජ්ඣන්ති. න හි තෙසං විසුං පරිකම්මං අත්ථී. තත්ථ අනාගතංසඤාණස්ස තාව අනාගතෙ සත්තදිවසතො පරං පවත්තනකං චිත්තවෙතසිකං දුතියදිවසතො පට්ඨාය පවත්තනකඤ්ච යං කිඤ්චි ආරම්මණං හොති. තඤ්චි සවිසයෙ සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණගතිකන්ති. යථා කම්මුපගඤාණස්ස පන කුසලාකුසලසඬ්ඛාතා වෙතනා, චත්තාරොපි වා ඛන්ධා ආරම්මණන්ති දට්ඨබ්බං.

ගොචරවසෙන හෙදො ගොචරහෙදො.

ගොචරහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමථකම්මට්ඨානවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විපස්සනාකම්මට්ඨානං

විසුද්ධිහෙදවණ්ණනා

43. අනිච්චාදිවසෙන විවිධාකාරෙන පස්සතීති විපස්සනා, අනිච්චානුපස්සනාදිකා භාවනාපඤ්ඤා. තස්සා කම්මට්ඨානං, සායෙව චා කම්මට්ඨානන්ති විපස්සනාකම්මට්ඨානං. තස්මිං විපස්සනාකම්මට්ඨානෙ සත්තවිධෙන විසුද්ධිසංඛිග්ගොති සම්බන්ධො.

44. අනිච්චතායෙව ලක්ඛණං ලක්ඛිතබ්බං, ලක්ඛියති අනෙතාති චා අනිච්චලක්ඛණං. උදයවයපටිපිළිනසංඛිග්ගානුදුක්ඛභාවො ච ලක්ඛණන්ති දුක්ඛලක්ඛණං. පරපරිකප්පිතස්ස අත්තනො අභාවො අනත්තතා, තදෙව ලක්ඛණන්ති අනත්තලක්ඛණං.

45. තිණ්ණං ලක්ඛණානං අනු අනු පස්සනා අනිච්චානුපස්සනාදිකා.

46. බන්ධාදීනං කලාපතො සම්මසනවසප්පවත්තං ඤාණං සම්මසනඤාණං. උප්පාදග්ගිගානුපස්සනාවසප්පවත්තඤාණං උදයබ්බයඤාණං. උදයං මුච්චිත්වා වයෙ පවත්තං ඤාණං භංගඤාණං. සංඛාරානං භයතො අනුපස්සනාවසෙන පවත්තං ඤාණං භයඤාණං, දිට්ඨභයානං ආදීනවතො පෙක්ඛණවසෙන පවත්තං ඤාණං ආදීනවඤාණං, දිට්ඨාදීනවෙසු නිබ්බන්දනවසප්පවත්තං ඤාණං නිබ්බදාඤාණං. නිබ්බන්දිත්වා සංඛාරෙහි මුච්චිතුකම්යතාවසෙන පවත්තං ඤාණං මුච්චිතුකම්යතාඤාණං. මුච්චනස්ස උපායසම්පටිපාදනත්ථං පුන සංඛාරානං පරිග්ගහවසප්පවත්තං ඤාණං පටිසංඛිඛාඤාණං. පටිසංඛිඛාතධම්මෙසු භයනන්දිවිච්ඡින්නවසෙන අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛිත්වා පවත්තං ඤාණං සංඛාරුපෙක්ඛාඤාණං. පුරිමානං නවත්තං කිච්චනිජ්ඣත්තියා, උපරි ච සත්තතිංසාය ඛොධිපක්ඛියධම්මානං අනුකූලං ඤාණං අනුලොමඤාණං.

47. අත්තසුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤතො. සංයොජනාදීහි විමුච්චනට්ඨෙත විමොක්ඛො. නිච්චනිමිත්තාදිතො අභාවතො අනිමිත්තො. පණ්ණිතස්ස තණ්හාපණ්ණිධිස්ස අභාවතො අප්පණ්ණිතො.

49. යො නං පාති, තං මොක්ඛෙති අපායාදීහි දුක්ඛෙහිති පාතිමොක්ඛං, තදෙව කායදුච්චරිතාදීහි සංවරණතො සංවරො, සමාධානොපධාරණට්ඨෙත සීලඤ්චාති පාතිමොක්ඛසංවරසීලං. මනව්ජට්ඨානං ඉන්ද්‍රියානං රූපාදීසු සංවරණවසෙන පවත්තං සීලං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං. මිච්ඡාජීව විචජ්ජනෙන ආජීවස්ස පරිසුද්ධිවසප්පවත්තං ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං. පච්චයෙ සන්තිස්සිතං තෙසං ඉදමත්ථිකතාය පච්චවෙක්ඛණසීලං පච්චයසන්තිස්සිතසීලං. චතුබ්බිධත්තා දෙසනාසංවරපරියෙට්ඨිපච්චවෙක්ඛණවසෙන, පරිසුද්ධත්තා ච චතුපාරිසුද්ධිසීලං නාම.

50. චිත්තවිසුද්ධි නාම චිත්තස්ස විනිවරණභාවාපාදනවසෙන විසොධනතො, චිත්තසීසෙන නිද්දිට්ඨත්තා, විසුද්ධත්තා වාති වා කත්වා.

51. “ධම්මානං සාමඤ්ඤසභාවො ලක්ඛණං, කිච්චසම්පත්තියො රසො, උපට්ඨානාකාරො, එලඤ්ච පච්චුපට්ඨාන”න්ති එවං චූත්තානං ලක්ඛණාදීනං “චූසනලක්ඛණො එස්සො, කක්ඛළලක්ඛණො පථවි”ත්තාදිනා විත්ථාරතො, “නමනලක්ඛණං නාමං, රුජ්ජනලක්ඛණං රූප”න්තාදිනා සඬ්ඛෙපතො ච පරිග්ගහො පච්චත්තලක්ඛණාදිවසෙන පරිච්ඡිජ්ජ ගහණං දුක්ඛසච්චවචත්ථානං දිට්ඨිවිසුද්ධි නාම “නාමරූපතො අත්තා නත්ථි”ති දස්සනතො දිට්ඨි ච අත්තදිට්ඨිමලවිසොධනතො විසුද්ධි වාති කත්වා.

52. පච්චයපරිග්ගහොති නාමඤ්ච රූපඤ්ච පටිසන්ධියං තාව අවිජ්ජාතණ්භාඋපාදානකම්මහෙතුවසෙන නිබ්බත්තති. පචත්තියඤ්ච රූපං කම්මචිත්තඋතුආභාරපච්චයවසෙන, නාමඤ්ච චක්ඛුරූපාදිනිස්සයාරම්මණාදිපච්චයවසෙන, විසෙසතො ච යොනියොමනසිකාරාදිචතුර්වක්කසම්පත්තියා කුසලං, තබ්බිපරියායෙන අකුසලං, කුසලාකුසලවසෙන විපාකො භවඬ්ගාදිවසෙන ආවජ්ජනං, බ්ණාසවසන්තානවසෙන කිරියජවනං, ආවජ්ජනඤ්ච උජ්ජජ්ජතීති එවං සාධාරණාසාධාරණවසෙන තීසු අද්ධාසු නාමරූපජ්ජවත්තියා පච්චක්ඛාදිසිද්ධස්ස කම්මාදිපච්චයස්ස පරිග්ගණ්හනං සමුදයසච්චස්ස වචත්ථානං කඬ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි නාම “අහොසිං නු බො අහමතීතමද්ධාන”න්තාදිකාය (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) සොළසවිධාය, “සත්ථරකඬ්ඛතී”ත්තාදිකාය (ධ. ස. 1123; විහ. 915) අට්ඨවිධාය ච කඬ්ඛාය විතරණතො අතික්කමනතො කඬ්ඛාවිතරණා, අහෙතුකච්චසමහෙතුදිට්ඨිමලවිසොධනතො විසුද්ධි වාති කත්වා.

53. තතො පච්චයපරිග්ගහතො පරං තථාපරිග්ගහිතෙසු පච්චත්තලක්ඛණාදිවචත්ථානවසෙන, පච්චයවචත්ථානවසෙන ච පරිග්ගහිතෙසු ලොකුත්තරවජ්ජෙසු තිභූමිපරියාපන්තෙසු නාමරූපෙසු අතීතාදිහෙදහින්තෙසු බන්ධාදිනයමාරබ්භ පඤ්චක්ඛන්ධජද්වාරජළාරම්මණජද්වාරජ්ජවත්තධම්මාදිවසෙන ආගතං බන්ධාදිනයං ආරබ්භ කලාපවසෙන පිණ්ඩවසෙන සඬ්ඛිපිත්වා යං අතීතෙ ජාතං රූපං, තං අතීතෙව නිරුද්ධං. යං අනාගතෙ භාවි රූපං, තම්පි තත්ථෙව නිරුජ්ඣස්සති. යං පච්චුජ්ජන්තං, තං අනාගතං අජ්ජත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තථා අජ්ඣත්තබ්බිද්ධසුබ්බමුලාරිකහීනපණ්ණරූපාදයො. තස්මා “අනිච්චං අත්තාදිවසෙන න ඉච්චං අනුපගන්තබ්බං බයට්ඨෙන බයගමනතො, දුක්ඛං භයට්ඨෙන භයකරත්තා, අනත්තා අසාරකට්ඨෙන අත්තසාරාදිඅභාවෙනා”ති ච “චක්ඛුං අනිච්චං...පෙ.... මනො. රූපං...පෙ.... ධම්මා.

වක්ඛුච්ඤ්ඤාණං....පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණං අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා’’ත්‍යාදිනා (පටි. ම. 1.48) අතීතාදිඅද්ධාවසෙන, අතීතාදිසත්තානාවසෙන, අතීතාදිබ්‍රහ්මවසෙන ව සම්මසනඤ්ඤාණෙන හුත්වාඅභාවඋදයබ්බයපටිපිළනඅවසවත්තනාකාරසඬ්ඛාතලක්ඛණත්තයසම්මසනාවසප්පවත්තෙන කලාපසම්මසනඤ්ඤාණෙන ලක්ඛණත්තයං සම්මසන්තස්ස පරිමජ්ජන්තස්ස.

සම්මසනඤ්ඤාණෙන පන උප්පන්නෙන පුන තෙස්වෙව සඬ්ඛාරෙසු “අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො, තණ්හාකම්මආභාරසමුදයා රූපසමුදයො, තථා අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධො, තණ්හාකම්මආභාරනිරොධා රූපනිරොධො”ති (පටි. ම. 1.50) එවං රූපක්ඛන්ධෙ වෙදනාසඤ්ඤාසඬ්ඛාරක්ඛන්ධෙසුපි ආහාරං අපනෙත්වා “එස්සසමුදයා එස්සනිරොධා”ති ව එවං එස්සං පක්ඛිපිත්වා, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ “නාමරූපසමුදයා නාමරූපනිරොධා”ති නාමරූපං පක්ඛිපිත්වා පච්චයසමුදයවසෙන, පච්චයනිරොධවසෙන ව, පච්චයෙ අනාමසිත්වා පච්චුප්පන්නක්ඛන්ධෙසු නිබ්බන්තිලක්ඛණමත්තස්ස, විපරිණාමලක්ඛණමත්තස්ස ව දස්සනෙන බ්‍රහ්මවසෙන වාති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ පච්චයවසෙන චතුර්ධා, බ්‍රහ්මවසෙන එකධා වාති පඤ්චධා උදයං, පඤ්චධා වයන්ති දසදසඋදයබ්බයදස්සනවසෙන සමපඤ්ඤාසාකාරෙහි උදයබ්බයඤ්ඤාණෙන උදයබ්බයං සමනුපස්සන්තස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස යොගිනො විපස්සනාවිත්තසමුට්ඨානො සරිරතො නිච්ඡරණකආලොකසඬ්ඛාතො ඔහාසො, විපස්සනාවිත්තසහජාතා බුද්ධිකාදිපඤ්චවිධා (ධ. ස. අට්ඨ. 1 ධම්මුද්දෙසවාර කුමාරාසීවණ්ණනා) පිති, තථා කායචිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා කායචිත්තවසෙන දුට්ඨා පස්සද්ධි, බලවසද්ධිත්ථියසඬ්ඛාතො අධිමොක්ඛො, සම්මජ්ජධානකිච්චසාධකො වීරියසම්බොජ්ඣකඬ්ඛාතො පග්ගහො, අතිපණ්ණං සුඛං, ඉන්ද්‍රියස්සට්ඨවජිරසදිසං තිලක්ඛණවිපස්සනාභූතං ඤාණං, සතිපට්ඨානභූතා විරකතාදිඅනුස්සරණසමත්ථා උපට්ඨානසඬ්ඛාතා සති, සමජ්ජවත්තවිපස්සනාසහජාතා උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඬ්ඛාතා තත්‍රමජ්ඣක්ඛන්තූපෙක්ඛා, මනොද්වාරෙ ආවජ්ඣක්ඛනූපෙක්ඛා වාති දුට්ඨාපි උපෙක්ඛා, ඔහාසාදිසු උප්පන්නෙසු “න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපො ඔහාසො උප්පන්නපුබ්බො”ත්‍යාදිනා (විසුද්ධි. 2.733) නයෙන තත්ථ ආලයං කුරුමානා සුබ්‍රමතණ්හා රූපනිකන්තිවාති ඔහාසාදිසු දසසු විපස්සනුපක්කිලෙසෙසු උප්පන්නෙසු “න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපො ඔහාසාදයො උප්පන්නපුබ්බො අද්ධා මග්ගජ්ජන්තොස්මි, එලජ්ජන්තොස්මි”ති (විසුද්ධි. 2.733) අග්ගහෙත්වා “ඉමෙ ඔහාසාදයො තණ්හාදිට්ඨිමානවත්ථුත්තාය න මග්ගො, අථ ඛො විපස්සනුපක්කිලෙසා එව, තබ්බිනිමුත්තං පන වීථිපට්පන්නං විපස්සනාඤ්ඤාණං මග්ගො”ති එවං

මග්ගාමග්ගලක්ඛණස්ස වචන්ථානං නිව්ඡයනං මග්ගාමග්ගස්ස ජානනතො, දස්සනතො, අමග්ගෙ මග්ගසඤ්ඤාය විසොධනතො ච මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

54. යාවානුලොමාති යාව සච්චානුලොමඤාණා. නව විපස්සනාඤාණානීති (විසුද්ධි. 2.737 ආදයො) ඛන්ධානං උදයඤ්ච වයඤ්ච ජානනකං උදයබ්බයඤාණං, උදයං මුඤ්චිත්වා හඬගමත්තානුපෙක්ඛකං හඬගඤාණං, හඬගවසෙන උපට්ඨිතානං සිභාදීනං විය භායිතබ්බාකාරානුපෙක්ඛකං භයඤාණං, තථානුපෙක්ඛිතානං ආදිත්තසරස්ස විය ආදීනවාකාරානුපෙක්ඛකං ආදීනවඤාණං, දිට්ඨාදීනවෙසු නිබ්බිත්තනවසෙන පවත්තං නිබ්බිදාඤාණං, ජාලාදිතො මච්ඡාදිකා විය තෙහි තෙභූමකධම්මෙහි මුච්චිතුකාමතාවසෙන පවත්තං මුච්චිතුකමාසකාඤාණං, මුච්චනුපායසම්පාදනත්ථං දිට්ඨාදීනවෙසුපි සමුද්දසකුණි විය පුනස්පුනං සම්මසනවසජ්ජත්තං පටිසඬබ්බානුපස්සනාඤාණං, චත්තභරියො පුරිසො විය දිට්ඨාදීනවෙසු තෙසු සඬබ්බාරෙසු උපෙක්ඛනාකාරජ්ජවත්තං සඬබ්බාරුපෙක්ඛාඤාණං, අනිච්චාදිලක්ඛණවිපස්සනතාය හෙට්ඨා පවත්තානං අට්ඨන්තං විපස්සනාඤාණානං, උද්ධං මග්ගක්ඛණෙ අධිගන්තබ්බානං සත්තනිංසබ්බොධිපක්ඛියධම්මානඤ්ච අනුලොමතො මග්ගවීරියං ගොත්‍රභූතො පුබ්බෙ පවත්තං සච්චානුලොමිකඤාණසඬබ්බානං නවමං අනුලොමඤාණන්ති ඉමානි නව ඤාණානි ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා පටිපදාභාවතො තිලක්ඛණජානනට්ඨෙන, පච්චක්ඛතො දස්සනට්ඨෙන, පටිපක්ඛතො විසුද්ධත්තා ච පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

55. විපස්සනාය පරිපාකො විපස්සනාපරිපාකො, සඬබ්බාරුපෙක්ඛාඤාණං. තං ආගම්ම පටිච්ච. ඉදානි අජ්ජනා උජ්ජජ්ජිස්සතීති “ඉදානි අජ්ජනාසඬබ්බාතො ලොකුත්තරමග්ගො උජ්ජජ්ජිස්සතී”ති චත්තබ්බක්ඛණෙ. යං කිඤ්චිති සඬබ්බාරුපෙක්ඛාය ගහිතෙසු තිසු එකං යං කිඤ්චි.

56. විපස්සනාය මත්ථකජ්ජත්තියා සිඛාජ්ජත්තා. අනුලොමඤාණසහිතතාය සානුලොමා. සා එව සඬබ්බාරෙසු උදාසීනත්තා සඬබ්බාරුපෙක්ඛා. යථානුරූපං අපායාදිතො, සඬබ්බාරනිමිත්තතො ච වුට්ඨහනතො වුට්ඨානසඬබ්බානං මග්ගං ගච්ඡතීති වුට්ඨානගාමිනී.

57. අභිසම්භොන්තන්ති පාපුණන්තං.

58. පරිජානන්තොති “එත්තකං දුක්ඛං, න ඉතො උභ්‍යාධික”න්ති පරිච්ඡිජ්ජ ජානන්තො. සච්ඡිකරොන්තොති ආරම්මණකරණවසෙන පච්චක්ඛං කරොන්තො. මග්ගසච්චං භාවනාවසෙනාති මග්ගසච්චසඬබ්බාතස්ස

සම්පයුත්තමග්ගසඬ්ඛාතස්ස චතුත්ථසච්චස්ස සහජාතාදිපච්චයො භුත්වා වඩ්ඪනවසෙන. එකස්සෙව ඤාණස්ස චතුකිච්චසාධනං පදිපාදීනං වට්ටිදාහාදිචතුකිච්චදස්සනතො, ‘‘යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති’’තයාදි (සං. නි. 5.1100; විසුද්ධි. 2.839) ආගමතො ච සම්පට්චින්නබ්බං.

59. ද්වෙ තිණි ඵලචිත්තානි පවත්තිත්වානි මග්ගජ්ජත්තියා අනුරූපතො ද්වෙ වා තිණි වා ඵලචිත්තානි අපනීතග්ගිමිහි යානෙ උණ්භත්තනිබ්බාපනත්ථාය සට්ඨෙහි අභිසිඤ්චමානමුදකං විය සමුච්ඡින්නකිලෙසෙපි සන්තානෙ දරථපටිප්පස්සම්භකානි භුත්වා පවත්තිත්වා, තෙසං පවත්තියානි චුත්තං හොති. පච්චවෙක්ඛණඤාණානීති මග්ගඵලාදිවිසයානි කාමාවචරඤාණානි, යානි සන්ධාය ‘‘විමුත්තස්මිං විමුත්තමිති ඤාණං හොති’’ති (මහාව. 23) චුත්තං.

60. ඉදානි පච්චවෙක්ඛණාය භූමිං දස්සෙතුං ‘‘මග්ගං ඵලඤ්චා’’තයාදි චුත්තං. තත්ථ ‘‘ඉමිනාව චතාහං මග්ගෙන ආගතො’’ති මග්ගං පච්චවෙක්ඛති. තතො ‘‘අයං නාම මෙ ආනිසංසො ලද්ධො’’ති තස්ස ඵලං, තතො ‘‘අයං නාම මෙ ධම්මො ආරම්මණතො සච්ඡිකතො’’ති නිබ්බානඤ්ච පණ්ඩිතො පච්චවෙක්ඛති. තතො ‘‘ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා පහීනා’’ති පහීනෙ කිලෙසෙ, ‘‘ඉමෙ නාම අවසිට්ඨා’’ති අවසිට්ඨකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති වා, න වා. කොචි සෙක්ඛො පච්චවෙක්ඛති, කොචි න පච්චවෙක්ඛති. තත්ථ කාමවාරොත්තාධිප්පායො. තථා හි මහානාමො සක්කො ‘‘කො සු නාම මෙ ධම්මො අජ්ඣත්තං අජ්ජහීනො’’ති (ම. නි. 1.175; විසුද්ධි. 2.812) අජ්ජහීනෙ කිලෙසෙ පුච්ඡි. අරහතො පන අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නත්ථි සබ්බකිලෙසානං පහීනත්තා, තස්මා තිණ්ණං සෙක්ඛානං පන්තරස අරහතො චත්තාරීති එකුනවිසති පච්චවෙක්ඛණඤාණානීති දට්ඨබ්බං.

ජබ්බිසුද්ධිකමෙතානි (විසුද්ධි. 2.662 ආදයො) සීලචිත්තවිසුද්ධීනං වසෙන මූලභූතානං ද්විත්තං, දිට්ඨිවිසුද්ධිආදීනං වසෙන සරිරභූතානං චතුත්තන්ති එතාසං ඡන්තං විසුද්ධීනං කමෙන. චතුත්තං සච්චානං ජානනා, පච්චක්ඛකරණතො, කිලෙසමලෙහි විසුද්ධත්තා ච ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

එත්ථානි විපස්සනාකම්මට්ඨානෙ.

විසුද්ධිහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විමොක්ඛහෙදවණ්ණනා

61. තත්ථ තස්මිං උද්දෙසෙ. සඬ්ඛාරෙසු ‘‘යො අත්තාහිනිවෙසො කම්මස්ස කාරකො ඵලස්ස ච වෙදකො එසො මෙ අත්තා’’ති එවං අහිනිවෙසො දළ්භග්ගාහො, තං මුඤ්චන්ති ‘‘අනත්තා’’ති පවත්තා අනුපස්සනාව

අත්තසුඤ්ඤාකාරානුපස්සනතො සුඤ්ඤානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං පටිපක්ඛතො විමුත්තිවසෙන විමොක්ඛසංඛාරාසංසාරාදිකුත්තරං මග්ගඵලස්ස ද්වාරං හොති.

62. සංඛාරෙසු “අනිච්ච”න්ති පවත්තා අනුපස්සනා අනිච්චෙ “නිච්ච”න්ති (අ. නි. 4.49; පටි. ම. 1.236; විහ. 939) පවත්තං සඤ්ඤාචිත්තදිට්ඨිවිපල්ලාසසංඛාරං විපල්ලාසනිමිත්තං මුඤ්චන්ති පජහන්ති විපල්ලාසනිමිත්තරහිතාකාරානුපස්සනතො අනිමිත්තානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං හොතිති සම්බන්ධො.

63. “දුක්ඛ”න්ති පවත්තානුපස්සනා සංඛාරෙසු “එතං මම, එතං සුඛ”න්ත්‍යාදිනා නයෙන පවත්තං කාමභවතණ්හාසංඛාරං තණ්හාපණ්ඩං තණ්හාපත්ථනං මුඤ්චන්ති දුක්ඛාකාරදස්සනෙන පරිච්චජන්ති පණ්ඩිරහිතාකාරානුපස්සනතො අප්පණ්හිතානුපස්සනා නාම.

64. තස්මාති යස්මා ඵතාසං තිස්සන්තං ඵතාති තිණි නාමාති, තස්මා යදි චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා අනත්තතො විපස්සති. මග්ගො සුඤ්ඤතො නාම විමොක්ඛො හොති ආගමනවසෙන ලද්ධනාමත්තා.

66. විපස්සනාගමනවසෙනාති විපස්සනාසංඛාරාගමනවසෙන. ආගච්ඡති ඵතෙන මග්ගො, ඵලඤ්චාති විපස්සනාමග්ගො ඉධ ආගමනං නාම.

67. යථාචුත්තනයෙනාති පුබ්බෙ චුත්තඅනත්තානුපස්සනාදිවසෙන. යථාසකං ඵලමුප්පජ්ජමානම්පිති යථාලද්ධමග්ගස්ස ඵලභුතං අත්තතො අත්තතො ඵලං උප්පජ්ජමානම්පි මග්ගාගමනවසෙන අලහිත්වා විපස්සනාගමනවසෙනෙව තිණි නාමාති ලහති ඵලසමාපත්තිකාලෙ තදා මග්ගප්පවත්තාභාවෙන තස්ස ද්වාරභාවායොගතො. ආරම්මණවසෙනාති සංඛාරසංඛාරසුඤ්ඤත්තා, සංඛාරනිමිත්තරහිතත්තා, තණ්හාපණ්ඩිරහිතත්තා ච සුඤ්ඤතඅනිමිත්තඅප්පණ්හිතනාමවත්තං නිබ්බානං ආරම්භ පවත්තත්තා තස්ස වසෙන. සරසවසෙනාති රාගාදිසුඤ්ඤත්තා, රූපනිමිත්තාදිආරම්මණරහිතත්තා, කිලෙසපණ්ඩිරහිතත්තා අත්තතො ගුණවසෙන. සංඛාරත්ථාති මග්ගවිට්ඨියං, ඵලසමාපත්තිවිට්ඨියඤ්ච. සංඛාරෙසම්පිති මග්ගස්ස, ඵලස්සපි.

විමොක්ඛහෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලභෙදවණ්ණනා

68. සත්තක්ඛන්තුං සත්තස්ස වාරෙස්ස කාමස්සගතියං පටිසන්ධිග්ගහණං පරමං එතස්සාති සත්තක්ඛන්තුපරමො න පන අට්ඨමාදිකාමහවගාමීත්තාධිප්පායො. යං සන්ධාය වුත්තං “න තෙ භවං අට්ඨමමාදියන්ති”ති (බු. පා. 6.9; සු. නි. 232; නෙත්ති. 115). රූපාරූපස්සගතිභවං පන සත්තවාරතො පරමපි ගච්ඡන්ති ආචරියා.

69. රාගදොසමොහානන්ති මොහග්ගහණං රාගදොසෙකට්ඨමොහං සන්ධායාති දට්ඨබ්බං.

70. බිණා චත්තාරො ආසවා එතස්සාති බිණාසවො. දක්ඛිණාරහෙස්ස අග්ගත්තා අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යා.

පුග්ගලභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමාපත්තිභෙදවණ්ණනා

72. සබ්බෙසම්පීති චතුත්තම්පි අරියපුග්ගලානං.

73. චිත්තචෙතසිකානං අප්පචන්තිසඬ්ඛාතස්ස නිරොධස්ස සමාපත්ති නිරොධසමාපත්ති, දිට්ඨෙව ධම්මෙ චිත්තනිරොධං පත්වා විහරණං. අනාගාමීනඤ්චාති කාමරූපභවට්ඨානං අට්ඨසමාපත්තිලාභිනමෙව අනාගාමීනං, තවා බිණාසවානඤ්ච. තත්ථාති නිරොධසමාපත්තියං. යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ගන්ත්වාති එවං සමථවිපස්සනානං යුගනද්ධභාවාපාදනවසෙන යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, තාව ගන්ත්වා. අධිට්ඨෙය්‍යාදිකන්ති කායපට්ඨද්ධං යපෙත්වා විසුං විසුං යපිතචීරාදිපරික්ඛාරගෙහාදීනං අග්ගිආදිනා අවිනාසනාධිට්ඨානං, සංඝපට්ඨානනසත්ථුපක්කොසනානං පුරෙතරං වුට්ඨානං, සත්තාභබ්භන්තරෙ ආයුසඬ්ඛාරප්පචන්තිඔලොකනන්ති චතුබ්බිධං අධිට්ඨානාදිකං පුබ්බකිච්චං කත්වා.

සමාපත්තිභෙදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විපස්සනාකම්මට්ඨානවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උය්‍යාජනවණ්ණනා

75. පටිපත්තිරසස්සාදන්ති ක්‍රමානස්සබ්ඵලස්සබ්ඵලභෙදං සමථවිපස්සනාපටිපත්තිරසස්සාදං.

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

ඉති අභිධම්මත්ථවිභාවිනියා නාම අභිධම්මත්ථසඬගහවණ්ණනාය

කම්මට්ඨානපරිච්ඡෙදවණ්ණනා නිට්ඨිකා.

නිගමනවණ්ණනා

(ක) වාරිත්තෙන කුලාවාරෙන සොහිතෙ විසාලකුලෙ උදයො නිබ්බන්ති යස්ස, තෙන, කම්මාදිවිසයාය සද්ධාය අභිවුද්ධො පරිසුද්ධො ච දානසීලාදිගුණානං උදයො යස්ස, තෙන, නම්පච්ඡයෙන නම්පනාමකෙන, පරානුකම්පං සාසනෙ සුඛොතරණපරිපාවනලක්ඛණං පරානුග්ගහං, පණ්ඩාය පත්ථෙත්වා යං පකරණං පත්ථිතං අභියාචිතං, තං එත්තාවතා පරිනිට්ඨිතන්ති යොජනා.

(ඛ) තෙන පකරණප්පසුතෙන විපුලෙන පුඤ්ඤෙන පඤ්ඤාවදාතෙන අරියමග්ගපඤ්ඤාපරිසුද්ධෙන සීලාදිගුණෙන සොහිතා. තතොයෙව ලජ්ජිතො භික්ඛු, ධඤ්ඤානං අධිවාසභූතං, උදිතොදිතං අච්චන්තප්පසිද්ධං, මූලසොමං නාම විහාරං, පුඤ්ඤච්චවස්ස උදයසඬබ්බාතාය මඬගලත්ථාය ආයුකන්තං මඤ්ඤන්තු, තත්ථ නිවාසිතො භික්ඛු ඊදිසා භොන්තුත්තාධිප්පායො.

නිගමනවණ්ණනා නිට්ඨිකා.

නිට්ඨිකා වායං අභිධම්මත්ථවිභාවිනී නාම.

අභිධම්මත්ථසඬගහටිකා.

නිගමනකථා

1. රම්මෙ පුලත්ථීනගරෙ නගරාධිරාජෙ,
රඤ්ඤා පරක්කමභූජෙන මහාභූජෙන;
කාරාපිතෙ වසති ඡෙතවතෙ විහාරෙ;
යො රම්මහම්මියවරුපවනාභිරාමෙ.

2. සම්පන්නසීලදමසංයමතොසිතෙහි,
සම්මානිතො වසිගණෙහි ගුණාකරෙහි;
පත්තො මුනින්දවචනාදිසු නෙකගන්ථ-
ජාතෙසු වාවරියතං මහිතං විදුහි.

3. ඤාණානුභාවමිහ යස්ස ච සුවයන්ති,
සංවණ්ණනා ච විනයට්ඨකථාදිකානං;
සාරත්ථදීපනිමුඛා මධුරත්ථසාර-

අභිධම්මත්ථවිභාවිනීටිකා

සන්දීපනෙන සුඡනං පරිතොසයන්ති.

4. තස්සානුකම්පමචලම්බිය සාරිපුත්ත-
ත්ථෙරස්ස ථාමගතසාරගුණාකරස්ස;
යො නෙකගන්ථවිසයං පටුතං අලත්ථං,
තස්සෙස ඤාණවිභවො විභවෙකහෙතු.

5. සොභමෙතස්ස සංසුද්ධ-වායාමස්සානුභාවතො;
අද්ධාසාසනදායාදො, හෙස්සං මෙත්තෙයාසත්ථුතො.

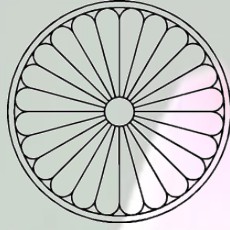
6. ජොතයන්තං තදා තස්ස, සාසනං සුද්ධමානසං;
පස්සෙයාං සක්කරෙයාඤ්ච, ගරුං මෙ සාරිසම්භවං.

7. දිනෙහි චතුච්ඡෙහි, ටිකායං නිට්ඨිතා යථා;
තථා කල්‍යාණසඬකප්පා, සීසං සිජ්ඣන්තු පාණිනන්ති.

ඉති භදන්තසාරිපුත්තමහාථෙරස්ස සිස්සෙන රචිතා

අභිධම්මත්ථවිභාවිනී නාම

අභිධම්මත්ථසඬගහටිකා නිට්ඨිතා.

සබ්බදාතං ධම්ම දාතං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතීං ධම්ම රතීං ජිනාති
තණ්හාක්ඛයෝ සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමෝ ධම්මරතෝ - ධම්මං ධුත්ථිච්ඡන්දයං;
ධම්මං ධුත්ථස්සරං නික්ඛු - සද්ධම්මා හ පරිනායති.

(ධම්මපදය නික්ඛු වග්ගො)

ධම්මෝ පතොසො සුගතාප්පසන්ථෝ,
තරණීච සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීනි අමස්සනීයෙතා,
රසො රසානං පරමෝ නිලොකෙ.

මහාගඳො මච්චුපරා පහානො,
සබ්බිනිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බන්ති දානෙත ච කප්පරුක්ඛො,
චිත්තමණී අද්දසටොච ධම්මො.

ධම්මං විනා තන්ති ජිනාච මානා,
තමෙව තාණං සරණං පනිට්ඨා;
තස්මා හි තො කිච්චමඤ්ඤප්පනාය,
සුඤ්ඤාච ධාරෙච වරාච ධම්මෙ.

(භස්වාහිනී)

චිරං නිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම උතය පිණිසයි.....